

STUDIA UNIVERSITATIS
BABEŞ-BOLYAI

THEOLOGIA REFORMATA TRANSYLVANICA

2/2009

ANUL / YEAR LIV. (2009)

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI
THEOLOGIA REFORMATA TRANSYLVANICA

18

Desktop Editing Office: 400174 Cluj-Napoca, Horea str. 7. ♦ Tel/Fax: 0264-590723, email: studia@rt.ubbcluj.ro

---

Sumar – Contents

Sumar – Contents	1
Tartalomjegyzék.....	3
LUKÁCS OLGA: Report of the years 2008–2009 at the Reformed Theological Faculty ♦ Raport despre evenimentele majore ale anilor 2008–2009 la Facultatea de Teologie Reformată	5
MOLNÁR JÁNOS: The Formation of the Hebrew Canon ♦ Formarea Canonului Ebraic.....	9
LENGYELNÉ PÜSÖK SAROLTA: Religion of Canaan, Orientating Questions for Presentation of Earliest Semitic Religion ♦ Religia din Canaan, Probleme orientative privind religia semitică timpurie	19
LÉSZAI LEHEL: The Spiritual Gifts ♦ Carismele	39
CIPRIAN SIMUȚ: The Doctrine of <i>Election</i> and <i>Final Perseverance</i> in John Newton's Theology.....	49
VISKY S. BÉLA: Being a Whole Person in a Broken World ♦ A fi întreg într-o lume dezbinată	61
BUZOGÁNY DEZSŐ: Calvin and Melachthon: "John, you should get married!" ♦ Calvin și Melanchthon: "Ar trebui să te căsătorești, Johannes"	71
HANKÓ-NAGY ALPÁR: Censorship in Romania during WW2 and the Southern Transylvanian Reformed Church ♦ Cenzura din România între 1940–44 și Biserica Reformată din Transilvania de Sud	83
JÁNOSI CSONGOR: The Development of Socialist Economic Forms in Sovata. Capital Circumstances of Collectivization ♦ Dezvoltarea formelor economice socialiste în Sovata. Circumstanțele colectivizării	91
LUKÁCS OLGA: The National Representation of the Hungarian Reformed Church Districts: Its Development and Role in the Austro-Hungarian Monarchy ♦ Reprezentarea națională a Bisericii Reformate Maghiare: Dezvoltarea și Rolul ei în Imperiul Austro-Ungar	123

GÁSPÁR ÉVA: Problematic of Communication in the Bible ♦ Problematika comunicării în Biblie	143
GORBAI GABRIELLA: Applying Supportive Talking as an Aid in Religion Teaching and Tutoring ♦ Aplicarea consilierii pastorale ca metodă în orele de religie și de dirigenție	177
KUN MÁRIA: The spiritual sameness/similarity of thought in sermons of Ravasz and Brunner regarding the narrative of the prodigal son ♦ Întâlnirea marilor spiritualități (Ravasz și Brunner despre parabola fiului rătăcit)	193
Instructions for Authors ♦ Instrucțiuni pentru autori.....	201

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEŞ-BOLYAI
THEOLOGIA REFORMATA TRANSYLVANICA

18

Kiadói hivatal: 400174 Kolozsvár, Horea u. 7. ♦ Tel/Fax: 0264–590723, email: studia@rt.ubbcluj.ro

---

Tartalomjegyzék

Sumar – Contents	1
Tartalomjegyzék.....	3
LUKÁCS OLGA: Beszámoló a 2008. és 2009. évek fontosabb eseményeiről a Kolozsvári BBTE Református Tanárképző Karán.....	5
MOLNÁR JÁNOS: A héber kánon kialakulása.....	9
LENGYELNÉ PÜSÖK SAROLTA: A kánaáni vallás, adalékok az ó-izraeli vallás megismeréséhez.....	19
LÉSZAI LEHEL: A karizmák	39
CIPRIAN SIMUŢ: The Doctrine of <i>Election</i> and <i>Final Perseverance</i> in John Newton's Theology.....	49
VISKY S. BÉLA: Egészként egy megtört világban, avagy: megváltottak a válságban.....	61
BUZOGÁNY DEZSŐ: Kálvin és Melanchthon, avagy „meg kellene házasodnod, János!”	71
HANKÓ-NAGY ALPÁR: A második világháború idején gyakorolt cenzúra Romániában és a Dél-Erdélyi Református Egyház	83
JÁNOSI CSONGOR: A szocialista gazdasági formák kialakulása Szovátán. A kollektívizálás főbb momentumai.....	91
LUKÁCS OLGA: A magyar református egyházkerületek országos képviselőinek kialakulása és szerepe az Osztrák–Magyar Monarchiában	123
GÁSPÁR ÉVA: A kommunikáció problematikája a Bibliában.....	143
GORBAI GABRIELLA: A segítő beszélgetés alkalmazási lehetőségei a vallás és/vagy osztályfőnöki órákon	177
KUN MÁRIA: Nagy szellemek találkoznak A tékozló fiú példázata (Lk 15,11–32).....	193
Útmutató szerzőinknek	201

Lukács Olga:

Beszámoló a 2008. és 2009. évek fontosabb eseményeiről a Kolozsvári BBTE Református Tanárképző Karán

Karunkon a 2008–2009-es tanévben egyre inkább megszilárdult, és továbbra is szorosan együttműködött a két tanszék: a református valláspedagógiai tanszék, melyen két szak működik: a református valláspedagógia és a szociális munkásképző, valamint a zenepedagógia tanszék.

2008. januárjában dr. Buzogány Dezső egyetemi tanárt választották meg a Kar dékánjának, míg dr. Molnár János egyetemi tanár, aki korábban 10 éven át irányította a Fakultást, a Református Valláspedagógiai Tanszék vezetőjének, dr. Visky Béla egyetemi adjunktus pedig elvállalta a Kar kancellári teendőit. A Zenetanszék vezetőjének dr. Coca Gabriela adjunktust (későbbi docenst) nevezték ki.

2009 októberétől – dr. Buzogány Dezső és drs. Visky Sándor-Béla lemondása után – dr. Molnár János egyetemi tanár vette át ideiglenesen a Kar dékáni teendőit és drs. Péter István egyetemi tanársegédet nevezték ki kancellárnak.

Diákság

A Karnak a 2008–2009-es tanévben összesen 115 hallgatója volt. Ebből:

51 I. éves hallgató:

32 II. éves hallgató

A 2008–2009-es tanévben a Karnak összesen 41, az alapképzés utolsó évén tanuló hallgatója volt, (25 hallgató valláspedagógián, 8 hallgató a szociális munkán, 8 a zenepedagógián),

A mesterképző utolsó évére 18 hallgató iratkozott be (11 hallgató alkalmazott teológiát tanult, 7 hallgató valláspedagógiát és egyháztörténelmet).

Sikeresen *államvizsgázott* 24 hallgató (14 a valláspedagógia, 3 a szociális munka, 7 a zenepedagógia szakon). A *mesterképzőn* 10 növendék védte meg disszertációját.

Karunk *doktori iskolájában* jelenleg 33 hallgató tanul. Dr. Molnár János 25 PhD hallgató irányítója (ezek közül: 15 erdélyi magyar, 3 román anyanyelvű és 7 külföldi állampolgár), dr. Buzogány Dezső pedig 8 doktorandusz témavezetője (akik közül 4 erdélyi magyar, 3 román anyanyelvű és 1 külföldi.)

A 2008. és 2009. évek folyamán a Karon a következő doktorandusok védtek meg a tanszéken tézisüket: Fejér Tamás, Hankó-Nagy Alpár, Szász Anikó, Kovács Mária, Tóth Levente. Kis Juhász Vilmos és Borzási István téziseiket nyilvánosan is megvédték, s ezzel a Kar doktori iskolájában ők lettek az első PhD cím viselői.

A diákság a 2009–2010-es tanévben

Jelenleg Karunknak 132 hallgatója van összesen, ebből:

- 51 I. éves,
- 32 II. éves
- 32 III. éves.

Mesterképzős hallgatóink száma 32. Ebből:

- Alkalmazott teológia szakon összesen 11: I. éven 7-en, II. éven 4-en tanulnak.
- Teológia–Zene–Nevelés szakon összesen: 21-en: I. éven 14-en, II. éven 8-an tanulnak.

Továbbképzés

A Karon 2009 áprilisától egy féléves továbbképző indult, amely, a lelkipozícióban, kommunikációban, valamint a csoportmunkában ad képesítést. A képzésben 10 protestáns lelkész-tanár részesült.

2009 novemberében újabb továbbképző indult, amely interkulturális és interkonfesszionális mediátor képzésben nyújt segítséget. A tanfolyamra 18 résztvevő iratkozott be.

Karunk tudományos rendezvényei

1. A református egyházi zene értékmegőrzése, 2008. november 13–14.
2. In memoriam O. Messiaen, 2008. december 10.
3. A protestáns iskolakultúra fejlődése a Kárpát-medencében a 18–19. században, 2009. március 12–13.
4. A brazil kórusművészet a kezdetektől napjainkig, 2009. május 16.
5. Emlékek gyógyítása különböző vallások, népek és kultúrák között. Tapasztalatok az öt kontinensről. Nagyszében, 2009. május 25–26.
6. In memoriam J. Haydn. Konferencia és hangverseny, 2009. május 27–28.
7. Egyház-Történelem-Kultúra-Társadalom. A vallás szerepe a nemzeti identitás és értékek megőrzésében a Balkáni térségben. Konstanca, 2009. május 28–30.
8. Kecskeméthy István – exegézis és belső misszió. 2009. november 14–15.

Koncertek, hangversenyek:

1. Dr. Maczelka Noémi osztályának hangversenye, 2009. január 24.
2. Kolcsár Péter zongoraestje, 2009. május 7.
3. Kovács Orsolya és Cipriani Gavrisiu hegedű-zongorahangversenye, 2009. június 11.
4. Dr. Kirkósa Júlia osztályának énekhangversenye. Zongorán kísért Kolcsár Péter, 2009. június. 25.
5. Bíró Lajos gitárhangversenye, 2009. június 26.

6. Molnár Zsuzsanna és Suhó Zoltán orgonahangversenye, 2009. június 29.
7. Beke István és Pöllnitz Boróka gitár-zongorahangversenye, 2009. Szeptember 23.
8. Török Szilvia és Kolcsár Péter, ének-zongoraelőadás, 2009. december 11.
9. Karácsonyi koncert, 2009. december 17. Vezényel. Drd. Windhager-Geréd Erzsébet és osztálya

Ösztöndíjak, Erasmus csereprogram

A Karon működik az Erasmus diák- és tanár-csereprogram európai uniós finanszírozással.

Fakultásunknak 6 külföldi partnere van: Debrecen, Szeged, Sárospatak, Bécs, Regensburg és Lipcse egyetemei. Az elmúlt tanévben 7 hallgatónk tanult külföldön, 9 tanár volt Erasmus vendégtanár és 4 tanár részesült tapasztalatcserére szánt ösztöndíjban. Karunkon az elmúlt tanévben 10 vendégtanár oktatott az Erasmus program keretében. Ugyanakkor összesen 4 hallgató érkezett Fakultásunkra. A csereprogram sikerét jól tükrözik a növekvő számok. A 2009–2010-es tanévben már 10 hallgatónk tanul a partner egyetemeken.

Isten áldja Karunk diákjait és tanárait, hogy legyenek az Ő Igéjének méltó „magvetői”.

Molnár János:

A héber kánon kialakulása

The Formation of the Hebrew Canon

The study presents the historical problems of the formation of the Canon. How and when did appear the Hebrew Canon formed of 22 books? Who and based on what criteria did arrange the collection of the inspired books?

The author analyses thoroughly the ancient references regarding the formation of the Canon: the work of Josephus Flavius *Contra Apionem*, edited in 95 AD, the report of 4 Esra 14,18–48, the references of the books of the Maccabees, and the book of Jesus, Son of Shirach, written in 132 BC. The studied reports show that the literal process of the forming of the Canon has ended in the 3rd century BC. In this era the Canon divided in three parts has been known and accepted as a document of universal value. In the 1st century BC the number of the books belonging to the collection is also known. Taking into consideration the fact that the literally and theologically definitive Canon has been generally accepted, wide spread and with a normative effect in the 1st century BC, the hypothesis of the formation of the Canon in the synod of Jabne becomes critically problematical.

Keywords: Canon, holy scriptures, canonization, synod of Jabne, Palestinian Canon, Alexandrian Canon.

A görög nyelvben a ὁ κáνον kifejezés sémi jövevényyszó. Héber megfelelője a קָנָן. Jelentése: cső, nádszál, bot. Az asszír KANO szinonimájaként jelent mérőbotot, mérőpálcát és hossz mértéket is. A görög filozófusok etikai szabályt, példát, mércét értettek a kifejezés alatt. A kifejezés az Újszövetségben is előfordul (2Kor 10,13.15.16; Gal 6,16).

A keresztyén teológiai nyelvezetben Origenész egyházatya (+254) honosította meg a kánon kifejezést. Kánonnak nevezte azokat a szent iratokat (őszövetségi és újszövetségi iratokat), amelyeket az egyház Istentől ihletett iratoknak ismert el. Őt követően a laodiceai zsinat avatja teológiai szakszóvá a kifejezést Kr.u. 360-ban.

A kánon tehát a szent iratoknak az a gyűjteménye, amelyet az egyház Istentől ihletett iratok gyűjteményének tekint, s erről a gyűjteményről Pállal együtt vallja, hogy „hasznos a tanításra, a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre, hogy tökéletes legyen az Isten embere, minden jócselekedetre felvértezett” (2Tim 3,16–17).

A kánonhoz tartozó iratokat kanonikus iratoknak, vagy könyveknek nevezzük, az egyes könyvek végleges kialakulását és egymás mellé szerkesztését pedig kanonizálásnak.

A kanonizálás a kánon kialakulásának hosszas irodalmi és teológiai folyamata, az a meghatározott célból és jól meghatározott kritériumok alapján történő válogatási munka, melynek kettős célja van: 1. meghatározni az ihletett könyvek számát. 2. ezeket elkülöníti a nem ihletett könyvektől. Ebben a kontextusban a kanonizálás, mint irodalmi és teológiai felfedező munka és válogatás védelmi célokat is szolgált.

A rabbinisztikus irodalom viszont nem ismeri a kánon kifejezést. A kanonikus iratok gyűjteményét מִקְרָא (olvasás) שְׁפָרַיִם (könyvek) vagy קְבֵה קִיּוּשׁ (szent iratok) névvel jelöli. A rabbik számára ezek a könyvek nem csak belső, hanem külső szakrális jelleget is hordoztak. Ezért az elhasznált, elkopott tekerccseket nem volt szabad megsemmisíteni. A használhatatlanná vált kéziratokat elrejtették a zsinagóga külön erre a célra készült helységeibe vagy falmélyedéseibe.

Kérdés: Hogyan jött létre a kánon? Kánon alatt a továbbiakban az ószövetségi könyvek gyűjteményét értjük.

A kánon kialakulása időben több mint ezer évet ölel fel. Olyan hosszas irodalmi és teológiai folyamatról van szó, amelyet ma már nehéz teljes részletességgel feltérképezni és rekonstruálni. Az irodalomtörténet, pontosabban a kánontörténet csupán a rendelkezésre álló adatok alapján vizsgálhatja a kérdést, mondhat ítéletet, vagy fogalmazhat meg elméleteket. Másképp az egész kutatás a hipotézisek világába téved, amelyeknek nincs sem irodalmi, sem történelmi valószínűségük, teológiailag pedig károsak.

A következőkben vizsgáljuk meg azokat a korabeli tudósításokat, amelyek a kánonnal kapcsolatos elsődleges forrásoknak számítanak:

1. Az első mind történelmileg, mind irodalomtörténetileg megbízhatónak tűnő dokumentum, amire a kutatás alapozhat, Josephus Flavius zsidó történetíró (Kr. u. 37–100) *Contra Apionem* című, kb. Kr. u. 95-ben született írása. Josephus szerint a zsidók szent iratainak gyűjteménye Artaxerxész uralkodásának korában (Kr. e. 465–424), a Kr. e. 5. század közepén fejeződött be, azaz jött létre.¹ Magába foglalja a Mózes és Artaxerxész kora közötti időből származó kijelentéseket, amelyeket kronológiai sorrendben jegyeztek le, és illesztettek egymás mellé az egyes könyvek írói. A gyűjtemény könyveinek száma 22, ezek közül 5 könyv a Mózesé, 13 könyv prófétai könyv, 4 pedig ezeken kívüli, azaz más könyv (ἄι δε λοιπαί).

Ebből a tudósításból egyértelműen vonhatók le a következő megállapítások: 1. Josephus nem magánvéleményt ír le a *Contra Apionem*-ben, hanem a korabeli zsidóság általános véleményét fogalmazza meg és teszi publikussá. 2. A Kr. e. 5. században kialakult kánon (22 könyv) a Kr. u. 1. században általánosan elfogadott és elismert volt. 3. A kánonon belül ismert és elfogadott volt a gyűjtemény hármass felosztása is: Mózes, a Próféta és az

1. Josephus információinak hitelességében kevésbé lehet kételkedni. Jeruzsálem elfoglalása után Titusz neki adományozta a templomi levéltárból elhozott iratokat. Így elsődleges források álltak rendelkezésére. Helge Stadelmann: *Die Reform Esras und der Kanon in Der Kanon der Bibel*, Hrsg. Gerhard Maier, Darmstadt, 1990, 52–69. O. Kaiser viszont azon a véleményen van, hogy Kr. e. 300-ban, a samaritánusok jeruzsálemi templomból való kivonulásának, a kultuszi szakadásnak idején a zsidóság egyedül csak a Pentateuchost ismerte el kanonikus iratnak. Lásd: *Einleitung in das Alte Testament*, Gütersloh, 1978, 366. A. Weiser szerint a Pentateuchos is több kanonizálási szakaszon ment át. Az első Kr. e. 621-ben volt, a Jósias király által véghezvitt reformok korában. Ekkor ismerték el a Deuteronomium kanonicitását. A második szakasz Kr. e. 458-ban történt, amikor Ezdrás elismertette a jeruzsálemi közösséggel a Papi kódexet is magába foglaló iratot. Lásd: *Einleitung in das Alte Testament*, Göttingen, 1963, 127 és 290.

egyebek, vagyis az Iratok. 4. A Kr. u. 1. század vége fele a zsidóság számára kánon lezárt irodalmi egység volt.²

2. A másik forrásértékű munka, amelyik a kánon keletkezésével foglalkozik, az apokrif Ezsdrás negyedik könyve, pontosabban 4Ezsd 14,18–48. Ez az irat kb. Domitianus császár uralkodásának idején keletkezett (Kr. u. 81–96), tehát ugyanabban a korban, amelyekben Josephus Flavius fentebb említett írása.

Az irat tudósítása szerint a kánon Ezsdrás korában keletkezett. A jeruzsálemi templom pusztulása után 30 évvel, Kr. e. 557-ben, Ezsdrásnak látomása volt. Ezt követően 40 napon keresztül diktálta öt írnokának a tűzben elpusztult 24 kanonikus és a bölcsek részére szánt 70 titkos jelentésű könyvet. A kánon szerzője tehát Ezsdrás.

Ezt a nézetet vették át az egyházatyák, Ireneus, Tertullianus, Alexandriai Kelemen, Origenész a Kr. u. 2. században, s ezzel szinte a 16. századig meghatározták az egyháznak a kánon kialakulásával kapcsolatos nézetét. Csupán 1538-ban jelent meg Elias Levita: Massorath-ha Massoreth című könyve, amelyik Dávid Kimchi (+1275) nézeteire támaszkodva módosította ezt az apokrif iraton alapuló elméletet. A módosított elmélet szerint a 24 kanonikus könyvet nem Ezsdrás írta. Ezek a könyvek már megvoltak Ezsdrás korában. Ezsdrás és munkatársai csupán egységesítették, és három részre osztották fel őket. Ezsdrás tehát nem szerző, hanem csak szerkesztő, aki a kánon kialakulásában titkári szerepet játszott.³

Az Ezsdrás név alatt szereplő apokrif iratnak függetlenül egyházi elfogadottságától, vagy épp később sorra kerülő irodalmi módosításától, van egy történelmileg támadható felülete is. Ezsdrás szolgálati ideje ugyanis nem a 6. század, miként az apokrif könyv szerzője véli, hanem az 5. század, pontosabban Kr. e. 458. A történelmi Ezsdrásnak ilyenképp nem lehetett látomása Kr. e. 557-ben, s a könyveket sem diktálhatta írnokainak, hiszen a jelzett időben még nem is élt.

Viszont ettől a támadható adatolástól függetlenül, az irat irodalomtörténeti értéke elvitathatatlan. Az apokrif szerző is Josephushoz hasonlóan beszél a kánonról. Szerinte is a Kr. u. 1. században a kánon kész és lezártnak tekinthető irodalmi egység. Az Istentől ihletett könyvek száma pedig rögzített (24 könyv), tehát tovább nem bővíthető.

3. A következő figyelemreméltó tudósításokat a Makkabeusokról írt könyvekben olvassuk. A könyvek Kr. e. 124–100 körül íródtak. Az első könyv eredetileg héber nyelven, a második pedig görög nyelven. Szerzőjük ismeretlen. A második könyv szerzőjéről annyit tudunk saját feljegyzéséből, hogy amit a könyvben leír, az egy Cirénei Jázon nevű szerző ötkötetes művének rövid összefoglalása.⁴

2. Gerhard Maier: *Der Abschluss des jüdischen Kanons und das Lehrhaus von Jabne*, in *Der Kanon der Bibel*, Darmstadt, 1990, 9–10.

3. A héber סופר kifejezést a LXX το γραμματεϊ βιβλιου λογον-nal fordítja. A héber kifejezés akkád szinonimája „sapiru” is írnokot jelent. A „grammateus” megnevezés is ugyanezt feje. Ha a Sofer tehát nem jelent író, azaz szerzőt, Ezsdrás a Sopher eleve nem lehet szerző, csak írnok, titkár, vagy épp írástudó. Lásd W. Rudolph: *Esdra und Nehemia*, Tübingen, 1949. 68.

4. A könyvek magyar nyelvű fordítását lásd: *Deuterokanonikus bibliai könyvek*, Bp., 1998. 117–172.

1Makk 1,56-ban pl. a szerző a törvény könyveiről (βιβλία του νομου) és a szövetség könyvéről (βιβλία διαθηκης) beszél. A király parancsára a katonák, „ha a törvény könyveit megtalálták, szétépték, és tűzben égették meg, és ha valahol valakinél felfedezték a szövetség könyvét, vagy ha valaki a törvényhez tartotta magát, azt a királyi parancs értelmében megölték”. A 2,59–60 úgy említi a Dániel könyvében leírt, Dániellel és társaival kapcsolatos történeteket, mint általánosan ismert történeteket. Hasonló a helyzet a 7,16k-ban, ahol a szerző a Zsolt 79,2k-t idézi. Míg a Dánielre való hivatkozás kötetlen, a zsoltárra való hivatkozás idézet. Az idézetet a szerző az „amint meg van írva – Κατα τον λογων ηου εγραπσειν” formulával vezeti be, mint aki ezzel is érzékeltetni akarja az idézett szöveg szentségét, szakrális jellegét. 2Makk 2,13-ban pedig arról olvasunk, hogy Nehémiás nevéhez nemcsak feljegyzések és emlékiratok fűződnek, hanem annak a könyvtárnak az alapítása is, melybe összegyűjtötte a királyokról és a prófétákról szóló könyveket, Dávid könyveit és a fogadalmi ajándékokról szóló királyi leveleket. A 15,9 pedig arról számol be, hogy csata előtt Makkabeus bátorító szavakat mondott a törvényből és a prófétáktól.

Ezeknek a tudósításoknak alapján is nyilvánvaló, hogy már a Kr. e. 2. században a zsidóság keretében általánosan elfogadott volt a 22, illetve 24 könyvből álló gyűjtemény (beleértve Dániel könyvét is) és ismert volt a gyűjtemény hármas felosztása. A Tóra, a királyokról és prófétákról szóló könyvek (tulajdonképpen a korai és a kései prófétai irodalom, a Nebiim) és Dávid könyvei, melyek közül leginkább a Zsoltárok könyvére kell gondolnunk, általánosan pedig az Iratok gyűjteményére.⁵

4. A kánon kialakulása történetével kapcsolatos további adatokat Jézus, Sirák fia könyvében olvasunk. A könyv eredetileg héberül íródott. A héber kézirat azonban töredékesen maradt fenn. A teljes szöveg szír és görög fordításban vált ismertté. A héber szöveg szerint a szerző: Simeon, Jészua (Jézus) fia, Eleázár fia, Sirák fia. A görög szöveg szerint: Jézus, Sirák fia. Keletkezési ideje Kr. e. 132. A könyv tulajdonképpen a nagyapa művének a fordítása. Az előszóban Jézus, Sirák fia a mű keletkezéséről a következőket írja: „Nagyapám, Jézus – miután mindinkább arra adta magát, hogy a Törvény, a próféták és az atyák más könyveit olvassa, és ezekben elegendő tapasztalatot szerzett –, arra az elhatározásra jutott, hogy maga is ír valamit, ami előreviszi az oktatást és a bölcsességet.”⁶

A nagyapa tehát, aki kb. Kr. e. 190 körül írta meg könyvét előzetesen részletekbe menően tanulmányozta a törvényt, a prófétákat és az atyáktól fennmaradt más írást. A kánon három nagy iratgyűjteménye ez, amely együtt volt és ismert volt a Kr. e. 3. században.⁷

Ez a tudósítás viszont, akárcsak az előbbieket, nem beszél arról, hogy mikor keletkeztek az egyes könyvek, de arról sem, hogy az egyes gyűjteményeket kik és mikor válogatták egybe, s mikor illesztették egymás mellé. Továbbá hallgat ez a tudósítás arról is, hogy

5. H. Stadelmann: *Ben Sira als Schriftgelehrter*, WUNT, 2/6, Tübingen, 1980. 2. és G. Maier, uo. 11.

6. *Deuterokanonikus bibliai könyvek*, Bp., 1998. 63.

7. Heinz-Werner Neudorfer: *Das Diasporajudentum und der Kanon*, in: *Der Kanon der Bibel*, Hersg. Gerhard Maier, Darmstadt, 1990, 86. és Erich Zenger: *Einleitung in das Alte Testament*, Kohlhammer, 4. kiadás, 1995. 24.

melyek azok a könyvek, melyeket a Kr. e. 3. században a hármass gyűjteményhez tartozónak tekintettek, s melyek azok, amelyek nem tartoztak, még nem tartoztak az atyáktól örökölt iratok gyűjteményéhez, vagy éppenséggel kérdéses volt az odatartozásuk.

A részleteket is megvilágító adathiányok ellenére is azonban egy tény: a vizsgált dokumentumok alapján nyilvánvaló, hogy a kánon kialakulásának irodalmi folyamata a Kr. e. 3. században befejeződött. Ebben a korban a hármass felosztású kánon, mint egyetemes szellemi értéket képviselő írott dokumentum már ismert és elfogadott. A Kr. e. 1. században pedig a kánonhoz tartozó könyvek száma is nyilvánvaló.

Kérdés: létezett-e valaha olyan testület, zsinat, koncilium, amely a kánon terjedelméről, felosztásáról, az egyes könyvek ihletettségéről valaha is döntött volna, vagy ez az egész kialakulási folyamat anonimitásban lejátszódó és befejeződő szellemi esemény?

Josephus Flavius történetíró nem tud arról, hogy lett volna valaha is ilyen zsinat, vagy koncilium. Az idézett apokrif irodalom sem tud, de nem tud Philo sem (Kr. e. 20 – Kr. u. 50), aki írásaiban szintén beszél a hármass felosztású kánonról, és nem tud az Újszövetség sem (Lk 24,44).⁸

A szakirodalomban azonban az elmúlt több mint száz évben nagy népszerűségnek örvendett az az elmélet, mely szerint a kánon lezárása a Kr. u. 90-ben (mások szerint 100-ban) ülésező jamniai zsinat nagyérdemű munkája. A jamniai zsinat elméletének megteremtője Heinrich Graetz 1871-ben. Graetz ezt az elméletet a Misna Jadajim 3,5 alapján dolgozta ki. Szerinte Kr. u. 90-ben Jamniában ülésezett a zsinat, s ennek munkálatai zárták le, s alkották meg a héber kánont.⁹

Jeruzsálem Kr. u. 70-ben bekövetkezett pusztulása után Jabnéban (görögül Jamnia) székelt a Szánhedrin, a zsidó főtanács. Itt volt a zsidó szellemi élet központja, a korabeli zsidóság univerzitása. Ez az a kor, amelyben a templom pusztulása és a kultusz megszűnése következtében egyre fontosabbá váltak a szent iratok, s ezeket épp ezért ki kellett emelni, és meg kellett különböztetni azoktól az iratoktól, amelyek a Kr. e. 2. – Kr. u. 1. században keletkeztek, és az isteni tekintély elvével léptek fel a zsinagógában, holott távolról sem hordozták magukban az ihletettség jegyeit.

A jamniai zsinat azt jelentette tehát, hogy tisztázódtak azok a kételyek, amelyek egyes könyvekkel kapcsolatban felmerültek. Ezzel tulajdonképpen előtérbe került az ihletett könyvek és a nem ihletett könyvek kérdése is, pontosabban ezeknek az egymástól való szükségzerű elkülönítése. Az elkülönítéssel, az ihletett könyvek nevesítésével a jamniai tanoda a jövőre nézve kizárta annak a lehetőségét, hogy az elkövetkezendő időkben olyan könyvek kerüljenek a szent könyvek gyűjteményébe, melyek nem viselik magukon az eredetiség és az ihletettség jegyeit.

8. Philo írása: *De vita contemplativa* szintén beszél a szent iratok hármass felosztásáról: törvények, prófétai iratok és zsolnárok valamint mások – τα άλλα. Lásd Gerhard Maier: *uo.*, 10., és J. L. Koole: *Die Gestaltung des alttestamentlichen Kanons*, GTT 77, 1977. 224–228.

9. Ennek az elméletnek számos jeles teológus lett a képviselője: Karl Budde, Alfred Jepsen, Otto Eissfeldt, Rudolf Meyer stb.

A legújabb szakirodalom viszont tagadja a jamniai zsinatnak tulajdonított kanonikus szerepet. Először is semmilyen dokumentum sem igazolja azt, hogy Jamniában ülésezett volna a Graetz által feltételezett zsinat. Ha volt is Jamniában valamilyen tanácskozás, az csak iskolai disputa, rabbik közötti tanodai vita lehetett. Tekintettel azonban arra, hogy a rabbik között a Kr. u. 2. században is folyt a vita egyes könyvek ihlettségéről, nem állítható az, hogy Jamniában végérvényesen tisztázódott volna a kanonikus könyvek kérdése. Tulajdonképpen, amire Graetz hivatkozik, s amire felépíti a jamniai elméletet, az nem az egész kánonra, hanem csak néhány könyvre vonatkozó adat. A Misna Jadaim 3,5-ben ugyanis arról van szó, hogy azon a napon, amikor Eliezer ben Azarja vezetővé tétetett, döntöttek arról, hogy „a Prédikátor és az Énekek Éneke tisztátalanná teszik a kezét”.¹⁰ Ebből a tudósításból legfeljebb arra lehet következtetni, hogy azon a bizonyos dispután az említett két könyv ihlettségéről vitáztak. De a „tisztátalanná tenni a kezét” kifejezés vonatkozhat az illető könyvek liturgikus használatára is. Pontosan azonban nehéz eldönteni.

A jamniai elmélet kritikai értékelésénél azt is figyelembe kell venni, hogy az apokrif könyvek zsinati elkülönítése sem igazolható dokumentumokkal. Az állítólagos zsinaton szóba sem jöttek az apokrif könyvek. Következésképpen Graetz jamniai zsinathipotézise történelmileg megalapozatlan, mivel Jamniának tulajdonít olyan irodalmi és teológiai döntéseket, amelyek már rég tényként és gyakorlatként éltek mind a zsinagógai liturgikus életben, mind az egész zsidóságot átfogó szellemi vérkeringésben.¹¹

A zsidó szellemi életben tehát már a Kr. e. 3. században kialakult a szent iratoknak az a gyűjteménye, amit mi kánonnak nevezünk. Ez az irodalmilag és teológiailag végleges kánon a Kr. u. 1. században már általánosan elfogadott, elterjedt és normatív hatású.

Az apokrif Ezsdrás tudósítása szerint a gyűjtemény 24 könyvet foglal magában. Josephus írásában az ihletett könyvek száma viszont csak 22. Ez azzal magyarázható, hogy egy könyvnek számítja a Bírák és Ruth könyvét, valamint Jeremiás könyvét és a Jeremiás Siralmi könyvet. Mindkét szám a teljességnek, az egésznek a kifejezője, mondja Erich Zenger. A 22-es szám a héber ábécé betűinek száma. A 24-es szám a 12 hónap, illetve a 12 törzs számának kétszerese. Mindkét szám az egésznek, a teljességnek a kifejezője.¹²

A keresztyén Bibliában az Ószövetségi könyvek száma 39. Ez a számbeli eltérés onnan adódik, hogy a héber kánon egy könyvnek tekinti a 12 kisprófeta írását, Sámuel I–II. könyvét, a Királyok I–II. könyvét, a Krónikák I–II. könyvét és Ezsdrás–Nehémiás könyvét.

Ezt a 24, illetve keresztyén felfogás szerint 39 könyvből álló iratgyűjteményt az irodalomtörténet hagyományosan, keletkezési helyre való tekintettel Palesztinai kánonnak nevezi. Helyesebbnek látszik viszont a héber kánon megnevezés, vagy éppenséggel a

10. Lásd K. Budde: *Der Kanon des Alten Testaments*, Giessen, 1900. 59.

11. R. Rendtorff: *Das Alte Testament*, Neukirchen-Vluyn, 1988. 303. és R. Beckwith: *The Old Testament Canon of the New Testament Church*, London, 1985. 3. 276 és Gerhard Maier: *Der Abschluss des jüdischen Kanons und das Lehrhaus von Jabne*, in *Der Kanon der Bibel*, Darmstadt, 1990. 1–15.

12. Erich Zenger: *Einleitung in das Alte Testament*, Kohlhammer, 2001. 4. kiadás, 22.

rabbinsztikus irodalomban és a zsidó hitvilágban meghonosodott név: TANAK, ami a három gyűjtemény neve kezdőbetűjének egybeolvasásából származik. (Mózes öt könyve –Tóra –T, Próféták – Nebiim – N, Iratok – Ketubim – K, azaz TNK, vokalizációs kiejtéssel: TANAK).

A héber kánon mellett az irodalomtörténet beszél egy másik kánonról is, amelyik a görögül beszélő hellenista zsidók körében alakult ki a héber kánonnal szinte egyidőben. Ezt a kánont kialakulási helyéről Alexandriai kánonnak nevezi az irodalomtörténet. Ez a kánon abban tér el a Palesztinai kánontól, hogy nemcsak az ott szereplő könyvek görög fordításait tekinti kanonikusnak, hanem azokat is, amelyeket a Palesztinai kánon visszautasított (pl. Tóbiás, Judit, Makkabeusok 1–2, Salamon bölcsessége, Jézus, Sirák fia, Báruk könyve).

Az Alexandriai kánon kérdésében azonban nem egyértelmű a kutatók véleménye. A megnevezés tulajdonképpen csak a 18. században született meg, s főleg Semler hatására lett általánosan elfogadottá.¹³

A 20. század elején azonban megjelenik ennek a kánon-fogalomnak a kritikája is. Elsőként Budde helyteleníti a fogalom használatát,¹⁴ később pedig Peter Katz,¹⁵ H. Burkhardt¹⁶ és Gerhard Maier.¹⁷ Ugyanis az a kánon, amit a 18. századdal kezdődően Alexandriai kánonnak nevez az irodalomtörténet tulajdonképpen a héber kánon LXX (Septuaginta) néven ismert bővített görög fordítása, s nem külön kialakult kánon. Azt, hogy ez a bővített gyűjtemény a héber kánonnal egy időben állt volna elő, semmi sem igazolja. A legrégebbi LXX kéziratok a Kr. u. 4. századból származnak. A rabbinsztikus irodalom sem említi sehol, hogy a LXX-be felvett apokrif könyvek a LXX törzsanyagának keletkezési korában (Kr. e. 3. század) az ihletett iratok tekintélyével rendelkeztek volna. Az Alexandriában élő Philo írásaiból sem mutatható ki, hogy az alexandriai zsidók egy, a héber kánontól eltérő kanonikus rangú iratgyűjteményt használtak volna. Philo is csak olyan könyvekből idéz, amelyek megvannak a héber kánonban.

Nem tévedünk tehát, ha azt mondjuk, hogy az Alexandriában, s általában a diaszpórában élő korán hellenizálódott zsidóság keretében ugyanaz a kánon kapott tekintélyt, rangot és megbecsülést, amit a Palesztinában élő, arámul beszélő zsidóság is eredeti és ihletett könyvek gyűjteményének ismert el. Ilyenképp az Alexandriai kánon fogalom, ha egyáltalán használható a szaknyelvben, annak a bővített gyűjteménynek a megnevezésére használható, amelyik a keresztyénségen belül formálódott, jött létre és vált az egesz egyházakban a keresztyén Biblia alkotó részévé.

13. D. G. Dunbar: *The Biblical Canon*, in: *Hermeneutics, Authority and Canon*, ed. by D. A. Carson and J. D. Woodbridge, Grand Rapids, 1986. 308.

14. K. Budde: *Der Kanon des Alten Testaments*, Giessen, 1900. 11k.

15. P. Katz: *The Old Testament Canon in Palestine und Alexandria*, ZNW 47, 1956. 191–217.

16. *Die Inspiration heiliger Schriften bei Philo von Alexandrien*, Giessen/Basel, 1988. 130.

17. Uo. 7.

A görög egyház, pl. Athanasius hatására különbséget tett kanonikus (héber kánon) és olvasásra szánt könyvek között. Viszont 1672-ben a jeruzsálemi zsinat Salamon bölcsességét, Jézus, Sirák fia, Tóbiás és Judith könyvét is kanonikusnak ismerte el.

A nyugati egyház viszont már a kezdeti időben elismerőleg viszonyult az apokrif iratokhoz. Az egyházatyák, Ireneus, Tertullianus például úgy idézik az apokrif könyveket, mint kanonikusakat. Kr. u. 393-ban a hippói és 397-ben a karthágói zsinat megerősíti és legitimizálja az apokrif könyvek tekintélyét. 1546-ban pedig a tridenti zsinat a LXX-t végleg kanonikus tekintélynek ismeri el.

Ezzel a LXX-ban szereplő, eredetileg apokrif 7 könyv is Istentől ihletett írássá válik, beleértve Eszter és Dániel könyvének görög nyelvű kiegészítéseit is. A héber kánonnal egyező könyveket a mai katolikus irodalomtörténet protokanonikus iratoknak, a héber kánonban nem szereplő, de a LXX-ba felvett könyveket pedig deuterokanonikus iratoknak nevezi. Csupán a LXX-ból kimaradt iratokat tekinti apokrifoknak.¹⁸

A Reformáció a héber kánont fogadja el, noha nem követi a héber gyűjtemény könyveinek eredeti sorrendjét. A 24 (illetve 39) könyvet viszont irodalmi sorrendtől függetlenül Istentől ihletett, isteni tekintéllyel rendelkező, kijelentés-értékű könyvnek tekinti, minden deuterokanonikus iratot pedig apokrifnak, noha építő irodalomként az olvasók figyelmébe ajánlja. Luther bibliafordítása első kiadásában, 1534-ben a következőket írja az apokrif könyvekről: apokrifok azok a könyvek, amelyeket nem tartunk egyenlő értékűnek a Szentírással, de mégis hasznosak és jó olvasni őket. Magyar nyelvterületen, a Vizsolyi Biblia közli az apokrifokat is, Szenczi Molnár Albert az 1608-as kiadásból viszont már kihagyja.

Protestáns nyelvterületen az apokrif kifejezés elrejtett, titkos iratot jelent, olyan, amelyik igényt tart arra, hogy kanonikus tekintélyű legyen, de a kánonba (héber kánonba) nem került be. A LXX-kánon említett hét apokrif könyvén kívül ide soroljuk Manassé imáját, Ezsdrás 3. és 4. könyvét, a Makkabeusok 3. és 4. könyvét, Salamon zsol-tárait, Mózes mennybemenetelét, a 12 pátriárka testamentumát és Hénok könyvét.

Ezek közül az irodalomtörténet több iratot pszeudoepigrafának tekint, vagyis hamis felirattal ellátott iratnak, mivel a címben megjelölt író nem azonos azzal a személlyel, aki a könyvet írta. Ezeket a könyveket viszont keletkezési korukban nem tekintették hamisítványoknak, inkább kegyes szerénységnek, mellyel a szerző névtelenségben akar maradni, ezért mondanivalóját inkább jól ismert bibliai személyiséggel mondatja el.¹⁹

A rabbinisztikus irodalomban azonban már a Kr. u. 1. század vége fele megjelenik, és egyre inkább felerősödik az apokrif könyveket bíráló kritikai hang is. Rabbi Akiba (+135) pl. azt tanította, hogy nincs örök boldogságuk azoknak, akik a „külső könyvekből” (פְּרָזְוֵי יְסִינָא) olvasnak.

Műfajukat tekintve az apokrif (deuterokanonikus) könyvek közül történeti könyvnek tekintjük a Makkabeusok I–II. könyvét, melyekben a szerző a zsidó nép küzdelmét írja le a görögösítő politikával, vallással és kultúrával szemben. Az első könyv Kr. e. 100

18. Erich Zenger: *uo.* 29.

19. Leonard Roß: *Einleitung in die alttestamentlichen Apokryphen und Pseudepigraphen*, Quelle-Meyer, 1979. 22.

körül íródott, eredetileg héber nyelven. Szerzője ismeretlen. A második könyv egy ötkötetes mű rövid összefoglalása, melynek szerzője Cirénei Jázon. Az Összefoglalás készítője, aki Kr. e. 124 körül írta a könyvet, ismeretlen.

Vallási tanítás elbeszélő formában a Tóbit és Judit könyve. A Tóbit könyve a Kr. e. 2. század elején íródott Egyiptomban, eredetileg arámról fordították görögre. A Judit könyve eredetileg héber nyelven íródott. A LXX-ban szereplő szöveg görög fordítás. Kb. Kr. u. az 1. században keletkezett. A szerző viszont nem említi Jeruzsálem Kr. u. 70-ben bekövetkezett pusztulását, és nem beszél a római megszállásról sem.

Vallási oktatás tanító formában a Bárúk könyve, Jeremiás levele, Jézus, Sirák fia, Salamon bölcsessége, a kanonikus könyvek toldaléka Zsuzsanna és a vének, Bél és a sárkány (Dániel könyvének toldalékai). A Bárúk könyvének szerzője a zsidó hagyomány szerint Jeremiás íródeákja. A szöveg viszont több szerzőt feltételez. Több szerző munkájából ismeretlen szerkesztő alkotta meg a könyvet kb. Kr. u. az 1. században. Jeremiás levele Kr. e. 300–100 között keletkezett. Egyes kutatók szerint a mű eredeti nyelve a héber, mások szerint az arám. De az is valószínű, hogy eredetileg görögül íródott. Jézus, Sirák fia könyve Kr. e. 132-ben íródott. A szerző nagyapja héberül írt könyvének görög fordítása. Salamon bölcsessége eredetileg is görög nyelven írt könyv. A szerző, aki Salamon személye mögé rejtőzött, Kr. e. az 1. században élt, kb. Alexandriában. A Zsuzsanna és a vének c. könyv héber nyelven íródott. Szerzője ismeretlen. Kb. Kr. e. 95–80 között keletkezhetett az írás, mely két egymástól független görög fordításban maradt fenn. A Bél és a sárkány is eredetileg héber nyelven megfogalmazott irat. Kb. Kr. e. a II. században keletkezett.²⁰

Ezek a könyvek novellisztikus, szinte meseszerű tematikájuktól függetlenül számos olyan történelmi adatot tartalmaznak, amelyeket sem a kortörténet, sem az irodalomtörténet nem nélkülözhet.

Az apokrif könyvek kézíratai Jézus Sirák fia könyvét kivéve, csak görög nyelven maradtak fenn.²¹

20. A könyvek teljes szövegét lásd: *Deuterokanonikus bibliai könyvek*, Bp., 1998.

21. L. Rošť szerint apokrif könyvek: Judit, Salamon bölcsessége, Tóbiás, Jézus Sirák, Bárúk, Jeremiás levele, Makkabeus első és második könyve, Dániel könyvének kiegészítései (Zsuzsanna, Azáriás imádsága, Bél és a sárkány), Manassé imája és Ezdrás 3. könyve. Pszeudoepigráf iratok: Ariszteász levele, Makkabeus 3. és 4. könyve, a szláv Énoch könyve, a görög Bárúk apokaliptika, Salamon zsoltárai, Ezdrás 4. könyve, a szír Bárúk-apokaliptika, a Jubileumi könyv, az etióp Énoch könyv, a 12 pátriárka testamentuma, Mózes mennymenetele, Ézsaiás mártíriuma, Ádám és Éva élete. Lásd *uo.* 74–116.

Lengyelne Püsök Sarolta:

A kánaáni vallás, adalékok az ó-izraeli vallás megismeréséhez

Religion of Canaan, Orientating Questions for Presentation of Earliest Semitic Religion.

The study includes the following subtitles: I. *The long way from Gods and Goddesses to Yahweh*; II. *General presentation of Fertile crescent*; III. *Source-materials regarding to research of Earliest Semitic Religion*; IV. *The structure of Canaanic Pantheon*; V. *What the myths says about the Pantheon*; VI. *The worships of Gods and Goddesses in Canaan*; VII. *The Cult of Moloch*.

W. R. Smith was the earliest researcher who pointed out how important is for understanding of Israelite religion the researching regard to other Semitic religions of Ancient Near East. The monotheistic Yahweh-religion is a product of long developing process, where the starting stage can be discovered by early-ancient religion of Canaan. In this research field an important milestone was the archeological discovering of Ugarit, and of the other Punic settlements, with this elements the knowledge about Baals and Asheras of Bible become richer. A focal point of Canaanite cult customs is the question of child sacrifice. The most frequent question is *who* or *what* was Moloch. In 1935 Eissfeldt introduced a new paradigm, because he considered that Moloch is related to Punic *molk/mulk*, a technical term used in a cult of child sacrifice, and can be explained as a common noun, and not as a divine name. In spite of that by etymology of Moloch doesn't exist a consensus, is certain, that the custom of child-sacrifice also in Earliest Semitic Religion can be supposed.

Keywords: Canaanic Pantheon, child sacrifice, Cult of Molech, Religion of Canaan, Earliest Semitic Religion, Fertile crescent, Gods and Goddesses: Baal and Ashera, Ugaritic myths

I. A bálványistenektől az egyedüli Úr felismeréséig vezető út

A felületes és a dogmaszerű nézetek szemüvegén keresztül történő bibliaolvasás nyomán könnyen dualisztikus kép alakulhat ki a kánaáni és az izraeli vallást illetően, mintha a kettőnek semmi köze nem volna egymáshoz, legfeljebb annyi, hogy az előbbi megpróbálta eltorzítani az utóbbit. Félvezető lehet e tekintetben a Bírák könyvének az a szakasza, amely szerint a honfoglalás után azért maradnak pogányok az Ígéret földjén, hogy próbára tegyék Izrael fiait isteneik csábítása által.¹ Látszatra a választottak mindig is tudták, hogy kicsoda Jahve, és hogyan kell őt tisztelni, legfeljebb a csábító szomszédok készítették őket torzult vallási formákra. Azonban számolnunk kell azzal, hogy a valóságban Izrael Isten népévé formálódása térben és időben lezajló hosszú folyamat, amelyben Kánaán kulcs-

1. Bírák 2–3.rész: „Hanem azok által kísértem Izrael fiait, ha vajjon megtartják-é az Úrnak útát...”(Bír 2,22.)

fontosságú tényező, mert azt a közeget jelenti, amelyben Isten megkeresi, és megszólítja az övét. William Robertson Smith, a neves vallástörténész jóval az ugariti leletek felfedezése előtt érzékeli a sémi népek vallásának közös alapját, amelynek vizsgálatát mindenképp fontosnak tartja az ószövetségi monoteisztikus vallás megértéséhez. Már 1889-ben így nyilatkozik az ő-sémi vallás kutatásának fontosságáról: „Új vallási rendszer csak úgy talál befogadásra, ha a hallgatóságban már meglévő vallási ösztönöket és hajlamokat szólít meg. Ezeket pedig nem érheti el, ha nem veszi figyelembe azokat a hagyományos formákat, melyek minden vallásos érzület hordozói, és ha nem beszél olyan nyelven, melyet az ezekhez a korábbi formákhoz szokott emberek értenek. Valamely pozitív vallási rendszer alapos átlátásához, ahhoz, hogy azt történeti kezdeteiben és alakjában, valamint elvont elveivel megérthessük, ismernünk kell az azt megelőző hagyományos vallást. Ezért kérem az olvasót, hogy érdeklődését fordítsa az ókori sémi népek vallása felé, témánk nem csupán régiségbúvárló kíváncsiságból fakad, hanem közvetlen és fontos kapcsolatban van a bibliai spirituális vallás eredetének nagy kérdésével.”² Példaként az Ó- és Újszövetség viszonyában az áldozat és a papság fontosságát, annak megújuló tartalmát említi. Az előbbi gondolatot ki lehet terjeszteni a vallási szimbólumok folytonos megmaradására, megújulására, átörökítésének folyamatára is. A gondolatmenet átvezethető akár a legújabb kihívásokhoz is. A *Da Vinci kód*, vagy a *Zeitgeist* tendenciózus keresztyénellenességének a kivédésében nem lehet mereven ragaszkodni a statikus zsidó-keresztyén valláshoz. Sikerülhet a saját fegyverükkel legyőzni őket, ha a modern apologéta árnyaltan szemléli, és szemlélteti a bibliai vallások kifejeződésének, tökéletessé válásának folyamatát. A kánaáni vallás (és a keresztyénség kialakulásában a térség más pogány vallásai) és a bibliai vallás között igenis van átmenet, és ezt nem is szabad tabuként kezelni. A szakirodalom ez irányú próbálkozásaival párhuzamosan a világirodalomban is fellelhetőek hasonló gondolat kísérletek. Thomas Mann a *József és testvére*iben csodálatos költői eszmefuttatásokkal ragadja meg a vallási átmenet problematikáját (nyilván az emberi oldalát).³

II. A térségről általában

Izrael földrajzi fekvésének közelebbi vizsgálata is alátámasztja azt a nézetet, hogy mésterkelten le lehet ugyan választani mind térben, mind időben a környező világról, de teljes képet csakis ennek figyelembe vétele nyújthat.

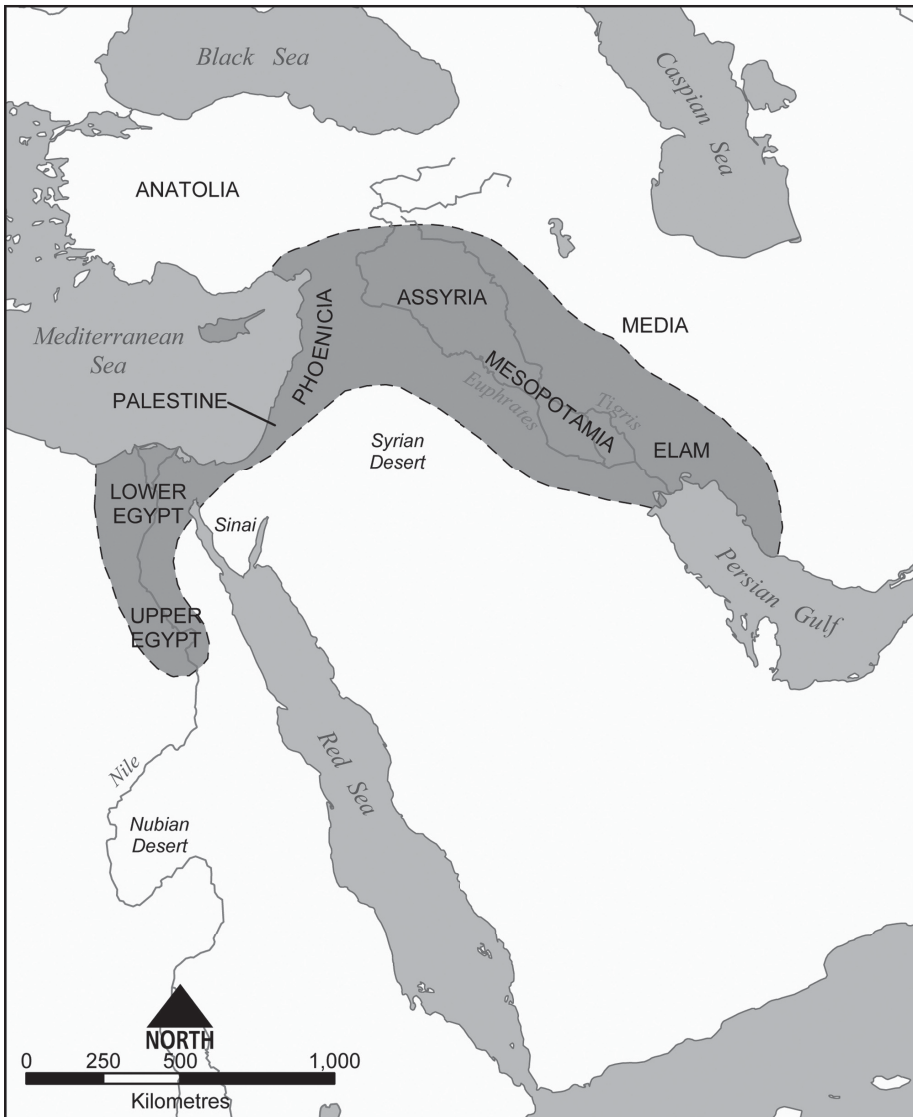
A közel-keleti kultúrák bölcsőjét „Termékeny félhold”-nak (Fertile crescent)⁴ szokás nevezni, ami nagyjából a Perzsa-öböllel kezdődően a Tigris és Eufrátesz völgyén végighúzóódó terület, amely dél felé kanyarodva a Földközi-tenger mentén éri el a Nílus termékeny folyamvölgyét.

2. SMITH, William Robertson: *Előadások a sémi népek vallásáról*, In: *A vallástörténet klasszikusai*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, (346–359.), 346.

3. MANN, Thomas: *József és testvérei I–II.*, Magyar Helikon, Budapest, 1968.

4. SCHULZ, Samuel J.: *Üzen az Ószövetség*, Budapest, 1998. 25.

A Kr. e. 2000. évet követő időszakban az egyiptomi szövegek Kánaánnak nevezik azt a tartományt, amely a déli Gázától az északi Hámátig terjed a Földközi-tenger keleti partvidékén (Transzjordániát nem számították ide). A görögök nagyjából ugyanezt a tájegységet nevezték Föniciának az innen származó bíborszínű textilfesték alapján. A későbbiekben Szíria vagy Palesztina névvel illették ezt a térséget. A bibliai szóhasználat szerint Kánaán a „Dántól Beérsebáig” (2Sám 24,2) terjedő ország, de a kánaániták gyűjtőnév a fent említett térség egész nyugati-sémi lakosságát jelöli.

1. ábra: A termékeny félhold térképe

Kánaán két kultúrpolitikai centrum (Mezopotámia és Egyiptom) közé ékelődött, nemcsak karavánutak szeltek át, de a hadjáratok, és a vándor népek támadásainak is kiszolgáltatta különleges földrajzi fekvése. Ily módon a térségben nem tudott kialakulni egységes és nagy erejű államhatalom. A bronzkori civilizációt az ősatyák érkezése előtti időszakban félnomád sémi népcsoport, az amurruk semmisítik meg. Más nomád népcsoportokat is letelepedésre ösztönöz a termőföldek fényűző gazdagsága. Kővel kerített városállamok, ún. városkirályságok jöttek létre, amelyek annak az alkalmazkodó képességnek köszönhetően fennmaradásukat, hogy a hódítók túlereje láttán általában inkább a hadisarc kifizetését, és bőséges ajándékok gyűjtését választották. Ritkán értesülünk a városállamok szövetségéről a hódítók legyőzése érdekében, a Józsué seregének érkezésekor valószínűleg, azért fogtak össze, mert ráéreztek, hogy ezúttal rendhagyó honfoglalással szembesülnek. A többi, hullámokban érkező népcsoport letelepedésének megszokott módja az volt, hogy politikailag többé-kevésbé legyőzték a már előzőleg ott élőket, de átvették az őslakók életstílusát, és vallását.

A városállamok közötti laza kapcsolatokból nemcsak a politikai vezetés decentralizált volta következik, de egységes vallásról sem beszélhetünk. A kistérségeknek egyenként megvolt a helyi szentélyük, és ahhoz a szentélyhez kapcsolódó kultusz, a területet birtokló főisten kiemelt tiszteletével. Ugyanakkor a főistenek egybevetésekor az eltérő megnevezések ellenére is szembetűnő az összehasonlított istenségek attribútumainak meglepő hasonlósága. Ily módon lehetséges a kánaáni vallás hozzávetőleges rekonstruálása, ill. a vallási panteon felvázolása és a mítoszok legerjedtebb változatainak a kiemelése.

III. A kánaáni vallásra vonatkozó közvetlen és közvetett források

- Biblia
- Ugariti leletek (Rasz Samra romterület, 20 m magas, 50 ha kiterjedésű), 1928-ban tárták fel – írott anyag sumér, akkád, valamint az ugariti sémi nyelven (ékírásos amelyet már 1930-ban megfejtettek).
- Egyiptomi leletek: Tell el Amarna (Kutetaton), 15–14. sz.-ban, Ekhnaton – IV. Amenophisz korában – 1888-ban feltárt, 500 Kánaánra vonatkozó levél.
- Hettita leletek: Boghazköy – virágkora: 14–13. sz., 1906-ban tárták fel (az írást később fejtik meg)
- Karthágói pun leletek (1921-től).
- Utalások görög szerzőknél: (Kleitarkhosz, Diodorosz és Plutarkhosz, Eusebius, Bübloszi Philón, a Kr. e. 1–2. századból; vagy Szamoszatai Lukianosz a 2. és Panopoliszi Nonnosz az 5. századból).

1929-ig a vallástörténeti kutatásnak nagyon szegényes írott anyagra kellett hagyatkoznia. Az Ószövetség mellett csupán a föníciai feliratok, és néhány görög szerző írásaiban található utalás, kiemelés (pl. Bübloszi Philón, a Kr. e. 1–2. századból; vagy Szamoszatai Lukianosz a II. és Panopoliszi Nonnosz az 5. századból) állt rendelkezésre.

Az Ószövetség gyakran hivatkozik a kánaáni vallásra, de ezek az igehelyek kizárólag polemizáló, elhatároló jellegűek, kiemelnek bizonyos elrettentő vonásokat, de tárgyilagos ismertetéshez nem elégségesek.

A régészek az egykori Ugarit (ma Rász Samra) feltárásával forradalmasították a térség vallástörténeti feltérképezését is. A szír tengerparton a Kr. e. 15–12. század közepén érte el fejlődése tetőfokát a föníciai város. Ugarit feltárásának első időszakát (1929–39) F. A. Schaeffer irányításával végezték, időközben a felbecsülhetetlen értékű leletek rendezése és tanulmányozása önálló tudományággá fejlődött, ugaritisztika néven. A leletek nagyságrendjére, az agyagtáblák értékére vonatkozóan talán nem túlzás a következő kijelentés sem: „A Rász Samrában talált táblák fölfedezése jelentősebb mindennél, ami valaha is történt a könyvtártudomány területén” (R. Dussaud).⁵

Az ugariti szövegek többnyire mitikus és közigazgatási tárgyúak.⁶ Az ugariti mítoszokat nem lehet kizárólagos biztonsággal rávetíteni Kánaánra is, de a többi forrásanyag segítségével mégiscsak a kánaáni vallás mérföldköveit fedezhetjük fel bennük.

A forrásanyagok gazdagsága vallástörténeti szempontból viszonylagos, mindmáig csak töredékes képet fest a kánaáni vallásról, de a vázlatos ismeret is közelebb visz az izraeli vallás kialakulásának megértéséhez.

IV. A kánaáni panteon vázlata

- ÉL – főisten.
- BAAL – Dágon fia, főisten, termékenység, eső istene, akinek kiábrázolásaiban leggyakoribb a bika-szimbólum.
- ASERA – Él társa, anyaiistennő, termékenység-istennő, szimbóluma a faragott vagy élő szent fa (amelyet: csinálnak, összetörnek, kivágnak, kivisznek és megégetnek ... a halmokon, magaslatokon és szent ligetekben).
- ANAT – Baál testvére és társa, termékenység hordozója, de a pusztítást, harcot is neki tulajdonítják (így néha hímnős is, férfi tulajdonságokkal felruházott istennő).
- MOLOK – kultuszához tartozik a gyermekáldozat.
- HOLD (YAREAH) – és a NAP (SEMES):
  - 5Móz 33,14 – Mózes énekli Józsefről „A nap érlelte drága természettel, és a hold sarjasztotta drágaságokkal.” – vitatott, hogy istenségekre, vagy egyszerűen a szó elsődleges jelentésére kell gondolni
  - Jósias idejében a bálványok üldözése rendjén a bibliai beszámoló szerint (2Kir 23,11) a napkultusz is véget vetettek: „És eltávolította a lovakat,

5. Az idézet helye: Herbert HAAG (szerk.): *Bibliai Lexikon*, Budapest, 1989, 1866.

6. A felfedezett íráskor elérhetőségét biztosító szöveggyűjtemények között kiemelkedik C. H. GORDON: *Ugaritic Textbook*, Róma, 1965.

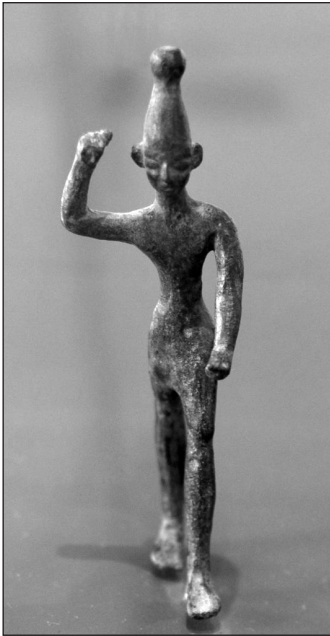

amelyeket Júda királyai a napnak szenteltek az Ūr házának bemenetelénél... és a nap szekereit tűzzel megégette.”

- kapukon, pecséteken gyakori szimbólumok (sokszor más istenségek szimbólumaival társítva)
- helységnevek: Beth-Shemesh (Józs 15,10, 21,16), de ugyanez a név Jer 43,13-ban az egyiptomi Heliopolisz fordítása
- MOT – a halál, alvilág istene.
- DAGON – mezopotámiai termékenység-isten, de a filiszteus Anatothban is tisztelik, szimbóluma a búzaszem.
- JAMM – a tenger istene, romboló erők megtestesítője.
- A panteon alsóbb osztályaiba sorolhatók: Leviathán (vizi-sárkány), Lillith és Azázel démonok stb.

V. A kánaáni vallás panteonja a Biblia és a mítoszok tükrében⁷

Az ugariti mítoszokban Baál kiemelkedett helyen szerepel, feltételezhetően a város főistene lehetett. „Ezeknek az ugariti dokumentumoknak fő érdekességét az adja, hogy adott vallási ideológiától másakra való átmenetet mutatnak be.”⁸ A panteon élén Él áll, akinek

2. ábra: Ugariti Baál-szobor

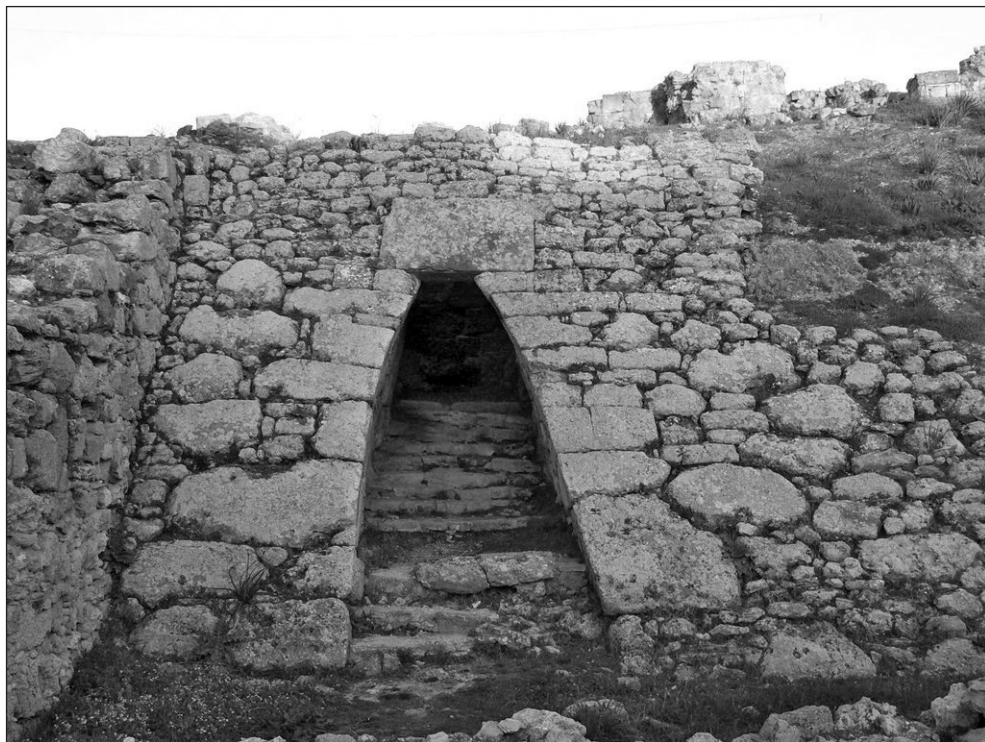
3. ábra: Asera-ábrázolás

7. A fejezet fő forrásanyaga a Biblián kívül ELIADE, Mircea: *Vallási hiedelmek és eszmék története I.*, Osiris, Budapest, 1995.

8. ELIADE, M., i.m., 133.

sémi neve „isten”-t jelent, de szólítják „Hatalmas”-nak, „biká”-nak, „istenek és emberek atyjá”-nak, „Király”-nak, „Esztenők atyjá”-nak.⁹ Él afféle hierogámiával nemzette a csillagokat, akik közül Anat és Asera egyben felesége is. Az utóbbtól mintegy 70 fia született. Él a teremő isten, aki a történetek rendjén ún. deus otiosussá válik, a mítoszok elbeszélnek, hogy helyébe lép egy fiatalabb, energikusabb isten, Baál személyében, aki a termékenység és a természeti erők felhőkben székelő istene. Baált Él fiának tekintik, de ugyanakkor Dágon (a név búzaszemet jelent) fiának is nevezik.

Baál előrelépésének hangsúlyozása bizonyonnyal összefügg az ugariti szentélyben általa betöltött első hellyel. Ugyanakkor a nemzedékváltás, a teremő isten detronizálása, eltávolítása, és a termékenység istenének felemeltetése feltételezhetően az egész térség vallási világában végbemenő általános jelenség volt. A múltnak valójában azt az átalakulását tükrözi, amely a kánaáni népekkel a második évezredben történik, vagyis a félnomád, pásztorkodó életmódból a letelepedett, paraszti életmódra történő váltás. A föld művelése a vallási tapasztalást is átminősíti, a természeti erők megszemélyesítésére a kultusz eszközeivel is próbálkoznak, és ezt a folyamatot a mítoszok nyelvére is lefordítják.

4. ábra: Az ugariti királyi palota bejárata

9. A nyugati sémi mitológiában az istenek nevét gyakran tabunak tekintették, ezért pótnevekkel, jelzőkkel illeték őket (ún. apellatívumok): pl. Balu, Baál = király, gazda. Az istenek neve gyakran ugyanazt jelentette, mint a megfelelő tárgy, jelenség: pl. Jammu = tenger.

A termékenységi kultuszok előtérbe kerülése hosszabb folyamat eredménye, ezt tükrözik azok a viszontagságos küzdelmek is, amelyeket az ugariti mítoszok mesélnek el Baál harcáról. Él detronizálása csak a kezdet. Baál Él eltávolításakor kasztrálja is a letaszítottat (Uranosz és Anu férfiatlanításához hasonló motívum), s ily módon a régi Kelet törvényei értelmében kirekesztette őt az uralkodásból. Egyúttal Élnek a további történetekben megmutatkozó tehetetlenségére is feleletet ad ez a mozzanat. A leszámolásnak viszont csak a kezdete Él eltávolítása, mert az ex-uralkodó másik fiától, Jammtól, a kaotikus vizek urától kér segítséget, és őt nevezi meg jogos utódként. (A kánaániai körében Jamm kultuszát is megtaláljuk, istenségnek kijáró tiszteletben részesítették). Baál csak húga és egyben kedvese, az amazon Anat segítségével tudja legyőzni. Anat számára a gyilkossághoz szükséges eszközöket az agyafúrt isteni kovács, Kászit va Khaszisz („Ügyes és Agyafúrt”) készíti el. Jamm legyőzése a fékezhetetlen vizek visszaszorítását és a termékenyítő esők diadalmát szimbolizálja. Anat istennő néhol férfias, néhol nőies tulajdonságok hordozója, termékenységi szimbólumok is kapcsolódnak a nevéhez, de ezekben a mítoszokban mint a háború térdig vérben gázoló, vad istennőjét látjuk. (A Biblia csak helységnevekben említi).

Baál a sikerek után saját palotát építtet, ez a cselekedet más vallások mítoszaiban is a fő istenné történő előléptetés velejárója. A palota amolyan *imago mundi*, a teremtett világ átrendezését, formálását, a vízi káosz feletti uralmat és az esőzések ritmusszerű szabályozását, a lakható léteér kialakítását példázza. Egyébként az ugariti mítoszok Baáljának a székhelye a várostól 40 km-re északra fekvő Gebel-el-Aqra hegy, (Baál-Cáfon vagy Baál-Hadad néven birtokolja a helyet).

Baál lakóhelyét „föníciai olymposz”-ként is szokták emlegetni, jóllehet ez a hely nem azonosítható a halhatatlan istenségek nyugati lakóhelyével. Baál számára is érvényes az emberi világ legfélelmetesebb hatalmának fenyegetése, Baálnak is meg kell ütköznie Móttal, a „Halállal”. Mót különös isten, Él fia, az alvilág fölött uralkodik, és a Közel-Keleten a Halál megszemélyesítésének mindaddig egyetlen ismert alakja. Baál őt okolja a nyári perzselő hőségért, a vegetációt elpusztító, s így emberéleteket is követelő aszályért. Baál hadat üzen Mótnak, de a halál követői előtt a tőle eddig szokatlan módon viselkedik, ellenkezés nélkül leborul előtte (elterül előtte), és szolgájának vallja magát. Baál halálát, a *descendus ad inferos* a természet nyári aszályos időszakával azonosítják. Baált maga Él megsiratja, megszagatja ruháit, mellét verdesi, és meghasogatja arcát (az Ugaritban szokásos gyászszertartások szerint). Tettével Él legitimizálja Baál elsőbbségét, fontosságát és pótolhatatlanságát (megpróbál ugyan Baál helyére mást tenni, de senki sem képes erre). Baál visszatérését Él álmodja meg, ő fedezi fel elsőként az ismét élő fiát. Baál a meg-meg szakadó, és visszatérő létmódjával a halál normalitását és a vele szembeni megfelelő magatartást példázza.

Az ugariti leletekben szereplő Baál főbb attribútumai feltehetően a térség összes Baál-jára vonatkoznak, mindazonáltal ezen a helyen érdemes a Bibliában megemlített jelzős Baál-neveket is felsorolni.

1. *Baál-Berit, a szövetség ura*, akit a kánaánita Sikemben tiszteltek (Bír 6,27), Izrael fiai Gedeon halála után ismét csatlakoztak hódolóikhoz (Bír 9,33-34).

2. *Baal-Peor, a szakadék ura.* Peor egy hegycsúcs a moábi hegység nyugati szélén, a Nébó közelében, ahol Bálám átok helyett áldást mondott (4Móz 24,1kk). A kivonuló törzsek Sittimben találkoztak először ennek az istenségnek a kultuszával, amelyben a *kultuszi prostitúciónak*¹⁰ is helye volt. Mózes ki is végeztette a moábita lányokkal paráználkodó izraeliták főembereit (4Móz 25,3–5; 5Móz 4,3; Zsolt 106,28; Hós 9,10).

3. *Baalzebub, legyek ura,* esetleg a zebúl = fejedelem szándékosan átírt, vagy félreértett formája. Őt kérdi meg Aházia király (Kr.e. 854–853) gyógyulása felől, amikor Samáriában kiesett a felházból (2Kir 1,2–6. 15–16). Illés ezért a tettéért, elhajlásáért megjövendőli a jogos büntetését, a halálát.

A baálok elterjedtségét tükrözi a számos földrajzi -és személynév, amelyeket az Ószövetség megemlít.

Helységnevek: Baál-Cáfón (Észak-Baálja, a Vörös-tenger mellett 2Móz 14,2.9; 4Móz 33,7); Baál-Gád (helység a Libanon völgyében, Józs 11,17; 12,7; 13,5); Baál-Hámon (Én 8,11); Baál-Hásor (Jeruzsálemtől északra, 2Sám 13,23); Baál-Hermon (Manassé területének északi határán, 1Krn 5,23; Bír 3,3); Baál-Meon (Rúben területén, Jer 48,23; 4Móz 32,38; Ez 25,9); Baál-Peor (Hós 9,10); Baál-Perácim (Jeruzsálemtől délre); Baál-Sálisá (Efraimban, 2Kir 4,42–44); Baál-Támár (Bír 20,33).

Személynevek: Esbaál (1Krn 8,33; 9,39); Jerubaál (Bír 6,32; 7,1; 8,29–35; 9,1; 1Sám 12,11); Méribaál (1Krn 8,34; 9,40); Baálhanán (1Krn 27,28).

A Biblia Baál mellett leggyakrabban Aserát emlegeti, mintegy 40 alkalommal.¹¹ Olvashatunk a kultuszával kapcsolatos tiltásokról, a törvény ellenében mégis végrehajtott cselekedetéről, vagy éppen a tisztító szándékból végzett elpusztításáról. A Biblia csak a fogságig foglalkozik Aserával, utána kiesett az izraeliek érdeklődéséből, jóllehet korábban a hozzá fűződő termékenység rítusok a legnépszerűbbek voltak.¹²

10. A prostitúált szó a latin „prostere” igéből származik, jelentése: kiáll, árul, árulja magát, olyan szexuális szolgáltatást takar, amelyért fizettek. Az ókori Közel-Kelet vallási gyakorlatában általánosan elterjedt szokás volt, hogy egyes istenségek templomában paráznák szolgáltak, és a szakrális prostitúció ellenében kapott pénzt az oltárra helyezték. A cselekedet indítóoka az a képzet, hogy a templomi parázna időlegesen az istenség megistenülésévé válik, és szeretkezés közben partnerét is isteni állapotba emeli. A különös kultusz főként a termékenység-istenek nevéhez fűződik, ugyanis így módon remélték saját és javaik szaporodásának előmozdítását az istenség közvetlen ráhatása útján. Ilyen szent szajhák tevékenykedtek számos sumér templomban, Babilonban, de esetenként Egyiptomban is. Az egyik legismertebb eset a görögországi példa, ahol Aphrodité Korinthosban mintegy ezer „papnő”, „felavatott parázna” szolgált. A Biblia (2Kir 23,7) a kánaáni bálványistenek kultuszával kapcsolatban férfi és női paráznákról beszél.

11. SHROER, Silvia: *In Israel gab es Bilder (Nachrichten von darstellender Kunst im Alten Testament)*, Universitätsverlag Freiburg Schweiz Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, *Orbis biblicus et orientalis* – 74., 1987, 21.

12. STARK, Christine: *«Kultprostitution» im Alten Testament? (Die Qedeschen dr Hebräischen Bibel und das Motiv der Hurerei)*, Academic Press Fribourg Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, *Orbis biblicus et orientalis* – 221., 2006, 81.

VI. A kánaáni istenségek kultusza

A kánaáni istenségek tisztelete helyhez kötött volt, de a szent helyiség nem feltétlenül templomépület jelentett, lehetett ún. áldozóhalom vagy szent liget (berek) is. Különösen az Asera (Aštarte) tiszteletéhez tartozik hozzá a *szent fa*, olyannyira, hogy az Ószövetség nem is tesz különbséget az Asera személye és az őt szimbolizáló *fa* között. Nem tudjuk, hogy pontosan milyen volt ez a fa, lehetett élő, de inkább faragott cölöp, a Szentírás csak a vele kapcsolatos műveletekről tudósít. Ültették (5Móz 16,21); kivágták (Bír 6,25–30; 2Kir 18,4); csinálják (1Kir 16,33; 2Kir 17,16; 21,3); áll (2Kir 13,6); kiviszik, elégetik (2Kir 23,6.15).

Templomaikban és halmaikon oltárok voltak, és az épületeket isten-képmásokkal és isteni jelképekkel díszítették. Hosszasan lehetne időzni ennél a jelképrendszernél, de mindenképpen említésre érdemes a Baál szimbóluma, a *bika*. A bika egyrészt a vezérállat erejére utalva a főisteni tulajdonságot hordozta, másrészt a férfias nemzőerő plasztikus megjelenítője volt. Az izraeliták történetében is találkozunk olyan végzetes elhajlásokkal, amikor a szellemi monoteizmust a kézzelfogható istenalakra cserélték. Áron aranyborjút (bikát) öntetett a kivonuló népnek, amelyben a vezérüket tisztelhatték (2Móz 32,1kk), a jeroboámi borjak is hasonló botránykövek.

Az ókori Közel-Kelet városállamainak *kapui* is egyfajta kultushelynek minősültek.¹³

5. ábra: Asera-ábrázolás

A kapukban zajlottak a szerződés-kötések, próféták megkérdezése, a vének tanácsának döntéshelye is ez volt. A Bibliában is számos történetben találunk erre vonatkozó részleteket. Gyakori volt a Hold és a Nap isten, valamint a bika kiábrázolása a kapukon. A kultikus szimbólumoknak egyrészt védelmi szerepe volt, az értékeket őrizték befele, és távol tartották a kintről beáradó gonoszt, másrészt tanúi, szentesítői voltak az ott zajló eseményeknek. A térségben ezrével megtalált pecsétnyomókra is ilyen megfontolásból vésik a különféle vallási szimbólumokat, hogy szavatolják a hitelességet és a védelmet.

Az ugariti szövegek a kultuszi személyzet leírásakor ugyanazt a kifejezést használják a papok megnevezésére

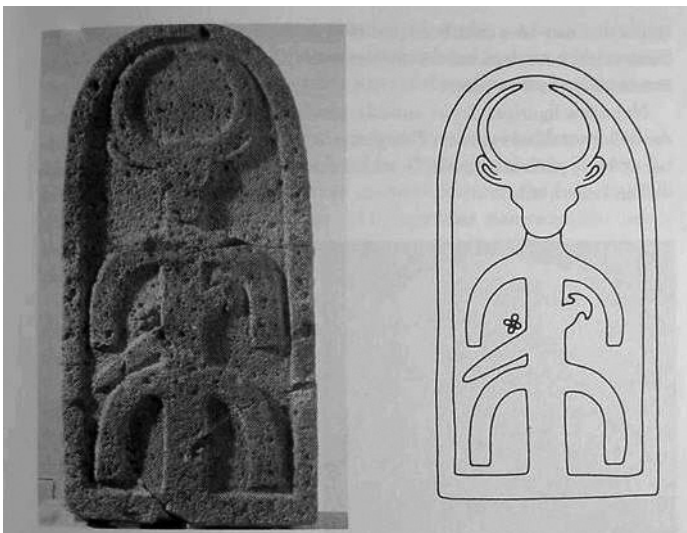
13. Lásd: BERNETT MONICA – KEEL, Othmar: *Mond, Stier und Kult am Stadttor (Die Stele von Betsaida (et-Tell))*, Universitätsverlag Freiburg Schweiz Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, *Orbis biblicus et orientalis* – 161., 1998.

(KHNM), mint a héberben (KOHÉN). A férfi papság mellett a papnőkről (KHNT) és a „fölszentelt” személyekről (QADÉSİM) is említést tesznek a szövegek, de a Bibliából ismert szakrális prostitúcióról hallgatnak.

A kultuszban gyakorolt szent cselekvések körülírása lehetetlen vállalkozásnak tűnik, hiszen erre vonatkozóan nagyon kevés adat maradt fenn. Imaszövegeket egyáltalán nem ismerünk, a mítoszok különböző mozzanatainak elbeszéléséről, színjátékszerű előadásáról viszont beszámolnak az írott emlékek. A véres áldozatok bizonyos formáihoz táncritusok, sőt orgiaszerű cselekvések, kultikus prostitúció (még homoszexuális kapcsolatok is) társultak ezeknek az istenségeknek a kultuszában.

A részletek pontos ismerete nélkül is világos, hogy a kánaáni isteneket bizonyos kultikus cselekedetekkel próbálták rávenni az emberi vágyak teljesítésére. Kultuszukat nem az ember részéről megnyilvánuló engedelmesség, és a kegyelmükre felelő belülről fakadó hála jellemezte, hanem egyértelműen a *do ut des*¹⁴ elvén alapult. Az áldozati adományok között a pozitív választ remélő ember akár a legdrágábbat sem sajnálta, még a gyermekáldozat sem volt szokatlan (lásd alább).

A természet-közelben élő embert állandóan kísértette az a gondolat, hogy a világot teremtő isten mellé kézzelfogható, karnyújtásnyira lévő, a teremtett földet termékenyítő is tevő istent teremtsen önmaga számára. Az izraelieket is állandóan csábította ez a kánaániták által már megvalósított gondolat. Izrael vezetői nem véletlenül emlékeztetnek a történelem nagy pillanataiban a világteremtő Jahve történelemformáló tetteire. Ő az atyák Istene, Ő hozott ki Egyiptomból, Ő a szövetség Istene stb. Jahve tetteinek felsorolása mellett állandó jelleggel hangzik a kemény prófétai ítélet is a kánaáni istenségekkel szemben, a szent haraggal kísért elhatárolódás. A választott nép életében nemcsak a honfoglalást követő zűrzavaros időszakban, de az államiság kialakulása, a királyság intézményének a megszilárdulása után is fennmarad a küzdelem a baálokkal, a harc amelynek az lehetne a címe: *kié Kánaán, az Úré vagy a Baáloké*. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül meg-

6. ábra: Baál-Adad sztélé

14. Jelentése: *adok, hogy te is adj.*

említünk néhány hírheldt vagy híres királyt, akik deviáns módon elhajoltak a bálványok irányába, vagy megpróbáltak szembeszállni velük:

Bálványimádó királyok: Salamon (1Kir 11, 5.7.33); Jeroboám (1Kir 14,15); Roboám (1Kir 14,15); Akháb (1Kir 16,33, 1Kir 18,19); Jósafát (2Kir 13,6); Manassé (2Kir 21,3, 2Krón 17,6, 2Kir 21,7 – a templomba is bevitte, 2Krón 33,6 – fiai átvitte a tűzön); Jóás (2Kir 24,18).

Reformer királyok: Jósias (2Kir 23, 4.6.7.14.15); Asa (2Krón 14,3, 2Krón 15,16 – az anyjának, Maákának az Aseráját is megégették); Jósafát (Júdában, 2Krón 17,6, 2Krón 19,3).

„Az ősi Izrael fogság előtti történetében egyvalami nagyon világos, az emberek többsége számára a legnehezebb feladat az volt, hogy nemzeti vallásukat megkülönböztessék a környező népek hitvilágától.”¹⁵ Az évszázados mérkőzés végére a fogság tesz pontot. A Baál-kultusznak a zsidó vallásra gyakorolt állandó csábítása és hegemoniára való törekvése kapcsán Eliade idézi de Vaux híres megállapítását, amely rátapint a vallási küzdelem lényegére: „Ha figyelembe vesszük, hogy minden idegen népcsoport, még a nem sémiták is, mint a hurrik vagy később a filiszteusok, Kánaánba érkezésük után csakhamar teljesen elfelejtették a saját vallásukat, emberileg egészen rendkívülinek fogjuk tartani, hogy ez a Jahve és Baál közti harc ilyen sokáig elhúzódott, és, hogy minden megalkuvás dacára és sok hűtlenkedés ellenére is végül a jahvizmus győzelmével ért véget”.¹⁶

VII. A gyermekáldozat kérdése, a Molok kultusz

VII/1. Kérdésfelvetés, források

A régész számára a legmegdöbbentőbb esetek egyike, amikor munkája során olyan gyermekcsontokra lel, amelyekről azt olvassa le, hogy nem természetes halál, hanem tudatos gyilkosság következményei. Kr. e. 7000 Jerikójától kezdve Egyiptomon, Fönícián keresztül, a moábitáknál, ammonitáknál, az ír kelta, a gall és a skandináv törzseknél is számtalan rituális gyermekgyilkosságra bukkantak az ásatások során. A városfalak alatt vagy külön erre a célra kiképezett áldozóhelyeken apró csontok ezrei üzennek az utókornak. Kérdés, hogy a mai kutató hogyan értelmezi a több ezer éves leleteket. A gyermekkortörténet vizsgálói óva intenek az elhamarkodott ítéletektől. A gyermek helyzete az ókortól mostanig természetesen sokat változott, de a gyermekcsontok tetemes mennyisége alapján nem szabad arra következtetni, hogy az ókori civilizációkban a gyermekszemléletet szívtelenség hatja át, és a gyermekekkel szemben drasztikusan kegyetlen bánásmód jellemző.¹⁷ A kiábrándító leletek mellett szép számmal akadnak olyanok is, amelyek a gyöngédség és szeretet tanújelei. Kérdés tehát, hogy mi lehetett a gyermekáldozatok valódi oka: ha a gyermekhez akkor is féltő szeretettel ragaszkodtak, mi indíthatta őket a példátlan mérsárlásra? A kérdés az isten-ember viszony irányába mutat. Hahn István a következőképpen summázza a jelenség lényegét: „Kiindulópontja az az elképzelés, hogy a termékenységet nyújtó, az

15. SMITH, W.R., i.m. 347.

16. ELIADE, M., i.m., 140.

17. PUKÁNSZKY Béla: *A gyermekkor története*, Műszaki kiadó, Budapest, 2001, 35.

élet folytonosságát fenntartó és ezen belül a gyermekáldást biztosító isten részesedését kívánja saját adományából, és pedig mindannak a legjavát, a 'legelejét', amit ő maga adott? A termés zsenyéjét, az állatok első ellését, a házasársak első gyermekét."¹⁸ Hosszú időnek kell eltelnie addig, ameddig az ember helyét az áldozatban átveszik az állatok, mintegy helyettes áldozatként, és végül az áldozóhalmok is feleslegessé válnak a magasabb szintű vallásosság kialakulásának következtében.

A kánaáni térség gyermekáldozati szokásaival kapcsolatban a kutatók sokáig csak a bibliai tudósításokra, és főként a polemikus nyilatkozatokra, valamint az ókori írók töredékes beszámolóira hagyatkozhattak. Például Eusebius *Praeparatio Evangelicája* nyomán ismerjük Porphyrios részletes leírását a föníciai gyermekáldozatról, amit Philo is megerősít. A föníciai telepések, a punok vallása is érdekfeszítő a kutatás szempontjából a közös sémi gyökerek miatt. A punok vallása átörökíti a föníciai jellegzetességeket, de isteneik nagymértékben hasonlítanak a görög és egyiptomi istenekhez. Isteneiket először Hannibál sorolja fel annak a szerződésnek a szentesítése végett, amelyet makedón V. Fülöppel kötött. Kiemelkedik Hammon főisten, és női párja, Tanit holdistennő. Óriási áttörést jelentettek azok a régészeti feltárások, amelyek sorra igazolták a gyermekáldozat jelenlétére vonatkozó addigi feltételezéseket. A punok által alapított észak-afrikai városállamok feltárása rendjén különösen gazdag leletanyag került felszínre. 1921-ben elkezdték Karthágó feltárását. Az ókorban a lerombolásáról, helyének „felszántásáról” lett híressé ez a pun település,¹⁹ de a mai kutatók számára a gyermekáldozatokkal kapcsolatban vált kikerülhetetlen hivatkozási alappá. Megtalálták Tanit szentélyét, és azt a tófetet, ahol gyermekcsontok ezrei hevertek, egyes becslések szerint a gyermekáldozat akár 3–4 naponként ismétlődhetett.²⁰ A helyszínen talált sírkövekre, sztélékre vésett feliratok, ábrák is beszédesek. A legismertebbek egyike az áldozatra szánt gyermeket kezében tartó pap alakja, de nyilván gyakori a Tanit kiábrázolása is.

VII/2. A gyermekáldozatok osztályozása

A gyermekáldozatnak a Biblia által is említett különféle eseteit az áttekinthetőség kedvéért érdemes osztályozni. Az alábbiakban a gyermekáldozatokat W. Baumgartner professzor általánosan elfogadott kategóriái szerint ismertetjük:²¹

1. Fogadalom (*Gelübde*). Bír 11,30-40 – Jefte fogadalomtétele.²² Az egyik legproblematisabb bibliai történet Jefte esete. Azok az írásmagyarázók nem tudnak mit kezde-

18. HAHN István – MÁTÉ György: *Karthágó*, Corvina Kiadó, Budapest, 1972, 12.

19. Szállóigévé vált Catonak a Karthágó lerombolását célzó gyakran ismételt mondása: *Ceterum censeo Cartaginem esse delendam*. (Egyébként tanácsolom Karthágót elpusztítani).

20. Stager számítása szerint a Kr. e. 400 és 200 közötti időszakra datálható mintegy 20 000 urna azt jelenti, hogy 3–4 naponkénti időközre jutott egy áldozat. Lásd bővebben: EGRESSY László Sándor: *A közvetítő áldozat torzult formája – gyermekáldozat az ókori Izraelben és annak bibliai nyomai*, In: *Vallástudományi szemle*, (főszerk. Bencze Lóránt), Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2006/2, 97.

21. A fenti osztályozás forrása: EGRESSY L. S.: i.m., 86-87.

22. A bíró az ammóniakkal vívott elveseredett harc rendjén fogadalmat tesz, és ennek értelmében azt kell feláldoznia, aki otthon elsőként jön elé. A történet szerint minden egyéni fájdalma ellenére

ni vele, akik az izraeli vallást fundamentalista paradigma szerint értelmezik, és történeti szempontból is egységes egésznek, tökéletes formának tekintik. Az exegézis önmaguk ácsolta prokrusztész ágyát²³ sokan metaforikus magyarázattal töltik ki, és úgy értelmezik a szöveget, hogy Jefte lányának nem az életét veszik el, csak szűzen kell maradnia, és élete hátralevő részét Istennek kell szentelnie. A szakirodalom túlnyomó többsége jelenleg a szó szerinti értelmezés mellett dönt, összhangban azzal az új vallástörténeti paradigmával (lásd Smith), amely szerint Izrael vallását nem szabad a történelmi közegtől elszigetelten vizsgálni, hanem számolni kell a környező pogány vallásokkal kapcsolatos kölcsönhatásokkal. Jefte fogadalmával kapcsolatban a magyar értelmezők körében is mérvadónak számít A. Soggin nézete, mely szerint a kánaáni gyökerek ennél a *locus*nál a leginkább tetten érhetőek. „Ezen a ponton pedig világos, hogy ismerték és gyakorolhatták az emberáldozat szokását. Itt van az a pont, ami az ó-izraeli emberáldozat tükrévé teszi a szöveget, s ahol bepillanthatunk a korai izraelita vallásba.”²⁴

A fogadalmi áldozat a gyermekáldozatnak talán a legtovább fennmaradt formája, ugyanis az emberek végveszély esetén ehhez folyamodtak. Ahogyan a fenti történetben, úgy legtöbbször katonai támadások rendjén alkalmazták ezt a szakrális eszközt az istenek kegyének elnyeréséért. A Biblia is leír egy ilyen esetet a moábiták részéről, amelyet az izraeliták meghökkenéssel és megvetéssel szemléltek – 2Kiráj 3,27. Izrael hadat visel Moáb ellen, de az ellenség királya, amikor veszítettnek érzi ügyét, a várfalon áldozza fel saját fiát. A leírás szerint a gyermekáldozat után valóban megmenekülnek a moábiak, mert az izraeliek undorodva vonulnak el a falak alól. Az utóbbi példát érdemes összevetnünk a Jefte esetével, mert az összehasonlítás egyértelműen utal arra, hogy mekkora utat tettek meg Izrael fiai történelmük során a helyes istenértelmezés irányába. A néppé formálódás kezdeti szakaszában még megtűrt szokástól a királyság korában adott esetben már tömegesen fordulnak el.

A mediterrán övezet egyik legmeggrázóbb esetét a görög történetíró, Diodorosz beszéli el.²⁵ Kr.e. 310-ben, amikor Agathoklész szürakuszai hadvezér seregei Karthágó városának kapui előtt álltak, a város vénjei arra szólították fel a város előkelő családjait, hogy elsőszülötteiket áldozzák fel az istenek kiengesztelése végett. Mintegy kétszáz nemesi származású csecsemő halt tűzhalált, de további háromszáz volt készenlétben.²⁶

---

teljesíti ígéretét, és valóban feláldozza lányát, miután az áldozat barátnőivel elsiratja lányságát.

23. Prokrusztész a görög mitológiában Poszeidón fia, híres rabló. Áldozatait azzal kínozták, hogy befektette őket ágyába, és ha az illető nagy termetű volt, és kilógott az ágyból, akkor levágott belőle, hogy éppen beférjen, ha alacsony volt, akkor addig nyújtotta, míg az ágygal azonos hosszúságú nem lett. Titokban két ágya volt, így soha senkinek nem talált pontosan a mérete, azaz mindenkit megkínzott. Thészeusz végül legyőzte, és saját módszerével ölte meg: levágott belőle, hogy beférjen az ágyába.

24. EGRESSY L.S., i.m., 90., a fenti megállapítás nyomatékosságaként a lábjegyzetben idézi is Soggin, aki a Jefte történetéről megállapítja, hogy: „had much more in common with that of Canaan and the other religions of the Ancient Near East than Israelites were able to record at a later stage or than the revision of the text were disposed to admit”, ld. Soggin, A.J., *Judges*, Philadelphia, Westminster, 1981, 218.

25. Lásd HAHN I. – MÁTHÉ Gy., i.m., 14.

26. Az arányok érzékeltetése kedvéért érdemes tudnunk, hogy Karthágó akkoriban negyedmillió

2. Építési áldozat (*Bauopfer*) 1Kir 16,28–34 arról tudósít, hogy a Jerikó újjáépítésével kapcsolatban a honfoglaláskor megfogalmazott átok²⁷ beteljesedett, mert a gonosz Aháb király szemet huny a fertelmes bálványimádásnak – „Ennek idejében építé meg a betheli Hiel Jerikót. Az ő elsőszülött fiának, Abirámnak élete árán vetette meg annak fundamentumát, és a ő kisebbik fiának, Ségubnak élete árán állította fel annak kapuit, az Úr beszéde szerint, amelyet szólott volt Józsué, a Nún fia által.” A Biblia kritikailag viszonyul a gyermekáldozatnak ehhez a fajtájához is, de a közel-keleti térségben végzett ásatások során a városállamok kapui alatt gyakran találtak emberi csontokat.

3. Elsőszülött feláldozása (*Erstgeburtopfer*). Az elsőszülöthöz történő különös viszonyulás onnan ered, hogy ő az, aki az anyaméh áttörője. A 2Móz 13,2 és 12 törvénybe iktatja, hogy „Nekem szentelj minden elsőszülöttet, valami megnyitja az ő anyjának méhét az Izrael fiai között, akár ember, akár barom, enyém legyen.” Megismétli ugyanezt a 2Móz 34,19skk. Szintén törvény tiltja az emberáldozat minden formáját (alább kitérünk még a Leviticusban megfogalmazott tilalmakra), így nyilvánvaló, hogy az egységessé formálódott izraeli vallásban az elsőszülött felajánlása az emberek esetében nem jelenthette azok megölését, feláldozását.²⁸ Ugyanakkor óvatosnak kell lennünk, és nem szabad a törvényben megfogalmazott idealisztikus állapotot minden további nélkül visszavetítenünk a régmúltra. Perdöntő dokumentumok hiányában az izraeli vallás korai fejlődési szakaszára vonatkozóan sem kizárni, sem bizonyítani nem lehet a gyermekáldozat tényét. A környező népek gyakorlata, és az olyan áthallások, mint Ábrahám próbatétele sejtetni engedi, hogy egykor nem volt idegen Izrael faitól sem ez az eljárás, vita tárgyát inkább az áldozatok címzettjének kiléte képezi. Az Exodus fenti rendelkezéseivel kapcsolatban írja egyik kortárs magyar teológus: „Csakhogy mindez Izraelben nem vonatkozott az emberekre: kizárólag az állatokra és a termésre. Ha tehát valamikor volt olyan idő, amikor emberre is érvényes volt mindez, akkor az 1Móz 22 ennek az emlékéét közli velünk, e tény viszont egyáltalán nem tekinthető bizonyítottnak, s ha mégis el kellene fogadnunk létezését, akkor sem lenne semmi köze a Molok-áldozathoz!”²⁹

4. Hadiátokból eredő emberáldozat (*Menschenopfer beim Bann*) Az 5Móz 13,16 szerint mindeneztől vesznie kell annak a városnak, amelynek lakói bálványimádásra ingerlik a népet, így kell elvesznie az ellenséges városoknak (vö. 5Móz 20,13). Ilyen esetben emberek életét ki kellett oltani, az állatokat elpusztítani és a javakat elégetni. Az 1Sám 15 tudósít olyan esetről, amikor Saul megszegi a parancsot és megkíméli Agág amáleki király életét, és a barmokból is megőriz áldozatnak valót. Sámuel ítélethirdetése egyértelmű, az isteni parancs megszegéséért büntetés jár. Ugyanez a Saul vétkezik azáltal, hogy a szövetséges gibeonitákra rátámad, és úgy bánik velük, mintha hadiátok terhe alatt volnának. Az átok visszazáll ivadékaira, és utódai közül kivégeznek hetet bűnhődésképpen (vö.

---

nagyságrendű város lehetett.

27. Józsué 6,26 „...Az ő első szülöttjére rakja le annak alapját, s legifjabb fiára állítsa fel annak kapuit.”

28. Erről tanúskodik a megváltásukra vonatkozó törvény, az a tény, hogy Lévi fiai helyettesítik a templom körüli szolgálatban a mindenkori elsőszülötteket.

29. KARASSZON István: *Az ó-izraeli vallás*, Budapest, 1994, 10. (<http://www.refteologia.sk/kiow.doc>).

2Sám 21). Az emberáldozatnak ez a formája nem liturgikus keretek között zajlik ugyan, de a harc egésze ölt szakrális jelleget azért, hogy mindent Istennek ajánlanak fel, és a hadisarcnak nem emberek a haszonélvezői.

5. Emberáldozat a Hinnom-völgyében (*Menschenopfer im Hinnomtal*) A Gé-Hinnom Jeruzsálemtől dél-nyugati irányban elnyúló völgy, amely Júda és Benjámin határát képezte (Józs 15,8; 18,16), a fogság után pedig Júda északi határa volt (Neh 11,30). A Hinnom völgyében elméletileg bárhol kereshető az a hely, ahol egykor az ún. Tófet, a gyermekáldozat színteréül szolgált. A Tófet etimológiáját sokféleképpen magyarázzák.³⁰ A legelterjedtebb magyarázatok egyike W.R. Smith-től származik, aki a TóFeT kifejezést a TöFájá = tűz-hely, sütő szóból eredezteti. A bibliai tudósítások szerint ezen a tűzáldozati helyen zajlottak az ítéletes gyermekáldozatok a Jahvétől elhajló gonosz királyok idejében. Akház és Manassé a 2Kir 16,3; 21,6 és 2 Krón 28,3; 33,6 szerint „fiatát vitte a tűzön” a Hinnom völgyében. Jósiasnak azonban érdemül tulajdonítja a szentíró, hogy a bálványok és pogány kultuszhelyek lerontása alkalmával a tófetet is tisztátalanná, azaz kultikus használatra alkalmatlanná tette: „Meggförtöztette a Tófetet, a Hinnom fiainak völgyében, hogy senki az ő fiát, vagy leányát át ne vihesse a tűzön a Moloknak” (2Kir 23,10). A jósiaszi tisztogatás bizonyosan nem tudott végérvényes rendet teremteni, egyébként érthetetlen volna mind Jeremiás mind Ezékiel³¹ részéről a fiak és leányok tűzben égetésének következetes felemlegetése. Az Ézsaiás 57,5 és 9 alapján egyes kutatók azt sem tartják kizártnak, hogy még közvetlenül a fogság utáni időszakban is probléma lehetett a gyermekáldozat kérdése.³² A Hinnom-völgyi Tófet régészeti feltárását megelőzően a mediterrán övezetben számos hasonló helyet találtak, ahol szabadtéri, földbe mélyesztett áldozati hely mellett sem templom, sem oltár nem épült. A városokon kívüli tűzoltárok helyén kizárólag elkerítést szolgáló falakra, illetve az áldozatok maradványait tartalmazó urnákra, és esetenként sírjelző sztélékre leltek. A bibliai utalások alapján a régészek körében *terminus technicus*á vált a Tófet fogalma, és minden szabadtéri tűzáldozati helyre alkalmazzák³³. A karthagói Tanit-szentély tűzáldozati helyét is ilyen értelemben nevezik Tófetnek. Ézsaiás Assíria felett mondott ítéletében is felbukkan a tófet, a tűzáldozati oltár képe, amely minden bizonnyal ismerősnek hatott a kortárs hallgatóság számára.³⁴

A fentiek alapján másfajta csoportosítás is lehetséges, egyrészt beszélhetünk az elsőszülött feláldozásának általános szokásáról, amely az istenségeknek kijáró kötelező ellenszolgáltatásként is értelmezhető, másrészt sajátos emberi célok megvalósításának okán bemutatott áldozatról. Legismertebb esetei az előbbinek az építkezésekkel kapcsolatos

30. A legátfogóbb ismertetés a tófet etimológiájáról Day-nél olvasható: DAY, J.: *Moloch. A God of Human Sacrifice in the Old Testament*, Cambridge, University Press, 1989, 24–28.

31. Lásd: Jeremiás 7,31–32; 19,5–6.11; 32,35, valamint Ezékiel: 16,20–21; 20,25–26.30–31; 23,36–39.

32. EGRESSY L.S., i.m., 103.

33. „Gyakorlatilag elmondható, hogy a bibliai utalások eredményeként a modern kutatók átvették a kifejezést, és minden olyan helyet tófetnek nevez a szakirodalom a mediterrán világban, ahol emberáldozatot/halott-hamvasztást végeztek.” – lásd: EGRESSY L.S., i.m., 98.

34. Ézsaiás 30,33: „Mert készen van a szörnyű tűzhely régen, készen áll az már a királynak is, mélyen és szélesen csinálta azt, máglyájában tűz és fa bőven, az Úr fuvallata gyújtja meg azt, mint kénköves patak.”

áldozatok. Harmadik csoportot képeznek a nem várt események, a végveszély által előidézett áldozatok, amelyeket elsősorban a katonai támadások rendjén alkalmaztak. Az első két csoportba tartozó áldozatok elhanyagolása és később tudatos mellőzése párhuzamosan következik be az ember és Isten kapcsolatának átminősülésével, a vallási élet *nagykorúsodásával*. Az utóbbi csoport, amelyeknek különféle vészhelyzetekből fakad az indítóoka, egészen késői korokig kísért. Az ókori civilizációk embere sokáig hajlamos a pánikszerű cselekedetekre, – amint a fentiekből kitűnik –, az értelmetlen vérontástól sem riad vissza, ha úgy érzi, hogy eltávolodott isteneitől.

VII/3. A Molok-kérdés

Kérdés, hogy a gyermekáldozattal kinek hódoltak, a tófeten kinek lobogott a tűz. Az ókori Kelet tófetein kétség kívül több istenségnek is mutattak be gyermekáldozatot, és gyakorta egyazon istenséget többféle névvel is illeltek. Közelebbről arra keresünk választ, hogy a kánaáni vallásban volt-e olyan istenség, akihez kizárólag ilyenfajta kultuszgyakorlat fűződik, és Molok volt-e a neve. Az Ószövetségben a Molok név nyolc alkalommal fordul elő, ötször a Leviticusban (3Móz 18,21; 20,2–5), kétszer a Királyok Könyvében (1Kir 11,7³⁵; 2Kir 23,10) és egyszer Jeremiásnál (Jer 32,35).

A Molok név etimológiájának meghatározása eléggé bizonytalan vállalkozás, sokáig a következő négy magyarázattal próbálkoztak.³⁶ A szót a sémi MLK igeegyökből származtatják, aminek a jelentése „uralkodni, királynak lenni”. Az egyik legerjedtebb magyarázat szerint egy masszorétikus átírás nyomán a MeLeK (= király) szó mássalhangzói alá beírták a BóSeT (=szégyen) kifejezés magánhangzóit. A harmadik változat egy Qal participium formáról beszél, végül egy egyébként megmagyarázhatatlan „szegelos” főnévről is tárgyalnak egyes írásmagyarázók. Végláthatatlannak tűnő vitát váltott ki Eissfeldt³⁷ az 1935-ben megjelent könyvecskéjével, amelyben egészen új irányba terelte az addigi kutatást. Könyvének már a címe is elárulja, hogy korszakváltó állítást, a Molok-kérdés értelmezésének új paradigmáját kívánja bevezetni. A kifejezést nem tekinti tulajdonnévnek, istennévnek, hanem a punoknál gyakorolt gyermekáldozat *terminus technicusának*. A Karthágó környékén, és más pun településeknél talált sztéléken valóban olvasható a *molok/mulk* kifejezés a gyermekáldozatra vonatkozóan. A fentiek értelmében azt javasolja, hogy a bibliai szövegekben is át kell írni a tulajdonnevet köznévvé, pl. a 2Kir 23,10 vonatkozó része „...senki az ő fiát vagy lányát ne vihesse át a tűzön *Moloknak*” helyett így hangzana: „...senki az ő fiát vagy lányát ne vihesse át a tűzön *molok-áldozatként*”. Eissfeldt állításának hatástörténete külön tanulmány témáját képezhetné, mára a szakirodalomban felerősödött a korábbi elképzelés, amely Molokot tulajdonnévnek tekinti. A német szer-

35. A vers szövege alapján feltételezhető, hogy a Molok téves elírása az ammoniták *Milkomjának*.

36. Lásd HEIDER, G. C.: MOLECH, In Dictionary of Deities and Demons in the Bible – DDD, (Brill, 1995), 1090.

37. EISSFELDT, O: *Molok als Opferbegriff im Punischen und Hebräischen und das ende des Gottes Moloch* (Beiträge zur Religionsgeschichte des Altertums 3; Halle, Niemeyer, 1935).

ző nézetének legutóbbi cáfolói közül Day és Heider érveit szokás idézni.³⁸ Amennyiben mégiscsak istenséget takar a fogalom, további kérdések kapcsolódhatnak hozzá. Vita tárgyát képezi az is, hogy mennyiben azonosítható más nevű, de hasonló tulajdonságokkal rendelkező istenségekkel, a föníciai Melqart, az ammoni Milkom, vagy a moábi Kemos azonosak-e vele? Heider nem tartja valószínűnek az azonosságot,³⁹ annál is inkább, mert a Leviticusban, az ún. *Szentség Kódex*ben (3Móz 18,21; 20,2–5) megfogalmazott tiltások a szöveggörnyezet szerint egyértelműen a kánaáni pogány vallási szokásokra vonatkoznak. A törvénybe iktatott tilalom valami mást is elárul, közvetetten utal arra, hogy mégiscsak létezett a gyermekáldozat gyakorlata, egyébként nem volna értelme a tiltásnak. Joggal feltételezhető, hogy Izraelben a hivatalos Jahve-kultusz mellett sokáig párhuzamosan élt egy egyéni színezetű, családonként változó vallásosság. Az idealisztikus állapot előbb csak törekvés szintjén volt jelen, a kiemelkedő egyéniségek értették és gyakorolták, a próféták korholó beszédeikkel mindenkit igyekeztek arra ösztönözni, hogy térjenek át a monoteizmus letisztult formájára, de mindez csak a fogság utáni korban vált általánossá.

A Molok-kérdésnek vannak egészen távolba nyúló vetületei. A szörnyűséges kultusz képe kihatással van a későbbi korok emberére is, így Molok neve bekerül az újszövetségbe is (ApCsel 7,43),⁴⁰ de szerepel kis módosulással a Koránban is, ahol egy Allahnak engedelmességek arkangyalról, *Malik*ről beszél a 43. Szúra 77. verse.⁴¹ Molok kiléte napjainkban is az érdeklődés homlokterében áll, holott a rá vonatkozó bibliai utalások és a régészeti leletek hiányosak akárcsak a többi istenség esetében. A titok nyitját valószínűleg az újkori szépirodalmi feldolgozásokban kell keresni. Milton *Elveszett paradicsoma* és Ch. Dickens *The Haunted Man* című műve mellett G. Flaubert: *Salammbó* című írása csigázta fel a emberek érdeklődését a kegyetlen istenség iránt. Utóbbi témájának opera-feldolgozásai és filmesített⁴² változata valósággal diadalútra indította az ókori panteon vérszomjas istenét. A szépirodalmi feldolgozások nyomán elkészültek az első rajzok is a Molok-szoborról.

38. DAY, J.: *Moloch in the Bible*, in *Sacrifice in Old Testament*, UCOP 41, Cambridge, 1989. HEIDER, G. C.: *The Cult of Molek: A Reassessment*, JSOTSu 43, Sheffield, 1985.

39. DDD 1093.

40. István vértanú beszédében Ámós prófétát idézi a LXX alapján.

41. *Korán*, ford. Simon Róbert, Helikon Kiadó, Budapest, 1987, 353: „És így kiáltanak ők: ‘Malik! Végezzen velünk a te Urad!’ Ő pedig azt mondja: ‘Itt fogtok maradni.’” (azaz a gyehenna tüzeiben).

42. Giovanni Pastrones *Cabiria* című filmje.

Azóta többféle változata is készült a rajznak, de a régészeknek mindezidáig sem Karthágóban, sem a kánaáni térségben nem sikerült megtalálniuk az istenség bronzszobrát, amelynek belsejében tűz lobog, és a karjára helyezett csecsemő a szerkezet elmozdításával a tűzbe pottyan. A szobor rekonstruálásánál a modern szépirodalmi alkotások és az ókori rajzok, utalások mellett valószínűleg másik ókori kínzóeszköz is közrejátszott. A hírhedt szicíliai zsarnok, Phalarisz (Kr.e. 570–544) Perilaus mesterrel készíttetett egy bronz bikát, amelyben tüzet rakott, és ellenségeit elevenen égette meg rajta. A szobrász maga volt az első áldozat. Az esetet Diodorosz is leírta. A szobor annyira hírhedt volt, hogy a görög-római irodalomban *toposz* lett belőle.⁴³ Phalarisz bikája, és az evvel már az ókori történetírás (Kleitarkhosz, Diodorosz és Plutarkhosz) által is összefüggésbe hozott gyermekáldozatok képe a rabbinikus irodalomra is hatott.

Felhasznált irodalom

- BERNETT Monica – KEEL, Othmar: *Mond, Stier und Kult am Stadttor (Die Stele von Betsaida (et-Tell))*, Universitätsverlag Freiburg Schweiz Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, *Orbis biblicus et orientalis* – 161., 1998.
- HAAG, Herbert (szerk.): *Bibliai Lexikon*, Apostoli Szentszék Kiadója, Budapest, 1989, 1866.
- CORNELIUS, Izak: *The Iconography of the Canaanite Gods Reshef and Ba'al (Late Bronze and Iron Age I Periods (c 1500–1000 BCE))*, University Press Friebourg Switzerland Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, *Orbis biblicus et orientalis* – 140., 1994.
- CZÖVEK Tamás: *Teremtés és misszió*, Kálvin J. Kiadó, Budapest, 2007.
- DAY, J.: *Molech. A God of human sacrifice in the Old Testament*, Cambridge, University Press, 1989.
- Dictionary of Deities and Demons in the Bible – DDD*, (Brill, 1995).
- EISSFELDT, O.: *Molk als Opferbegriff im Punischen und Hebräischen und das ende des Gottes Moloeh* (Beiträge zur Religionsgeschichte des Altertums 3; Halle, Niemeyer, 1935).
- EGRESSY László Sándor: *A közvetítő áldozat torzult formája – gyermekáldozat az ókori Izraelben és annak bibliai nyomai*, In: *Vallástudományi szemle*, (főszerk. Bencze Lóránt), Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2006/2.
- ELIADE, Mircea: *Vallási hiedelmek és eszmék története I.*, Osiris, Budapest, 1995.
- GORDON, C.H.: *Ugaritic Textbook*, Róma, 1965.
- HAHN István – MÁTÉ György: *Karthágó*, Corvina Kiadó, Budapest, 1972, 12.
- HEIDER, G. C.: *The Cult of Molek: A Reassessment*, JSOTSu 43, Sheffield, 1985.

43. Epikureusnak tulajdonítják azt a mondást, hogy „a bölcs ember Phalarisz bikájában is boldog”.

- KARASSZON István: *Az óizraeli vallás*, Budapest, 1994, (<http://www.refteologia.sk/kiov.doc>).
- MANN, Thomas: *Korán*, ford. Simon Róbert, Helikon Kiadó, Budapest, 1987.
- PUKÁNSZKY Béla: *József és testvérei I–II.*, Magyar Helikon, Budapest, 1968.
- SCHROER, Silvia: *A gyermekkor története*, Műszaki kiadó, Budapest, 2001.
- SCHROER, Silvia: *In Israel gab es Bilder (Nachrichten von darstellender Kunst im Alten Testament)*, Universitätsverlag Freiburg Schweiz Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, *Orbis biblicus et orientalis* – 74., 1987.
- SCHULZ, Samuel J.: *Üzen az Ószövetség*, Budapest, 1998.
- SMITH, William Robertson: *Előadások a sémi népek vallásáról*, In. *A vallástörténet klasszikusai*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, (346-359).
- STARK, Christine: *<Kultprostitution> im Alten Testament?(Die Qedeschen dr Hebräischen Bibel und das Motiv der Hurerei)*, Academic Press Fribourg Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, *Orbis biblicus et orientalis* – 221. 2006.

Lészai Lehel:

A karizmák

The spiritual gifts

We may find the lists of spiritual gifts in some New Testament books, but sometimes we rest satisfied with the superficial knowledge about them. The τὸ χάρισμα Greek term means gift, a favour bestowed, special gifts bestowed on individual Christians, and spiritual gifts in a special sense. The spiritual gifts are mentioned more specifically in the following New Testament books and texts: Rom 12,3–8; 1 Cor 12,1–12.28–31; 14,1–40 and Eph 4,1–16. We will discuss briefly the cited texts and then we will examine in detail the most comprehensive list found in 1Cor 12,8–10.

1Cor 12,11 closes the list remembers us that the spiritual gifts are the gifts of the Holy Spirit which are given according to His own will to the Christians. The Spirit is one but the gifts are manifold. Often occur the mistake of the early Corinthians even today, when Christians emphasize the speaking in tongues among the other nine gifts and refer to it as *the* sign of the baptism of the Holy Spirit. Paul does not mention accidentally this spiritual gift at the end of his list, but he wants to calm down the over enthusiastic Corinthians. He wants to draw their and simultaneously our attention to the fact that the prophecy is more important than the speaking in tongues, and above every spiritual gift is the still more excellent way, the love, the learning of which is our lifelong duty and task.

Keywords: the word of wisdom, the word of knowledge, faith, gifts of healing, working of miracles, prophecy, discerning of spirits, diverse kinds of tongues, interpretation of tongues.

A kegyelmi ajándékokról szóló felsorolásokkal találkozhatunk néhány újszövetségi könyv olvasása rendjén, de gyakran megelégszünk csupán sejtelmességük tudomásulvételével és néhány felületes ismerettel. A görög τὸ χάρισμα szó azt jelenti, hogy ajándék, győzelmi ajándék, jutalom (győztes hadsereg vezérétől); kegyelmi ajándék és lelki ajándék.¹ A magyar nyelvben is meghonosodott e görög eredetű szó.

Az Újszövetség könyveiben több helyen találkozunk a kegyelmi ajándékok említésével, ezek közül a legjellegzetesebb igehelyek Róm 12,3–8; 1Kor 12,1–12.28–31; 14,1–40 és Ef 4,1–16. Röviden számba vesszük az említett igehelyeket, és utána bővebben kitérünk a legrészletesebb felsorolás tárgyalására, az 1Kor 12,8–10-re.

1. Róm 12,3–8

Róm 12,3–8-ban Pál apostol a gyülekezet és annak tagjai említésekor a test és a tagok kapcsolatát említi. A sok különböző tag végül is a gyülekezethez, a testhez és Krisztushoz tartozik. Ehhez fűzi a kegyelmi ajándékok említését és felsorolását, amely meghatározza

1. VARGA Zsigmond J.: *Újszövetségi görög-magyar szótár*. Budapest, 1992, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. 1010–1011.

a gyülekezet néhány alapvető tisztségét. A kegyelmi ajándékok azért adtak a tagoknak, hogy szolgáljanak azokkal. A 6. vers értelmében minden gyülekezeti tag kapott valamilyen kegyelmi ajándékot, melyet a többiek javára kell felhasználnia.³ Első helyen említi Pál a *prófétálást* (προφητεία), amelyet a hit szabálya (ἀναλογία) szerint kell gyakorolni. A harmadik a *szolgálat* (διακονία), amelyet megkülönböztet a profétálástól, mint olyan feladatot, mely a szociális és szervezői feladatokat öleli fel (lásd ApCsel 6,2–4). Az ötödik a *tanítás* (διδασκαλία), amely a tanítók feladata. A hatodik a *buzdítás*, és itt a παρακλήσις szerepel, ami lelkipozíciói megszólítást feltételez. A lelkipozíció feladata volt észrevenni a nyomorúságokat, bajokat, küzdelmeket a gyülekezeti tagok életében, és meg kellett szólítani őket, beszélni kellett velük. A beszélgetés során buzdította, bátorította és erősítette a rászoruló testvéreket. A hatodik helyen áll az *adakozás* (μεταδίδωμι), amit az apostol szerint szerénységgel kell gyakorolni (vö. Jézus tanítását erről a gyakorlatról: Mt 6,1–4). Az itt szereplő jelző jelenthet egyszerűséget, nagylelkűséget,³ egyenességet, becsületességet, illetve nyíltságot. Ebben a szöveggörnyezetben a hátsó gondolatok nélküli jóságra, segítségnyújtásra kell gondolni. Utolsó előttiként van említve az *előjáró* (προϊστημι), aki igyekezettel kell, hogy betöltse ezt a tisztségét (akár otthon, akár a gyülekezetben). Azért kell igyekeznie, mert előjáró, ha ő nem igyekszik a Jézus által kijelölt úton, akkor az utána haladók sem tudnak látványos eredményeket felmutatni a keresztyén élet terén. Az utolsó a *könyörülő* (ἐλεέω), aki jókedvvel kell hogy művelje azt, amit a rajta is könyörülő Urától tanult (Róm 12,1). Könyörülnie kell mindazokon, akik testi, lelki vagy szellemi szükségben és bajban szenvednek. Ezt a szolgálatát nem akárhogyan kell teljesítenie, ez nem kényszermunka, erre kegyelmi ajándéka van, ezért elvárja tőle Ura a derűs segítségnyújtást.

2. IKor 12,28–31

Az első korinthusi levél tizenkettedik fejezetének utolsó négy versében Pál apostol beszél a gyülekezet három alapvető tisztségéről. Utána felsorolja, hogy mit adott még Isten az ő egyházának, és milyen kegyelmi ajándékokkal ruházta fel. A megelőző versek a test egységéről és a tagok különbözőségéről, eltérő feladatairól szólnak, ahogyan ezt már láttuk a tárgyalt Rómaiakhoz írt levél igeszakaszában.

Első helyen említi Pál az *apostolokat* (ἀπόστολος). Őket Isten „rendeli”, állítja, beállítja, helyezi a gyülekezetekbe. Emlékezetünkbe ötlük Mk 3,14 igeverse, ahol Jézus „kiválasztja” – az eredeti görög szó értelmében valójában „teremti”, „alkotja”, „rendeli” (ποιέω) – a tizenkét apostolt. Az apostoli tisztség nem korlátozható csupán a tizenkét kiválasztottra, mert az Újszövetség ennél sokkal nagyobb számú keresztyént illet ezzel a megnevezéssel (Fil 2,25; IKor 4,9; 9,5; 15,7; 2Kor 8,23; Róm 16,7; ApCsel 14,14).⁴ Az apostolok voltak azok, akik fő feladata az igehirdetés, és ezáltal gyülekezeteket hívtak létre.

2. F. F. BRUCE: *The Letter of Paul to the Romans*. Tyndale New Testament Commentaries. England/Grand Rapids, Michigan, 1992, Inter-Varsity Press/William B. Eerdmans Publishing Company. 214–215.

3. John R. W. STOTT: *The Message of Romans*. The Bible Speaks Today. Leicester, 1994, Inter-Varsity Press. 328.

4. TÖKÉS István: *A Korinthusbeliekhez írt első levél magyarázata*. Nagyvárád, 1995, Királyhágómelléki Refor-

A második helyen Pál a *prófétákról* (προφήτης) beszél. Aranyszájú Szent János megjegyzi, hogy minden gyülekezetben voltak olyanok, akik prófétáltak.⁵ A prófécia sugalmazott beszéd. Az Ószövetségben a próféták közölték Isten beszédét az ő népével, mely vonatkozhatott a jövőre (ez volt egyben az igaz próféta jele is: 5Móz 18,21–22), vagy a jelenre. Alan Redpath szerint a próféták inkább „a jelent jelentették⁶ előre”, mintsem a „jövendőt jövendölték”. A Szentlélek képessé tesz egyeseket arra, hogy ihletett szavakat szóljanak, amelyek Isten üzenetét közvetítik a hallgatók számára.

Harmadik helyen említi Pál a *tanítókat* (διδάσκαλος). Azok, akik ebben az ajándékban részesültek, világosan és érthetően tudtak beszélni, tanítani a keresztyén hit igazságairól mindazoknak, akik rájuk bíztak. Philipp Bachmann megjegyzi, hogy az itt olvasható tisztségek a gyülekezet keretén belül nem szervezeti beosztást tükröztek, hanem egyszerűen a Lélek által ajándékozott meghatározottságok voltak, amelyek szabadon működtek a hívek építésére.⁷

A három fő tisztség felsorolása után Pál szót ejt a *csodatevő erőkről* (δύναμις). A tanítványok kiválasztása után Jézus felruházta őket olyan erővel, mely segítségével képesek voltak tisztátalan lelkeket kiűzni, betegségeket és erőtlenégeket gyógyítani (Mt 10,1). Ezeket az erőket a korinthusi és más gyülekezetek tagjai a Szentlélek által kapják, de nem öncélúan, hanem azért, hogy segítsenek azokkal. A csoda mindig túlulal önmagán, rámutat arra, akinek van hatalma mennyen és földön áthágni vagy felfüggeszteni az ismert törvényeket és az ok-okozati összefüggéseket.

Ezek után említi Pál a *kegyelmi ajándékokat*, pontosabban ötöt közülük. Első helyen szerepel a *gyógyítás* (ἰαμα). Istennek van hatalma felruházni gyermekeit ezzel a rendkívüli ajándékkal, amivel megszünteti a betegséget, mely a bűn következménye. A második a *gyámolítás* (ἀντιλήμψις), amit Kecskeméthy István „segítségnek”, Czeglédy Sándor, Káldi György és Tökés István „segélynyújtásnak” fordít. A görög szó olyan segítséget, segítő szolgálatot jelent, amelyet a gyülekezet legtöbb tagja végezhetett. Ez talán a legelterjedtebb kegyelmi ajándék a gyülekezetekben. Következik a *vezetés*, a κυβερνησις. A görög szó kormányzást jelent, és utal egy hajó kormányosára, arra a személyre, aki felelős volt a kormányzásért, a hajó helyes menetirányban való tartásáért, a veszélyek elkerüléséért, az időjárási tényezők figyelembevételéért, és minden változás esetén a megfelelő irányváltoztatásért. Ő felelt a hajó, a legénység és a rakomány célba juttatásáért.⁸ Az apostol a vezetést is kegyelmi ajándéknak ismeri el a kijelentés fényében. Negyedszer a *nyelveken szólást* (γένη γλωσσῶν) említi. A korinthusiak nagyra értékelték a glosszoláliát, de Pál, aki maga is rendelkezett ezzel a kegyelmi ajándékkal (1Kor 14,6.18), általában az utolsó

mátus Egyházkerület. 337.

5. Leon MORRIS: *1 Corinthians*. Tyndale New Testament Commentaries. England/Grand Rapids, Michigan, 1990, Inter-Varsity Press/William B. Eerdmans Publishing Company. 175.
6. Egy angol szójátékot, leheletfinom különbségtélt próbáltam érzékeltetni („forthtelling the present”, „forttelling the future”).
7. Philipp BACHMANN: *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*. Kommentar zum Neuen Testament, herausgegeben von Theodor Zahn. Leipzig, 1910, Georg Böhme. 388.
8. David PRIOR: *The Message of 1 Corinthians*. The Bible Speaks Today. Leicester, 1992, Inter-Varsity Press. 221.

karizmák között említi. Számára sokkal fontosabb a prófétálás, amely az értelemhez szól, mint a nyelveken szólás, mely egyenesen Istent szólítja meg, és csak akkor válik érthetővé, ha valaki lefordítja a jelenlévők számára.

Néhány kérdés következik, amelyekből az derül ki, hogy nem bír mindenki minden kegyelmi ajándékkal. A kérdések során szóba kerül a nyelvek *magyarázása* (διερμηνεύω) is, amelyet Pál itt nem sorolt fel a kegyelmi ajándékok között, de az előző versekben egyértelműen említést tesz róla. A nyelveken szólást le lehet fordítani, és le is kell fordítani a gyülekezet épülésére. Ezek után beszél Pál a „legkiválóbb útról”, az isteni szeretetről, mely mindennél fontosabb.

3. 1Kor 14,1–40

Ebben a fejezetben az apostol arra inti a korinthusi gyülekezet tagjait, hogy törekedjenek a szeretetre, kérjék a lelki ajándékokat, ezek között pedig leginkább a prófétálást. Az első tizenkilenc versben a prófétálásról és a nyelveken szólásról beszél. Elismeri, hogy mind a kettő Isten kegyelmi ajándéka, de ő fontosabbnak tartja a prófétálást. Mindkét kegyelmi ajándék eszköze a beszéd. A hatodik versben beszél a *nyelveken szólásról*, a *kinyilatkoztatásban*, az *ismeretben*, a *prófétálásban* és a *tanításban* szólásról. Mindezek azért léteznek, hogy a gyülekezet általuk épülhessen. A tizenkettedik versben Pál megismétli, hogy a korinthusiak gazdagodásának a gyülekezet építését kell szolgálnia. Minden más ennek kell hogy alárendelődjék. A tizennyolcadik versben az apostol elárulja, hogy ő mindenkinél jobban tud nyelveken beszélni.

A huszonkettedik versben a nyelveken szólást jelnek nevezi a hitetlenek számára, míg a prófétálást jelnek a hívők számára. A huszonhatodik versben arról beszél, hogy amikor találkoznak a gyülekezetben, mindenkinek van zsoltára, tanítása, kinyilatkoztatása, nyelveken szólása és magyarázata. A harminckilencedik versben úgy summázza az egész fejezetet, hogy törekedjenek a prófétálásra, de a nyelveken szólást se akadályozzák.

4. Ef 4,1–16

Az apostol a 3. versben egységre szólít fel, mely a szeretet és békesség kulcsa. A 7. versben kijelenti, hogy a kegyelem mindegyiküknek Krisztus ajándékának mértéke szerint adatott. A 11. versben rátér a kegyelmi ajándékok következményeire, amikor azt mondja, hogy Krisztus „adott” némelyeket apostolokul, prófétácul, evangélistácul, pásztorokul és tanítócul. Az első két csoportról azt olvassuk, hogy a gyülekezet ráépült az ő alapjukra (Ef 2,20), illetve nekik jelentetett ki a Krisztus titka (3,5).⁹

Az *apostolokról* (ἀπόστολος) már volt szó. Itt csak annyit említünk, hogy az ‘apostol’ főnév az ἀποστέλλω igéből származik, ami azt jelenti, hogy küldeni. Az ‘apostol’ főnév

9. Joachim GNILKA: *Der Epheserbrief*. Herders Theologischen Kommentar zum Neuen Testament, Band 10. Freiburg, Basel, Wien, 1971, Herder. 211.

eredeti jelentése szerint rakodási jegy, útlevel, útrakész hajó, valakihez intézett irat, levél.¹⁰ Ebből alakult ki a szó újszövetségi értelme, a küldött, a követ, a megbízott, a herold. Az apostol élő levél, élő üzenet, amelynek célba kell érkeznie. Ezt nem magától teszi, nem önmagát választja, nem ő találja ki az üzenetet, hanem Isten rendeli őt és bízta meg az üzenet átadásával.

A *próféták* (προφήτης) szintén Isten emberei, akik különleges szolgálattal bíztak meg. Ők voltak azok, akik Isten szavát hallották, ezért Isten szájaként működtek a nép között, feladatuk volt ennek az üzenetnek a hűséges továbbadása. A próféta Isten szószólója, egyenesen Isten üzenetének eszköze. Ma már nincsenek próféták abban az értelemben, ahogy az ószövetségi próféták ki merték mondani: „Így szól az Úr”. Egyesek viszont azt állítják, hogy léteznek próféták olyan értelemben, hogy valaki rendkívüli módon tudja magyarázni Isten igéjét, nagyon élesen érti a kijelentés szavait, oly módon járja át őt Isten Lelke, hogy igehirdetése során a hallgatókban megítéltetik a régi ember és megszületik az új ember.

Harmadik helyen említi Pál az *evangélistákat* (εὐαγγελιστής). Ők hagyományozták tovább az örömmüzenetet. Ez a főnév csupán háromszor szerepel az Újszövetségben: itt, majd Fülöppel kapcsolatosan ApCsel 21,8-ban, és Timóteussal kapcsolatosan 2Tim 4,5-ben. Maga az ige gyakran szerepel az Újszövetség könyveiben. Minden keresztyén felelőssége bizonytságot tenni Isten igéjéről, ezért több mint valószínű, hogy itt nem erről van szó, hanem egy olyan kegyelmi ajándékról, mely csupán egyeseknek adatik. Az evangélisták azok lehetnek, akik különlegesen világosan tudják szólni Isten beszédét, és meg tudnak szólítani elsősorban olyanokat, akiknek nincs sok közük az evangéliumhoz.¹¹

A *pásztorokról* (ποιμήν) beszél negyedszer. Feltehető, hogy az első három szolgálati módozat az egyetemes egyházra vonatkozott, míg az utolsó kettő a helyi gyülekezetekre korlátozódott. Az apostolok és evangélisták feladata volt a gyülekezetek alapítása, a próféták pedig szólták Isten saját üzenetét a különböző helyzetekben. Eközben a pásztorok és tanítók arra nyertek felhatalmazást, hogy végezzék a mindennapi igehirdetés szolgálatát a gyülekezetben. A pásztor feladata volt a gyülekezet lelki táplálása és a lelki veszélyektől való megóvása.¹² Ezért is nevezzük ma őket lelkipásztoroknak. Jézus önmagára és munkája jellemzésére is használta ezt a megnevezést Jn 10,11.14-ben. Ő a főpásztor (Zsid 13,20; 1Pt 2,25; 5,5), akinek vezetése alatt a többiek kell, hogy legeltessék Isten nyáját (1Pt 5,2; vö. Jn 21,15–17; ApCsel 20,28). A pásztorok a lelkigondozás végzésével is vezették a gyülekezetet (ApCsel 20,28; 1Pt 5,2–4).

Végezetül a *tanítókról* (διδάσκαλος) esik szó. Ők az írásmagyarázat végzésével vezették a gyülekezetet (Róm 12,7; 1Kor 12,28; ApCsel 13,1; Jak 3,1). Többen állítják, hogy a pásztor és tanító ugyanaz a szolgálat volt, de Kálvin másként vélekedett. Szerinte a feyelem gyakorlása, a sákramentumok kiszolgáltatása, a figyelmeztetés és a lelkigondozás

10. VARGA: i. m. 95.

11. John R. W. STOTT: *The Message of Ephesians*. The Bible Speaks Today. Leicester, 1992, Inter-Varsity Press. 161–163.

12. Francis FOULKES: *Ephesians*. Tyndale New Testament Commentaries. Leicester/Grand Rapids, Michigan, 1991, Inter-Varsity Press/William B. Eerdmans Publishing Company. 127–128.

a lelkipásztorok különleges feladata. Ugyanakkor minden pásztor tanító is kell, hogy legyen, de nem minden tanító pásztor is ugyanabban az időben.

5. I KÖR 12,1–11

Most térjünk vissza a kegyelmi ajándékok legteljesebb felsorolásához. A fejezet elején Pál apostol előbb lelki ajándékokról (πνευματικά), majd kegyelmi ajándékokról (χάρισμα) beszél. Az első kifejezés láttán az olvasó ezeket a szubjektív lelki minőségek és képességek hangsúlyozása által a lélek sui generis velejárójának feltételezhetné. A második tartalmát hangsúlyozva kidomborodik ezeknek az ajándékoknak igazi eredete és szerepe: nem az emberi lélek tulajdonságairól és erkölcsi fáradozásának eredményeiről van szó, hanem Isten teremtő Lelkéről és annak ajándékairól.¹³ Valójában e két fogalmat Pál apostol felváltva használja, és általuk egyértelműen az Isten Szentlelkétől származó ajándékokra utal.

Ebben a perikópában Pál megismétli, hogy a kegyelmi ajándékok között különbségek vannak, de leszögezi, hogy ugyanaz a Lélek adományozza azokat. Nemcsak a kegyelmi ajándékok között vannak különbségek, hanem ebből kifolyólag az azokkal végzendő szolgálatok között is, de ebben az esetben is az összekötő kapocs az Úr. Az isteni erők megnyilvánulásaiban is tapasztalhatók eltérések, de mindezt Isten cselekszi, aki nem változik. Lehetetlen nem észrevenni a Szentháromság Isten személyeinek említését Pál érvelésében az adományok felsorolása közben. Mielőtt nekifogna beszélni a kegyelmi ajándékokról, még egyszer elmondja, hogy a Lélek megnyilvánulása a szolgálat céljára adatik mindenkinek. Nehéz megállapítani, hogy Pál a felsorolás rendjén szándékozott-e valamilyen rangsorolást is végezni a kilenc kegyelmi ajándék között, vagy sem, de egyes jelek arra utalnak, hogy mégsem véletlenszerűen kerültek ebbe a sorrendbe. Megfigyelhető, hogy a mellérendelő mondatokat kezdő ἄλλω helyett néhol ἐτέρω-τ használ, amely egyrészt történhetett az egyhangúság megtörése végett, másrészt pedig a különböző csoportok taglalása végett. A változtatás helyei alapján három csoport figyelhető meg. Az első csoportot alkotná az első két kegyelmi ajándék, mely az értelemmel kapcsolatos, a másodikat a következő öt ajándék, mely a hittel rokon, a harmadikat pedig az utolsó kettő, mely a nyelvhez kötődik. Azt mindenképpen fontosnak tartjuk, hogy a nyelveken szólás, illetve a nyelvek magyarázásának kegyelmi ajándéka az utolsó helyen szerepel.

Az első kegyelmi ajándék ebben a táblázatban a *bölcsesség igéje* (λόγος σοφίας). Az ige Istentől származik, míg a bölcsesség eredete lehet mennyei, vagy földi (tanulás, tanulmányozás által). A bölcsesség igéje olyan beszéd, amely magyarázza Isten titkait, és ismertté teszi az üdvösség eszközeit. Ez az ajándék értékesebb az ismeret igéjénél, és ezért kerülhetett az első helyre. Azért is értékesebb, mert a bölcsesség igéje a Lélek által adatik (διὰ τοῦ), míg a második karizma csak a Lélek szerint (κατὰ τὸ).¹⁴ Összehasonlítva a

13. KOZMA Zsolt (szerk.): *Bibliai fogalmi Szókönyv*. Nagy László „kegyelmi ajándékok” című szócikke. Kolozsvár, 1992, Erdélyi Református Egyházkerület. 192–194.

14. Ez az árnyalatnyi különbségtétel nem derül ki a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának 1975-ben kiadott új fordítású Szentírás szövegéből és az 1996-ban kiadott magyarázatokkal ellátott Bibliából, csak

bölcsességet az ismerettel, megállapítható, hogy a bölcsesség az átfogóbb fogalom. Általa tudjuk megállapítani a dolgok igazi értékét, lelki élelátást és felfogóképességet nyerünk (Ef 1,17). A bölcsesség által világosan átláthatók az evangéliumban megjelenő gondolatok közötti összefüggések, és azok más dolgokhoz való viszonya.

A második kegyelmi ajándék az *ismeret igéje* (λόγος γνώσεως). Az ismeret által értelmi szinten megragadhatók az evangélium alapelvei. Az ismeret önmagában eredhet az értelem által irányított felkészítésből, és ily módon nem feltételez valamiféle különleges megvilágosodást, de ennek az ismeretnek a Szentlélek szerinti használata mások épülésére már rendkívüli ajándékot jelent.

A harmadik kegyelmi ajándék a *hit* (πίστις). Ez nem azt a hitet jelenti, amellyel a hívő ember megadja magát az igazság előtt, sem a megváltó hitet, amellyel minden őszintén keresztyén rendelkezik, hanem a csodát művelő hitet (1Kor 13,2; Mt 27,20), amelynek megnyilvánulási területe inkább az ἔργα, mintsem a λόγος. A hathatós hitről van szó,¹⁵ amely nyomán nem csupán csodák lesznek, hanem vértanúk is. A következő négy karizma a hithez tartozik, ezért azt mondhatjuk, hogy innen kiindulva párokba csoportosulnak az ajándékok: az első pár a bölcsesség és az ismeret igéje, a második pár a gyógyítás és az isteni erők munkái, a harmadik a prófétálás és a lelkek megkülönböztetése, míg a negyedik a nyelveken való szólás és annak magyarázása.

A negyedik karizma a *gyógyítás ajándéka* (χαρίσματα ἰαμάτων). A görög szókapcsolatot fordíthatjuk a gyógyítások ajándékának, vagy ajándékoknak, amelyekből gyógyítások származnak. Az ἴαμα, a gyógyítást kifejező szó csak ebben a fejezetben fordul elő az Újszövetségben, és itt is csak ebben a szóösszetételben.¹⁶ A többes szám a sokféleséget hivatott hangsúlyozni. Bizonyos magyarázók szerint azok a személyek, akik ebben az ajándékban részesültek, csak egy betegséget, vagy a betegségek csupán egy csoportját tudták gyógyítani. Theophylactos figyelmeztet: a szövegben nincs egyenes utalás arra, hogy mindenki képes volt gyógyítani πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν (Mt 10,1c).

Az ötödik kegyelmi ajándékot az *isteni erők munkái* (ἐνεργήματα δυνάμεων) képezik. Ezek olyan csodálatos cselekedeteket jelenthettek, amelyek nem a gyógyítás kategóriájába tartoztak. Gondolhatunk itt ördögűzésre, vagy olyan fajta fenyítésre, amely Elimást, a varázslót érte Páfoszban (ApCsel 13,6–11), vagy Hümenaioszt és Alexandroszt (1Tim 1,20). Az Újszövetségben ezekről az erőkről olvashatunk Gal 3,5 és Zsid 2,4-ben.

A hatodik karizma a *prófétálás* (προφητεία). A prófétálás nem föltétlenül a jövőre néző jövendölést jelenti, hanem utal az Isten igéjének erőteljes hirdetésére, amely épít, bátorít és vigasztal (1Kor 14,3,24,30). Ez az ajándék különleges bepillantást engedélyez a nyilvánlatkozott igazságok tárházába, és ugyanakkor rendkívüli képességet arra nézve, hogy ezeket és következményeiket mások számára is ismertté tegye a birtokosa. A korinthusiak az itt kezdődő két ajándékpáros felől voltak különösképpen elragadtatva.

a Károly Gáspár, Káldi György, Kecskeméthy István és Békés Gellért-Dalos Patrik magyar átültetéséből.

15. Bengel megfogalmazása szerint: ardentissima et praesentissima apprehensio Dei in ipsius potissimum voluntate, vagy Aranyszájú Szent János szavaival: πιστιν οὐ τὴν τῶν δογμάτων, ἀλλὰ τὴν τῶν σημείων.

16. Vö. 1Kor 12,9,28,30.

A hetedik kegyelmi ajándék a *lelkek megkülönböztetése* (διακρίσεις πνευμάτων). Ezzel az ajándékkal az általa felhatalmazott keresztyén képes volt különböző helyzetekben (ezért szerepel többes számban) megítélni, hogy szokatlan lelki megnyilatkozások felülről valók voltak-e vagy sem. Azért is meg kellett különböztetni e jelenségeket, mert ezek lehetnek teljesen természetesek, ámbár furcsák, vagy pedig egyenesen ördögi eredetűek. A Didache 11,8-ban azt olvassuk, hogy „nem mindenki próféta, aki lélekben beszél, hanem csak az, aki az Úr szerint teszi ezt. Éppen ezért az életfolytatásuk alapján meg lehet különböztetni a hamis prófétát az igaztól.” A Didache a különbségtételre nézve különféle külső próbatételekről beszél, amelyeket Pál apostol nem említ sem itt, sem az 1Thessz 5,19–21-ben. Pál szerint az erők igaz és hamis megnyilvánulásának megkülönböztetése tisztán lelki cselekedet (1Kor 2,15). A lelkek megítélésének ajándéka lehetővé teszi a birtokosa számára, hogy különbséget tegyen az igaz és hamis próféták között, és eldöntse, hogy az, ami elhangzott, Istentől származik-e, vagy csupán félrevezetési kísérlet volt. Ez a kegyelmi ajándék elengedhetetlenül fontos volt az egyház számára olyan korban, amikor megszámlálhatatlan hamis próféta létezett, és ezek erőszakosan megjelentek a gyülekezetekben, számuk, valamint vakmerőségük pedig évről-évre nőtt. János is beszél hamis prófétákról (1Jn 4,1k), akik úgy mutatták be saját tudományukat, mint amelyet felülről nyertek.

A nyolcadik karizma a *nyelveken való szólás* (γένη γλωσσῶν). Pál a felsorolás végére hagyja ezt az ajándékot, mert a korinthusiak különösen büszkék voltak erre, és rendkívüli módon kívánták ennek birtoklását. Azért szerettek volna nyelveken szólani, mert ezzel hihetetlen módon lehetett volna hivalkodni. A nyelveken való szólás ajándékáért mértéken felül lelkesedtek. A fegyelmezetlen korinthusi keresztyének Krisztus nevét egy csoporthoz való csatlakozás felhívására használták (1Kor 1,12), az úrvacsorát ivászáttá és dözsöléssé züllesztették, a kegyelmi ajándékokkal pedig saját hiúságuk kielégítésére éltek vissza, ahelyett, hogy mindenki javára vették volna igénybe. Ezek használata közben sem vártak egymásra, hanem mindenki égett a vágytól, hogy elsőnek szólalhasson meg, illetve sok esetben egyszerre beszéltek (14,27). A γένη (nemei) arra utal, hogy a karizma megnyilvánulási formái nagymértékben eltértek egymástól. Azok, akik nyelveken szóltak, olyan nyelvet használtak, amelyet csak ők értettek (legtöbbször ők sem, vö. 14,14), de a gyülekezet többi tagjai nem, amennyiben nem volt jelen olyan személy, aki a nyelveken való szólás magyarázásának ajándékával rendelkezett. Az emberi lélek olyan megtapasztalások terévé vált, amelyet a hétköznapi nyelv nem volt képes kifejezni, de a Szentlélek, aki ezeket a tapasztalatokat nyújtotta, olyan nyelvet ajándékozott, amelyen ezeket ki lehetett fejezni. Ez az eksztatikus nyelv boldog érzelmek áldott hordozójává lett, de nem szolgált épülésére csupán a beszélőnek és az azt értőknek.

A kilencedik, és egyben utolsó kegyelmi ajándék a *nyelveken való szólás magyarázása* (ἑρμηνεία γλωσσῶν). A nyelveken való szólás magyarázatának karizmájával bírhatott az a személy, aki nyelveken szólt (14,5.13), de ez rendkívüli eset volt (vö. ApCsel 10,46; 19,6; Mk 16,17), vagy más gyülekezeti tag. A magyarázó, a hermeneuta egyrészt megérti, másrészt magyarázza, lefordítja azt a szöveget, amelyet a nyelveken szóló mondott. Plummer

megjegyzí, hogy akármí is volt ennek az ajándéknak a kapcsolata a pünkösdi nyelveken szólással, mindkettő hasonlít abban, hogy rendkívíli és átmeneti.¹⁷

Az igeaszakasz utolsó verse, 1Kor 12,11 lezárja a felsorolást és emlékeztet, hogy a kegyelmi ajándékok Isten Szentlelkének ajándékai, melyeket tetszése szerint ad a keresztyéneknek. A Lélek egy, de az ajándékok sokfélék. Nagyon sokan esnek ma is a korinthusi gyülekezeti tagok tévedésébe, amikor a kilenc ajándék közül kiemelik a nyelven való szólást, és azt a Szentlélek keresztség jeleként emlegetik. Pál nem véletlenül említi ezt a karizmát a felsorolás végén, hanem tudatosan helyezi oda, hogy lehűtse a fellelkesült korinthusiakat. Figyelmezteti őket és minket, hogy a nyelveken való szólásnál fontosabb a prófétálás, és minden kegyelmi ajándékot meghalad a legkívalóbb út, a szeretet, melynek tanulása és gyakorlása élethosszig tartó feladatunk.

Felhasznált irodalom

- BACHMANN, Philipp: *Der erste Brief des Paulus an die Korinther*. Kommentar zum Neuen Testament, herausgegeben von Theodor Zahn. Leipzig, 1910, Georg Böhme.
- BRUCE, F. F.: *The Letter of Paul to the Romans*. Tyndale New Testament Commentaries. England/Grand Rapids, Michigan, 1992, Inter-Varsity Press/William B. Eerdmans Publishing Company.
- FOULKES, Francis: *Ephesians*. Tyndale New Testament Commentaries. Leicester/Grand Rapids, Michigan, 1991, Inter-Varsity Press/William B. Eerdmans Publishing Company.
- GNILKA, Joachim: *Der Epheserbrief*. Herders Theologischen Kommentar zum Neuen Testament, Band 10. Freiburg, Basel, Wien, 1971, Herder.
- KOZMA Zsolt (szerk.): *Bibliai fogalmi Szókönyv*. Nagy László „kegyelmi ajándékok” című szócikke. Kolozsvár, 1992, Erdélyi Református Egyházkerület.
- MORRIS, Leon: *1 Corinthians*. Tyndale New Testament Commentaries. England/Grand Rapids, Michigan, 1990, Inter-Varsity Press/William B. Eerdmans Publishing Company.
- PLUMMER, Alfred: *A Critical and Exegetical Commentary on the First Epistle of St Paul to the Corinthians*. The International Critical Commentary. Edinburgh, 1929, T. & T. Clark.
- PRIOR, David: *The Message of 1 Corinthians*. The Bible Speaks Today. Leicester, 1992, Inter-Varsity Press.
- STOTT, John R. W.: *The Message of Ephesians*. The Bible Speaks Today. Leicester, 1992, Inter-Varsity Press.
- STOTT, John R. W.: *The Message of Romans*. The Bible Speaks Today. Leicester, 1994, Inter-Varsity Press.

17. ALFRED PLUMMER: *A Critical and Exegetical Commentary on the First Epistle of St Paul to the Corinthians*. The International Critical Commentary. Edinburgh, 1929, T. & T. Clark. 266–268.

TŐKÉS István:

A Korinthusbeliekhez írt első levél magyarázata. Nagyvárad, 1995, Királyhágómelléki Református Egyházkerület.

VARGA Zsigmond J.:

Újszövetségi görög-magyar szótár. Budapest, 1992, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya.

Ciprian Simuţ:

The Doctrine of Election and Final Perseverance in John Newton's Theology

Election and final perseverance are just two of the doctrines John Newton mentions in his letter to various individuals. In his letter *On Election and Final Perseverance*, Newton explains the doctrines in light of the work of Christ. Before he even starts explaining them, he speaks of God's work in connection to the fallen man. He believes that his friend must also look first to God, through the study of the Bible, and gradually come to grips with each doctrine. Election and final perseverance, Newton believes, are intrinsically connected to God's love, grace; Christ's work and intercession and the Holy Spirit's guidance throughout man life. The end of the earthly life is eternity, which, man receives while on earth, because of election and perseverance.

Keywords: election, perseverance, grace, Scripture, peace.

John Newton (1725–1807)¹ sketches the doctrines of election and perseverance in a letter² addressed to an “inquirer”³. This gentleman argues for a different point of view than Newton, regarding the doctrine of election and final perseverance. It seems that Newton did not want to debate on the points in which they differ but be steadfast on the points they agree on. It is obvious that Newton is a Calvinist and calls the gentleman a “Christian”⁴ even if the later does not call himself a Calvinist.⁵ The letter was written because the later desires to know more about the Christian doctrine in order to form his “judgment agree-

1. He was born in London into a Christian family. His father was a ship master, his mother a housewife. She was a “dissenter”, or one who did not conform to the governance of the Church of England. Newton became captain of a slave ship. He had to endure a number of unfortunate events that brought him shame and dishonor. Aboard the *Greyhound* he experienced a spiritual conversion. He gave up gambling and drinking, but remained involved in the slave industry. He became an ordained Anglican priest, but made friends with dissenters and evangelical clergy. Later, together with Wilberforce went on a campaign to abolish slavery. He is the author of the *Amazing Grace* hymn, which was actually called *Faith's Review and Expectation*. More on Rev. Newton's life see *Memoirs of Rev. John Newton*, Presbyterian Board of Publication, Philadelphia, and Jonathan Aitken, *John Newton: From Disgrace to Amazing Grace*, Crossway Books, 2007.
2. The letter we refer to is found in the 1810 edition of *The Works of the Rev. John Newton*, published by Williams & Whiting, in New York, a six volume edition, under the subtitle *Forty One Letters on Religious Subjects*, by Omicron and Vigil. Newton wrote his doctrine in the ninth letter, entitled *On the Doctrines of Election and Final perseverance*. In order to simplify the footnotes we took the liberty to abbreviate the information to the form of: Newton, L IX, v.1, p. ..., where L IX stands for letter 9. All other references to election and final perseverance are taken from the letters found under the heading *Forty One Letters on Religious Subjects*.
3. Newton, L.IX, v.1, p. 162.
4. Newton, L.IX, v.1, p. 162.
5. John Calvin writes on the doctrine of election in the context of predestination and salvation. John Calvin, “Eternal Election, by which God has Predestined Some to Salvation, Others to Destruction”, in *Institutes of the Christian Religion*, Vol. 2, Book III, Ch. XXI, Westminster John Knox Press, Kentucky, 2006, p. 920–987.

able to the word of God".⁶ Newton's collocutor admits having difficulties with accepting fully the doctrines of election and perseverance, yet that he is not prejudiced towards them.⁷ Before writing his argument, Newton tells his collocutor that he is only going to repeat what has already been written on these subjects, and that he will not refer him to books on these subjects.

In this essay, we shall present Newton's perspective on the doctrines of election and perseverance as found in his letter addressed to a friend. We shall comment on his perspectives from a dogmatic point of view. The format of the letter forced Newton to explain the essence of his belief regarding the two doctrines. We have also mentioned other letters, but only to prove the consistency of Newton's doctrine.

Preliminary arguments

Newton begins his letter with John 3:27, and warns his friend that he should not take into account only his personal opinions, because Christ alone can give the "true vital, comfortable and useful knowledge of his own truths."⁸ Arguments can be forged in the heat of the debate but one must find the answer in "humble waiting upon God in prayer"⁹. Together with prayer, one must read carefully and study the Word of God¹⁰ in order to receive a "satisfactory, experimental and efficacious knowledge of the truth as it is in Jesus"¹¹. Newton clearly understands himself in this disputation as a mere vessel in the hands of God. He actually prays that the Holy Ghost, "whose office is to guide his people into all truth"¹², to guide his pen and that his blessing may be with him in what he writes. The same guidance is required of any believer who desires to know about God in order to know God. No spiritual truth can be achieved by one's own intellectual efforts without the illuminating power of the Spirit.

In his answer, Newton tells his friend that God teaches effectually, "though for most part gradually."¹³ The knowledge of God can only be progressive. One starts with the divine impulse in ones heart and then, gradually, begins to understand deeper and more accurately about God, and God himself.¹⁴ Newton urges his friend to follow the path described above to find God, but he must also study Scriptures in a certain and continuous

---

6. Newton, L.IX, v.1, p. 162.

7. Newton, L.IX, v.1, p. 162.

8. Newton, L.IX, v.1, p. 163.

9. Newton, L.IX, v.1, p. 163.

10. Robert Kolb, "Martin Luther and the German Nation" in *A Companion to the Reformation World*, R. Po-chia Hsia (ed), Blackwell Publishing, Oxford, 2004, p. 43.

11. Newton, L.IX, v.1, p. 163.

12. Newton, L.IX, v.1, p. 162.

13. Newton, L.IX, v.1, p. 163.

14. Joseph Angus, *An Introduction to The Study of Sacred Scripture*, The Religious Tract Society, London, 1854, p. 124.

manner. He warns his friend “not to lay too much stress on detached texts”¹⁵. These must be set in accordance with the general understanding of the Scriptures.¹⁶ Newton proves a thorough understanding of hermeneutics for he tells his friend that the word of God must be “consistent with itself”.¹⁷ If the clarity and consistency of the word does not appear clearly in spite of following the previous steps, than it must be attributed to the “darkness and ignorance of our minds”.¹⁸

A certain “key”¹⁹ is required, as Newton says, to unlock the different, apparently contradictory, scriptures. The key must be sought after, because it is not found at the beginning, the middle or the end of the Bible. This key is the “comprehensive view of scriptural truth”.²⁰ The comprehensive view is also called “analogy of faith”.²¹ This view reconciles, illustrates and harmonizes, as Newton would say, the troublesome passages.²² They are troublesome only to the human mind. God did not place those texts without a purpose. This purpose can be deciphered correctly only in time. Diligent study of the word, together with a true and faithful heart, assures the understanding, within God given limits, of his plan.²³

Experience is another ingredient in Newton's recipe for understanding God.²⁴ Failure and success in understanding must be submitted to the scrutiny of Scripture.²⁵ Newton places great emphasis on filtering the entire life experience through the Bible. Experience is a good “subordinate”²⁶ help, and it must remain subordinate. The Bible must remain the most important source of truth and guidance for the believer. Experience refers to all the activities and connections that happen between a person and his own inner person, and between a person and others. The experiences that are “most agreeable”²⁷ in reference to the teachings of Scripture must be accepted. God relates to a human being, as well as to others, and a human being relates to God as well as to other people. The sum of experiences that fit the witness of the Bible are to be taken as lessons, or experiences in building a steadfast conception about the world.²⁸

---

15. Newton, L.IX, v.1, p. 163.

16. Silva, Moises and Walter Kaiser Jr., *Introducere în hermeneutică*, Logos, Cluj, 2006, pp. 143, 187.

17. Newton, L.IX, v.1, p. 164.

18. Idem.

19. Idem.

20. Idem.

21. Idem.

22. Alister McGrath, *Historical Theology*, Blackwell Publishing, Oxford, 1998, p. 344.

23. Wayne Grudem, *Teologie sistematică*, Făclia, Oradea, 2004, pp. 198–202; 747.

24. Newton, L.IX, v.1, p. 164.

25. Richard Muller, “John Calvin and later Calvinism: the identity of the Reformed tradition” in *The Cambridge Companion to Reformation Theology*, David Bagchi, David Steinmetz (eds.), Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 145.

26. Newton, L.IX, v.1, p. 164.

27. Idem.

28. Bruce Milne, *Cunoaște adevărul*, Făclia, 2006, pp. 263–276.

From this general point regarding theology, Newton goes specifically to the Calvinist doctrines. He recommends them to his friend, and encourages him to accept them fearlessly. The acceptance of the Calvinist doctrines is the result of God's guidance. In Newton's opinion, the Calvinist doctrines are nothing more than the name given to a set of teachings that best explain the Bible. Newton encourages his friend to embrace them even before he has the "key" to understand the Bible. The understanding of these doctrines can take time, but Newton urges his friend to consider the doctrines of the other side, to compare them with the Calvinist doctrines and then decide whether they are strong or not.

As Newton points out, the immediate purpose of man is not to sort out all the difficulties of the Scriptures. Rather, man must find the "light"²⁹ that would help him achieve understanding. The light guides man's heart, mind and feelings, unto the right path of understanding.

Knowledge takes time. The reason man cannot understand the Scriptures on his own is because he is a "poor weak creature"³⁰. Reason is of great use, but on its own cannot come near to a truthful comprehension of the Bible. Feelings too, can be of great service, but again, on their own cannot find the true meaning of Scriptures. Taken separately, reason and feeling, lead astray on the path of understanding. Put together they do not perform a better task. The reason for this failure of mind and feeling is, as Newton points out, man's own fallen nature. Regardless of how accurate and well-trained reason is, and regardless of how pure and clear feelings are, without the guidance of the Spirit, they cannot produce the true understanding of the Scriptures. God is the ultimate guide to the correct understanding of his word. No matter how gifted a man is, due to his sinful nature, his intellectual and emotional capabilities will guide him to perdition. This is the reason Newton urges his friend to read the Scriptures and seek the "light", or the guidance of God in the Holy Spirit.³¹

Doubtlessly, the amount of information gathered about God can be overwhelming. How can a man sort out the information? Better yet, how can a man know which of this information built up into doctrines is the true one or the closest to the truth? Newton points out that his friend must compare different opinions. This exercise will bring forth arguments that have "a sure tendency to ascribe glory to him [God]", and "exclude boasting from the creature".³² These two consequences help those who desire to separate between opinions on the same theme.

Any argument that ascribes glory to the creature is heretical, as well as any argument that makes the reader boast in relation to God. This criterion is simple and clear, almost too clear. Yet, the witness of Scripture is the same as Newton describes. The Bible helps the reader acknowledge God as the supreme loving God,³³ and the creature as sinful and in

---

29. Newton, L.IX, v.1, p. 164.

30. Idem.

31. Millard Erickson, *Teologie creștină*, Cartea Creștină, Oradea, 2004, pp. 755–758.

32. Newton, L.IX, v.1, p. 165.

33. Stephen Edmondson, *Calvin's Christology*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 38.

need of salvation. Roughly put, the Bible praises God, reveals man's sinfulness, but it goes one step further. This step is described in the next two arguments for choosing the right opinions on God. According to Newton, if the opinions about God "promote the love and practice of holiness" and "increase our dependence upon his grace and faithfulness",³⁴ than the opinion can be accepted with a peaceful mind. As mentioned above, the Bible does bring forth man's need for salvation, and the glory of God. He loves the fallen man infinitely and gradually builds a dependency upon him that assures a continuous perseverance in faith.

Election

At this point Newton starts his arguments on election and perseverance. In spite of the dread that "some sincere people"³⁵ show towards the doctrine of election found in Romans 9, Newton encourages his friend to try not to be prejudiced against election, because he will, inevitably become prejudiced against the entire Scripture. The debate begins from admitting that the nature of the human race is found in total depravity. The proof of this doctrine is found in the experience of man, his own introspection as well as the observance of others. The argument that seals this truth is found in Romans 3:23.

Newton explains the conversion of a sinful soul through the existence of an election. This election is not put into action by any other means but by grace. A sinner can be saved in two theoretical ways. Either he seeks God first, or God first seeks the sinner. Newton argues that the first theory is impossible. The reason for this is found in the depraved nature of man. In other words, because of his nature, man tries to flee from God. Not only this, but Newton underlines that the soul of man is dead in its trespasses.³⁶ *Dead* is not a metaphor. The soul is actually dead, therefore unable to do anything in accordance with God's desires.³⁷ In general lines: in order to live, a dead soul must be resurrected to life. Therefore, only the second theory is valid, namely that God is the one who seeks out man, by resurrecting his soul to life.

In order to explain that God is the first to come to the sinner, and not the other way round, Newton appeals to the introspection of his friend. The friend apparently admitted that God is who began the work of salvation, not him through his own strength.³⁸ The argument continues by naming the main element that makes salvation possible. Quite bluntly, Newton names *grace* the main element through which God made the saved man better than his former self. *Grace* is the element that makes the saved man different from those who are still not saved.

---

34. Newton, L.IX, v.1, p. 165.

35. Idem.

36. Newton, L.IX, v.1, p. 166.

37. Emery Bancroft, *Christian Theology*, Zondervan, Michigan, 1976, p. 207.

38. Newton, L.IX, v.1, p. 166.

Newton speaks of the wide path that leads to destruction, and places himself and his friend as former pilgrims of this road.³⁹ Then, he points out that all of humanity is walking on this wide path. This is because by nature, humanity is set to go to hell, not heaven. In order to walk towards heaven, man must be elected. Apparently, not all are elected, but by nature⁴⁰ all humanity is born into sin, and therefore walks the path that leads to hell.⁴¹

If grace is the element through which election is made, than God is the one who elects.⁴² Man cannot choose to follow God through his own fallen nature. Man cannot be the one who starts the process of salvation. Man cannot elect himself for salvation. Newton argues that it is not only “unscriptural, but contrary to the dictates of reason”⁴³. Considering the fact that human nature is totally depraved, that by nature man departs from God, and that because of sin, man’s soul is dead, and cannot act positively in order to gain spiritual life,⁴⁴ it is only logical and scriptural⁴⁵ that God is the one that makes the first step in man’s redemption. God is the one who starts the work of salvation. The doctrines of omniscience and immutability, Newton argues, are the ones that guide the logic of God as the one who begins man’s salvation.⁴⁶

Newton does not agree with those who believe that man has the power by nature to turn to God. They argue in favor of a conditional election based on the “foresight of faith and obedience”⁴⁷. He does not bother to explain why these arguments are faulty. Even though he does not do so, there is a certain logic to be followed. It is extracted from what he has explained afore. Newton is a convinced Calvinist. His entire logic is based on Calvinist doctrines. The doctrines of election and perseverance make no exception. He does not believe that man has any power to determine his destiny because of his sinful nature. Because the soul is dead in sin, it cannot act positively. As the apostle Paul writes in Ephesians 2:8–9, faith is given by God, it is not a product of man’s will, mind or soul. Obedience follows faith. Man becomes obedient only after he comes to know God through salvation. There is a specific succession of events in the process of salvation.⁴⁸ One cannot preclude the other. If faith is a gift from God, not created by man, and obedience is a consequence of faith, then it cannot happen before faith. Faith is from God, and obedience is a consequence of faith. If faith were a product of man’s power, than obedience would also follow from it. If man can create faith, what reason is there for Christ’s death? The point that Newton makes is that man has no power whatsoever to create faith in order obedi-

---

39. Newton, L.IX, v.I, p. 166.

40. Alister McGrath, *Iustitia Dei, A History of the Christian Doctrine of Justification*, Cambridge University Press, 2005, p. 42, 66, 67, 236.

41. Newton, L.IX, v.I, p. 166.

42. Newton, L VIII, v.I, p. 161.

43. Newton, L.IX, v.I, p. 166.

44. Mark Holt (ed), *Adaptations of Calvinism in Reformation Europe*, Ashgate, Hamshire, 2007, p. 66.

45. Romans 5:1–11.

46. Newton, L.IX, v.I, p. 166.

47. Idem.

48. Erickson, *Teologie creștină*, pp. 803–835.

ent to God. Faith is given by God. This is what Newton calls *grace*. The beauty and glory of salvation is that God wills, because of his love, to save man, who cannot save himself. He points out that God saw what he and his friend were, namely depraved and utterly incapable of believing or obeying. God willed, “according to his own good pleasure”⁴⁹, to work in them salvation.

Perseverance

When it comes to perseverance, Newton connects it to man's will. He points out that “we ourselves do so persevere”.⁵⁰ The believer needs to persevere in order to prove to himself that he is saved.⁵¹ His “religion”⁵² will make sense and will be valid only if perseverance is practiced. The reason is simple: only “they that endure to the end shall be saved”.⁵³

Perseverance⁵⁴ is not an easy task. As Newton points out, once a man is saved, he becomes conscious of his weakness, “the number and strength of his spiritual enemies, and the difficulties and dangers arising from his situation in this evil world”⁵⁵ will, inevitably, bring deception and possibly weaken faith. In order to prevent the later two, the believer needs some security. This is needed so that one's “labor and expectation shall not be in vain”⁵⁶. In spite of one's faith, the hardships of the Christian life are tougher and worse than before salvation. Newton notes that the believer's enemies are not other men, or anything physical. The only enemies the believer has, are the spiritual ones.⁵⁷ In strength, man cannot compare himself with the spiritual beings.

Man is the weakest of creatures in the spiritual battle because of his sinful nature. The apostle Paul notes in Ephesians 6 that the battle is given in the spiritual realm. The limits of man are visible in his incapacity to see the spiritual realm. In simple words, man stands no chance of winning against his spiritual foes.

Newton argues that man is unable to stand against his own flesh, let alone against “the forces of the world, the flesh, and the devil, which combined against our peace”⁵⁸. In this context, the security regarding one's election is most important.⁵⁹ As Newton points out, *peace* is the result of knowing oneself saved. As noted before, any doctrine that brings glory to the name of God, and which places man in complete dependence upon God, is

49. Newton, L.IX, v.I, p. 167.

50. Idem.

51. Bradley p. Holt, “Protestantism and Spirituality”, in *The Blackwell Companion to Protestantism*, Alister Mc.Grath and Darren C marks (eds.), Blackwell Publishing, Oxford, 2004, p. 384.

52. Newton, L.IX, v.I, p. 167.

53. Newton, L.IX, v.I, p. 167, Matthew 24:13.

54. Calvin, John, *Institutes of the Christian Religion*, Vol. 1, Westminster John Knox Press, Kentucky, 2006, p. 196.

55. Newton, L.IX, v.I, p. 167.

56. Idem.

57. Newton, L.IX, v.I, p. 167, Ephesians 6:12.

58. Newton, L.IX, v.I, p. 167.

59. Calvin, John, *Institutes of the Christian Religion*, Vol. 2, Westminster John Knox Press, Kentucky, 2006, p. 297.

true and valid. Sinful men try to subvert and change their content, simply because these doctrines praise God, not man's capacity to save oneself.

The doctrines have an interesting effect on people. Newton speaks of people who are teaching about election and perseverance wrongly. He says that some were once advocates of both doctrines, others could not understand them correctly and some simply think they know better.⁶⁰ People who desire to understand the doctrine of perseverance must beware of these teachings, and they must compare them to the words of the Bible and other doctrines. If the "light", which we mentioned afore, and knowledge of God increase in time, then the difficulties in understanding these doctrines will lessen. Newton strongly believes that the study of Scripture assures, in time, a thorough and clear understanding of God, within the limits of the human mind illuminated by the Spirit.

After explaining how can a man come to grasp with the doctrines of election and perseverance, Newton mentions the pivotal element that brings peace and assurance of one's salvation, namely Jesus Christ.⁶¹ Newton speaks of Christ the Person of the Trinity who "engages for the accomplishment of a complete salvation"⁶². In the context of Christ's action man has nothing more to add or to extract in order to gain salvation. Newton believes that Christ accomplished a full salvation. His work was perfect. The only thing man needs to do in order to be saved is to accept this fact. Considering that faith is God given, man is left with a choice, to accept or reject Christ as Savior.⁶³ The work was done in love. Because of this element, Newton subscribes to the words of Jesus Christ⁶⁴ and writes that "no power shall pluck his people out of his hand, or separate them from his love"⁶⁵. In other words, Christ in love became incarnate, suffered and died for man's sins, solved the problem in such a way that by accepting Christ as Lord and Savior, the new believer is safe from losing his salvation.

Newton brings forth a number of elements that assure the believer's perseverance in faith and complete peace of mind over his salvation.⁶⁶ The promises of God⁶⁷ are the first elements to which a believer must take heed. They are the immediate elements that work within a believer's mind and heart under the guidance of the Holy Spirit to bring assurance and perseverance. Newton mentions the "unchangeableness of God"⁶⁸ as the second element that must assure the believer. The immutability⁶⁹ of God refers to the fact that

60. Newton, L.IX, v.1, p. 168.

61. Idem.

62. Idem.

63. Terry L. Cross, "The Holy Spirit" in Timothy Larsen and Daniel J. Treier (eds.): *The Cambridge Companion to Evangelical Theology*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

64. John 10:28,29

65. Newton, L.IX, v.1, p. 168.

66. Calvin, John, *Institutes of the Christian Religion*, Vol. 1, Westminster John Knox Press, Kentucky, 2006, p. 304.

67. Newton, L.IX, v.1, p. 168. Newton does not elaborate on them because he writes a letter, which limits his space for debate.

68. Newton, L.IX, v.1, p. 168.

69. Grudem, *Teologie sitematică*, pp. 168–175.

he does not change in regards to a decision he has made within himself and which is in accordance with his nature. In other words, if God decided to save a human being, he will not revise his decision, but will do everything in accordance with his nature to keep his covenant of grace, in spite of the individual's sinfulness.

Christ intercedes between the believer and God.⁷⁰ The link that assures a constant and perfect communion between the Father and the believer is the Person of Christ. After salvation, the believer is not left alone. The spiritual guidance is consistent and effectual. When a believer sins,⁷¹ the Bible urges him to seek Christ for forgiveness. This forgiveness is available, but only through Christ. Peace, in this context, is the result of the efficacious intercession of Christ on behalf of the believer for the forgiveness of sins.

Together with salvation comes a new life. Newton refers to the spiritual life. He mentioned that before salvation, the soul was dead in its sins. Once saved, the soul is resurrected to life. It is in this life that man comes to know God personally through Jesus Christ. The believer, now capable through the guidance of the Spirit, to discern life in accordance with God's plan, is able to understand more and better the doctrines of the Bible, as well as how to apply them in everyday life. This new life brings a new perspective regarding the relations existing within the godhead and within the godhead and humanity, especially between the godhead and the individual. Salvation is individual and personal, not collective.⁷² In this context, the believer becomes sure of his salvation. The principle of the new spiritual life is "implanted in their hearts [of the believers] which in its own nature is connected with everlasting life"⁷³. Newton salvation brings a new spiritual reality, which contains the assurance of eternal life. In other words, the believer receives eternal life once and for all. Therefore, perseverance guarantees the existence of salvation, eternal life, and communion with God. Yet, perseverance does not mean that the believer will not sin anymore, but that in spite of his sin he will reject Christ, nor will he give up hope. Newton brings forth a clear principle, namely that once saved, the believer, in time, through the reading of the Bible, through faith, through the guidance of the Spirit will have the assurance of salvation and eternal life.⁷⁴

Consequences

After explaining the doctrines, Newton turns to the consequences they have on the believer and in relation to the world's perspective on itself and God. If understood correctly, the doctrines of election and perseverance "cut off all pretence of boasting and self-

---

70. Newton, L.IX, v.1, p. 168.

71. 1 John 1:10

72. On this subject.

73. Newton, L.IX, v.1, p. 168.

74. Idem. Newton enumerates verses such as Luke 14:28–30, John 14:19, Hebrews 7:25, Romans 8:34–39, John 4:14, as support for his explanation.

dependence".⁷⁵ Glorifying God is the natural consequence of understanding the teachings of Scriptures. They prove that men cannot do anything regarding their salvation without God's intervention. Newton argues that human glory and pride are put to shame by the truths of God's doctrines.⁷⁶ If God is who the Scriptures say he is, then reality is how God describes it. In this context, God is the initiator of salvation, the One who elects and guides in perseverance every single believer. Therefore, there is no need for any human action or deed that would complete the process of salvation. The only object that is to receive glory is God.

The doctrines of election and perseverance are connected intrinsically to all the other teachings of Scripture.⁷⁷ The doctrine of sin, read and understood in the context of the Bible, reveals the depravity of man's nature, and his inability to save himself. Newton points out that the more men "become convinced of their utter depravity and inability from first to last, the more excellent will Jesus appear"⁷⁸. This is a normal consequence, simply because these doctrines depict reality, not a possible reality. The purpose of the Bible is to describe God as he is, the world as it is, and to help humanity about the God of their ultimate salvation.

Newton does not blame those who accentuate sanctification. He admits to taking the best out of that common perspective. His grief is that these men exaggerate the doctrine of sanctification to the detriment of the glory of Christ. He observes that they talk about what God did in their lives, of the changes that took place after salvation, but the problem to Newton is that they talk too much about how salvation is dependent to a certain extent on their watchfulness and striving. As Newton points out, the problem with their perspective is not that the believer should not be watchful with himself, but that the attention is concentrated more on the believer than on the source of one faith.⁷⁹

There are a number of characteristics of Christ, which the believer must take into consideration and praise the Lord accordingly.⁸⁰ Newton mentions Christ's "person, love, sufferings, intercession, compassion, fullness and faithfulness"⁸¹ as the main aspects that one must think about and take seriously into consideration in understanding salvation. Understanding Christ's words and Person, leads the mind away from personal glory to the praising Savior.

Newton then describes him and his friend in comparison with those who believe had something to do with bringing about their own salvation. He admits of being unable to contribute with anything to his salvation, that he was not obedient and faithful when the Spirit first called him that he was in a state of alienation from God. In other words,

---

75. Newton, L.IX, v.1, p. 169.

76. Newton, LXXXIV, v.1, p. 344.

77. Calvin, John, *Institutes of the Christian Religion*, Vol. 1, Westminster John Knox Press, Kentucky, 2006, p. 320.

78. Newton, L.IX, v.1, p. 169.

79. Newton, L.IX, v.1, p. 169.

80. Donald McKim, *Calvin and the Bible*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, p. 241.

81. Newton, L.IX, v.1, p. 169.

Newton, and he speaks for his friend as well, believes he had nothing to do to complete the work of Christ. He places all the glory upon Christ, and admits that Christ did everything when it comes to his salvation. Newton explains that God's sovereign and irresistible grace saved him and his friend. Had this intervention not taken place, they would have been hopelessly lost⁸² in their own sinfulness.⁸³

Before addressing his friend in the end of his letter, Newton ends his argument with a doxology regarding God's love, mercy and infinite patience, in contrast to men's weakness even after his salvation. He believes that a saved man cannot watch over himself, unless God watches with him; he cannot strive to become better and stay away from sin, unless God strives with him; he can never stand on his own unless God holds him up. The last argument is that even a believer should perish, and therefore lose salvation, unless God's faithfulness is engaged to keep the believer in perseverance. All this wonderful work of God is done because he is love and kindness. Newton's conclusion is that God seeks and finds men in order to deliver salvation unto them, because men cannot do anything to save themselves.⁸⁴

Conclusion

Newton's version of the doctrines of election and perseverance prove themselves Scriptural, since the Bible is the source of his doctrine. He would not elaborate on anything without Scriptural passages. Newton is constant with his beliefs, putting into practice that which he was taught, and that which he teaches others.

The doctrines of election and perseverance are an important part of Newton's teachings. He places great emphasis on them, because if correctly understood, they show man's incapacity regarding salvation. They also bring forth the importance of Christ in relation to man, and he admits that the ministry of redemption is perfectly executed by the Savior, thus leaving no space for any human deeds. The only thing the believer can do is praise God for his love, grace, and infinite patience manifested actively and efficiently towards a man that was elected and saved, and whom is kept in a state of grace to the end of one's life.

Bibliography

- AITKEN, Jonathan: *John Newton: From Disgrace to Amazing Grace*, Crossway Books, 2007.
- ANGUS, Joseph: *An Introduction to The Study of Sacred Scripture*, The Religious Tract Society, London, 1854.
- BAGCHI, David and STEINMETZ C., David: *The Cambridge Companion to Reformation Theology*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- BANCROFT, Emery: *Christian Theology*, Zondervan, Michigan, 1976.

---

82. Newton, L XVI, v.I, p. 222.

83. Newton, L.IX, v.I, p. 169.

84. Idem.

- CALVIN, John: *Institutes of the Christian Religion*, Vol. 1, Westminster John Knox Press, Kentucky, 2006.
- CALVIN, John: *Institutes of the Christian Religion*, Vol. 2, Westminster John Knox Press, Kentucky, 2006.
- EDMONDSON, Stephen: *Calvin's Christology*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- GRUDEM, Wayne: *Teologie sistematică*, Făclia, Oradea, 2004.
- HSIA , R. Po-chia (ed): *A Companion to the Reformation World*, Blackwell Publishing, Oxford, 2004
- MCGRATH, Alister: *Iustitia Dei, A History of the Christian Doctrine of Justification*, Cambridge University Press, 2005.
- MCGRATH, Alister and MARKS C., Darren (eds.): *The Blackwell Companion to Protestantism*, Blackwell Publishing, Oxford, 2004.
- MCGRATH, Alister: *Historical Theology*, Blackwell Publishing, Oxford, 1998.
- MCKIM, Donald: *Calvin and the Bible*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.
- MILNE, Bruce: *Cunoaște adevărul*, Făclia, Oradea, 2006.
- NEWTON, John: "On the Doctrines of Election and Final Perseverance" in *The Works of the Rev. John Newton*, Vol. 1, Williams Whiting, New York, 1810.
- NEWTON, John: "On the inward Witness of Faith" in *The Works of the Rev. John Newton*, Vol. 1, Williams Whiting, New York, 1810.
- NEWTON, John: "On the Inefficacy of our Knowledge" *The Works of the Rev. John Newton*, Vol. 1, Williams Whiting, New York, 1810.
- NEWTON, John: "(2) On Man in his Fallen Estate" in *The Works of the Rev. John Newton*, Vol. 1, Williams Whiting, New York, 1810.
- NEWTON, John: *Memoirs of Rev. John Newton*, Presbyterian Board of Publication, Philadelphia.
- SILVA, Moises; Walter KAISER Jr.: *Introducere în hermeneutică*, Logos, Cluj, 2006.
- Timothy LARSEN and Daniel J. TREIER (eds.): *The Cambridge Companion to Evangelical Theology*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

Visky S. Béla:

Egészként egy megtört világban, avagy: megváltottak a válságban¹

Being a Whole Person in a Broken World

The spiritual atmosphere can be pure and impure, life nourishing or stifling. The physical atmosphere can also be pure or polluted, life nourishing or stifling. In this context, „pure air” means the abundance of man’s physical living conditions, the pureness and the absence of harm in the whole ecological system, ensuring man’s living space. It also means the balance, which has to exist between the food- and energy resources of our planet for the daily needs of its 7 billion inhabitants. There is a highly tense struggle going on for clean air, habitable earth in ecological as well as economic aspects. Our thesis: it is significant in which spiritual medium this battle takes place. The mere spiritual medium can contribute towards the solution of the problems, which the more and more polluted physical and economic climate brings about. But a polluted spiritual medium, created by man who wants to gauge things according to his own rules where his behavior is decided by narcissistic hunger for power and profit, by the rigors of his awareness of being mortal, can only worsen the ecological and economic disasters. What, now, are our most pressing troubles? The first part of my lecture will briefly list them on the basis of research results of highly qualified experts and international organizations, who are most knowledgeable in this field. In the 2nd part we will look for an answer to the question. What does the purity of the spiritual medium mean and to what extent does the living hope of the gospel contribute to this purity, the hope, which is visible even in situations without any prospects and which can wait: seeing one’s neighbor in the light of the risen Christ, expecting the reality of a new heaven and a new earth – and not doom. And what man expects will also decide with what and how he will fill the time of waiting. A theological-believing consideration of the energy crisis may not be able to overcome it, but it can deal with the ailing individual who is called to deal with the energy crisis. By the way, the communities, which are organized on that basis, have the ability to render aid to those who were left alone with their troubles thus increasing their chances of surviving.

Keywords: ecology, Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC, economic crisis, peak-oil theory, polluted and safe spiritual medium, Christian attitude, the practical relevance of waiting for a new earth and new heaven.

Tisztelt hallgatóim, hölgyeim és uraim!

Önök most összegyűltök Európa nagyon sok országából, a legkülönbözőbb vallási, kulturális, gazdasági és politikai környezetből, mindenekelőtt azért, hogy egymással találkozhassanak. Ez a sokféleség, amit önök itt és most megjelenítenek, kétélű valóság. Nem

1. Elhangzott az IEF (International Ecumenical Fellowship) által szervezett *International Ecumenical Conference* 39. kongresszusán, Kolozsvárt, 2009. július 31-én. A konferencia témája: *A New Heaven and a New Earth*.

mindegy ugyanis, hogy milyen közegben, milyen szellemi térben találkoznak egymással a különféle értékek, vágyak, álmok és erők. A hit, remény és szeretet levegőjében a sokféleség mindig és mindenütt gazdagság, áldás, a másik rész-valóságát kiegészítő szelídség és jószág. De van másik közeg is: a nihilista érték- és élettágadás, a reménytelenség és a gyűlölet tere. Most helyezük el gondolatban az említett különféle értékek, vágyak, álmok és erők sokaságát ebben a fullasztó levegőben. Nyilvánvaló, hogy itt a másság már nem gazdagság és áldás, hanem ellenségeskedés, túlélésért folytatott harc, farkas-ösztönök rafinált igazolása. Az „új ég, új föld” bibliai látomása az előző, életadó közeg valóságát jelenti, Isten Országát, már most – a régi földön, a régi ég alatt. Kiváltságos dolog nekünk ma itt, ebben az Országban együtt lennünk.

A szellemi levegő lehet tehát tiszta és tisztátalan, életadó vagy fullasztó.

A fizikai levegő szintén lehet tiszta és tisztátalan, életadó vagy fullasztó.

Ebben az összefüggésben a „tiszta levegő” az emberi élet teljes fizikai feltételrendszerét jelenti, a teljes ökoszisztéma tisztaságát és zavartalanságát, mely alkalmas életteret biztosít az ember számára, de jelenti azt az egyensúlyt is, melynek fenn kell állnia a bolygónk biztosította táplálék- és energiaforrások, valamint a hétmilliárd ember megújuló napi igényei között. Megfeszített küzdelem folyik a tiszta levegőért, élhető földért és világért mind ökológiai mind pedig gazdasági értelemben.

Alaptételünk: nem mindegy, hogy ez a harc milyen szellemi közegben zajlik. A tiszta szellemi közeg hozzájárul az egyre inkább szennyeződő fizikai és gazdasági klíma gondjainak megoldásához. Az a szennyezett szellemi közeg viszont, melyet az ember csupán önmagán tájékozódó, narcisztikus hatalom- és profitéhes magatartása, saját végesség-tudatának görcse generál, csak súlyosbítja a világ ökológiai és gazdasági természetű bajait.

De melyek is ezek a legsürgetőbb gondok?

Előadásom *első fele* ezeket leltározza fel röviden olyan magasan képzett szakemberek és nemzetközi szervezetek kutatásaira támaszkodva, akik a probléma-együttes legavatottabb ismerői. A *második részben* arra a kérdésre keressük a választ, hogy mit is jelent a szellemi közeg tisztasága, és hogy ehhez a tisztasághoz mennyiben járul hozzá az evangélium élő reménysége, mely a legkilátástalanabb helyzetekben is látni és várni képes: látni a felebarátot a feltámadott Krisztus világosságában, valamint várni az új ég és új föld valóságát – nem pedig a semmit és a pusztulást. Az pedig, hogy mit vár az ember, meghatározza azt, hogy mivel és hogyan tölti ki a várakozás idejét. Vizsgálódásunk lényegét mintegy megelőlegezve leszögezhetjük: *a teológiai-hitbeli megközelítés nem tudja kezelni az energiaválságot, de kezelni tudja a beteg embert, aki az energiaválság kezelésére is hivatott. Emellett pedig az ilyen alapokon szerveződő közösségek képesek arra, hogy hatékony segítséget nyújtsanak a gondjaival magára maradt egyénnek, növelve ezzel életésélyeit.*

I.

Korunk számtalan felelős kutatójának egybehangzó véleménye szerint ma két olyan kérdéssel szembesül az emberiség, mely az egész földgolyóra és annak minden egyes lakosá-

ra kihat: az egyik a globális felmelegedés, a másik a planetáris kiterjedésű energiaválság; mindkettőnek hosszú távú és katasztrófálisan pusztító következményei lehetnek, ha az ember nem lesz képes arra, hogy okos fejvel és tiszta lélekkel válaszoljon.

Miről is van szó? A húszadik század utolsó harmadában sok természettudós felfigyelt a föld légkörének egyelőre csak a mérőműszerek számára érzékelhető felmelegedésére. A vita a nyolcvanas években alapvetően arról folyt, hogy van-e ténylegesen ilyen felmelegedés, és ha igen, vajon egyértelműen kijelenthető-e, hogy az a modern ipari civilizáció szennyezésének a következménye? Két évtizeddel ezelőtt az ENSZ létrehozott egy, a klímaváltozással foglalkozó kormányközi bizottságot (Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC), és azzal bízott meg tudósokat, hogy foglalja össze a különböző tudományos eredményeket, és vonja le belőlük a megfelelő következtetéseket. A kutatások eredményei már 1995-től kimutatták, hogy a melegedés veszélyes méreteket öltött, és ennek oka egyedül az emberi tevékenység. A bizottság legutóbbi, 2007. novemberi jelentésében „nagyon valószínűnek” (amely tudományos megfogalmazásban azt jelenti, hogy nagyjából 90%-os biztonsággal kijelenthető) minősítették, hogy az emberi eredetű üvegházhatást okozó gázok kibocsátása okozza „a bolygó átlaghőmérsékletének a 20. század közepétől megfigyelhető emelkedését”. (Bill McKibben a Middlebury College kutató professzora, valamint a Deep Economy: The Wealth of Communities and the Durable Future – New York: Times Books, 2007 – című kötet szerzője.)

Az elégetett fosszilis energiahordozók (kőolaj, földgáz és szén) szén-dioxid kibocsátása okozza tehát a melegedést, amely látszólag csekély mértékű: az eddigiekben átlagosan a Föld légkörének mintegy 0,6 C fokos növekedéséről van szó, amely növekedés előrejelzések szerint a 21. század végére meghaladja majd a 2,5 C fokot. Erre az ipari gázok okozta hőmérséklet-emelkedésre, amit az emberi szervezet alig érzékel, a föld ökoszisztémája drámai módon reagál, mégpedig úgy, hogy megbomlik annak igen kényes egyensúlya. Már a jelenlegi felmelegedés is félelmetes változásokat okozott. Lássunk ezek közül néhányat (az idézett cikk valamint Hetesi Zsolt alább idézett cikke adatai szerint):

- Komoly zavar keletkezett a csapadékkörforgás rendszerében: mivel a meleg levegő több pára elnyelésére képes, mint a hideg, ezért mind a szárazságok, mind az árvizek mértéke rendkívül megnőtt.
- Mindez azonnal maga után vonja a biztosítási költségek emelkedését.
- A maláriaszúnyogok immár új helyeken is képesek megtelepedni, így a malária és a trópusi náthaláz terjedési köre egyre nő.
- A korallzátonyok és az erdők pusztulnak.
- 2007. szeptember végére az Atlanti-óceán északi részén 25%-kal kevesebb jéggel fedett területet észleltek, mint korábban bármikor, 2008. nyarán olyan sok jég elolvadt, hogy az Északnyugati és az Északkeleti ájtárók mind megnyíltak, ami azt jelenti, hogy az Északi-sark körül nyílt vizeken lehetett hajózni.
- Az Északi sark megszűnő jégtakarója nemcsak azért ijesztő, mert jelzi a bolygó gyors melegedését, de azért is, mert általa a felmelegedés üteme növekszik mivel

a régi, fehér jég a bejövő napsugárzás 80%-át visszaverte az űrbe, az új, kék vízfelszín éppen ellenkezőleg: elnyeli ugyanannak a sugárzásnak a 80%-át.

- Az a hatalmas mennyiségű metángáz, amely a jégréteg alatt eddig elraktározódott a talajban, most elkezdett kiszabadulni az atmoszférába, és a metán sokkal veszélyesebb üvegház-hatású gáz, mint a széndioxid.
- Fejleszteni kell az infrastruktúrát (pl. az emelkedő tengerszintek miatti gátépítések).
- Nicholas Stern, a brit kormányzat elismert gazdasági szakértője szintén tanulmányozta a kérdést, és megállapította, hogy a klímaváltozás előbb-utóbb akkora költséggel járhat, mint az első és második világháború, valamint a nagy gazdasági világválság összesen.
- Köztudomású, hogy a CO₂ üvegházgáz, azaz csekély mennyisége ellenére rendkívül hatásosan megköti a hőkisugárzást a Föld felszínéről a világűr felé.
- A jelenleg a Földön élő fajok mintegy 1/3-a kipusztulhat ha még 2 C fokkal növekszik a hőmérséklet, ez pedig elképzelhetetlen csapással járna bolygónk ökoszisztémájára és veszélyeztetné az ember fennmaradását.
- A fölmelegedés a nagyvárosok egy részének víztartalékát veszélyezteti (pl. Sidney víztartaléka 2 évre elegendő, mert a vízgyűjtőbe a szokásos csapadék csupán 45%-a kerül már évek óta).
- A folyamatos aszályok következtében a Föld gabonataralékai az 1986-os 100 napról mára 40–50 napra zsugorodtak.
- Az Amazonas-vidék összeomlása 2050–2070 körül válik valóssá, ha a jelenlegi légszennyezés mértéke nem csökken

További, a légszennyezést és az energiaválságot súlyosbító tényezők:

- Gazdasági egyenlőtlenség: a Föld által biztosított energia és általában az anyagi javak 99%-át a az emberiség 30%-a birtokolja, a többi 70 %-nak 1%-ból kell tengődnie! Az USA-ban a lakosság leggazdagabb 1%-ának nagyobb a vagyona, mint a lakosság 95%-nak összesen!
- Minden eddiginél többen éheznek szerte a világon, az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezetének (FAO) idei (2009) éves jelentése szerint idén 1 milliárd 20 millió, azaz minden hatodik ember nem jut megfelelő mennyiségű és minőségű táplálékhoz.
- A Föld lakossága naponta csaknem negyed millióval nő; az élelmiszerhiány évről évre nagyobb gondokat okoz majd.
- A nemzetközi terrorizmus problémája.

A fenti jelölt szerző utal arra, hogy nemrégiben az indiai környezetkutató, Rajendra Pachauri, aki 2007-ben Al Gore-ral együtt vehette át a Nobel békedíjat az IPCC-ben végzett munkájáért, azt nyilatkozta: ha 2012-ig nem hajtunk végre alapvető reformokat, a környezeti rendszer változása végleg kicsúszik az ellenőrzésünk alól. James Hansen, a NASA kutatója, aki a klímaváltozás ügyében az elsők között figyelmeztetett az 1980-as évek végén, úgy véli, hogy 2030-ra mindenképpen le kell állnunk a fosszilis energiahordozók ége-

tésével. Két ok miatt elodázhatatlan tehát a változás: ez a fajta energiahordozó egyrészt szennyez, másrészt pedig belátható időn belül elfogy.

Egy másik tanulmány, melynek címe a „Felélt jövő” (*A Fenntartható Fejlődés Egyetemközi Kutatócsoportjának eredményei alapján készült*), a lehetséges kifejeletet illetően – háborúk, éhínség, járványok, az emberiség jelentős hányadának pusztulása – hasonló eredményre jut. Szerzője Hetesi Zsolt fizikus arról beszél rendkívül jól dokumentált formában, hogy a földből kitermelhető fosszilis nyersanyag mennyiségének csúcsértékét 2008–2009-ben értük el (peak oil theory) és ez a mennyiség ezentúl szükségképpen kisebb és kisebb lesz. Ily módon erre az energiahordozó típusra épült egész modern civilizációnk drámai regressziót, visszafejlődést fog megélni – amennyiben nem sikerül hasznosítani a zöld energiát. Mivel ez igen valószínű, a hagyományos civilizáció által biztosított kényelem eltűnése után eltűnnek az élelmiszerkészletek is – megindul a harc a forrásokért és az emberiség hihetetlen feszültségei, mint mindig, most is háborúk formájában robbannak majd, melynek nyomában járványok, éhínség és az emberiség mintegy kétharmadának a pusztulása várható. A 21. században apokaliptikus forgatókönyvek valószínűsíthetők. Ilyen kontextusban írja:

„A mai ember számára nehéz felfogni, hogy milyen válságos helyzetben vagyunk, milyen nehézségekbe sodortuk magunkat saját életformánk következtében és annak folytathatóságának érdekében. Nemzedékünk meg fogja érni a körülöttünk lévő mesterséges világ fokozatosan gyorsuló, hatványozott ütemű összeomlását. *Ha az olvasó 1960 után született, nagyon jó esélye van rá, hogy erőszak, járványok vagy éhínség végezzen vele.*”

Ma az olaj adja a villamos áramtermelés 40, illetve a közlekedés erőforrásainak 90%-át. Ebből látható, hogy olaj hiányában súlyos ellátási zavarok várhatók. Megállapítása szerint 2030-ra véget ér az ipari társadalom, és az 1930-as szintre áll vissza az erőforrás-termelés, ha ugyan megáll akkor a csökkenés.

E prognózis értelmében a megújuló és zöld erőforrások (hidrogén, szél, nap) hasznosítása nem fogja megoldani a problémát. Ezek a termelés 1–2%-át teszik ki, ami egyszerűen túl kevés bármihez. Annyi fejlesztésre már nincs sem idő, sem pedig hagyományos ősmaradványi erőforrás, amennyi akár a jelenlegi termelés 1/10-ét adná később! Egy példa: Németországnak van a legnagyobb szélenergia-rendszere az Európai Közösségen belül. Azonban még a fogyasztás növekedését sem tudja fedezni az így nyert energia. A szerző szerint az alternatív megoldásoknak nincs nagyobb esélye 10–15%-nál.

II.

Tisztelt konferencia-társak, elkerülhetetlen a kérdés: mit is gondoljon erről a meglehetősen sötét, mindazáltal megalapozottnak tűnő prognózisról a hívő ember? Mit tegyen az ember, aki nemcsak arról tud, hogy a teremtett valóság véges, nem örökkévaló, előbb-utóbb tehát el kell múlnia – hanem abban is hisz, hogy ígéret szerint várhatja az új ég és új föld valóságát? Nézzük meg Péter apostol levelének azt a részletét, melyben éppen ez a reménység fogalmazódik meg, az oly drámai színekkel festett „katasztrófa-forgatókönyv”

ellenére is. A 2Pt 3,10–14-ben azt olvassuk, hogy *az egek ropogva elmúlnak, az elemek pedig megégyve felbomlanak*. A tényleges és valódi vége ez a teremtett világnak, valóban a végső összeomlás látomása. Lehetséges-e ilyen perspektívában a helyes, higgadt, józan cselekvés? Nem tesz-e ez a vég eleve fölöslegessé minden jó szándékú erőfeszítést? Az apostol válasza egyértelmű: a helyes cselekvés itt és most nemcsak hogy nem fölösleges, hanem abszolút isteni követelmény MIVEL az egek elmúlása és az elemek megégyése nem utolsó, csak utolsó előtti esemény. Bonhoeffer kifejezését – *das Letzte und das Vorletzte* – erre is alkalmazhatjuk. Az utolsó esemény az új ég, új föld valósága. A halál az utolsó ellenség a világban, de nem az utolsó szó a világ felett. Éppen ezért van tere és értelme a cselekvésnek itt és most. Nem béníthatja meg az embert semmilyen katasztrófa-forgatókönyv, mint a mérges kígyó tekintete a kis nyuszt, mert az mindig – bármilyen realista is legyen – csak az utolsó előtti valóság eseményeiről szól. Mert az utolsó, végső valóság az Isten újjáteremtő szavára előálló új ég és új föld – ezért itt, a régi ég és föld fennállását veszélyeztető erők közepette is van tere az értelmes cselekvésnek, annak a cselekvésnek mely minden erejével „örzi és műveli” e földet.

Pál apostol az 1Kor 15-ben szintén azt látja, hogy óriási kísértése lehet az embernek az, ha a saját élete végső horizontjaként a pusztulást és halált látja. Akkor valóban nincs sok értelme a cselekvésnek, és nincs értelme hősies erőfeszítéseket tenni azért, hogy a helyes – azaz az emberi életet és Isten dicsőségét szolgáló – cselekvés útjait és módjait megtaláljuk. Akkor nem marad más, mint a cinikus-hedonista bölcsesség: Együnk-igyünk, holnap úgyis meghalunk. Ilyen magatartással nem lehet a földet őrizni és művelni, nem lehet az életet ápolni és óvni. Valóban: a pusztulás és halál mint végső horizont nem kötelezi az élot semmire – semmilyen felelősségvállalásra az élet iránt. Az említett hivatkozások Péternél és Pálnál éppen ezt jelentik: a pusztulás és halál horizontja nem tartalmaz etikai princípiumot. *Ámde Krisztus feltámadt*, ő pedig éppen az új ég és új föld első zsengéje e világban – ez pedig, igen gyakorlati következményként azt jelenti, hogy „a ti munkátok nem hiábavaló az Úrban” (1Kor15,58). Paradoxonnak tűnik ez. Egyféle modern fogyasztói mentalitás rögtön azt gondolná, hogy ha van új, akkor a régre már nem kell ügyelni, az már nem is olyan fontos, végső soron eldobható. Egy suhanc fiatalember azt gondolhatja: ha a dúsgazdag apám már megígérte az új Porschét, minek vigyázzak akkor a régi Mercedesre?! Ha az új ég – új föld ígéretében élünk, nem hajlunk-e arra, hogy a régit kevésbé fontosnak tartsuk, és elmeneküljünk annak gondjai elől? Láttuk az apostolok okfejtésében, hogy ez mennyire nincs így! Az új ég és új föld távlata éppen erre a földi életünkre nézve tartalmaz megkerülhetetlen etikai parancsot. Péter nem azt mondja, hogy úgyis elpusztul ez a világ, majd jön az új, mindez töletek függetlenül, tehát teljesen mindegy, hogy hogyan éltek. Nem, erről szó sincs. Arról van szó, hogy ha a világ recsegő-ropogó összeomlásának a fenyegetettségében éltek is, azon túl kell látnotok, mert a pusztulás az utolsó előtti, az új teremtés pedig az utolsó valóság. Ebből következik valami, mégpedig nem az apátia, nem a hedonizmus, nem is a kétségbeesés, hanem a szent, a hiba nélküli élet, a kegyesség és jóság, az igyekvés a jóban, a békességes élet. A *reménység* a lehető legszélesebb, végső horizont, mely a helyes, jó és szent emberi cselekvést a legutolsó pontig kötelezőnek tarja

– ez minden válság közepette az az alapvető szemléletbeli erőforrás, mely nélkül nincsen tiszta szellemi levegő! Reménység és higgadt cselekvés a pánik helyett – a biblikus-realista világlátás mindig emellett tör pálcát. Felelősségvállalás csak ott van, ahol él ez a reménység, ahol a cselekvést a világ legutolsó reccsenéséig is értelmesnek tartják.

Az előrejelzések szerint tehát minek is nézünk elébe? Minden bizonytalanság olyan életformának, mely a maihoz képest a kényelem és anyagiak terén alacsonyabb életszínvonalat fog jelenteni a földön. Anélkül, hogy bagatellizálnám ezt a súlyos problémát, a hívő ember rendelkezik azzal a szabadsággal, hogy azt mondja erre: na és? Évezredek óta tudjuk, hogy nem a kényelemben, és nem a vagyonban való bővelkedésben van az ember élete! De ez a „na és” nem közömbösség részeséről. Kétségtelennek tartja, hogy a legsürgősebben fel kell hagynia a légtér további mérgezésével, hogy át kell térnie a minél szélesebb körű zöld energiaforrások használatára. De amennyiben minden erőfeszítés mellett sem képes fedezni a tiszta energiaforrás a szennyezőt, és ha az energiaigény és annak fedezete közötti rés egyre szélesebbre nyílik is, a hívő ember akkor sem fogadja el, hogy az életszínvonal drasztikus csökkenése törvényszerűen azt kell majd jelentse, hogy a népek az erőforrásokért egymás torkának esnek. Péter arról beszél, hogy még a teljes pusztulás küszöbén is egy dolog a fontos: hogy békességben találjon az a nap. Ez pedig az ember és az általa irányított hatalmi tömörülések beállítódásának a kérdése. A szellemi és fizikai légtér tisztasága vagy szennyezettsége mindig szorosan összefügg.

V. E. Frankl (1905–1997), aki Freud és Adler után az ún. harmadik bécsi pszichoterápiai iskola megalapítója, és aki az értelmes emberi cselekvés gyógyító erejét olyannyira hangsúlyozta, azt írja: Amerika keleti partján régóta áll a szabadság-szobor. Ideje, hogy a másik partra felépítsük a felelősség szobrát, különben elveszünk.

Ahol van reménység, ott van felelősségvállalás e földért, de van áldozatkészség is. Richard Wurmbrandt, akit a kommunizmus idején hosszú évekig gyötörtek különböző börtönökben, az Isten teremtett földje iránti szeretetről tesz tanúságot: „A kínok gyökeresen megváltoztatták gondolkodásomat. Elvették a kedvem a mennybevágyódástól. Ugyan mi örömet lelhetnék abban, hogy békésen üljek a mennyben, ha tudom, hogy közben mások szenvednek és kínoztatnak a földön? Azokhoz a kevesekhez csatlakoznék, akikről Jézus azt mondja, hogy képesek volnának Ábrahám kebeléről visszatérni a szenvedő lelkeket megvigasztalni (Lk 16,26). Az én kívánságom inkább az, hogy legyen meg Isten akarata mind a földön, mind a mennyben. Miért ne hozzuk le a mennyet a földre, ahogy Jézus imájában tanította? Olyan föld után vágyom, amely igazságossággal és szeretettel teljes, és amelyben az állatok is paradicsomban élnek, ahol az oroszlán együtt lakozik a báránnyal. ... Sokkal érdekeltőbb vagyok abban, hogy a földet paradicsommá változtassam, mint hogy mennyei paradicsomba jussak. Ez valódi harcot jelent az életben a véres sárkány ellen és az apokalipszis szörnyetegének minden más alakja ellen (Jel 12,3).”

A keresztyén ember tudja: érdekelt abban, hogy a földet paradicsommá változtassa, mert ez a föld nem csupán natura, hanem creatura, ő maga pedig nem egyszerűen csúcsragadozó a természet nagy körforgásában, hanem fiú – a teremtő Isten gyermeke. Aki pedig a teremtő Istent, mint saját atyját szereti, az szereti az Ő teremtett világát is – anél-

kül, hogy önmagát, vagy e világ valamely részvalóságát bálványozná. Az ilyen ember valóban érdekelt a földi „paradicsomteremtés” munkájában, anélkül, hogy hatalmába kerítené azoknak a politikai kalandoroknak a fanatizmusa, akik – az elmúlt században például – paradicsommá akarták alakítani a földet, tűzzel vassal is akár, és poklot csináltak belőle. A hívő ember dolgozik e földi paradicsomért, érdekelt ebben a munkában, miközben tudja, hogy az új eget és földet nem ő produkálja, hanem ajándékba kapja, ahogyan a régít is ajándékba kapta, hogy annak sáfára legyen. A keresztyén egyházaknak és közösségeknek nem szabad felhagyniuk a cseppet sem népszerű figyelmeztetés szolgálatával: az emberi bűn-válság mélyebb mint az olajválság, bizonyos értelemben ez utóbbi az előző következménye, szimptomája.

De számtalan más tünete is van az életpusztító bűnnek. A kényelmes, gondtalan életkörülmények között is kétségbeesésbe lehet hajszolni embereket a szeretetlenség mennyi formájával: hazugsággal, hűtlenséggel, erőszakkal, álnoksággal, cinikus egoizmussal, az Isten képére teremtett ember arcának a megtaposásával. Ilyen tapasztalatok nyomán bárki érezheti úgy, hogy a föld nem olyan hely, ahol élni lehet. A magyar Nobel-díjas író, Kertész Imre egyik regényének hősnője mondja kiábrándult, rezignált férjének: „Biztosan igazad van, Bé, a világ a gyilkosok világa, de én mégsem akarom a világot a gyilkosok világának látni, én olyan helynek akarom látni a világot, ahol élni lehet.” Az ilyen egyszerű morális és egzisztenciális fertőzőttségéből az isteni és felebaráti irgalom révén újjászülető ember nyer erőt igazán arra, hogy óvja az embertársat és annak léterét. Aki szeret és akit szeretnek, aki igazságos, és aki iránt igazságosak az emberek, az olyan helynek fogja érezni ezt a világot, ahol lehet élni – miközben várja az új eget és új földet. Ez a szellemi levegőtisztaság credója. Az ilyen ember érdekelt az ökológiai, gazdasági, demográfiai levegőtisztaságért folytatott harcban. Akit viszont nem szeretnek és ő maga sem szeret, aki iránt nem igazságosak az emberek és ő maga sem igazságos – az kimondatlanul is úgy él, mint akinek a zsigerei azt mondják: legyen vége, elég volt, pusztuljon a világ!

A német teológus Jürgen Moltmann joggal állítja, hogy „mérhetetlen életigenlést von maga után az életnek az újjászületése az erőszak és vétkek, a hibák és a sebek ellenére is... Mi is elkezdhetjük szeretni az életet Istennek azzal a szeretetével, amit a Lélek által tapasztalunk. Isten szeretete pedig hatalmasabb annál az emberi szeretetnél, amit a csalódások és a betegségek egyre inkább kioltanak.”

Péter apostol ma talán azt mondaná: aranyom és olajam nincs, de amim van, azt adom neked: annak a Lélek-szélnek az energiáját, mely nem tudod, honnan jó, és hová megy, de amely képes új életet adni e gutaütött világnak. Konkrétan: az örök reménység terében mutatkozik értelmesnek a cselekvés, melynek mértéke és törvénye a világ recsegő-ropogó összeomlásának pillanatában sem lehet más, mint a szeretet – nem pedig a *homo homini lupus* kényszeres ösztöne. Ehhez azonban az emberiségnek annyi önpusztító szellemi szédülés és vargabetű után vissza kell térnie ahhoz a szemlélethez, melyet a Genfi Kátéban az 500 éve született Kálvin így fogalmaz meg:

„– Mi az ember életének fő célja (la principale fin)?

– Az, hogy az ember Istent, ki őt teremtette, megismerje.

– Mi alapon mondod, és miért mondod ezt?

– Mivel Isten minket azért teremtett és helyezett ebbe a világba, hogy bennünk megdicsőíttessék. És bizonyára méltó dolog, hogy életünket, melynek Isten a kezdete, az ő dicsőségére fordítsuk.

– Mi az ember legfőbb java?

– Ugyanez.

– Miért tartod te ezt a legfőbb jónak?

– Mivel, hogy ha ez megszűnik, állapotunk nyomorultabb akármely állaténál Ennélfogva már ebből is eléggé láthatjuk, hogy az emberrel nagyobb szerencsétlenség nem történhetik, mint ha nem él Isten szerint.

– Úgy van.”

Ez az Isten dicsőségére való kizárólagos koncentráció nem az ember iránti passzivitás jele, és főleg nem az ember ellen irányuló gonosz relativizálása. Ellenkezőleg, éppen ez az ember alapvető érdeke. Az Isten dicsősége mint abszolút cél azonban nem valósulhat meg csak az emberi életnek mint relatív célnak a szolgálata által. Az abszolút-relatív kifejezések itt azt jelzik, hogy az ember és világa mindig az etikai cselekvés iránya, címzettje, de nem alapja – ha ugyanis ő lenne az alapja is, a talio törvényének ördögi köréből soha ki nem léphetnénk. Márpedig abból ki kell lépniünk, hisz mi, emberek Isten «utópiája» vagyunk. Egy haszid magyarázó ezt írja: „Minden teremtési nap után ezt olvashatjuk: Látá Isten, hogy jó. De az ember teremtésénél ez hiányzik. Azért – adja meg a választ –, mert az embert nyitott rendszernek teremtette, arra, hogy növekedjék és fejlődjék, azaz nem volt kész, mint a többi teremtés. Ez adja a bizonyosságot, hogy az emberlétnek értelme van. De ugyanakkor ez bennünket az elé a nyílt kérdés elé állít: Isten reménységét, melyet belénk helyezett, be tudjuk-e tölteni, és tudunk-e erre felelni?”

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Buzogány Dezső:

Kálvin és Melanchthon, avagy „meg kellene házasodnod, János!”

Calvin and Melanchthon: “John, you should get married!”

In the present study we have analyzed the correspondence of the young Calvin, until the era, when he had started the major part of his church edifying work in Geneva. The time period analyzed is the end of 1530s and beginning of 1540s. We are convinced that this era makes Calvin – through the influence of role models – be the church edifying theologian, that we know from later periods. In this period, when his character is developing, Melanchthon is one of his most important role models, whom he knew well in that time.

In the correspondence of Calvin preceding his first Strasbourg period Melanchthon's name is not mentioned with that tone than in the later times, even though he then follows the events of the European Reformation, the activity of Luther, the evolution of the theological debates, the political milieu on which depends the future of Protestantism.

Melanchthon's name appears accentuated in the correspondence and the life of the young Calvin in the years of his exile in Strasbourg, and his personality becomes the role model of the church leader, not regarding his lifestyle but his theological attitude: he writes about his with much respect, considering his opinion influential not only for himself, but also for the Protestantism, which was struggling in the treaties regarding the union.

Regarding the tone of the letters, as it becomes possible, the relationship of master and disciple turns into personal friendship, the usual humanist expressions of the letters become full of honest feelings. Calvin regards his elder friend with the respect, which belongs to the older and more experienced theological authority, but remains devoted to his own ideas. Melanchthon on his side considers him a useful comrade and a promising young talent.

Reading the letters of this period I had the feeling that for the young Calvin these were the most glorious years: he took part in the bustle of the events of the European Protestantism, he considered himself important in the company of first class theologians, he had a real sense of achievement in the process of theological discussions and formulation of propositions, and could feel beside him as an older friend the greatest theological authority of the debates, Melanchthon, who on his side also showed special respect towards him, and considered him probably the theological talent with the highest hopes. In his Strasbourg period the tone of Calvin's personal life has been given by the cheerful friendly advice, which was given by his newest friend and spiritual father with jolly, almost teasing, but good willing tone: “John, you should get married!”

Keywords: Calvin, Melanchthon, Strasbourg period of Calvin, humanism, theological debates, correspondence.

Műfaj (amelyen történészek és egyháztörténészek egyaránt mosolyogni fognak): néhány személyes levél mélylélektani irányba elindított exegézise. Ezért vizsgálódásunk közege

nem a levelek objektív tartalma és tárgyiasítható információanyaga, hanem a szubjektív terület, a szublimált lelki töltet. A tartalom, a közölt adat ezennel tehát másodrendű, sokkal fontosabb mindaz, ami a retorikai formalizmus mögött rejlik vagy rejtőzhet. Munkamódszerünk tehát ez: a szavak mögé bújva lehetségesíteni a ki nem mondott, de érezhető, finom lelki rezdüléseket.

Jelen dolgozatunkban az ifjú Kálvin levelezését vizsgáltuk át addig a korszakig, amíg el nem kezdte a Genfben felvállalt egyházépítő munka dandárját. Idői besorolása tehát a század harmincas éveinek vége, negyvenes éveinek eleje. Meggyőződésünk, hogy ebben a korszakban válik Kálvin, sokszor példaképek hatására is, azon egyházépítő teológussá, akinek karakteres arcélét a későbbi korszakokból ismerjük. Ebben az egyéniség-építő időszakban, példaképként, kiemelt helyet foglal el a hírből akkor már általa jól ismert Melanchthon.

Amennyiben az emberi élet idői határait vesszük alapul, manapság tizenkét év nem nagy korkülönbség, de sajátos környezetben jelentős előny lehet: Kálvin alig kilencéves kislány, amikor Melanchthon már Európa egyik leghíresebb egyetemének a tanára, Luther mellett pedig másodikként vesz részt a reformációt megalapozó vitafolyamatokban. Kálvin alig 12 éves, amikor megjelenik Melanchthon híres *Loci Communes*-e, amellyel nagy hírnevet szerez szerte Európában. 1530-ban Kálvin, 21 évesen, a bourge-i egyetem diákja, ahol újszövetségi tanulmányai előkészítéseként, épphogy elkezdi tanulni görögül, amikor Melanchthon már megírta a német reformáció (tegyük hozzá: máig érvényes) alapíratát, a *Confessio Augustana*-t, amely dogmatikai megalapozása a reformáció német egyházának. Kálvin híre-neve tehát még sehol sincs, amikor Melanchthon már befutott és Európaszerte ünnepezték élvonalbeli teológus.

Miért tartottam fontosnak megismételni ezeket a már jól ismert tényeket? Szükségem van rájuk az alább következő gondolatmenet indításához. Tétel: az ifjú Kálvin, Melanchthon személyében tudós teológusi és reformátori példaképet látott. Sokan a két személy viszonyát bonyolult kapcsolatrendszerben szemlélik és szemléltetik, bizonyos esetben joggal, én viszont úgy érzem, hogy kapcsolatuk ebben a leegyszerűsített formában is megragadható. Való igaz, hogy kettejük viszonyára mélyen rányomta bélyegét sok minden külső (politikai, egyházi, tanbeli) körülmény, de annak kezdeti fázisában ez a mester-tanítvány viszony az érvényes és meghatározó. Az ma már aligha kimutatható, hogy Kálvin mikor találkozott először Melanchthon nevével vagy egyik-másik írásával, bizonyára már a reformáció iránti érdeklődése kezdetén. Az viszont kétségtelen, hogy az *Institutio* első változatának írását mélyen befolyásolta a *Praeceptor* alapvető dogmatikai munkája, a *Loci*, sokan ki is mutatták a nyilvánvaló hatást. A leveleit újra és újra átnézve és átolvasva mégis úgy tűnik, hogy ez nem volt több amolyan arctalan szellemi hatásnál, hiszen ifjúkori leveleiben Lutherről és a német reformáció álláspontjáról van ugyan szó, de az első strasbourggi tartózkodás előtt Melanchthon nevét egyszer sem említi. Aligha csalódunk, ha azt mondjuk, hogy a *Praeceptor* neve és személye akkor jelenik meg és válik meghatározóvá Kálvin életében, amikor strasbourggi tartózkodása idején egyre több szerepet vállal a magas politika konyháján kotyvasztott egyházpolitikában. A vizsgált időszakban, a birodalmi gyűléseken

folytatott egységesítési próbálkozások idején Melanchthon a német reformáció teljes jogú meghatalmazottja. De nemcsak. Tekintélye és felkészültsége az egész protestáns fél vezetőjévé emeli őt, sok esetben azon tudósi különítményekben is, amelyeknek az ifjú Kálvin is tagja. A komoly egyházépítői és teológiai tapasztalattal rendelkező, de a még ki nem forrott személyiségű Kálvinnak ezeken a gyűléseken Melanchthon példaképévé vált. Kálvin már nem a lázadó és kereső serdülő, hanem a kiteljesedés irányába elindult teológus egyéniség, és ezen a ponton kap újabb lendületet Melanchthon személyiségén keresztül. Nem életformájára, hanem teológiai attitűdjére nézve jelentett számára példaképet Melanchthon, akihez képzettsége okán is közelséget érezhetett: mindketten szolid humanista műveltséget szereztek, egyaránt lelkes hívei az eredeti forrásoknak és nyelveknek, mindketten logikus és következetes gondolatársításra termettek, dialektikus módszerességük ugyancsak közös, szentírás-értelmezési módszerükben sincs nagy eltérés közöttük stb. Minden feltétele megvan tehát annak, hogy a teológiai tudományossággal kacérkodó ifjú Kálvin alkalmas szellemi atyára és mentorra találjon Melanchthon személyében.

Melanchthon Kálvin leveleiben

Kálvin fennmarad és a Corpus Reformatorumban közölt levelei között többet is találunk, amelyben a Praeceptor neve és személye megjelenik. 1538 októberében Strasbourgból ír levelet Farelnek, amelyben közli: Bucernek átadott levelében kéri Melanchthont, hogy az egyházi javak ügyében egyértelműen fejtse ki véleményét.¹ 1539 októberében Grynaeusnak mond véleményt Melanchthon, Bullinger és Bucer Római levél kommentárjairól. „Melanchthon Fülöp – írja – azon egyedülálló tanításával, szorgalmával és rátermettségével, amelyekkel a tudományágak valamennyi nemében jeleskedik, megelőzve az eddig megjelent egyéb írásokat, sok fényt derített.”² Egy hónappal később Farelnek írja lelkesen: „ha még nem olvastad volna Fülöpnek az egyház tekintélyéről írt munkáját, kérlek, tedd meg. Látni fogod, hogy ebben sokkal értelmesebbnek mutatkozik, mint más írásában.”³ Ugyanazon év végén, datálás nélküli levélben szól arról, hogy egyik lelkésztestára istentiszteleti igemagyarázatában az úrvacsorai kenyérben való test szerinti inklúziót vallotta. A levélben Kálvin szentül fogadja (sanctissime promitto), hogy amit neki tanításként mondott, teljesen megegyezik Melanchthon véleményével. Ezt akár borítékolni is tudja. A mondottakat Kálvin pontokba szedve leírta és elküldte Melanchthonnak, de mielőtt még választ kapott volna tőle, találkozott Frankfurtban, ahol igazolta Kálvin előtt: ő maga sem vélekedik másképpen ebben a kérdésben.⁴ Kálvin leveleiben itt jelenik meg először Melanchthon, mint teológiai szaktekintély, akihez ő maga is igazodik.

1. Dedi ei ad Philippum literas, quibus rogavi út me certiorum suae sententiae faceret. CR 38. (Calvin X.). 279.
2. Philippus Melanchthon, pro singulari et doctrina et industria et dexteritate qua in omni disciplinarum genere pollet, prae iis qui ante ipsum in publicum prodierant multum lucis intulit. CR 38. (Calvin X.). 403–404.
3. Si nondum legisti Philippum de autoritate ecclesiae, cupio ut legas. Videbis multo cordatiorem quam apparebat in aliis scriptis. CR 38. (Calvin X.). 432.
4. [...] describendos tibi curavi articulos, quibus tibi sanctissime promitto consentaneam esse Philippi men-

Barátság az egységtárgyalások árnyékában

Ezzel a levéllel és a benne történő hivatkozással elérkeztünk azon eseménysorhoz, amelynek célja volt az európai keresztyénség egységét újra visszaállítani. Miután Kálvint elüldözték Genfből, Strasbourgba ment, ahol Bucer köréhez csatlakozott, akivel együtt 1539–1541 között részt vett azon tárgyalássorozaton, amelyet Frankfurtban, Wormsban és Regensburgban rendeztek meg a németországi keresztyén egységet helyreállításáért.

Frankfurt

Farelnek 1539. április közepe táján írja, hogy két ok miatt vállalta szívesen azt, hogy akár váratlanul⁵ is elutazzon Frankfurtba: szerette volna elérni, hogy a francia menekültek ügyében pozitív döntés szülessen, és igen szeretett volna Melanchthonnal a vallásról és egyházi ügyekről tárgyalni.⁶ A levélben többször is említi Melanchthont. Amikor elsorolja az egyházi vagyon ügyében tett egyes reformátori nyilatkozatokat, róla annyit mond, hogy elrettentette az egész kérdéskör bonyolultsága. Aztán megemlíti, hogy az angol király új követség menesztését kéri országába, amelyhez vegyék hozzá Melanchthont is, hogy legyen, akinek a tanácsát használni tudja az egyház jobb építésére.⁷ Kálvin előtt nem kétséges, hogy a fejedelmekből álló követségi különítmény elmegy Angliába. Melanchthon küldése viszont sokaknak nem tetszett, mert akarátának hajlékonysága miatt gyanúsán néztek rá, de Kálvin szentül meg van győződve, hogy ez a félelem alaptalan.⁸ Ugyanazon év (1539) márciusában újabb levélben értesíti Farel a frankfurti találkozásról, mondván, hogy ott Melanchthonnal sok kérdésben sikerült tárgyalnia (többek között a néhány pontban összefoglalt tantétel-sorról is, amelyekre nézve Melanchthonnak semmi kifogása nem volt).⁹ 1539. áprilisában ugyancsak Farelnek írja, hogy az egyházi ceremóniák kérdésében, frankfurti tartózkodásuk alatt, igen őszintén megnyílt Melanchthon előtt: „nemrég őszinte voltam Fülöppel szemben, amikor nemtetszésemet nyilvánítottam ki a rengeteg ceremónia miatt. Az általuk gyakorolt istentiszteleti rendtartás külalakja nincs nagyon távol a zsidókétól”.¹⁰

---

tem. Illos enim ad eum miseram, quo expiscarer an aliquid esset inter nos dissensionis. Antequam responderet conveni eum Francofordiae: testatus est mihi nihil se aliud sentire quam quod meis verbis expressissem. CR 38. (Calvin X.). 447–448.

5. Profectionem vero illam suscipere mihi nunquam in mentem venerat nisi pridie quam exsequutus sum. CR 38. (Calvin X.). 322.

6. [...] partim cum Philippo de religione atque ecclesiae ratione commentarer. CR 38. (Calvin X.). 323.

7. [...] ut haberet cuius consilio uti posset ad ecclesiam melius constituendam. CR 38. (Calvin X.). 327.

8. Melanchthonem mittere non placebat, quod mollitiam animi eius suspectam habeant. Neque vero in opinione sit aut nescit, aut dissimulat: tametsi mihi sanctissime deieravit vanum esse hunc timorem. CR 38. (Calvin X.). 328.

9. CR 38. (Calvin X.). 330–332.

10. Nuper Philippo in faciem non dissimulavi, quin admodum illa caeremoniarum copia displiceret. Videri enim mihi formam quam tenent, non procul esse a iudaismo. CR 38. (Calvin X.). 340.

Antonius Fontaninus Biturgiesben (Bourgesban) írt levele 1541. január idusán kelt,¹¹ de mégis itt kell említenünk, hiszen a frankfurti együttlét egyik érdekes és személyes eseményét emlegeti fel benne. Bocsánatkéréssel kezdi, amiért régóta nem írt, és meglepő okra hivatkozik: Kálvin halálhíret keltették, levelet pedig halott embernek nem szoktak küldeni (Quid homini mortuo scripsissem?). A súlyos betegség és végül a halálhír, érdekes módon, valamiféle rossz jóslat folytán (malo omen), Melanchthon súlyos betegségének híreről szállt át Kálvinra (bár 1540. őszén ő maga is súlyos betegségen esett át¹²). Nos, a levél végén Kálvin és Melanchthon személyes együttlétének egyik párbeszéd-részletét említi fel. Szinte látjuk, amint a wittenbergi professzor vacsora közben nyájas és barátságos hangon fordul az ifjú Kálvinhoz ezzel a biztatással: *Meg kellene házasodnod, János!* Fontaninus pedig, értesülvén Kálvin nem sokkal a biztatás után megkötött házasságáról, örömmel nyugtázza, hogy jó kimenetele lett a barát unszolásának (szó szerint: beteljesedett a barát jóslata).¹³ Nyilván nem ez a párbeszéd döntötte el a Kálvin házasságát, azt ő már korábban is sokszor forgatta fejében,¹⁴ mindenestre érdekes, hogy a lelkes ifjak szívesen tulajdonítják a példaképnek az emberi élet eme legszemélyesebb döntését beindító végső impulzust.

Haguenau

A császár Haganoa francia várost jelölte meg a következő megbeszélés színhelyéül, ahová 1540. május 23-ára várta a proteštáns és katolikus felet. Kálvin 1540. június 21-én Farelnek arról ír, hogy Ferdinánd császár hiába várta ide a német választófejedelmeket, azok kifogásokat támasztva nem mentek el a vallási ügyek megtárgyalására, csak néhány teológus. Melanchthont is várták (ubi venerit Philippus), Kálvin különösképpen, de a Praeceptor útközben megbetegedett és Weimarban maradt.¹⁵ A hagenaui megbeszélésről, francia nyelven, bő tájékoztatót ír Du Tailly-nek,¹⁶ amelyben, többek között, azt közli vele, hogy a proteštáns rész szilárd egységben van (sont bien unis ensemble), és mert az ellenfél csak hiú játékokat űz velük, közös megbeszélésre gyűltek össze, hogy eldöntsék: hogyan lehetne megjavítani az egyházfegyelmet. Ebben viszont nem tudtak döntést hozni, mert nem si-

11. CR 39. (Calvin XI.) 142–144.

12. Lásd Farelnek írt levelét erről: CR 39. (Calvin XI.) 83–86.

13. Meminisse illud Philippi, quam Francoforti in coena essemus: cogitare de te accipienda uxore. Gaudeo quod bene successerit amici chiromantia. CR. 39. (Calvin XI.) 143–144.

14. Lásd erre nézve: CR 39. (Calvin XI.). 12.; CR 39. (Calvin XI.). 25.; CR 39. (Calvin XI.). 30.; CR 39. (Calvin XI.). 53.; CR 39. (Calvin XI.) 77.

15. CR 39. (Calvin XI.). 51. Betegségéről lásd Iustus Jonas levelét Bugenhagennek, akinek egyébként maga Melanchthon is említi betegségét, támogatását kérve Wittenbergben hátrahagyott feleségének és gyermekeinek. CR. 3. 1060–1062. (Quod attinet ad D. Philip. Mel. certe hic e media morte, in qua profecto Wimariae lucubatur, oratione Ecclesiae et piorum revocatus est ad vitam. CR 3. 1060.) Oporinusnak ugyanerről ír Bedrotus is: *Philippus Hagenoam non veniet: in itinere coepit laborare graviter, uti nostri, verum convalescere dicitur.* CR 39. (Calvin XI.). 68. 1540. június 21-én Kálvin Strasbourgól tájékoztatja Farelét arról, hogy Melanchthont betegség szedte le a lábáról és visszamaradt Weimarban. CR 39. (Calvin XI.). 50–54. Lásd még CR III. 17. Mel. életeseményei.

16. CR 39. (Calvin XI.). 64–67

került kapcsolatba lépniük a hiányzókkal, köztük Lutherrel és Melanchthonnal.¹⁷ Néhány mondattal tovább közli azt, amit máshonnan már tudunk: Melanchthon hirtelen támadt valamiféle betegség miatt nem tudott eljönni ide, tehát itt nem tudott újra találkozni vele.

Worms

A megbeszélés Wormsban folytatódott 1540. december 14–31 között.¹⁸ Kálvin 1540. decemberében három levelet is írt Wormsból (egyiket 14-én, a másikat 24-én, a harmadikat december végén, dátum nélkül), tehát ő maga is jelen volt a kollokviumon, mégpedig a strasbourgi szenátus küldötteként.¹⁹ Az egyik bizonytalan keltezésű levelében, talán Viretusnak vagy a Neuchatelli kollégák közül valamelyiknek, bőven ír az itteni megbeszélésről. Beszámolója végén lelkesen és dicsőítve beszél Melanchthonról. A wormsi birodalmi gyűlésen elért részleges sikerek említése és kommentálása után ezt mondja: „Fülöp az elsők között szólt, akit eddig soha nem láttam még értelmesebben hozzászólni. Egészen más a lelkülete, mint négy évvel ezelőtt, álláspontját ugyan nem változtatta meg, de bátrabb lett, amint maga is mondta: belátta, hogy mérsékelt viselkedésével semmit sem tudott elérni azok előtt, akiket megnyerni szeretett volna. Igen elgyönyörködték volna, ha végighallgattod ezt a fél órát.”²⁰ Úgy tűnik személyesen is átélte élményéről tájékoztatja barátját, amikor Melanchthon nyilvános szerepléséről ír, tehát nincs amiért kételkednünk az esemény valóságos megtörténte felől. Ez tehát újabb alkalma volt a találkozásnak, még akkor is, ha részletesebben nem is szól együttlétükről.

1541. február elején Strasbourgból küldi meg Farelnek a wormsi birodalmi gyűlésen történelekről szóló beszámolója második, és egyben befejező részét, amelyben ugyancsak értékeli Melanchthon szereplését az Eckkel folytatott vitán, mégpedig külön kiemelt helyen. A császár új helyszínt tűzött ki a további megbeszélésre: Regensburgot. A strasbourgi szenátus Kálvint Bucer mellé rendelte követként erre a megbeszélésre, akik nyomban el is indultak. Kálvin fontosnak tartja külön is kiemelni azt, hogy regensburgi jelenlétét Melanchthon is, erőteljesen kérte a szenátustól.²¹ Miután pedig Wormsban azt tapasztalták, hogy a megbeszélés semmiféle reménységgel nem kecsegtet, Grynaeus, Sturm és Kálvin távozásra kért engedélyt, és elkezdtek búcsúzkodni társaiktól. „Amikor Fülöphöz értünk

17. Mais pour ce que cela ne se pou voit conclure, sans en communiquer avec les absents, comme avec Luther, Philippe et autres CR 39. (Calvin XI.) 66–67.

18. CR 39. (Calvin XI.) 92.; CR 39. (Calvin XI.) 96.

19. Ezt írja a genfi szenátusnak: Outre plus Il a eßt ordonne par Messieurs du Conseil de ceste ville que iyrois avec que aucuns de mes freres a l'assemblée de Worms, non seulement pour servir a une eglises, mais a toutes, au nombre desquelles la votre eßt comprise. CR 39 (Calvin XI.) 96.

20. Si conserendae erunt manus [ti. az ellenfél megzavarására], Philippus primo loco verba faciet, quo nihil unquam vidi cordatius. Alius eßt penitus quam fuerat ante annos quatuor: neque tamen mutavit sententiam, sed animo factus eßt confirmatiore, quemadmodum ipse dicit, quod vidit sua moderatione nihil se proficere apud eos quibus lucrificandis intentus erat. Si audires dimidiam horam, te plurimum exhilararet”. CR 39. (Calvin XI.) 139.

21. Me enim Bucero adiunxit senatus. Hoc Philippus non sine magna obestatione petierat. CR 39. (Calvin XI.) 146.

ezt mondta: másoknak megengedem, de jelen helyzetben Kálvin távozásával nem érthetek egyet. És rögtön szállásunkra igyekezett, hogy a távozást megakadályozza.”²²

Regensburg

1541. május 11-én Regensburgból számol be Farelnek az ottani megbeszelésről. Miután az egyes kérdéses teológiai tételeket mind végig vették (megigazulás, egyház stb.) elérkeztek az úrvacsora kérdéséig. A megbeszélések, noha kemény hangnemben történetek, Bucerben a megegyezés reménységét ébresztették fel, míg Melanchthonban, Kálvin megítélése szerint, épp az ellenkezőjét: a dolgok elgennyesedése megfojtja a békeesség reménységét. Ebben a matt-helyzetben a protestáns teológusok megbeszélésre gyűltek egybe, amelyen sorban mindenki kifejtette véleményét a kérdéstről. Ennek során Kálvin elítélte Krisztus testének a kenyérben lévő lokális prezencia tanát, az adorációt pedig tűrhetetlennek tekintette. Az ott elhangzottakat maga Melanchthon, talán az ott jelenlévők között a legnagyobb teológus-tekinély vetette papírra és juttatta el a másik félnek álláspontjuk foglalataként.²³ Egy másik levelében a reformátorok taktikáját is elárulja erről az esetről: „Fülöp és Bucer kétfelé hajló és kozmetikázott formulát fogalmazott meg az átlényegülés tanáról, hogy megkíséreljék üres szavakkal kielégíteni az ellenfelet. Ez a módszer nekem nem tetszett, annak ellenére, hogy tudtam, mi vele a céljuk.”²⁴

Nagy megnyugvására volt Melanchthon és a többiek regensburgi helytállása a Konstanz környéki lelkészeknek, legalábbis ezt írja nevükben Iohannes Zuick lelkész 1541. május 12-én.²⁵ Ezt a helytállást említi maga Kálvin is Farelnek 1541. júliusában, ezennel már Strasbourgból, amikor felemlíti a regensburgi vitán történeteket: az ellenfél vezére, Gravellanus, azzal a szándékkal támadta meg kemény szavakkal Melanchthont, hogy a másik két vele együtt érkező követet is elhallgattassa, de Melanchthon kitartóan helytállt: írásban vert vissza mindent, azon tételekben, amelyeket az ellenfél tanítása ellen fogalmazott meg és adott át.²⁶

Ugyancsak Regensburgból tájékoztatja Farel 1541. június 5-én. A megbeszéléseken igen szükség lehetett Kálvin jelenlétére, ezért kéri őt Bucer, de Melanchthon is, hogy hadd legyen jelen, mert szükség van tartott hazamenetelét és maradjon továbbra is velük. Melanchthon külön kiemelte, hogy ebben a kérdésben (ti. az úrvacsorában) segítségként akarja őt megtartani maga mellett, amelynek tárgyalása már közeleg. Azt írja, hogy a protestáns teológusok a Worms mellett folytattak megbeszélést, amelynek eredményéről Kálvin ezt

22. Ubi ventum est ad Philippum: Alis permitto, inquit, ad tempus Calvinum discedere non patiar.

Et statim domum nostram accurrat, ut profectioem impediret. CR 39. (Calvin XI.) 147.

23. CR 39. (Calvin XI.) 215–216.

24. Philippus et Bucerus formulas de transsubstantiatione posuerunt ambiguas et fucosas, ut tentarent an adversariis possent satisfacere nihil dando. Consilium hoc mihi non placet, tametsi rationem habent quam sequuntur. CR 39. (Calvin XI.) 217. A formulát lásd CR IV. 262. Sqq.

25. Audimus autem Philippum et reliquos constantes esse et apertos, quae res nos ministros summo gaudio afficit, et decet certe nos nihil vacillare. CR 39. (Calvin XI.) 218.

26. Illa omnia sunt repudiata, scripti a Philippo in contrariam sententiam articuli, et oblati. CR 39. (Calvin XI.) 251.

mondja: még a megfogalmazás során sem követték azokat a tanácsokat, amelyeket én és Fülöp adtunk.”²⁷ Nem tudom van-e különösebb jelentősége annak, hogy levelének dátuma görögül jelenik meg, a rövid levélben több görög kifejezést is használ, végre pedig így írja alá: „Passelius tuus”. Kálvin leveleit ismerve nem szokványos jelenségről van szó, a klasszikus irodalomra való hivatkozás és a görög szignálás viszont Melanchthon leveleinek szinte mindennapi velejárója. Olyan kérdést fogalmazok meg, amelyet egyben nyitva is hagyok: Vajon a kor gyakran alkalmazott humanista szokásán túl az írói álnévválasztás, amely Kálvinnál érdekes módon épp ebben a korszakban kezdődik,²⁸ Melanchthon hatásának is tulajdonítható-e?

Egyenlő felek

Kálvin 1541 szeptemberében visszatért Genfbe, miután az itteni tanács hatalmas, több hónapra terjedő diplomáciai hadjáratot indított Nyugat-Európa szerte visszacsábítására. Ezzel Kálvin távolra kerül az európai teologizálás és egyházpolitika fő útvonalától. Más környezet, más kihívások, más lelkesítő és teológusi közösség, más életritmus és -stílus várt itt rá. A ifjú reformátor beleveti magát az egyházszerzés sűrűjébe, bizonyítani, megszolgálni a bizalmat és a visszatérést megtagadó hosszas húzódozás kompenzációjaképpen maximalista hozzáállásával kezdi meg kiépíteni a legapróbb részletekig az itteni egyházat. Csoda-e, ha nem jut ideje kivenni részét az európai egyházpolitikából? Úgy tűnik, hogy Genf megtalálta őt, ő pedig Genfét, miközben magára is talált, és önbizalommal telve indult el a kiteljesedés útján. Felnőtt feladata szintjére. Melanchthon, mint mentor megmaradt továbbra is, bár itt kelt leveleiben már érződik, hogy eloszlóban van a feltétlen csodálat varázsa. Két levél következik ebből a kezdeti korszakból, annak igazolására, hogy kapcsolatukat nem a korabeli humanista levélírási szokás és gyakorlat tartalmatlan formalizmusa jegyében ápolták. Ez a távolság, a napi gondok ellenére tartalmas, őszinte és mély maradt. A genfi korszakban Kálvin rengeteg levelet írt, bizonyára sok barátja is volt, akikkel levélben csevegték végig az eseményeket és híreket. Amikor viszont Melanchthonnak ír, minden maradék erejét és képességét, tudományát és ékesszólását, logikáját és dialektikai módszerét összeszedi, és úgy veti papírra mondandóját, mintha minden egyes szavát a mennyei angyalok figyelnék. Szinte az az érzésünk, hogy ünnepként éli meg az eseményt: gondosan kidolgozott minden mondata, kifogástalanul logikus minden gondolatmenete, érződik az, hogy igyekszik minden egyes veretes grammatikai formába öltött gondolatával megfelelni a Mester elvárásának.

27. Ac ne in scribendo quidem sequuti sunt quod consulueramus ego et Philippus. CR 39. (Calvin XI.) 236.

28. Kálvinak legalább hét írói álneve volt (Charles d'Espeville, Alcuin, Martinus Lucanius, Carolus Passelius, Depercan, Joseph Calphurnius, J. de Bonneville) az első talán épp az 1539. évi strasbourgi Intézmény-kiadásban jelenik meg (Alcuin).

1543. március közepén Genfben írt levelében²⁹ Kálvin derűsen panaszkodik Melanchthonnak arról, hogy legutóbbi levele négy hónapig kóválygott valahol a nagyvilágban, míg nem megrongálva és szakadozva elérkezett hozzá. „Bárcsak, mint mondd, gyakrabban adódna lehetőség számunkra legalább levelezés formájában elbeszélgetni. Nekem itt nincs kívánatosabb e világon annál, hogy leveleid kedvességében megnyugodjak, melyek írására persze neked ott nem igen adódik lehetőség. El sem képzeled, mennyire nyomja és megüli lelkemet ez. E szükségben pedig két dolog különösen gyötör: nincs munkáimnak semmiféle tisztességes gyümölcse, aztán, hogy tőled és még néhány személytől oly távolra essem, hogy nem ér el idáig a vigasztalás azon neme, amely rajtam elsősorban segíteni tudott. Mivel pedig nem igazán találkozok szándékunkkal a lehetőség, hogy Krisztus szolgálatában helyünket szabadon megválasszuk, azon az állomásunkon kell megmaradnunk, amelyet közölünk kinek-kinek kijelölt. De a térbeli távolság talán mégsem rabolhat meg attól, hogy a bennünk lévő, a Krisztus vérével megteremtett és Szentlelkével szívünkben megszentelt kapcsolaton keresztül, amíg e földön élünk, éltesen a remény, amelyre leveledben magad is emlékeztetsz: a mennyben majd, ahol örökké fogunk élni, egymás mellett örülhetünk szeretetünknek és barátságunknak.”³⁰ A hosszú bevezető után a levél megírásának okát tárja fel: visszaélt Melanchthon nevével, amikor az egyik munkáját (*Adversus Phigium*) neki ajánlotta, ezért megértést kér és bocsánatért eseng, biztosan tudva, hogy Melanchthon emberségére és iránta érzett jóindulatára számíthat. Külső és belső, genfi és németországi gondokat sorol fel, amiért szomorúságot érez, végül körüludvarolja a Mestert: „Igen kíváncsi vagyok, mi lehet az oka annak, hogy Danieledet [ti. a Dániel kommentárt] még mindig szobafogságban tartod”.³¹

A mester válasza és vállveregetése nem késik. 1543. május 11-én írja Bonnból, hogy Kálvin levelét a frankfurti nagyvásárból továbbították, a neki dedikált munka kinyomtatott példányai viszont csak az után érkeztek meg Frankfurtba. Végre Bonnban, Bucernél sikerült találnia egy példányt, amelyben megtekinthette a neki szentelt bevezetőt (tén proszfénszin), és a munka nagy részét azon nyomban átlapozta. Kitűnő bizonyítványt állított ki magáról azzal, hogy „nemcsak istenfélő emberhez méltóan, de az ékesszólás szabályai szerint is értekeztlél minkét dologról, ti. az irántam érzett háládról és az előttünk álló témáról, amint szoktunk valahányszor együtt voltunk; bárcsak bőven beszélgethetnénk

29. CR 39. (Calvin XI.) 515–517.

30. Utinam vero, sicut dicis, saepius nobis, saltem per literas colloqui liceret. Tibi inde nihil quidem accederet, mihi autem nihil foret in hoc mundo optabilius qua min literarum tuarum suavitate acquiescere. Vix credes quanta hic negotiorum mole premar atque urgeat. Sed inter has angustias duae res sunt quae me plurimum excriant: quod mihi legitimus operae meae fructus non constat, deinde quod abs te et paucisque aliis tantopere dissitus, illo quod me imprimis iuvare posset consolationis genere destitutor. Verum quando ne hoc quidem optionis nostris esse convenit, ut locum sibi quisque arbitrio suo deligat, ubi serviat Christo, in ea nobis statione manendum est, quam cuique nostrum destinavit. Hoc saltem nobis nulla regionum longinquitas eripiet, quin hac coniunctione, quam Christus sanguine suo consecratam spiritu quoque suo in cordibus nostris sanxit, contenti, dum vivimus in terra sustineamur beata illa spe, ad quam nos litterae tuae revocant: in coelis nos simul perpetuo victuros, ubi amore amicitiae nostra fruemur. CR 39. (Calvin XI.) 515.

31. Miror quid sit causae cur tamdiu Danielem tuum domi suppressum teneas. CR 39. (Calvin XI.) 516.

újra, noha annyit azért mégsem tulajdonítok magamnak sem eszességben, sem tudományban, amennyivel engem felruházol, minket ugyanis az egyházban elsősorban erőtlenségünk felől kell megismerjenek, mindazonáltal igen gyönyörködöm irántam érzett jóindulatodban és megköszönöm neked, hogy nagyszerű írásod eme előkelő helyére állítottad irántam érzett jelentős szereteted. Be kell vallanom, hogy kedves nekem azon állításod is, miszerint én mindig szerettem és kerestem az egyszerűséget.”³² Néhány gondolatnyi életfilozófia és közegyházi/politikai gond említése után címszavakban foglalja össze Kálvin neki dedikált munkájának rövid tartalmát: az Isten fiáról szóló tan, az emberi erőtlenség méretei, a bűnbánat, a fiúban megígért kegyelem, az egyházfegyelem, de nem az, amit a pápai kúria költ, hanem amelyet a prófétáktól és az apostoloktól vettünk át stb. Nos, kiváló elokvenciával ilyen és hasonló dolgokról szóló igaz tant ad át „amelyet a mieink mind aláírnak, az ellenségek pedig rettegik”. Majd csodálattal kiált fel: „Napjainkban ki képes ennél erőteljesebb és sziporkázóbb vitairatot fogalmazni? A miénk, ha volt ugyan ilyen, éktelen és lapos, elménk gyengesége, vagy a viszontagságok közepette felmorzsolódó erőnk miatt.”³³ Mód felett örül, hogy Isten Kálvint feltűzelte az evangélium magyarázatára. „Minden jel arra mutat, hogy a török nemsokára feldúlja Németországot, amely ha megtörténik, annál inkább nektek kell majd felébresztenetek a tudományok művelését, nektek, akik biztonságosabb helyen éltek, és megfeszített erővel kell harcolnotok, hogy Európa többi részén az evangélium fényét felgyújtsátok és égve tartsátok.”³⁴ Ezután a saját álláspontját fejezi ki a predestináció és a szabad akarat kérdésköréről, amellyel egyébként, a saját bevallása szerint maga Kálvin is egyetért, és amely igen inyc csemege lehet bármely dogmatikusnak, ha Melanchthon eme sajátos tanát sietne nyomon követni Kálvin dogmatikai munkáiban. Mi nem sietünk. Itt jutott Kálvin a tetőre, ami ez után következik a két reformátor között, az már nem a diák–tanár, mester–tanítvány kategóriájába tartozik. Kálvin lépésről lépésre nő fel Melanchthon nagysága mellé, a kettejük ez utáni igen gyér levélváltása már más viszonyt sejtet kettejük között. Eltűnik a gyakori hivatkozás Melanchthonra, érthetően, hiszen Kálvin részben maturizálódik, részben eltávolodik az európai teológia sűrűjéből, vagy forgalmas országútja mellől, amelyen Strasbourg jelentős stáció volt.

32. [...] non solum pie, sed etiam eloquenter disserueris, de utraque re, videlicet de mea gratitudine, et de ipsa disputatione coram nos, ut soliti sum us quoties una fuimus, prolixè colloqui posse optarim: etsi enim tantum vel ingenii vel doctrinae mihi non arrogo quantum tribuis, et nos imprimis in ecclesia agnoscere imbecillitatem nostram decet: tamen benevolentia erga me tua vehementer delector tibi que gratiam habeo, quod in scripto luculento tanquam in illustri positam loco exstare significationem amoris erga me tui voluisti. Gratum mihi et illud testimonium tuum esse ingenue fateor, quod me et amare et quaerere simplicitatem dicis. CR 39. (Calvin XI.). 540.

33. Cuius est enim oratio hoc tempore in disputando vel nervosior, vel splendidior? Nostra vel propter ingenii infirmitatem, vel propter eas aerumnas quibus consumpta est naturae vis, si qua fuit, est squalidior. CR 39. (Calvin XI.). 541.

34. Fortassis nostra Germania paulo post a Turcis vastabitur, quod si fiet, eo magis vobis alibi in locis tutoribus studia literarum excitanda erunt, et pugnandum vehementius, ut is reliqua Europa evangelii lucem accendatis, et retineatis. CR 39. (Calvin XI.). 541.

Konklúzió

Kálvinnak az első strasbourgi korszakot megelőző levelezésében Melanchthon neve nem fordul elő olyan súllyal, mint ebben a korszakban, annak ellenére, hogy már akkor figyelemmel kíséri az európai reformáció eseménysorát, Luther tevékenységét, a teológiai disputák alakulását, a politikai közeget, amelytől a protestantizmus jövődjét teszi függővé.

Melanchthon neve az ifjú Kálvin leveleiben és életében a strasbourgi száműzetés éveiben jelenik meg erőteljesen, és személye az ifjú egyházvezető példaképévé válik, nem életformájára, hanem teológiai attitűdjére nézve: leveleiben több helyen is különös tisztelettel ír róla, véleményét az években szinte mindig irányadónak tartja nemcsak a maga, hanem az egységtárgyalásokba sodródott protestantizmus számára is.

A levelek hangulatát tekintve, már amennyiben erre lehetőség adódik, a mester–tanítvány viszonyból személyes barátság lesz, a levelekben használt sokszor szokványos humanista formulák őszinte érzésekkel telnek fel. Kálvin továbbra a nála idősebb és tapasztaltabb teológusi szaktekintélynek kijáró tisztelettel tekint öregebb barátjára, bár a maga álláspontjához mindvégig hűséges marad. Melanchthon pedig hasznos fegyver-társnak és ígéretes fiatal tehetségnek tartja őt.

Olvasván ebben az időszakban kelt leveleit az volt az érzésem, hogy a fiatal Kálvinnak ezek voltak a legdicsőségesebb évei: részt vett az európai protestantizmust lázban tartó események forgatagában, fontosnak érezte magát az élvonalbeli teológus-gigászok társaságában, sikerélménye lehetett a teológiai tanácskozások és megfogalmazott tételek formulázási folyamatában, maga mellett érezhette idősebb barátként a viták legnagyobb szaktekintélyét, Melanchthont, aki a maga részéről ugyancsak megkülönböztetett tisztelet mutatott iránta és bizonyára a legszebb reménységre feljogosító teológusi tehetséget látott benne. Strassbourgi időszakában a Kálvin személyes életét belengő hangulatot az a derűs baráti jó tanács adta meg, amelyet frissen szerzett barátja és lelki atyja vidám, szinte élcelődő, de bájos atyai jóindulattal mondott: *Meg kellene házasodnod, János!*

Hankó-Nagy Alpár:

A második világháború idején gyakorolt cenzúra Romániában és a Dél-Erdélyi Református Egyház

Censorship in Romania during WW2 and the Southern Transylvanian Reformed Church

The study is part of series, which present the life of the Transylvanian Reformed Church after the Vienna Award (several studies on this topic have been published in this journal in 2008 and 2009). The censorship was an usual practice during war, with the role of filtering the communist and anti-war press articles, but the Romanian censorship was also anti-Hungarian in its practice. First the bureaucracy around censoring created several difficulties for the Church Press. The materials for censoring had to be sent to Bucharest and the Church had to wait a significant time to get them back. This delay caused the printings to appear lately. For instance a circular, which had to be printed in December 1942 only appeared in May 1943, or the 1942 calendar appeared with a delay of 3 months. It was also hard to get permission for publishing any journal, and the selection of the text had also a powerful anti-Hungarian character. Censors often deleted biblical texts or simple poems just because they had some Hungarian character.

In consequence we may say that the censorship during the Antonescu regime had denied the access of Hungarians to information and to their own culture. Censorship had become a good instrument to paralyze the community life of Hungarians. The church has tried vainly to alleviate the difficulties caused by censorship, but they did not get any answer for their requests or the authorities had simply stated that the censorship only follows the Hungarian practice against Romanians in Northern Transylvania.

Keywords: WW2, Romania, censorship, Southern-Transylvanian Reformed Church, church press.

Immár két éve elkezdett¹ sorozatunkban rámutattunk arra, hogy milyen indokok és célok álltak a román kormánynak a bécsi döntés után alkalmazott kisebbségpolitikája mögött. Elmondtuk, hogy ez a politika a dél-erdélyi magyarságra és implicite a református egyházra a szenvedések sokaságát zúdította, majd részletesen, csoportosítva ismertettük mindazokat az atrocitásokat, melyek ebben az időszakban református lelkészeket, tanítókat vagy a híveket, illetve a templomokat, iskolákat, egyházi épületeket értek.

Jelen tanulmányunk célja rámutatni arra, hogy a kölcsönösségi alapú nemzetiségi politika, és a magyarsággal szemben alkalmazott diszkriminatív kormányzati intézkedések közül a tendenciózus módon alkalmazott cenzúra miképpen bénította meg a korabeli református egyházi sajtó működését Romániában.

---

1. Lásd a *Studia* 2007/1–2., 2008/1–2. valamint 2009/1. számában megjelent tanulmányokat.

„Aki nem Romániában szerkeszt lapot, annak valóban még csak megközelítőleg sem lehet fogalma arról, hogy mit csinál ma itt a cenzúra!” – írta a katonai diktatúra gondolatot, szót megbénító eszközéről Nagy Ferenc püspök-helyettes.² Ostromállapot idején a cenzúra is megszokott és természetes dolog volt. Célja az állam rendjét felforgató, pánikkeltő, a fennálló rendszert becsmérlő gondolatok, cikkek, írások kiszűrése. A református egyház Dél-Erdélyben mégis sérelemként élte meg a cenzúra működését, mert ez a cenzúra nem csak a fasiszta-ellenes, kommunista, Antonescut és kormányzását vagy a háborút bíráló cikkeket kereste az egyház kiadványaiban, hanem az irredentizmus vádjával könyörtelenül törölt mindent, ami magyar jellegű volt, vagy erősíthette a magyar identitást.

Bürokrácia

A cenzúra körüli bürokrácia további nehezítő körülményeket jelentett a dél-erdélyi könyvés lapkiadás számára. Már csak az külön kálváriát jelentett, hogy a kiadásra szánt kéziratok, kefelenyomatok eljussanak a cenzorok asztalára. A Dél-Erdélyi Református Egyházkerületi Rész Intézőbizottsága Nagyenyeden nyomtatta kiadványait (először magánnyomdákban, mint a Keresztes Nagy Imre-féle nyomda, később a Bethlen nyomdában, melyet maga az Intézőbizottság vásárolt meg és indított be). Nagyenyeden azonban nem volt cenzúrahivatal, így minden cenzúrázandó anyagot Gyulafehérvárra kellett vinni.

A postai küldeményként való eljuttatás lényegesen késleltette volna a kézbesítést, mert minden magyar nyelvű küldeményt először Bukareštbe vittek a postai cenzúrához, és csak utána kézbesítették a címzettnek, emiatt a mindössze 30 kilométeres távolságot két hét alatt tették volna meg a kefelenyomatok. Vasúti utazási engedélyt kapni csak nagyon nehezen lehetett, így nem maradt más, mint autóval vinni-hozni a cenzúrázandó anyagot, ami tetemes költséget jelentett.³ Egy-egy kisebb nyomtatvány cenzúráztatási költségei nagyobbak voltak, mint az előállítási költségek.⁴

Ez az állapot még elviselhető lett volna, de 1941. nyarán a gyulafehérvári cenzúrahivatal megtagadta az iratok cenzúrázását, kijelentve, hogy ez a továbbiakban kizárólag a bukaresti cenzúrahivatal hatáskörébe tartozik. Az Intézőbizottság rögtön intervencióban fordult a Kultuszminisztériumhoz, amelyben kérték, hogy ne csak Bukareštben, hanem akár Nagyenyeden vagy Déván is lehessen cenzúráztatni az egyház kiadványait. A memorandumban arra is hivatkoztak, hogy mennyire fontos a társadalom számára, hogy az egyház a bolsevizmus elleni harc idején szabadon terjeszthesse tanításait.

A Kultuszminisztérium elfogadta az egyház érvelését, a kérést pedig továbbította a Propagandaügyi Minisztériumba is, ahol szintén jóváhagyták azzal a hozzáfűzéssel, hogy mindazt, amiről a dévai cenzúrahivatal úgy véli, hogy nem tudja cenzúrázni, Bukareštbe

2. Nagy Ferenc: *Helyzetkép a Dél-Erdélyben maradt Református Anyaszentegyház életéről a II. bécsi döntéstől 1943. május 5-ig*. MOL, K 610 Sajtó levéltár, 91. cs., Dél-Erdélyi Adattár VI/II. 127.

3. Uo.

4. Uo. 138.

kell küldeni.⁵ Ez az utolsó kitétel viszont továbbra is megnehezítette az egyház életét. Ugyanis alig tudunk olyan esetről, hogy a dévai vagy a gyulafehérvári cenzúrahivatal ne továbbította volna Bukarešťnek az egyházi kiadványok cenzúra előtti példányait. 1942. karácsonyán például – hivatalos lap hiányában – az Intézőbizottság körlevélgyűjteményt szeretett volna kiadni, hogy ezzel juttassa el a legfontosabb hivatalos információkat az egyházmegyékhöz. A gyulafehérvári cenzor rögtön visszautasította a cenzúra elvégzését, és továbbítani akarta az anyagot Bukarešťbe. Hiába történt intervenció a Magyar Népközség útján, és hiába volt különleges engedélyük a helyi hivatalban elvégzendő cenzúrára, 1943. januárjában mégis lementek Bukarešťbe a kefelenyomatok, és a körlevelek csupán három hónapos késéssel jelenhettek meg.⁶

A Bukarešťbe eljuttatott kéziratok és kefelenyomatok akár hónapokig is vesztegelhettek egy-egy cenzor asztalán. Az időhúzás ugyanis szintén bevett gyakorlat volt. Számos intervencióra, Kányádi Béla és később Hamar Béla sorozatos kilincselésére volt szükség, hogy kiderítsék: éppen melyik hivatalnok asztalán hever az egyház számára fontos kéziratcsomó. Az 1942-es Református Naptár cenzúrázását például 1941. október 30-án kérték az illetékes bukarești hatóságoktól.⁷ Mégis, a naptár kiadása hónapokat késett, mert a cenzúrázott példány és a minisztériumi engedély is késéssel érkezett vissza Bukarešťből.⁸ 1942. január 21-én még mindig nem lehetett befejezni a munkálatokat, ekkor még csak megnyugtató sorokat írtak a lelkészeknek, miszerint a munkálatok folynak, már csak a címlap van hátra, és a naptár rövidesen megjelenik, hisz a Propagandaügyi Minisztérium is megadta rá az engedélyt.⁹ Ha pedig lejárt a cenzúráztatás körüli bürokratikus hercehurca, akkor jött a cenzorok hatalmaskodása.

Tendenciózus jelleg

Az alábbi példák alapján határozottan kijelenthetjük: a cenzorok működése tendenciózus és kimondottan magyar-ellenes volt. A magyar szövegek cenzorai annyira szigorúan cenzúráztak, hogy alkalomadtán bibliai idézeteket is töröltek a szövegből. Az egyik cenzor egyszer egész virágvasárnapi beszédet törölt. Amikor az egyház képviselői rákérdeztek, hogy miért tette, így válaszolt: a prédikáció címe: „Krisztus a békesség királya” sérti a mai román közvéleményt: ma írjanak a háborúról! Más alkalommal a cenzor kihúzta a Jelenések könyvéből azt az idézetet, miszerint Krisztus a világ megítélésére három koronával a fején, fehér lovon jön majd vissza. Arra a kérdésre, hogy mi ebben az államellenes izgatás, azt felelte, hogy a „*fehér ló*”! Nagy Ferenc elmondta: csak rövid gondolkodás után jöttek rá, hogy Magyarország kormányzójának lova fehér, és azért nem lehet Romániában Krisztus-

5. A Dél-Erdélyi Református Egyházkerületi Rész Levéltára az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban (a továbbiakban DRELvt), 2017/1941.

6. Nagy Ferenc: *Helyzetkép...* MOL K 610, 91. cs., VI/11., 129.

7. DRELvt, 2493/1941.

8. DRELvt, 1525/1941.

9. DRELvt, 1525/1941.

nak fehér lovon jönnie ítéletre, még akkor sem, ha ezt János írja az apokalipszisben. „Ilyen és hasonló kihúzásokból egész gyűjteményünk van, és várja ‘megjelenését.’” – írja Nagy Ferenc.¹⁰ Ez a gyűjtemény már nem található meg az Intézőbizottság levéltárában, vélhetően az 1944. őszi események alatt pusztult el sok más irattal együtt.

A cenzúra magyar-ellenes jellegére két példával lehet maradéktalanul rávilágítani. Mindkét esetben a magyar nyelvű tankönyvek váltak a könyörtelen tallózás célpontjaivá. 1942-ben készült el *Betűerdő* címmel az elemi iskolák ábécéskönyve a hozzátartozó tanári segédlettel együtt. A Tanügyminisztérium a könyv kiadásának engedélyét ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a könyvet művészi kivitelű, színes képek illusztrálják. Az Intézőbizottság igyekezett eleget tenni a feltételnek, Vass Albert festőművészt bízták meg az illusztrációk elkészítésével, a könyvet pedig a nyomda szép kiállításban hozta ki. A könyv először megkapta a terjesztésre vonatkozó engedélyt, és el is juttatták az iskoláknak.¹¹ A helyi tanügyi hatóságok azonban felfigyeltek rá, és addig tiltakoztak a kormánynál, amíg az be nem tiltotta. A döntést azzal indokolták, hogy a tankönyv irredenta szellemiséget terjeszt. Az Intézőbizottság rákérdezett: hol vélték felfedezni a burkolt irredentizmust? A válaszban közölték: a sokszínű címlapon a piros és zöld is előfordult, a papír pedig fehér volt. A könyv belsejében a képek csokoládébarnával, kézzel és zölddel voltak nyomtatva, de két helyen baloldalon barna, jobboldalon zöld kép volt, ezt is burkolt irredentizmusnak minősítették. Volt egy versike is a könyvben, ami így végződött: „Csupa egyes mosolyog rá a bizonyítványból.” Ez is irredentizmusnak minősült, mert azt állították, hogy a könyvet magyarországi gyerekek számára készítették, mivel Romániában 10-es a legjobb jegy, és nem az egyes. A tankönyveket mindenütt lefoglalták, és az állami iskolákban őrizték. Következő évben csak fehér-fekete kivitelben engedélyezték az ábécéskönyv megjelenését, mert állításuk szerint a magyarországi román tankönyveket is csak úgy lehetett kiadni.¹²

A második esetben a cenzúra meg sem engedte a megcélzott tankönyv megjelenését, és már kézirat formájában igyekezett kiirtani belőle minden magyar jelleget. A gimnáziumok és tanítóképzők I–II. osztálya számára szükségessé vált a „Magyar olvasókönyv” és „Magyar nyelvtan” kiadása. A tankönyvet a református és a római katolikus egyház közösen szeretne volna kiadni. Megírását Miklósi Ferenc római katolikus és Vita Zsigmond református tanárookra bízták. A kéziratokat 13–13 ívnyi terjedelemben felterjesztették a Közoktatásügyi Minisztériumhoz. A kézirat felülvizsgálását Caliani vezérfelügyelő végezte el. Felülvizsgálásának eredményeként közölte, hogy „a szerzők, bár igyekeztek megfelelő darabokat összeválogatni, mégis abba a hibába estek, hogy túl sok anyagot halmoztak egybe, másfelől egyes anyagok túl hosszúak a 10–12 éves tanulók figyelmének lekötésére, vagy nem alkalmasak az I. osztályos tanulók számára régi, nehéz nyelvezetüknél vagy tartalmuknál fogva.” Jelezte a kihagyandó olvasmányok, költemények címét, azzal zárva bírálata sorait, hogy az általa jelzett darabok megtartása esetén nem javasolhatja a tankönyvek

10. Nagy Ferenc: *Helyzetkép...* MOL K 610, 91. cs., VI/II., 127–128.

11. DRELvt, 2201/1942.

12. Nagy Ferenc: *Helyzetkép...* MOL K 610, 91. cs., VI/II., 135–136.

engedélyezését.¹³ Egy pillantást vetve a kihagyott darabok címére, egyszerre világossá válik, hogy a bíráló könyörtelen tallózást végzett minden magyar lelket lehelő, magyar érzést, gondolkozást tükröző, magyar múltat őrző, vagy magába foglaló olvasmánnyal, népmondával, legendával, balladával, mesével, költeménnyel, vers között – és könyörtelenül halára ítelt és kivégzett minden felvenni szándékolt olvasmányt, amely a legcsekélyebb mértékben összefüggésben volt valami módon a magyarsággal.¹⁴ Ennek legkirívóbb példája Járai: *A koldus veréb* c. olvasmánya, amely valószínűleg azért hívta magára a felügyelő figyelmét, mert a budai hegyek között játszódik. A kitörlésre javasolt olvasmányok, költemények a következők voltak: I. osztály: Vadász Gergely dala; Kőműves Kelemenné; Rege a csodaszarvasról; Attila, a hunok királya; Attila Róma előtt; Isten kardja; A hadak útja; Attila földje; Honkeresők; Lehel kürtje; A kápolna harangja; Fogaras; Maros és Olt; Családi kör (!); A borvizes székely; A székely asszony; Jézus Nagykenyén; A fazekas; A koldus veréb; A tavasz hírnöke; Kalandos élet; Kuttyák dolga; Homoródalmási barlang; Detonáta; Szent Anna tava. II. osztály: Szilágyi és Hajmási; Kerekes Izsák; A hercegasszony folyója; Štefan cel Mare anyja; Julian barát; Búvár Kund, Szent László, Rozgonyiné; Mátyás anyja; A kenyérmezei diadal; Kemény Simon; Pókayné; Bálványosvár; Havasi Rózsa (Tompai Mihály verse); Az én pegazusom (Petőfi verse); A székely adott szava; Ki találta fel a gyufát?; Kolcvár; A tordai hasadék. A kihagyandó anyag közé azért sorolt olyan elemeket is, amelyek nem kimondottan magyar nemzeti jellegűek, mert így tisztázhatta magát, hogy csak tanügyi szempontokat vett figyelembe, és nem politikaiakat, s ennek bizonyítása végett hivatkozhatott arra az egy-két olvasmányra. A bíráló kijelentette továbbá, hogy a romániai helynevek a szövegben hivatalos nevükön szerepeljenek, és ne magyar nyelven. A nyelvtankönyvben kihagyandónak ítélte a tulajdonnevek közül a „Magyar Népközösség”-et és a „Római Katolikus Nőszövetség”-et. Az egyház képviselői többször tárgyaltak a minisztériumban a bírálót, de a magyar szellemet lehelő írásmű kiadása lehetetlenség volt. Ennek pihennie kellett „szemfedővel takartan – a feltámadás reménysége alatt”.¹⁵

Cenzúra és egyházi sajtó

A cenzúra bénító hatását legerőteljesebben az egyházi sajtó terén érzékeltette. Minden sajtótermék kiadásához engedélyre volt szükség. Ezeknek az engedélyeknek a kiadása a Nemzeti Propagandaügyi Minisztérium hatáskörébe tartozott. A román hatóságok viszont a sajtóügyből is kölcsönösségi kérdést kovácsoltak. Már említettük, hogy az észak-erdélyi román egyházi sajtón esett vélt sérelem miként befolyásolta a dél-erdélyi magyar egyházi sajtó engedélyezését. Az állami hatóságok valahányszor tudomást szereztek az észak-erdélyi románság vélt vagy valós kulturális sérelmeiről, a megtorló intézkedésekkel rögtön a dél-erdélyi sajtót sújtották. Az Erdélyi Gazdát, az Erdélyi Magyar Gazdaegylet folyóiratát öt év alatt négyszer tiltották be. A Déli Hírlapot, az egyetlen dél-erdélyi ma-

13. Uo., 157–158.

14. Uo., 158.

15. Uo., 159.

gyar napilapot egyszer betiltották, később pedig oldalszámát 4-re, példányszámát pedig 10 000-re korlátozták. 1942. őszén kivétel nélkül minden magyar folyóiratot betiltottak, még a legkisebb egyházi lapot is, a megjelenési tilalom alól később csak a Déli Hírlapot, az Erdélyi Gazdát, és 1944. tavaszától kezdve a Református Közlönyt oldották fel. A dél-erdélyi református egyháznak négy folyóirata volt: Bukarestben jelent meg az *Egyházi Újság*, Brassóban az *Egyetértés* és Nagyenyeden a *Vasárnapi Iskolai Vezetők Lapja* valamint a *Református Egyházi Élet*. Utóbbit az egyház hallgatólagosan az Intézőbizottság hivatalos lapjává alakította át. 1942. január 14-én az *Egyházi Újság*,¹⁶ szeptember 21-én a *Vasárnapi Iskolai Vezetők Lapja*, szeptember 23-án az *Egyetértés*,¹⁷ október 5-én pedig a *Református Egyházi Élet*¹⁸ kiadási engedélyét vonta vissza az államhatóság, így ezek megszüntetésével az egyháznak egyetlen lapja sem maradt.

Az önálló egyházi közlöny kiadásának ötlete már 1941-ben felmerült, és az Intézőbizottság már ekkor megtette az első lépéseket a beindítás felé. Többször kérte a kormánytól a hivatalos lap engedélyezését. Az első folyamodványt 1941. augusztus 9-én nyújtották be a Belügyminisztériumhoz.¹⁹ Ugyanekkor a Kultuszminisztériumot is felkérték, hogy a kérdésben járjon közben a Belügynél. Arra hivatkoztak, hogy leginkább az állami körrendeletek minél hamarabbi közlése érdekében szükséges a hivatalos lap kiadása. A kérésre semmi válasz nem érkezett, de október 1-én a bukaresti lelkész jelentésében közölte, hogy az irat – miután heteken át keringett a különböző hivatalokban – a *Subsecretariatul de Stat al Românișării* (Románosítási Helyettes Államtitkárság) nevű kormányhivatalhoz került, és ott egyelőre nyoma veszett. 1941. október 8-án megismételték a kérést, ismét kihangsúlyozva, hogy a hivatalos lapra az állami körrendeletek publikálása miatt van elsősorban szükség.²⁰ Erre a kérésre jött a Kultuszminisztérium leirata, melyben minden indoklás nélkül közölték, hogy a Propagandaügyi Minisztérium Sajtócenzúra Hivatala nem hagyta jóvá a hivatalos lap megjelenését.²¹ Nagy Ferenc ekkor Bukarestbe utazott, és újabb kérést vitt magával, ismét, még alaposabban megindokolva a hivatalos lap szükségességét. Érveit szóban is elmondta Zeno Păclășeanu államtitkársági referensnek.²² Válasz ekkor sem érkezett. 1942. február 14-én újabb kérés következett, melyre csak többszöri intervenció után, 1942. szeptember 6-án válaszolt a Propagandaügyi Minisztérium, közölve, hogy a nyomdapatírkriszisa miatt a Református Közlöny megjelenését nem engedélyezheti.²³ Az Intézőbizottság ekkor Gyárfás Elemér népközösségi elnök segítségét kérte. Gyárfás tárgyalt a propagandaügyi miniszterrel, a miniszter pedig arra kérte, hogy mutasson be neki két példányt bármilyen, Magyarországon megjelenő román egyházi lapból, és akkor majd engedélyezi a lap megjelenését. Ő be is szerezte a miniszternek Nicolae Colan, észak-erdélyi román püspök

16. DRELvt, 340/1942.

17. DRELvt, 2064/1942.

18. DRELvt, 2178/1942.

19. DRELvt, 1846/1941.

20. DRELvt, 2086/1941.

21. DRELvt, 2191/1941.

22. DRELvt, 2879/1941.

23. DRELvt, 392/1942.

Magyarországon megjelenő egyházi lapjának két példányát, bemutatta azokat, ekkor újabb ígéret született az engedélyre, de abból ismét nem lett semmi.²⁴ Korábban már említettük, hogy az engedélyt már 1942. decemberében megadta a minisztérium, de azt még 1943. szeptemberében sem voltak hajlandók továbbítani az egyháznak, sérelemnek véelve azt, hogy Hossu püspök lapja megszűnt Kolozsváron. Gyárfás Elemér megígérte az Intézőbizottságnak, hogy kolozsvári tartózkodása idején nyilatkozatot kér Hossu püspöktől, miszerint a magyar kormány nem akadályozza egyetlen román egyházi lap megjelenését sem, remélve, hogy akkor a román kormány többé nem tér ki az engedélyezés elől.²⁵ Ígéretét be is váltotta, de október 18-án a Propagandaügyi Minisztérium még mindig csak annyit közölt, hogy, ha az Intézőbizottság pótol néhány hiányzó iratot, akkor megkaphatja a lapkiadásra vonatkozó engedélyt. 1944. március 18-án Hamar Béla bukaresti lelkész arról tett jelentést, hogy a minisztériumban mindenféle oknál fogva húzzák-halasztják a jóváhagyás kiadását.²⁶ Végül csak 1944. július 14-én közölhette az Intézőbizottság az egyházmegyékkel, hogy végre minden engedély birtokában van a lap kiadásához.²⁷

A fentiekből látható, hogy az Antonescu kormány idején működő cenzúra az irredentizmus elleni védekezés leple alatt a magyarságnak az információhoz és saját kultúrájához való hozzáférési jogát tagadta meg. A többi ostromállapotbeli intézkedéssel együtt a cenzúrát is sikerült a magyarság közösségi élete megbénításának szolgálatába állítani. Az egyház kéréseire semmilyen vagy csupán elutasító választ kapott, cenzúra nehézségei szinte leküzdhetetlenek voltak. Minderről pedig a hatóságok azt állították, hogy csupán megtorlás a magyar kormány hasonló intézkedéseier.

---

24. Nagy Ferenc: *Helyzetkép...* MOL K 610, 91. cs., VI/11., 126.

25. DRELvt, 1652/1943.

26. DRELvt, 1908/1943.

27. DRELvt, 1195/1944.

Jánosi Csongor:

A szocialista gazdasági formák kialakulása Szovátán. A kollektivizálás főbb momentumai

The Development of Socialist Economic Forms in Sovata. Capital Circumstances of Collectivization

The collection system, widespread use of restrictive measures on the “kulaks”, led to a decrease in private farms, and as the stations of surrender first notes the transitional creation of agricultural sharing, in the early sixties the educational impact of the work, established collective farms led to the final formation of the economic state. Research site of the present study is Sovata (Mureş County) and administratively subordinated villages, where we can track every step of the process of socialist transformation of private property.

To investigate the facts we resorted to an innovative material from the National Romanian Archives, Mureş branch. Besides literature and official journals, using the “oral history” method, the relation between state-oppressed, we get to valuable testimonies from the interviewed persons.

We tried to get closed to the radical transformation of the manner by reversing the high policy, trying to attempt the main reasons for the mass collectivization, we detail the most important periods for delivery of products within the legislative. The interpretation of the question we have reduced to the city-village society, taking into account the social consequences of aggressive state intervention.

Keywords: communism, collectivization, discrimination, Romania, Sovata.

Szovátán és a közigazgatásilag alárendelt falvak területén – Szakadátban, Ilyésmezőben, illetve 1952–1960 között Sóváradon –,¹ a magántulajdon szocialista átalakításának folyamatát minden lépésében nyomon követhetjük. A beszolgáltatások rendszere, a kulákokra érvényes megszorító intézkedések széleskörű alkalmazása, a magángazdaságok fokozatos gyengüléséhez vezetett, és az önfeladás stációiként előbb az átmeneti formát képviselő társas gazdaságok kialakulását, majd a hatvanas évek elején a felvilágosító munka hatására, a „Március 6” kollektív gazdaság létrejöttét, mint végső gazdasági forma megalakulását jegyezhetjük.

A kutatási alapot az Állami Levéltár Maros Megyei Igazgatóságának anyaga szolgáltatta. A szakirodalom és a hivatalos lapok mellett, az „oral history” módszereit alkalmazva – az állam-elnymottak viszonyrendszerének kérdésében – értékes emlékezetanyaghoz jutottunk az interjúalanyok révén.

A tulajdonszerkezet gyökeres átalakulását előbb a nagypolitika irányváltásai révén próbáltuk megközelíteni, kísérletet téve a tömeges kollektivizáláshoz vezető főbb okok felmérésére, majd a beszolgáltatásokat kísérő törvénykeret főbb periódusait részleteztük.

1. Szovátán a közigazgatási átszervezések következtében 1950-től Maros tartományhoz; 1952-től a Magyar Autonóm Tartomány, Erdőszentgyörgy rajonjához; 1960-tól pedig a Maros-Magyar Autonóm Tartomány, Marosvásárhely rajonjához, az 1968-as megyeítés után pedig napjainkig Maros megyéhez tartozik.

A tanulmány második felében a falusi-városi társadalom szintjén kísértük figyelemmel az agresszív állami beavatkozás társadalmi következményeit.

A hatalmi politika irányváltásai

A második világháború utáni években a megrajzolandó és követendő fejlődési folyamatok kérdésében, különböztek a politikai erő képviselőinek nézetei. Egyfelől a polgári pártok politikusai a gazdasági újrendeződés fontos tényezőinek a magántulajdont, a politikai pluralizmust, a szabad piacot, a szabad gazdasági társulást tekintették, másfelől a kommunisták az egy párt, erős állami monopólium, egységes állami terv alapján irányított termelés, a központilag tervezett és irányított gazdaság mellett érveltek.

A lezajló politikai hatalomátvétel az utóbbiak győzelmét hozta, és ennek megfelelően megnyílt az út nézeteik gyakorlatba ültetésére. A kollektivizálást, mint a magántulajdon felszámolását jelző folyamatot általában kész tényként kezelik, és általában a kegyetlen kommunista elit, hatalom megszilárdítási célját látják benne,² anélkül hogy – figyelembe véve a belső- és külső tényezőket – felmerülne a kérdés: vajon nem volt-e mindez elkerülhetetlen és éppenséggel azonnali megoldás a háború utáni politikai-, gazdasági helyzetre?

A háború utáni nehéz helyzetben, az 1945 márciusában hatalomra jutott kommunista párt – piaci mechanizmusok és külföldi segítség hiányában – képtelen volt a gazdasági infrastruktúra helyreállítására. A terménybegyűjtés tűnt az egyetlen módozatnak, amely azonnali választ nyújtott a lakosság élelmiszerhiányának biztosítására, valamint a szovjet megszállók követeléseire. A sikeres beszolgáltatások biztosítása törvények, rendelkezések, határozatok megszületéséhez vezetett, melyek egyrészt részletesen leírták a begyűjtendő terményeket, a termelők kötelezettségeit, kiszolgáltattva őket ezáltal a begyűjtéssel megbízott szervezeteknek; másrészt részletezték a büntetések válfajait, amelyeket a beszolgáltatásokkal ellenkezőkkel szemben alkalmaznak majd. Habár a beszolgáltatások rendszerét nem minden esetben tekintik a kollektivizálási folyamat felé vezető lépcsőfoknak, az tény hogy előkészítette a terepet a szocialista mezőgazdasági struktúrák számára.³

A kollektivizáláshoz vezető úton fontos mérföldkönek számít az 1945. március 23-i földreform.⁴ A reform, akárcsak 1917–18-ban a Szovjetunióban, Romániában is megsemmisíti a nagybirtokosokat és a nagybirtokokat, ugyanakkor kis darab földet biztosít a parasztnak. Következése az, hogy a szegényparaszt gazdaságok számát nagymértékben megnövelte, és így az állami intézkedés hozzájárult a gazdasági szempontból jelentéktelen kisgazdaságok

2. Șandru, Dumitru: *Reforma agrară din 1945 în România*. București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2000, 309 p.

3. Roske, Octavian: *Colectivizarea și mecanismul colectivizării: Istorii paralele*. In: Dobrinu, Dorin; Iordachi, Constantin (szerk.): *Țărănimia și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949–1962)*. Iași, Polirom, 2005, 113–114 pp.

4. A reform értelmében minden náci kollaboráns, „háborús bűnös” és földesúr 50 hektár fölötti földbirtokát elkobozták. Az így nyert körülbelül 1 000 000 hektárt 700 000 szegény- és középparasztnak osztották ki, a kisajátított terület azonban elégtelennek bizonyult a jogosult személyek sokaságával szemben. Șandru, Dumitru: *i.m.* 308 p.

felszaporításához.⁵ Az 1945-ös földreform gyakorlatba ültetésével a kommunista pártvezetőség gyakorlatilag megsemmisítette a piacot fenntartó, terméktöbbletet előállító társadalmi kategóriákat, ugyanakkor masszívan növelte a létfenntartás határán álló parasztok számát, akik szinte semmivel sem járultak hozzá a piaci igényeket ellátó termékek előállításához.

Meg kell említenünk a természeti hozzájárulást is, a Romániát 1946–47-ben sújtó aszályt, amelynek következménye a fellépő éhínség, és amely éhhalálhoz is vezetett az ország egyes részein. Az élelmiszerhiány méretei 1946-ban rákényszerítették a pártvezetőséget a nagymértékű nyugati élelmiszer behozatalra.

Ha a Román Kommunista Párt 1944. augusztus 23-i kiugrás utáni hatalomképviseletét vizsgáljuk, látható, hogy annak ellenére, hogy 1945 januárjától Gheorghe Gheorghiu-Dej, a párt főtitkára, valójában a moszkovita szárny – Ana Pauker, Luka László, valamint Teohari Georgescu⁶ vezette a pártot.⁷ A kialakult helyzet a Dej-Pauker közötti érdekelletéhez vezetett. A Dej-Pauker érdekellentét felmérhető a román gazdaság talpra állítását célzó intézkedésekben is. Az 1947. augusztusi pénzügyi reform⁸ komoly vitához vezetett az ipari- és agrártermékek ára arányos emelésének kérdésében. A reformot kidolgozó bizottság politikai megfontolásokból a fizetéseket az 1938-as szinten tartotta, viszont az árakat megemelte. Abban a hitben, hogy jó termés lesz, a mezőgazdasági termékek és az élelmiszerek árát 70%-kal emelték meg, míg az ipari termékek árát megduplázták. Ez volt a parasztság verejtékére alapozó standard sztálinista tökefelhalmozási gyakorlat, amelynek értelmi szerzői Jevgenyij Preobrazsenszkij, Jurij Pjatakov közgazdászok és Lev Trockij voltak,⁹ és amelyet a szovjet gazdasági tanácsadók teljes mértékben támogattak. Az új gazdaságpolitika azonnali problémákat okozott, mivel az ipari- és mezőgazdasági termékek közötti árkülönbség nyilvánvalóvá vált. Az eredmény: súlyos elégedetlenség a parasztság soraiban és élelmiszerkrízis városon, mivel a parasztság nem adta el termékeit. Másrészt a munkások és a szindikátusok nyomást gyakoroltak a kormányra, hogy az élelmiszerárak alacsonyan maradjanak. Ana Pauker végül felhagyott ezzel a gazdaságpolitikával, kijelentve: *„Ipari országgá szeretnénk válni, de nem szétverve a parasztságot, mint a*

5. Şandru, Dumitru: *Colectivizarea agriculturii și problema agrară: repere social-politice*. In: Dobrinu, Dorin; Iordachi, Constantin (szerk.): *i.m.* 50 p. 1947 őszén, az 5 hektáros vagy ennél is kisebb gazdaságok 73%-ot képviseltek Románia mezőgazdasági területének összességéből, míg a 10 hektáros vagy ennél kisebb gazdaságok 19%-ot. A statisztikák semmi jóval nem kecsegtettek a termelés növekedését illetően, mivel a kisgazdálkodók mindenféle felszerelés és állami támogatás hiányában csak egyik napról a másikra tengettek életüket, ráadásul mindig a megalapozottabb és gazdagabb parasztgazdaságok voltak azok, amelyek a piaci igényeinek megfelelően ellátták ezt a megfelelő termékekkel.
6. Teohari Georgescu, a Dej által vezetett, „belső”, hazai csoportosulás tagjának számított, amíg titkárnak választották a Központi Bizottságba, itt azonban hamarosan Ana Pauker hatása alá került. Megelőzően a karánsebesi börtönben szoros barátságban volt Gheorghiu-Dej-jel, és miután Dej át helyezték a tírgu-jiu-i börtönbe, Iosif Chişinevskivel együtt, Georgescu lett a karánsebesi börtönben lévő kommunista csoport vezére.
7. Levy, Robert: *Gloria și decăderea Anei Pauker*. Bucureşti, Polirom, 2002, 64, 66 pp.
8. A reformot kidolgozó Bizottság és a segédkező szovjet tanácsadók szerint az 1938-as év az, amely legközelebb állt a gazdasági helyzet szempontjából az 1947-es esztendőhöz, mindannak ellenére hogy a nemzeti jövedelem csak 65%-a 1938-nak, és amely a Szovjetunióknak fizetendő 15% hadikárpótlás után 50%-ra csökkent.
9. Werth, Nicolas: *Istoria Uniunii Sovietice de la Lenin la Stalin*. Bucureşti, Corint, 2000, 39–40 pp.

trockisták, hanem felemelve őket és az egyik legfőbb termelő- és fogyasztó tényezővé téve őket.”¹⁰ Robert Levy szerint, ez a Nyikolaj Buharin féle, az 1920-as évek közepén Sztálin által is támogatott agrárpolitikához való közeledést jelenti. Buharin elgondolása szerint¹¹ az iparosítást a parasztság életszínvonalának felemelésével és a magántőke felhalmozására való bátorítással lehet elérni. Ana Pauker végül a buharini-elv felkarolásával kezdeményezi a mezőgazdasági termékek áremelését és a parasztság ipari termékekkel való ellátását. Magyarázata szerint a parasztság ipari termékekkel való ellátása nem csak hogy növelné a tőkét, de befolyásolná is a parasztot, hogy termékeit az állam által mesterségesen megállapított ár alatt adja el. A szabad kereskedelmet támogató, az állami beavatkozást nélkülöző elgondolásban Luka László is Pauker mellett állt. A nehéziparnak, a könnyűipar- és a fogyasztási cikkek rovására történő fejlesztésnek kérdésében pedig ellenszegülnek a párt Dej által vezetett sztálinista vonalának.

A pólus másik oldalán álló Gheorghiu-Dej, akinek nem sikerült megakadályoznia Paukert és Lukát abban, hogy a pénzügyi reform árollóját megfordítsák, a szabad kereskedelem ellenében amelletttört pácát, hogy a parasztot kötelezzék: adja el minden termékét „ahogyan mi akarjuk, és nem ahogyan ő akarja”.¹²

Fontos a gazdasági kérdés ideológiai megközelítése is. A kommunisták elmélete szerint az agrárforradalomnak két szakaszban kell végbemennie: az első a feudalizmus felszámolása és a földosztás, a második a mezőgazdaság kollektivizálása. A román kommunisták a második szakaszról nemcsak, hogy nem beszéltek még a negyvenes évek közepén, hanem kimondottan tagadták.¹³ Ezt a kijelentést igazolja, hogy Ana Pauker aki tanúja volt 1930-ban a szovjetunióbeli erőszakos kollektivizálásnak – tagja volt a Leniniista Pártiskola egyik bizottságának, amely a Volgai Köztársaságban történt kollektivizálási visszaélésekkel foglalkozott –, a szovjet nagykövetség egyik alkalmazottjának kérdésére, a követke-

10. Levy, Robert: *i.m.* 80 p.

11. Kun Miklós: *Buharin*. Budapest, Szabad Tér Kiadó, 1988, 203–204 pp. A buharini-koncepció szerint: „Növelni kell a forgalmat a gazdaság minden területén, a falvakban is. Az élénkebb áruforgalom következtében az egész népgazdaságban növekedni fog a felhalmozás üteme, valamint a gazdaság szocialista elemeinek egyre nagyobb abszolút és viszonylagos növekedése is.” Ez azonban csupán a koncepció egyik oldala, az elmaradott Szovjetunióban csak fokozatosan, lassan lehet véghezvinni a szocialista átalakítást, korának feladatait így jelölte meg: „a burzsoá-földesúri rétegekkel és maradványaikkal szemben a diktatúra feladata az elnyomás és csakis az elnyomás. Más a viszonya a proletariátusnak és államhatalmának az új burzsoáziához. Ez az adott társadalmi erőviszonyok mellett olyan társadalmilag szükséges réteg, amely bizonyos mértékben, bizonyos határok között, bizonyos ideig, társadalmilag hasznos munkát végez. A forradalom kardja nem vágja le automatikusan egyetlen csapással a magántőkét, azt gazdasági harcban, állami intézményeink növekedésével lehet legyőzni.”

12. Elgondolását, Dej az államhatalomnak a parasztra gyakorolt nyomásával szerette volna megvalósítani: „amennyivel kevesebb pénzük lesz, a szükségét fogják érezni, hogy a piacra több terméket hordjanak. Ha sok árut fogunk piacra dobni, és egyre nagyobb pénzüsségeket fogunk bevetni, nem csináltunk semmit. [...] A lej nagyon keresetté kell váljon. Járjon a paraszt lógó nyelvvél utána. [...] Nem jó az sem, hogy a parasztok önállóak maradjanak. Addig, amíg ezek a párt ellenőrzésén kívül maradnak, minden gazdaságot szabályozó próbálkozás haszontalan lenne.” Levy, Robert: *i.m.* 81 p.

13. Oláh Sándor: *Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949-1962)*. Csík-szereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2001, 12 p.

zöket válaszolta: „Ön azt kérdezte, hogy lesznek-e kolhozok? A mi válaszunk az, hogy a mi kormányunk földet jutatott és iratokat bocsátott ki, amelyek igazolják a földhasználati jogot, és nincsen szándékában hogy felvesse a kolhozok létrehozásának kérdését, a parasztnak nem fognak követni minket. Hasonlóképpen, mint Oroszországban [...] Mi nem rendelkezünk semmi olyan meggyőző bizonyítékkal, amellyel ellensúlyozhatnánk a parasztnak fenntartásait.”¹⁴

Az egyéni magángazdaságok rendszerére vonatkozó sztálini elgondolás¹⁵ szerint, a társadalmi differenciálódás folyamata miatt, e gazdaságok fejlődése a szegény parasztnak az időközben meggazdagodott parasztnak révén való kizsákmányoláshoz vezet. Lenin, e társadalmi problémára kínált megoldása a szövetkezési kombináció – amely aztán lassan különválasztja a parasztnak az egyéni gazdálkodóktól –, illetve a gépesítés, amely majd növeli jövedelmüket. Ana Pauker részéről volt hajlam a lenini elgondolás megvalósítására, de az aszály által okozott élelmiszerkrízis, illetve a szovjetek által erőszakolt iparosítási terv megakadályozták ennek megvalósításában.

A szovjet útmutatás megítélésében nézetkülönbség alakult ki. Pauker a mezőgazdaság iparosítását a kollektivizálás előfeltételének tekinti, ellentétben Sztálin álláspontjával mely szerint a kollektivizálás megvalósítása eszköze annak, hogy a mezőgazdasági terméktöbbletet előállítsák és így az iparosítást finanszírozni lehessen. Az állásponteltérés arra is jó volt, hogy Gheorghiu-Dej – Sztálin álláspontját támogatva és lassan bizalmát is megnyerve –, elindítsa Pauker frakciójának politikai aláaknázását.

A szovjet politikai nyomás mellett, szólnunk kell a Szovjetunióknak fizetett háborús kártérítésről – kőolaj, gabona, szarvasmarha – is.¹⁶ A szovjet megszállók nyomása miatt, az államilag irányított begyűjtés azonnali megoldást kínált.¹⁷ A belső tényezők – beszolgáltatások rendszere, reformok, természeti csapás, politikai belharcok – mellett, a szovjet beavatkozás, mint külső tényező, elkerülhetetlenné tette a kollektivizálási folyamat megindítását. Ismét az 1927-es sztálini modell lett a megfelelő.¹⁸

14. Levy, Robert: *i.m.* 82 p.

15. Sztálin, 1929-ben arra a lenini kijelentésre támaszkodva (lásd Conquest, Robert: *Recolta durerii. Colectivizarea sovietică și teroarea prin foamete*. București, Humanitas, 2003, p. 68.) mely szerint: „a parasztság kapitalistákat és tőkéseket fog eredményezni konstans módon, naponta, minden órában és tömegméretekben.”, állítja, hogy „a parasztság, amíg kis léptékű termelést előállító független parasztnak áll, kapitalistákat fog sorából szülni, és nem lehet abban megállítani hogy állandó és folyamatos módon ezt meg ne tegye”.

16. A háborús kártérítés mellett megemlítenő az ország gazdaságának, nyersanyagkészletének kizsákmányolása az adómentességben részesülő „szovromok”-nak nevezett szovjet-román vegyes vállalatok (Sovrom-Petrol, Sovrom-Transport, Sovrom-Metal, Sovrom-Lemnu, Sovrom-Bank) keretében. A vegyes vállalatokat csak Sztálin halála után, 1954 folyamán számolták fel. Oláh Sándor: *i.m.* 12 p.

17. Roske, Octavian: *Colectivizarea și mecanismul colectivizării: Istoriei paralele*. In: Dobrinu, Dorin; Iordachi, Constantin (szerk.): *i.m.* 113 p.

18. Kun Miklós: *i.m.* 231–232 pp. Sztálin miután lefejezte az ellenzékét a XV. pártkongresszuson, átvette a trockiista ellenzék eredeti gazdaságpolitikai elképzeléseit, a falu megsarcolásának gondolatát. 1928 januárjában tett szibériai látogatása után azt a következtetést vonta le, hogy a kötelező gabonabeszolgáltatás, a rekvirálás az egyetlen eszköz az ország gazdasági életének felvirágoztatására. Ez viszont feleslegessé teszi a piaci viszonyok érvényesülését és a lenini szövetkezeti tervet is. Ettől kezdve Sztálin az erőltetett kolhoz- és állami gazdaság alakításában jelölte meg a válságos helyzetből kivezető utat.

A tömeges kollektivizálás kérdését végül nem a belső politikai pártfrakciók határozták meg. 1948 júniusában, a kilenc kelet-európai kommunista párt Lengyelországban létrehozott Tájékoztató Irodájának romániai tanácskozásán, a szovjet kiküldöttek ráerőszakolták a testvérpártokra a mezőgazdaság kollektivizálásának programját.¹⁹ A román mezőgazdaság kollektivizálásának kérdésében, az ország szocializmus felé vezető útján már nincs idő ideológiai vitára. Mindez már lezajlott a Szovjetunióban a '20-as években. Sztálin úgy véli, hogy az általa jónak tartott és gyakorlatba ültetett következtetések, mintaként szolgálhatnak a szovjet befolyási övezetbe került országok számára is.

A magántulajdon szocialista átalakulásának főbb periódusai

A szocialista átalakuláshoz vezető úton a politikai fejlemények mellett részletesebben kell szólnunk a beszolgáltatások rendszeréről is. Octavian Roske szerint a kvótarendszer négy főbb periódusra osztható fel. Az első periódus az 1945–1947 közötti éveket öleli fel, amikor a Kommunista Párt politikai koalíció keretében kormányoz, ezzel magyarázható a kvótarendszer meglehetősen türelmes alkalmazása. Az 1945–1947 közötti időszakban az állami beavatkozás a városok ellátása érdekében, minden szinten megnyilvánult a szállítástól az eladásig és a fogyasztásig egyaránt. Több próbálkozást is jegyzünk az állam részéről, melynek célja a fogyasztás ellenőrzése mellett a mezőgazdasági termékek értékesítése is. Így értelmezhető az 565/1945 sz. Törvényrendelet,²⁰ a 2339 sz. Minisztertanácsi Határozat (a továbbiakban MH),²¹ a 2363. sz. MH,²² a 2470 sz. MH,²³ a 2582 sz. MH,²⁴ valamint az ezt kiegészítő 2583 sz. MH is.²⁵

A mezőgazdasági és állati termékekre vonatkozó beszolgáltatások rendszerét, végül a 68/1946 sz. Törvénnyel tisztázták,²⁶ melyben helyet talált a községek élelmezésének és ipari termékekkel való ellátásának problémája is.²⁷ A törvény azonban nem részletezte, milyen termékekre érti a beszolgáltatást, nem világos az sem hogy miféle szervezet állapítja meg a kvótákat, a termelők pedig hogyan szereznek majd tudomást az őket érintő beszolgáltatási kötelezettségről. A törvény nem tisztázta a beszolgáltatás végső határidejét, de az

19. Oláh Sándor: *i.m.* 14 p.

20. *Monitorul Oficial* (Hivatalos Közlöny, a továbbiakban MO), 158. szám, 1945. július 16. A törvényrendelet révén az állam kisajátította magának a mezőgazdasági termékek felvásárlásának jogát, a termelők számára meghagyva a létfenntartáshoz szükséges minimumot.

21. MO, 161 szám, 1945. július 19. A határozat kötelezte a gabonatermelőket, hogy meghatározott mennyiségű búzát, árpát, rozst, sörárpat és zabot adjon át az államnak.

22. MO, 167 szám, 1945. július 26. E határozat elrendelte a búza, rozs, árpa, sörárpa és zab tartalékok zárolását a vetés biztosítása érdekében.

23. MO, 203 szám, 1945. szeptember 7.

24. MO, 232 szám, 1945. október 11.

25. MO, 234 szám, 1945. október 13. A 2582 sz. határozat az olajos növényekre vonatkozóan intézkedett, megtiltva az engedély nélküli mechanikus prések és házi olajütők használatát. A 2582 sz. határozatot kiegészítő 2583 sz. határozat, a napraforgómag, repce, len, kender, gyapot, rökmag, ricinus és szója eladását és kötelező beadását részletezte.

26. MO, 40 szám, 1946. február 16.

27. Iancu Gheorghe, Ottmar Trașcă, Virgiliu Țărău: *Colectivizarea agriculturii în România. Așpekte legislative: 1945–1962*. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, 18 p.

átvétel és a kifizetés módozatait sem. Végül pedig nem egyértelmű a helyi közigazgatás és a begyűjtéssel megbízott szervek közötti kapcsolatot sem.²⁸

Az 1948–1952 közötti második periódus a legkeményebb, ami egyrészt jelzi, hogy a román gazdaság az általános tervrendszer modellére állt át, másrészt híven tükrözi a hatalmi harcokat is, amelyek a beszolgáltatások kérdésében törvényhozói bizonytalansághoz vezettek és kiszámíthatatlanul a legradikálisabb intézkedéseket születték.

A begyűjtések rendszerének számos tisztázatlan kérdését rendezik az 1948 júniusában, meghozott 112. sz. Dekrétummal.²⁹ Az Állami Gabonabegyűjtő Bizottság feladatául jelölték ki a begyűjtés megszervezését és vezetését, a raktározást, illetve a lakosság szükségleteire begyűjtött gabona elszállítását is. 1948 júliusában létrehozták az Állami Tervezőbizottságot is,³⁰ amelynek feladata a nemzetgazdaság általános tervének elkészítése a kormány által megszabott gazdaságpolitikai direktíváknak megfelelően. Az 1948. július 5-én meghozott 121. sz. Dekrétum révén,³¹ a kommunista rendszer első alkalommal ismerete be a városközpontok élelmiszerellátásával kapcsolatos gondjait, valamint a mezőgazdasági termékek begyűjtésének sürgősségét.

A begyűjtés intézményes keretének létrehozása után, a 308. sz. Határozat révén, a kvóták megállapításával és a beszolgáltató gabonák árának megszabásával³² a rendszer újabb lépést tett a kvótarendszer bevezetésére. Nem minden termékre vonatkozott a beszolgáltatás kötelezettsége. A 426. sz. Határozat értelmében a zöldborsó, bab és lencse szabad piaci eladása engedélyezett.³³ A beszolgáltató kalászos gabonákra vonatkozó árakat az 1948. július 14-i 356 sz. Határozat állapította meg, a piaci árhoz képest csak ennek töredékét fizetve a gazdáknak.³⁴

Az 1948. december 27-i Nagy Nemzetgyűlésen mondott beszédében Gheorghiu-Dej már utalt halványan az agrárpolitikában várható változásokra, de a mezőgazdaság szocialista átalakításának programját csak az időközben megalakuló Román Munkáspárt 1949. március 3–5-i plenáris ülésén hozták nyilvánosságra. A párt felvilágosító munkájának megkönnyítésére elhatározták néhány modellként szolgáló termelőszövetkezet létre-

28. Roske, Octavian: *Colectivizarea și mecanismul colecțiilor: Istorie paralele. In: Dobrinu, Dorin; Iordachi, Constantin (szerk.): i.m. 115 p.*

29. *MO*, 147 szám, 1948. június 29.

30. *MO*, 150 szám, 1948. július 2. Roske, Octavian; Abraham, Florian; Cățanuș, Dan (coord.): *Colectivizarea agriculturii în România. Cadrul legislativ 1949–1962*. București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007, 62–64 pp.

31. *MO*, 153 szám, 1948. július 6.

32. *Uo*. A határozat a búzát, rozst, árpát, sörrápat és zabot érintette.

33. *MO*, 172 szám, 1948. július 28.

34. *MO*, 161 szám, 1948. július 15.

hozását.³⁵ Megalakult az Agrár Bizottság³⁶ is Ana Pauker vezetésével, melynek célja, hogy megszervezze és felügyelje a megalakítandó minta-gazdaságokat. Az Agrár Bizottságot 1950 januárjában a nagyobb hatáskörrel rendelkező Agrár Osztály váltotta fel.³⁷ 1950 júniusáig, az Agrár Osztály a javasolt 900 kollektív gazdaságból 168-at valósított meg. A statisztikán Gheorghiu-Dej embere, Mogyorós Sándor javított. 1950 nyarán és őszén, a Milícia és a Szekuritáté fenyegetéseinek és erőszakos fellépésének köszönhetően körülbelül 30 000 parasztszaladót írtak be a kollektív gazdaságokba.³⁸ A szabadságáról visszatérő Ana Pauker 1950 őszén, 1951 telén, kizárólag a Mogyorós tevékenysége alatt elkövetett igazságtalanságok orvoslásával³⁹ és a meglévő termelészövetkezetek megerősítésével foglalkozott. Pauker nézőpontjának ismételt győzelmét jelzi a Központi Bizottság által megszerkesztett 13. körlevél megjelenése is.⁴⁰ Mindezek gyorsan a Gheorghiu-Dejvel való konfliktus kiéleződéséhez vezettek, és miután a szezonjellegű társulások⁴¹ felszámolása érdekében,

35. Az ülés határozatai figyelembe vették Pauker fenntartásait is. Ennek megfelelően kihangsúlyozták, hogy a párt nem tömeges kollektivizálásba kezdett, hanem elsősorban kézműves szövetkezetek megalakítására törekszik és ezek fejlesztésére koncentrál. Megfogalmazták ugyanakkor a szabad beleegyezés elvét, és elismerték néhány gyakorlati intézkedés szükségességét, hogy a parasztság előtt vonzóbbá tegyék ezeket a szövetkezeteket. Megengedték az egyszerű társulásokat, mint vezető földmegtüvelési formát a szegény- és középparasztok számára, akik egyelőre nem akarnak belépni a termelészövetkezetekbe. Az új termelési formák felhívására érdekében a jövőbeli kollektívtagok az első két évben adómentességnek örvendhetnek és 20%-kal kevesebbet kellett beadniuk a kötelező terménykvótából. Megszerkesztették a kollektív gazdaságok minta-alapszabályzatát is. Levy, Robert: i.m. 86 p.
36. Uo. 86–87 pp. A Bizottság tevékenységének hatására a minta-alapszabályzatba bekerült az, hogy a termelészövetkezeti tagok birtokolhatnak negyed hektártól fél hektárig terjedő saját telket a lakhely közelében, megőrizhették egy tehenet saját használatra, ugyanakkor minimum 100 nap munkakötelezettségük volt a szövetkezetben, a kollektív tagok pedig befogadhattak a szövetkezetbe földnélküli parasztokat is. Az Agrár Bizottság 1949 folyamán 56 termelészövetkezetet hozott létre, és újabb 120-at hagyott jóvá, amelyek 1950. február-márciusában kezdtek el működni.
37. A januári ülés kizárta az alapszabályzat azon tételét, mely szerint a parasztok saját kezdeményezésre lépnek be a termelészövetkezetbe. Az új politikai irány meghirdetése 1950 februárjában hangzott el a megyei pártbizottsági titkárok értekezletén: „a mezőgazdaság szocialista átalakulása nem megy magától, e feladat a párté, a proletariátusé. A szocializmus felé haladás kezdeményezése nem a parasztoké”.
38. Levy, Robert: *Primul val al colectivizării: politici centrale și implementare regională, 1949–1953*. In: Dobrinu, Dorin; Iordachi, Constantin (szerk.): i.m. 73 p.
39. Pauker rendelkezéseket adott ki, melynek értelmében akik távozni szeretnének a termelészövetkezetekből, szabadon megethetik ezt, a szövetkezetbe belépők ellen pedig megszüntetett mindenféle eljárást és minden korábbi ítéletet töröltetett. Uo. 75 p.
40. A körlevél szerint azok a párttagok, akik kényszerrel alkalmaztak valakire, azért hogy belépjen a termelészövetkezetbe, büntetéseket, büntető eljárás megindítását és a pártból való kizárást kockáztatták. A körlevél hasonlóképpen elrendelte, hogy a komaszálás, mint gyakorlati módszer a kollektív gazdaságok megerősítésének folyamatában, megszűnjön. A körlevél hatálytalanította azt a feltételt, hogy a termelészövetkezet egyetlen összefüggő területből álljon. Uo.
41. Kis paraszttársulások voltak, amelyekben mindenki megtartotta saját földbirtokát, eszközeit, állatait, és amelyekben közösen megállapított időszakban, részben vagy egészben közösen művelték meg földjeiket. Ezeket a társulásokat az állam által vezetett Gép- és Traktor Állomás (*Stațiune de Mașini și Tractoare*) felügyelte és szervezte. A tagoknak nem kellett semmilyen szerződést aláírniuk, és gyakorlatilag arra volt megoldás, hogy például szántás idejére közösen traktort béreljenek. A körülbelül 4600 GTÁ-társulás 1952-ig, 615 kivétellel mind szezonjellegű volt. Uo. 76 p.

Dej TOZ-javaslatával szemben Pauker alulmaradt,⁴² akárcsak a GOSTAT⁴³ szerepének kérdésében, sor került frakciójának eltávolítására. Előbb Luka Lászlót támadták meg⁴⁴ a KB 1952. február-márciusi plenáris ülésén, majd a segítségére siető Teohari Georgescu⁴⁵ és Ana Pauker⁴⁶ megtámadására került sor az 1952. május 27-i plenáris ülésen, amelyet aztán gyors eltávolításuk követett. Legkeményebb ellenfele eltávolításával Dej az elkövetkezendőkben mindenféle ellenállás nélkül keresztülvihette a sztálini agrárpolitikát.

A pártpolitikai harcokkal szoros összefüggésben a periódus másik jellegzetessége, hogy évről évre újratárgyalták, majd kitételeiben módosították – többnyire szigorították – a beszolgáltatásokat szabályozó előzőleg elfogadott rendelkezéseket, határozatokat, dekrétumokat. A gabonabegyűjtések rendszerét a 306. Határozat újratárgyalja,⁴⁷ de lényegében nem változtat a 121. Határozatban összefoglaltakon. A 306. Határozatban meghatározott gabonabeszolgáltatás alapfogalmait, szintén módosítja az 1950 májusában elfogadott 143. sz. Ha-

42. Dej Sztálin támogatását is bírta a TOZ szovjet mintájú modell romániai alkalmazásával kapcsolatban. 1951 márciusában megszületett a határozat a TOZ típusú állandó jellegű és önálló státúttal rendelkező társulások létrehozására. Pauker ugyan elfogadta, de nem tett semmit ez ügyben. Az 1952 januárjában sorra kerülő intézkedések az ő jóváhagyása nélkül történtek. Dejne a pártvezetésben aratott diadala után, csak 1952. április havában 900 TOZ típusú társulást hoztak létre.

43. Az állami gazdaságok működésének tekintetében Pauker szerint „az állam rossz gazdálkodó”, és ezt alá támasztja, hogy az 1952 elején működő 327 állami gazdaságból csak 10 volt nyereséges. Az 1949. márciusi plenáris ülésen elhatározták az állami földterületekre alapozott gazdaságok létrehozását, amelyeknek 1952-ig meg kellett volna erősödniük a paraszti földtulajdon komaszálásából származó területekkel. Az 1951 szeptemberében megérkező, a második pénzügyi reformot előkészítő bizottság határozott kérésére ismét Dejne, az állami gazdaságok megerősítését célzó javaslatát támogatják. 1952 február-márciusában 35 000 embert távolítottak el lakhelyéről, és újabb 150 000 ember kilakoltatása volt tervbe véve, hogy a 19 000 külön parcellába aprózódott állami gazdaság megerősödjék.

44. Cătănuș, Dan: *A doua deștalinizare. Gh. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*. București, Vremea Kiadó, 2005, 8–9. pp. Florin Constantinu a könyvhöz írt előszavában állítja, hogy Luka bukásának oka a Zlobin és Makarov szovjet tanácsadók által készített jelentés, amelyet 1952. január 5-én juttatnak el Sztálinnak. A jelentés felfedi Luka ellenkezését a Sztálin által óhajtott és elhatározott második pénzügyi reformot illetően. Luka nemcsak hogy nem tartotta megfelelőnek a reformot, de a szovjet pénzügyi szakértők jelenlétének szükségességét sem ismerte el. „Luka azt mondta – jelentik a szovjet tanácsadók –, hogy a Szovjetunióban az iparosítás tempója magasabb volt és a nép kiéheztetésének árán valószínűsíthető, hogy a Szovjetunió egyedül volt.” A jelentés hasonló megjegyzései kiváltották Sztálin nemtetszését és Dej kezére játszottak a Pauker-frakció eltávolítását.

45. Tismăneanu, Vladimir: *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*. Bukarest, Univers Kiadó, 1995, 43. p. Tismăneanu szerint Dej nem tudta elfelejteni hogy a Komintern 1940-ben sugalmazta Georgescu nevét a főtítkári posztra, mint megoldást az akkori RKP vezető elitjének románosítására. Georgescu akkor látszólag visszautasította az ajánlatot, de Dej nem engedhette meg azt magának, hogy lebecsülje a veszélyt, és hogy Moszkva még esetleg felhasználja ellene az elkövetkezendőkben.

46. Deletant, Dennis: *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc 1948–1965*. Iași, Polirom, 2001, 184–187. pp. A szerző szerint Pauker bukásának okai között szerepel az a tény is, hogy Teohari Georgescuval együtt ellenszegültek Pătrășcanu kivégzésének, akiben Dej szintén veszélyes riválist látott. Az 1948 novemberétől 1950 májusáig végzett párttisztogatás során 192 000 személyt zártak ki, olyan személyeket akik a pártba az 1945 augusztusi paktum jóvoltából kerültek be, és amelyet Georgescu Pauker jóváhagyásával a Vasgárdával kötött. Az a feltételezés hogy zsidó származása is szerepet játszott volna bukásában nem valószínű, mivel a külügyminiszeri tisztséget utána szintén zsidó, Simion Bughici töltötte be.

47. *Buletinul Oficial* (Hivatalos Értesítő, a továbbiakban BO), 47 szám, 1949. július 21.

tározat.⁴⁸ A pártvezetőségben zajló harcokat is jelzi a 64/1951. sz. Dekrétum,⁴⁹ amely a mezőgazdasági termények beszolgáltatási rendszerét újfent átírta, az ezt követő 378. sz. Határozat pedig részletesen leírta a begyűjtés körülményeit.⁵⁰ 1952 márciusában az 58. sz. Dekrétum révén,⁵¹ a mezőgazdasági termékek beszolgáltatási rendszerét ismételten újrászervezték.

Miután a beszolgáltatások körülményeit rendezték, a törvényhozó szervek a mezőgazdasági termékek piaci eladását is szabályozták a 112/1951 sz. Dekrétum révén.⁵² Eszerint a termelők elvileg korlátozás nélkül eladhatták bármelyik terméküket – ha teljesítették a kvótákat – a piaci árak szerint, legyen az gabona, gyümölcs, hús, gyapjú, tej, stb. A termékek piaci értékesítését a beszolgáltatandó kvóták teljesítéséhez köti az 1953 januárjában születő 502 sz. Dekrétum is.⁵³

A beszolgáltatásra kiírt termékek listája fokozatosan gyarapodott. 1949 novemberében, az 1185. sz. MH, elrendelte a vetéshez szükséges és a fogyasztásra megállapított mennyiségen túlmenő rizsfölösleg beszolgáltatását,⁵⁴ 1950 áprilisában pedig a 367. sz. MH révén a gyapjú beszolgáltatás kérdését rendezték.⁵⁵

Az 1951. januári 8. sz. Dekrétum részletezte a tej beszolgáltatásának módozatait. A 8 hektár fölötti magángazdaságokat kötelező kvótákkal rótták meg. A törvény értelmében a kiírásba beeső magángazdaságok marhatartás hiányában is kötelesek voltak a tejkvótát fizetni.⁵⁶

Újratárgyalták a gyapjúbeszolgáltatás körülményeit, az 1952 januárjában megszülető 44. sz. MH révén;⁵⁷ és hasonlóképpen újrafogalmazták a tejure vonatkozó rendelkezéseket is a 17. sz. Dekrétum keretében.⁵⁸ 1953 januárjában a 45/1953 sz. Dekrétum révén pedig megerősítették a tej beszolgáltatására vonatkozó rendelkezéseket,⁵⁹ csakúgy, mint a gyapjúbeszolgáltatás esetében, 1953 áprilisában, a 140. sz Dekrétum révén.⁶⁰

A kvótarendszer alkalmazása elnyomó-, büntető törvénykeret nélkül elképzelhetetlen. A beszolgáltatások folytonosságát az 1945–1949 közötti időszakban a 351/1945. sz. és az 565/1945. sz. törvényekkel biztosították. Az 565/1945. sz. törvény szerepét a kollektivizálás megkezdése után a 183/1949-es Rendelet vette át fogházzal, pénzbírsággal sújtva az érintetteket, illetve a 131/1952-es Rendelet, amely a hangsúlyt a beadásban érintett termékek elkonfiskálásának mikéntjére tette (a rendelet finomított változata a 24/1954-es Dekrétum).⁶¹

Az 1953–1956 közötti periódus egyenértékű a szerződéses felvásárlás rendszerének bevezetésével. E rendszer párhuzamos működése a kvótarendszerrel világosan jelzi, hogy a

48. BO, 46 szám, 1950. május 26.

49. BO, 51 szám, 1951. május 3.

50. Uo.

51. BO, 14 szám, 1952. március 18.

52. BO, 79 szám, 1951. július 24.

53. BO, 1 szám, 1953. január 7.

54. BO, 76 szám, 1949. december 2. Roske, Octavian; Abraham, Florian; Cătănuș, Dan (coord.): *i.m.* 116 p.

55. BO, 34 szám, 1950. április 8.

56. BO, 7 szám, 1951. január 13.

57. BO, 3 szám, 1952. január 15.

58. Uo.

59. BO, 3 szám, 1953. január 26.

60. BO, 11 szám, 1953. április 9.

61. Roske, Octavian: *Colektivizarea și mecanismul colectărilor...*, 115, 126-127 pp.

pártvezetőség megpróbálta kompenzálni a szocialista mezőgazdaság gyengeségeit – amely még mindig költséges és nem kifizetődő⁶² –, azáltal, hogy vagy lényeges arányban mentesítette a parasztokat a kirótt kvóta befizetésének terhétől, vagy pedig arra stimulálta őket, hogy szerződéseket írjanak alá az állammal. Az enyhülést jelzi a Sztálin halála utáni 1953 áprilisában elfogadott 1072. sz. MH,⁶³ a 2303/1953 sz. MH,⁶⁴ a 3007. sz. MH,⁶⁵ valamint az 1953. december 17-én életbe léptetett 4172. sz. MH, amely egyesítette a húsrá, tejre és gyapjúra vonatkozó kvótarendszert.⁶⁶

Az utolsó, 1957–1962 közötti periódust a kvótarendszerről a szerződéses felvásárlás rendszerére való végleges áttérés jellemzi, az itt tanúsított pragmatizmust azonban felülírja a főleg 1958 után bekövetkező erőszakos kollektivizálási kampány.⁶⁷ A begyűjtések rendszeréről való lemondást Gheorghiu-Dej, az RMP KB ülésén, 1956. december 27–29-én jelentette be. Az ezirányú intézkedések között szerepel a 728/1957. sz. Dekrétum, amely 1957. január 1-től⁶⁸ hatályon kívül helyezte a búzára, rozsra, kukoricára, napraforgóra, árpara, zabra, zöldborsóra, babra, lencsére, krumplira, szénára és tejre vonatkozó kötelező beszolgáltatásokat. Azonban nem minden beszolgáltatást szüntettek meg, a 729/1957. sz. Dekrétum fenntartotta a húsrá és gyapjúra vonatkozó beszolgáltatások kötelezettségét, azok esetében, akik minimum 1 hektár szántóval rendelkeztek.⁶⁹ A magángazdaságok sti-

62. Alátámasztja mindezt az a statisztikai adat is, hogy 1953 végén, az ország területén csak 1977 kollektív gazdaság működött. Roske, Octavian: *Colectivizarea agriculturii în România. 1949-1962*. In: *Arhivele totalitarismului*, I évf., 1/1993 szám, 162 p.

63. Az 1953. április 16-án született rendelkezés szerint a felvásárlási szerződés értelmében megművelt területeket kivonják a beszolgáltatási kötelezettséggel megrótt területek összességéből. Ugyanakkor a rendelkezés megtiltja, hogy az egyéni gazdaságokat a rendelet által meghatározott kvótaikon túlmenően megterheljék. A rendszer enyhülésének további jeleként értelmezendő, hogy a rendelkezés nem tartalmaz kitételeket a beszolgáltatás késése esetén. A büntetés fejezet, amely a 351/1952 sz. MH esetében fontos résznek számított, a fenti rendelkezésben hiányzik.

64. Az 1953. június 11-i rendelkezés a kvótahátralékkal rendelkezők számára hozott könnyítést. A rendelkezés a hátralékok elengedését hirdeti a kötelező beszolgáltatások minden kategóriájában, a Gép- és Traktorálmások munkáival szembeni természetbeni munkák elengedését stb. Hasonlóképpen elengedték a kalászos terményekre és a zöldborsóra vonatkozó hátralékokat azon parasztságok esetében, amelyek a természeti csapások és egyéb akaratuktól független okok miatt nem tudtak eleget tenni a rendelkezéseknek.

65. Az 1953. szeptember 10-i rendelkezés elengedte a kukoricára, napraforgóra, krumplira, hagymára, babra, takarmánygabonákra és szénára vonatkozó hátralékokat.

66. Roske, Octavian: *Colectivizarea și mecanismul colectivizării...*, 127 p.

67. 1957. július 1. – 1958. július 1. között 700 000 család vált a kollektívista struktúrák részesévé, 1960-ra a parasztságok 81%-a, 1961-ben pedig 86%-át jegyzi a szocialista szektor alkotó elemeként. 1962 áprilisában a kollektivizálás lezárásakor a magántulajdon szocialista átalakítására irányuló folyamat 3 500 000 családot és az ország szántóterületének 96%-át foglalta magába. Alina Mungiu-Pippidi, Gerard Athabe: *Secera și buldozerul. Scornicești și Nucșora. Mecanisme de aservire a țărănului român*. București, Polirom, 2002, 53 p.

68. BO, 3 szám, 1957. január 21.

69. Uo.

mulálása több minisztertanácsi határozat tárgyát képezte, így az 1571/1957. sz. MH,⁷⁰ az 1678/1957. sz. MH,⁷¹ a 61/1958. sz. MH,⁷² az 1173/1959. sz. MH⁷³ és az 1551/1960. sz. MH.⁷⁴

A sorozatosan kibocsátott rendelkezések a helyi szinten nagy sikerrel végzett felvilágosító munkával karöltve végül is eredményhez vezetett. Az 1962. április 27-30 között tartott Nagy Nemzetgyűlés rendkívüli ülészakán, a mezőgazdaság szocialista átalakításának befejezését ünnepelték. A politikai vezetés faluellenességét kellően alátámasztja az a tény, hogy a mezőgazdasági termelés a kollektivizálás közel másfél évtizedes időszakában, az 1938. évi termelést véve alapul, 1962-ben alig negyedével haladta meg az 1938. évi szintet.⁷⁵

A továbbiakban vizsgáljuk meg a falusi társadalom szintjén az állami beavatkozás következményeit.

A kommunista hatalom vidéki berendezkedése

Az 1944. szeptember-októberében bekövetkező változás új politikai helyzetet teremtett. Mint mindenütt, Szovátán is létezett egy általában szegény elemekből és kisiparosokból álló kisebb csoport, amely szeretett volna hasznot húzni az új helyzetben, hogy jobb társadalmi pozícióba kerüljön az új rendszerrel együttműködve. Az efféle törekvések létét megerősítik a visszaemlékezések is.

Szovátán Kopacz Antal, Dézsi Károly, Holczapfel és Barabás Ferenc tevékenyen részt vettek a kommunista szervezkedésben:

„Kopacz a féllábú nagy szervező, nagy kommunista volt. Azért volt kommunista, mert a börtönből kiszabadították az oroszok, miután a németek elmentek. Ők már a börtönben szervezkedtek itt-ott, s aztán, amikor kiszabadították, egyszeribe nagy kommunista lett belőle, de hát ő nem az elvárt volt bezárva, a kommunista elvárt, hanem azért mert a nagyszíjat ellopták a gyártól. A transzmissziós szíjat miután ellopták, feldarabolták és akkor persze hogy bezárták a magyarok, mert olyan 20 vagy 30 méter hosszú gépszíjnak az ára hatalmas összeg volt. A háború végén aztán jöttek, nagy gyűléseket tartottak a kultúrortthonban, hogy álljunk melléjük. Dézsi Károly asztalos, Holczepfel, Kopacz elvtárs, Barabás Ferenc szervezték meg a kommunista pártot Szovátán. Barabás Ferenc is gyári munkás volt, [...] őszintén szólva ezek a dologkerülők, akik dolgozni nem szerettek csak

70. Az 1957. október 10-i határozat a búzára, rozsra, kukoricára, sörárpára és napraforgóra vonatkozó felvásárlási szerződések megkötését tárgyalja.

71. Az 1957. november 2-i határozat a begyűjtések, felvásárlási szerződések révén átvett mezőgazdasági termékek kifizetésének módozatát tárgyalja.

72. Az 1958. január 30-i határozat az állatállomány szerződéses felvásárlását részletezi.

73. Az 1959. szeptember 25-i határozat akárcsak a 61/1958-as MH, a különböző haszonállatok felvásárlási módozatait taglalja.

74. Az 1961. január 30-án megjelenő határozat, a szerződéses felvásárlás révén megszerzett termények árait részletezi, a gabonafélék, napraforgó, krumpli és ipari növények esetében. Roske, Octavian: *Colectivizarea și mecanismul colectivizării...*, 129 p.

75. Oláh Sándor: *i.m.* 24 p.

lesni azt, hogy más mit csinál. Az ilyen emberekből állították össze Szovátán a kommunista pártot. Sok embert megnyomorítottak emiatt.”⁷⁶

Ilyésmezőben Szász Márton tevékenysége maradt meg a köztudatban:

„Akkoriban Szász Márton volt a főfejes, s aztán többek között édesapám eladott egy szekér szénát, adót kellett fizetni, odajött s nem akarta kiengedni a szekeret. Meg volt rakva szénával. Ennek a Szásznak észre nem volt semmi végzettsége, otthon amit tanultak, mert emlékszem apósom szegény valamikor magyarázta, hogy volt a faluban egy öreg-öreg ember, nem tudnám a nevét és aki akart elment és ott tanulták a betűket, úgyhogy Szász Márton bácsinak alig lehetett kiolvasni az aláírását, hogy Szász. Olyan kommunista is volt, hogy apámék kiadtak egy szobát nekik, egy téli-nyári konyhát és amikor megjött ez a nagy szabadvilág a háború után, azt mondta: *Ha tehetném az egész kuláknak felválnám a húsát és bésóznám!* S ott lakott nálunk! Szász Márton bácsi szervezte a gyűléseket, pedig annak is éppen elég szépen volt földje, méhészettel foglalkozott, s nagyon szép gazdasága is volt. Ott látszott hogy gazdaember lakik, mert rendes volt a portája, s mindene, de ez volt benne. Utólag aztán sok mindent lehetett hallani, hogy ők nem így gondolták a kommunista világot.”⁷⁷

A háborút követő állami gazdasági megszorító intézkedések és törvénykezés nem maradt fent a köztudatban, csak ezeknek következményei, összeolvadva a kimagasló eseményekkel, amelyek megzavarták a falusi társadalom mindennapi életét. A front áthaladása utáni mindennapi létet fenyegető problémák,⁷⁸ az 1946-os szárazság, meg az ezt követő

76. Csörtán Imre közlése (1930. szeptember 15-én született Szovátán, Maros megyében, nemzetisége magyar, vallása római-katolikus, tanulmányai: 10 osztály, nyugdíjas. Az interjú a szerző készítette 2007. január 30-án, Szovátán). A közöltekkel az interjúalanyok többsége egyetért. Kopacz Antal aktivitását alátámasztja a Magyar Népi Szövetség sóváradai szervezetének, 1944. november 21-i jegyzőkönyve, mely szerint az alakuló közgyűlésen többek között jelen van Kopacz Antal is, mint a Magyar Népi Szövetség Nyáradszereda járásának elnöke. Ezt illetően lásd Oláh Sándor: *A Magyar Népi Szövetség sóváradai szervezetének jegyzőkönyvei*. In: *Magyar Kisebbség*. VIII. évf. 2003, 2–3 szám, 165. p.

77. Kovács Erzsébet közlése (lánykori neve Szekeres, 1936. január 25-én született Ilyésmezőben, Maros megyében, nemzetisége magyar, vallása római-katolikus, tanulmányai: 8 elemi osztály, illetve 2 év kertészeti szak-középiskola Székelyudvarhelyen, nyugdíjas. Az interjú a szerző készítette 2007. február 5-én, Szovátán.)

78. Szovátán: „Miatán az oroszok elmentek, cséplésről szó sem lehetett. A cséplés '45 januárjába és februárjába zajlott le, de az is úgy, hogy a Kun-gáternél felszerelték Gálfalvi Lajosnak a cséplőgépit. Nem volt sem benzin, sem petróleum, mert olyan petróleumos motorja volt neki, és így felszerelték a vízre, s ott csépleltük ki a búzát, úgyhogy a családnak aztán nagy szerencsénkre volt kenyérnek való.” Csörtán Imre közlése.

'47-es éhínség,⁷⁹ a „stabilizáció” 1948-ban és 1952-ben,⁸⁰ mind előkelő helyet foglalnak el a visszaemlékezésekben. A létfenntartási zavarok leküzdése többet jelentett az akkor élők számára, mint az ugyanakkor vívott pártpolitikai harcok, amelyekről a kutatók települések lakosságának nagy része nem is hallott, de nem is érdekelte őket.

A falusi társadalom termelőszövetkezetekbe terelése felé vezető úton szót kell ejtenünk az 1948-as államosításról. Az államosítás folyamata előbb a főbb ipari egységeket érintette, majd a kisiparosokat próbálták szövetkezetekbe kényszeríteni.

A Lomás céget 1948. június 11-én veszik át, a főbb termelőeszközök államosításáról rendelkező 119/1948-as törvény alapján. Az újonnan kinevezett igazgató, Fábíán Dénes a gyárhoz „13:25-kor érkezik meg”, ahol nyomban összehívta az R.M.P. és a Szakszervezet vezetőseit, és kifejtette „az államosítás gazdasági, politikai és pénzügyi jelentőségét”. A munkásokkal való gyűlés után összehívták az összes technikusot és az irányító személy-

79. „'46-ban nagy szárazság volt, és ennek aztán '47-ben éreztük meg a hatását, mert ugye termés nem lett. Akkorra bizony már elfogyott a búza is, és alig vártuk hogy az árpa annyira érjen hogy tudjunk aratni, aztán amikor annyira ért az árpakalász akkor arattunk belőle és kitéttük a csűrkapu elé a napra hogy száradjon. A kénék fel voltak ütve, és ahogy megszáradt akkor kicsépeztük cséphadaróval. A lepedőt leterítettük a csűrbe és avval kivertük. Édesanyám kiszórta szóró rostával, betette a kemencébe, és aztán vittük le Ágoston Pistához hogy őrölje meg. Pista bácsi megörölte, s akkor már örvendtünk, mert már meg tudtunk élni. A kukoricával is ugyanígy jártunk el '47-ben. Amikor annyira ért, csövesen meghántottuk, be a kemencébe, lefejtettük s úgy vittük a malomba.” Csörtán Imre közlése. „A '46-os szárazság annyit csinált, hogy '47-ben éhínség lett, olyan hogy a kinyeret levágták, hogy jön az új termés, de minden gyermeknek csak egy kicsi szeletet. Mind növé korban voltunk. Olyan éhesek voltunk, hogy alig ettük meg, már éhesek voltunk megint. Olyan ház is volt, hogy nem volt hetekig sem kenyér, sem puliszka. Ami volt abrosz, az asszonyok mentek lefelé s egy-egy kupáért odaadták. Olyan is volt, hogy valaki lovas szekér fát adott egy kupa lisztért. Só lopások is voltak. Szekerekkel vitték lefelé a Küküllő mentén, mert az üzlet nem vitte a sót és elcserélték egy-egy kupa lisztért.” Bokor Rozália közlése (lánykori neve Hajdú, 1929. január 4-én született Szovátnán, Maros megyében, nemzetisége magyar, vallása római-katolikus, tanulmányai: 6 elemi osztály, nyugdíjas. Az interjú a szerző készítette 2007. január 30-án, Szovátnán). Ilyésmezőből „...vittek fát, vittek rönköket le az alföldre, s kaptak egy-egy kupa török búzát, vagy amit tudtak adni. Ilyésmezeiek sóval nem foglalkoztak.” Kovács Erzsébet közlése.

80. Az 1948-as pénzbevéltás a tehetősebb vidéki társadalmat érzékenyen érintette. Ennek megfelelően „mindenkinek meg volt szabva hogy mennyit váltanak be. Édesapám eladta a lovakat, meg akarta csináltatni a bútort, s a fiókban maradt a pénz, mert csak annyit váltottak be, úgyhogy bútort nem kaptam jóformán semmit.” Újfalvi Ilona közlése (lánykori neve Sükösd, 1931. december 23-án született Sóváradon, Maros megyében, nemzetisége magyar, vallása református, tanulmányai 4 elemi osztály, nyugdíjas. Az interjú a szerző készítette 2007. február 7-én, Sóváradon.). A pénzbevéltás korlátozásának negatív hatásai egyéni esetek sokaságával igazolható: „Görög Mihálynak hívták, olyan három és fél holdas gazda volt, de lovakat tartott és fuvarozott. Jó két lova volt és mind mondták, mikor eladta a lovakat, hogy: *Té Mihály, kár volt eladd, mert né mind zúgassák hogy a pénzt bévéltásák. Aki fél a pénztől* – azt mondja – *adja ide nekem!*” S közben nem tölt el négy-öt nap s a pénzt bévéltották, s ott maradt pénz nélkül, ló nélkül.” Újfalvi Dénes közlése (1928. december 8-án született Sóváradon, Maros megyében, nemzetisége magyar, vallása református, tanulmányai: 8 elemi osztály, nyugdíjas. Az interjú a szerző készítette 2007. február 7-én, Sóváradon.). Az 1952-es pénzbevéltást kellően szemlélteti Csörtán Imre közlése: „'51 tavaszán elvittek katonának, a granicserekhez vittek Turnu-Severinbe és akkor nekem a munkadíjam bennmaradt. 9 800 lej, nem tudták kifizetni. Úgy nyomorgatták Csörtán Balázst az adóval, hogy nem volt lehetőség hogy kifizessék. Aztán '52-ben, amikor jött a stabilizáció, akkor aztán az egészért kaptam 150 lejt, de akkor mikor én dolgoztam erre rá, akkor az annyi érték volt, hogy 5–6 000 lejért jószághelyet lehetett venni, 20–30–40-aris helyet a fürdőtelep környékén. Ilyen volt a szerencsém, mit csináljak.”

zetet, akiket szintén „felvilágosítottak az új helyzetről”, felhívva a figyelmet arra, hogy „a munkát és a termelést megszakítás nélkül kell folytatni”.⁸¹

1948. július 23-án államosították a Fürdővállalatot, majd október 12-én a szűrőházat is, amely a Fürdőtulajdonosok Szövetségének tulajdonában volt.⁸² A szováti Fürdővállalat villamos üzemét szintén ezen a napon államosították. Az új igazgató Moga Damian vette át a villamos üzemet, ellenőrizve a kasszát és az üzem leltárját, amelyek „mind úgy voltak, ahogyan tudtam hogy lenniük kell”.⁸³

A Szováta Szövetkezet, vendéglő-, fodrász- és cipész⁸⁴ részleggel 1949. október 8-án alakult meg. Az államosítással megszüntették gyakorlatilag a magánkereskedelmet, jobb esetben kisajátításkor a tulajdonost meghagyták, mint alkalmazottat egykori tulajdonában.⁸⁵

A magántulajdon felszámolásának folyamatában további fontos momentumok a szováti fürdőtelepi villák államosítása, amelyek szintén hozzájárultak a lakosság puhításához. A folyamat maga két hullámban zajlott le. Az első hullámban 112 magánszemély ingatlanját kobozták el a 92/1950. sz. rendelet alapján. A második hullámban a fenti rendeletet sikeresen elkerülő 37 ingatlan, többnyire jogi személyek tulajdonában lévő villák kerültek sorra 1958 folyamán.⁸⁶

A kollektivizálás megvalósulásának folyamata

A kvótarendszer alkalmazásával és a kulákkérdéssel párhuzamosan⁸⁷ zajlik a szocialista gazdasági formák létrehozása is. Szováta tőzsomszédságában, Sóváraddon, már 1950 nyarán

81. Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș (Állami Levéltár Maros Megyei Igazgatósága, a továbbiakban ANDJM), Fond No. 2 – Comitetul Județean al Partidului Comunist Român Mureș. Comisia de naționalizare (a Román Kommunista Párt Maros Megyei Bizottsága. Államosító bizottság, a továbbiakban CJPCRM), dos. 73, 1. sz. jelentés, 1948. június 13-ról, 142 f., „A leltározást 18 órakor kezdték meg. A gyárban felszerelt erő 150 HP. Az alkalmazottak száma 536 személyre emelkedik, beleértve azokat is, akik az erdőn dolgoznak.”
82. Fekete Árpád, Józsa András, Szőke András, Zepezsaner Jenő: *i.m.* 172 p. 1948. szeptember 26-án leltározták fel Borbély Gyula és Kun Mihály gáttereit.
83. ANDJM, Fond CJPCRM, dos. 73, Jelentés 1948. június 13-ról, 150. f. A leltárnapnak megfelelően a villamos üzemben felszerelt erő 1/150, 1/75 és 1/130 HP. Az alkalmazottak száma 4 személy. Uo. Leltárnap, 1948. június 22, 154-155 ff.
84. „Muszka Lajos suszter volt. Ő alapította meg a suszterszövetkezetet és szerencsétlen suszterek be kellett vigyék minden gépüket: varrógépet, susztervarrógépet, aztán aki kiállott a szövetkezetből annak a gépe ott maradt.” Csorán Imre közlése.
85. Agyagási Gábor, szováti moztulajdonost gépészként meghagyják az egykor tulajdonában lévő moziban. Ezt alátámasztja Agyagási Elek közlése (1923. április 25-én született Szováton, Maros megyében, nemzetisége magyar, vallása református, tanulmányai 6 elemi osztály, nyugdíjas. Az interjút a szerző készítette 2007. február 3-án, Szováton), illetve ifj. Agyagási Gábornak a marosvásárhelyi Tartományi Néptanács Végrehajtó Bizottságához intézett fellebbezése (ANDJM, Fond Sfatul Popular Raional Singeorgiu de Pădure 1950–1960 – Erdőszentgyörgy Rajoni Néptanács 1950–1960, a továbbiakban: SPRSP -, dos. 138/1952–1953, 275–276. ff.). Az államosítás előtt Szenkovits-tulajdonban lévő vegyes üzletben alkalmazottként működik tovább Szenkovits Dezső is (Szenkovits Jenő közlése, született 1928. október 24-én, Szováton, Maros megyében, nemzetisége magyar, vallása római-katolikus, tanulmányai: 8 osztály, szakképzett kereskedő, nyugdíjas. Az interjút a szerző készítette 2007. február 4-én, Szováton).
86. A 92/1950. sz. rendelet alapján elkobzott villákat illetően lásd az 1. számú mellékletet, amely felsorolja a 112 államosított villát és tulajdonosait. Az 1958 folyamán elkobzott ingatlanokat illetően lásd a 2. számú mellékletet.
87. A szováti kulákkérdéssel kapcsolatban lásd János Csongor: *Szováta és a hozzátartozó falvak kulákjai*. In:

létrehozták a „kicsi kollektívát”.⁸⁸ A közvetlen környezetben pedig Ákosfalván, Vadadban, Márkodban és Nagykenyén is létesítettek a kezdeti időszakban kollektív gazdaságot.

Az ötvenes évek elején uralkodó állapotokba, a szovétai mezőgazdaság megoszlásába és felszereltségébe némi betekintést nyújt a szovétai Néptanács 1952. szeptember 30-án, a mezőgazdasági szerszámokról „szektoronként” készített kimutatása:⁸⁹

A szektorok megnevezése	Kollektív gazdaság	Magán gazdaság	Összesen
Traktor	–	1	1
Cséplőgép	–	3	3
Vetőgép (állatvontatású)	2	4	6
Here morzsoló	–	–	–
Borona fakerettel	36	428	464
Borona vaskerettel	–	2	2
Kukorica vetőgép (állatv.)	5	32	37
Ekék (állatv.)	34	575	609
Kapa gép (állatv.)	7	60	67
Házi permetező gép	1	1	2
Lógereblye	1	–	1
Szelelő rosta	1	5	6
Triőr	–	7	7
Szelektor	1	2	3
Porzó csávázó hordó	1	4	5
Nedves csávázó hordók	1	4	5
Kalapács malom	–	1	1
Szecsavágó gép (kézi hajtással)	1	1	2
Répavágó gép (kézi hajtással)	1	–	1
Cséplőgép hajtó motor	–	2	2
Mozgó műhelyek	–	–	–
Megj..			

Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Theologia Reformata Transylvanica, 1–2/2008, 147–169 pp.

88. „548 házsám volt akkor, és 96 családdal alakult meg a kollektíva egészen '62-ig. Addig a falu mellett a jó földeket mind elvették, s azoknak adták, akik béálltak a kollektívbe, akik meg kint maradtak azok mind a hegyek tetején kaptak földet cserébe. [...] A Ráczok, Salamon Ferencz bá, Józsa Ferenc bá, Zsombori, ezek akik önként álltak bé, járták a falut s szervezték. Hasonlóképpen a Király család, Király Pišta, aztán Király Béla, aki testvér volt Király Pištával, sokáig aztán Néptanács elnök meg kollektív elnök is volt, aztán Kimpian Simon és Péter János bá, a nevit nem tudta leírni, odatették bírónak.” Újfalvi Dénes közlése.
89. ANDJM, Fond SPRSP, dos. 150/1952, 9 f. A kollektív gazdaság gépállományát részletező adatok e korai időszakban nem Szovátára vonatkoznak, hanem Sóváradra, amely az 1952–1960 közötti időszakban Szovátához tartozott. Néhány közös fejlemény ellenére a szovétai termelőszövetkezet a sóvárától külön jött létre. A megéjsítés következtében Sóvár, közigazgatásilag 1968-tól ismét Szovátához tartozott.

A hegyes vidék és a meglehetősen terméketlen talaj miatt, az illetékes szervek 1957-ig az érvényes rendelkezéseken túlmenően nem szorgalmazták különösebben a kollektivizálás megvalósítását. 1955. december 11-én ugyan Szováton is megalakult az átmeneti formát képviselő első társas gazdaság „November 7” néven, 15 taggal, és az általuk behozott 17 hektár földdel, de a jelenség ekkor még nem gyűrűzött tovább.⁹⁰ A beállt tagok földjeit a határ legjobb részeire cserélték ki, beállásra kényszerítve a kiszemelt birtokok tulajdonosait is, „... 75 parcellán kellene földcserét csinálni, de még csak 20 gazda írta alá, 55 még nem”.⁹¹ Az 1956-os „ellenforradalmi” események azonban nagyban hozzájárultak a mezőgazdaság szocialista átalakulásának felgyorsításához. Az 1957–1962 közötti időszak, a kollektivizálási folyamat kiteljesedésével egyenértékű. A határozott állami fellépés mellett, valószínűleg jelentős pszichológiai fegyverként hatott a szováti közvéleményre az a tény is, hogy az 1956-os magyarországi forradalom kapcsán „a népi demokratikus rendszer elleni mesterkedés és tiltott fegyver tartása” vádjával letartóztatták és elítélték a szováti Kelemen-csoportot is.⁹² 1959. március 13-án letartóztatták az ún. „szováti 2. csoportot” is, esetük azonban aligha befolyásolta a szováti lakosság lelkületét.⁹³

90. A társas gazdaság átmenetet képezett a magángazdaság és a kollektív gazdaság között. „A működése úgy történt, hogy egy-egy dűlőt kijelöltek a gépi művelésre, és akinek parcellája volt azokban a dűlőkben az arra ébredt, hogy tagja lett a társulásnak. A társasnak elnöke és titkára, valamint vezetőtanácsa volt. A társas részére termelési tervet készítettek. [...] A beszolgáltatás továbbra is kötelező volt, de a megmaradt terményekkel szabadon rendelkeztek. [...] A földterület megmaradt magántulajdonban, a termelés volt közös, de a beadott terület határa már nem maradt meg.” Kovács Mózes: *A nagy kísérlet*. Székelyudvarhely, Haáz Rezső Alapítvány, 2008, 21 p.

91. Fekete Árpád, Józsa András, Szőke András, Zepeczaner Jenő: *i.m.* 178 p.

92. A szakirodalomban „Szováti 1. csoport” tagjai a magyar forradalom megsegítése érdekében kezdtek el szervezkedni. 1956. október 28–29-én tartóztatták le őket, perükben pedig a kolozsvári Katonai Bíróság hozott ítéletet 1956. december 15-én. Az elsőrendű vádlott Kelemen Imre volt, őt és társai közül Dósa Imrét 10–10 évre ítélték, Magyar Ferencet és Tofán Mihályt 8–8 évre, Fülöp Sándort és Páll Istvánt 5–5 évre, míg Kelemen Lászlót és Tofán Sándort 4–4 évre ítélték. Lásd Dávid Gyula (szerk.): *1956 Erdélyben. Politikai Elítéltek életrajzi adattára 1956–1965*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Polis Könyvkiadó, 2006, 32 p; illetve Kelemen Imre: *Angyaljárás*, a szerző saját kiadása, 2007.

93. A marosvásárhelyi Katonai Ügyészség 1959. június 15-én megfogalmazott vádirata szerint Gáll Ferencet, Ötvös Vilmost (a vádiratban Lászlóként szerepel), Barabás Ferencet és Illyés Sándort a B.T. 209 cikk. 1 pontja által előírt és büntetett, a társadalmi rend elleni ármánykodás büntetettével vádolják, továbbá a közvagyon meglopásával, illetve törvénytelen fegyver- és lőszer birtoklásával. A „banda” ötödik tagja, Dragoș Silviu-Vasile-Horațiu, de őt csak az első, egyben legsúlyosabb vádpontban vizsgálják. Lásd ANDJM, Procuratura Militară Tirgu-Mureș 1954–1965 fond (Marosvásárhelyi Katonai Ügyészség 1954–1965), dos. 605/59, 43-59 ff. Dávid Gyula életrajzi adattárában személyes véleményünk szerint igencsak megkérdőjelezhetően sorolta be a politikai elítéltek soraiba Gállt és társait, akik inkább a köztörvényesek soraiban érdemelték helyet. Gáll Ferenc, amint a vádiratból is kiderült – 1956-ban miután Ötvös Vilmostal sikertelenül próbált a konstancai kikötőben hajón megszökni az országból, 1957 folyamán ismét törvénytársába ütközött: lopásért egy év börtönre ítélték – 1959-es letartóztatása előtt is köztörvényes büntettek főszerplője, majd a koncepciós perek statisztikáját főlegesen gyarapító ítéletének letöltése után, folytonos garázdaságaival – amely a börtön állandó lakójává változtatta – a szováti lakosság körében tett szert utólag notórius hírnévre. 1959. március 13-án a Szekuritáté emberei azért tartóztatták le Gállt és társait, mert miután sikeres betörést hajtottak végre az A.V.S.A.P. raktárában, 1959. március 12-én éjjel, fegyverhez jutottak, majd a legeltető juhászoktól élelmiszert „beszerezve”, kirabolták a „Kerek bükkben” lévő szováti Erdészeti Hivatalhoz tartozó munkásmenhelyet, illetve a „Felső hevederi házat”. Ez utóbbi helyen lepték

1957 folyamán a Szováta-hoz tartozó falvakban további társas gazdaságok megalakulását jelezhetjük: Alsószakadátban a „December 30”, Felsőszakadátban a „Május 1”, míg Ilyésmezőben az „Új Élet” társas gazdaság jött létre. 1957 decemberében Szakadát és Ilyésmező lakói egyformán késztetést éreztek a társas gazdálkodási formák kipróbálására. Győrfi Rezső egykori kulák elnökletével Szakadátban megalakult a társas gazdaság létrehozását szorgalmazó kezdeményező bizottság, amely 1957. december 11-én kérvényt nyújtott be Szováta-Szakadát „szegény és középparaszt dolgozóinak nevében”. Miután alaposan áttanulmányozták a társas gazdaságok minta-alapszabályzatát, engedélyt kértek a „December 30” elnevezésű szakadati társas gazdaság létrehozására.⁹⁴ A rajoni pártbizottság büroja 1957. december 26-án tartott rendkívüli bírói ülésén, vitatta meg a Szakadátban létrehozandó mezőgazdasági társulás felavatásának feltételeit, és megértést tanúsítva 1957. december 28-án jóváhagyta a társas gazdaság felavatását „December 30” néven.⁹⁵ Az erdőszentgyörgyi rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottságának 1957. december 26-i jelentése a Szakadát faluban létrehozandó mezőgazdasági társulás jóváhagyására vonatkozóan a következőket állapította meg:

„A Szakadát faluban végzett felvilágosító munka eredményeként 15 dolgozó paraszt család kérte felvételét az újonnan megalakuló mezőgazdasági-állattenyésztési társulásba. Egyben kérték a mezőgazdasági területeik tagosítását, hogy ezáltal a gépesített nagyüzemű mezőgazdaságon keresztül nagyobb terméseredményeket érjenek el és biztosítsák a jobb életet. A fentiek alapján a V.B. kiküldöttjei a mezőgazdasági ügyosztály szakembereivel közösen kiszálltak a faluba a tagosítási munkálatok lehetőségeinek és végrehajtási módzatainak tanulmányozására, illetve végrehajtására. A helyszínen a kiküldöttek a helybeli Néptanács Végrehajtó Bizottsággal karöltve az alábbiakat állapították meg: a Szováta városhoz tartozó „Szakadát” faluban 15 család kérte felvételét a mezőgazdasági társulásba és annak felavatását. A fenti 15 család az alábbi területeket hozta be a mezőgazdasági társulásba: összesen 18,14 ha mezőgazdasági ingatlant, melyből szántó 11,49 ha, kaszáló 6,65 ha. A belépett tagok, illetve családok az alábbi élő és holt leltárral rendelkeznek: 13 db. tehén, 14 db. ló, 8 db. szekér, 7 db. eke és borona. A tagosítási munkálatokra áttérve, a behozott területeket és azok minőségét szem előtt tartva 3 tagba javasoltak tagosítást, mivel a földek minősége dülönként és parcellánként változik. A belépő családok társadalmi összetétele: 4 középparaszt és 11 szegényparaszt. A belépett családok közül 3 R.M.P. tag, a többi családok különböző tömegszervezetek tagjai.”⁹⁶

Ilyésmező számára a rajoni pártbizottság büroja 1957. december 20-án tartott rendkívüli ülésén vitatta meg az ilyésmezei mezőgazdasági társulás feltételeit, 1957. december 22-én jóváhagyva felavatását „Új Élet” néven.⁹⁷ A rendkívüli bírói ülésen jelen volt Rab Lajos első titkár, Páll Imre, Balogh Margit titkárok, Benedek János, Cseresnyés Sándor és

---

meg őket álmukban az államhatóság emberei, miután az őrségbe osztott tagok az ital hatására elaludtak. A kolozsvári Katonai Bíróság Marosvásárhelyen 1959. október 20-án hirdetett ügyükben ítéletet: Gáll Ferencet 20 évre, Barabást, Ilyést, Ötvöst és Dragoşt fejenként 15 évre ítélte. Dávid Gyula (szerk.): *i.m.* 41, 91, 138, 165, 184, 266 pp.

94. ANDJM, Fond SPRSP, dos. 47/1957, 26 f.

95. Uo. 14 f.

96. Uo. 21 f.

97. Uo. 51 f.

Szabó Sándor elvtársak mint büro tagok.⁹⁸ A pozitív határozatot az egy nappal korábban elkészített jelentés alapján hozták meg. Az 1957. december 21-i jelentés szerint a Szováta városhoz tartozó Ilyésmező faluban 12 család kérte felvételét a mezőgazdasági-állattenyésztési társulásba. A 12 család a társulásba összesen 5,12 ha mezőgazdasági ingatlannal lépett be, amelyből szántó 2,85 ha, kaszáló 2,27 ha. A beszolgáltatott állatállomány és a megművelést biztosító eszközök száma sem volt sokkal biztatóbb: 4 db. tehén, 5 db. ló, 30 db. juh, 3 db. eke, 5 db. szekér és 3 db. borona képezte az élő és holt leltárt. A belépett tagok által beszolgált területek tagosítását két darabban mérték ki,⁹⁹ szem előtt tartva a földek minőségét. A jelentés megvizsgálta a belépett családok társadalmi összetételét is: eszerint 3 család középparaszt, 9 család pedig szegényparasztnak minősíthető. A jelentés bonuszként emlegeti, hogy a belépett családok tagjai között van 4 R.M.P. tag, illetve többen különböző tömegszervezetek tagjai.¹⁰⁰ Az erdőszentgyörgyi rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottsága, a 119/1957 számú határozattal végezetül engedélyezte „a Magyar Autonóm Tartomány, Erdőszentgyörgy rajon Szováta községbéli, Ilyésmező faluban lévő Állattenyésztési Társulás létrehozását 12 családdal és 5,12 ha területtel.”¹⁰¹ Az újonnan megalakult állattenyésztési társulás a falu kultúrházában ünnepelte meg a nagy eseményt.¹⁰²

1960-tól kezdődően új offenzíva indult meg a társas gazdaságból még mindig kimaradók ellen. A felvilágosító munka következtében sikerült a lakosságot társas gazdasági tagokká változtatni. Az 1960. május 6-i jelentés a szovátaai „November 7” mezőgazdasági társulás tagosítási tervzetére vonatkozóan megállapította, hogy a „Szováta városban végzett felvilágosító munka eredményeképpen a mai napig 113 család kérte felvételét a már meglévő mezőgazdasági társulásba 154,10 ha területtel.”¹⁰³ Szakadátban pedig a „December

98. Uo. 52 f.

99. A tagosítás egy nappal korábban, 1957. december 20-án zajlott le. A jegyzőkönyv szerint a szervezést az önkéntesség elve alapján végezték el, kényszer alkalmazása nélkül. A tagosítás két tagban történt: az I. osztályú „Égetvész” dűlőben, valamint a III. osztályú „Juhodészke” dűlőben tagosítottak. A „Tehénypatak”, valamint a „Kápolna” dűlőben 3 parcella tagosítatlan maradt, mivel minőségileg és a falutól való távolságukból kifolyólag nem lehetett tagosítani. A földcsere alkalmával 6 parcellát cseréltek el, az érvényben lévő állami és Párt utasításoknak megfelelően. A földcseréknél a parcellák elosztását 4 személyből álló bizottság végezte el, szem előtt tartva a gazdák családi helyzetét, melyek cserébe a területet adták. A földcsere és tagosítás igazságos kiemelését Erdőszentgyörgy rajon pártbizottsági titkára, Pál Imre, a Városi Pártbizottság részéről Kiss Béla, Aba Viktor, Hajdú Béla, a Városi Néptanács részéről pedig elnöke, Fülöp József garantálta. Uo. 75 f.

100. Uo. 74 f.

101. Uo. 57 f.

102. Az ünneplés maga gyakorlatilag gyűlés, ahol a megalakulást dédelgető városi néptanács képviselői is jelen vannak, és válaszolnak a felmerülő kétélyekre. Az ekkor, 1957. december 22-én felvett jegyzőkönyvet lásd a 3. számú mellékletben.

103. „A rajoni Néptanács mezőgazdasági ügyosztályának szakemberei a helyszínre kiszállva a helybéli néptanács Végrehajtó Bizottságával karöltve az alábbiakat állapította meg: a „November 7” elnevezésű mezőgazdasági társulás 566 taggal és 155 ha területtel rendelkezik. A fent nevezett tagságból újonnan beállt 113 család 154,10 ha földterülettel, melyből szántó 96,60 ha, kaszáló 57,50 ha. Az újonnan beállt 113 családnak még 42,10 ha földterülete szerepel magántulajdonban, melyből szántó 18,59 ha, kaszáló 6,69 ha, s mint kert 16,82 ha. Az újonnan beállt 113 család a következő élő és holt leltárral rendelkezik: ló 40 db., tehén 61 db., bornyú 62 db., disznó 48 db., juh 148 db., szekér 57 db., eke 44 db., borona 37 db., vetőgép 1 db. A

30” mezőgazdasági-állattenyésztési társulás kiegészítő tervezete szerint a „Szováta városban végzett felvilágosító munka eredményeképpen a mai napig 37 család kérte felvételét a már meglévő mezőgazdasági állattenyésztési társulásba 56,29 ha összterülettel.”¹⁰⁴

Az ilyésmezői mezőgazdasági-állattenyésztési társulat kiegészítő tagosításának tervezetében az elvégzett felvilágosító munka eredményeképpen „59 család kérte felvételét a már meglévő mezőgazdasági-állattenyésztési társulásba 41,87 ha területtel.”¹⁰⁵

Az 1960 májusában a mezőgazdasági-állattenyésztési társulások helyzetéről készített kimutatás¹⁰⁶ a következő:

Ssz.	Társas gazdaság neve/tagság	Tagok összesen	Szántó	Kaszáló	Összesen
1.	November 7	566	697	458	1155 Ha
	Régi tagok	453	600,40	400,50	1000,90
	Új tagok	113	96,60	57,50	154,10
2.	Új Élet	74	24,75	22,25	47
	Régi tagok	15	2,89	2,24	5,13
	Új tagok	59	21,86	20,01	41,87
3.	December 30	75	60	35	95
	Régi tagok	38	25,95	12,76	38,71
	Új tagok	37	34,05	22,24	56,29
4.	Május 1	40	48,28	78,38	143,23
	Összesen	756	830,03	593,63	1440,23

Az általános tájékoztató jelentés szerint: „a felvilágosító munka folyamán Szováta és a hozzátartozó falvakban (tanyákon) 4 társas gazdaság alakult meg 756 taggal, 1440,23 ha területtel, melyből szántó 830,03 ha, kaszáló 593,63 ha. [...] Jelenleg még magángaz-

113 család 344 lelket számlál, melyből 206 munkaképes. Középparaszt 8, szegényparaszt 78 és munkás 27 személy.” ANDJM, Fond SPRTM, dos. 47/1957, 7 f.

104. „A rajoni néptanács mezőgazdasági ügyosztályának szakemberei a helyszíre kiszállva a helybéli néptanács Végrehajtó Bizottságával karöltve az alábbiakat állapították meg: a „December 30” elnevezésű mezőgazdasági állattenyésztési társulás összesen 75 taggal és 95 ha területtel rendelkezik. A 75 tagból 37 tag kérte újonnan a felvételét 56,29 ha összterülettel, melyből szántó 34,05 ha, kaszáló 22,24 ha. Az újonnan beállt 37 családnak nincs be nem hozott területe. Az újonnan beállt 37 család a következő élő és holt leltárral rendelkezik: ló 19 db., tehén 21 db., bornyú 15 db., disznó 15 db., juh 133 db. székér 16 db., eke 13 db., borona 10 db. A 37 család 169 lelket számlál, melyből 96 munkaképes. Középparaszt 4, szegényparaszt 7 és munkás 26 személy.” Uo. 4 f.

105. „A Rajoni Néptanács mezőgazdasági ügyosztályának szakemberei a helyszíre kiszállva a helybéli néptanács Végrehajtó Bizottságával karöltve az alábbiakat állapították meg: az „Új Élet” elnevezésű mezőgazdasági állattenyésztési társulás összesen 74 taggal és 47 ha földterülettel rendelkezik, a 74 tagból 59 tag újonnan kérte felvételét 41, 87 ha területtel, melyből szántó 21,86 ha, kaszáló 20,01 ha. Az újonnan beállt 59 tagnak még 69,04 ha földterület szerepel magántulajdonában, melyből szántó 29,22 ha, kaszáló 37,23 ha, legelő 1,06 ha és belsősgben lévő szántó 1,53 ha. Az újonnan beállt 59 család a következő élő és holt leltárral rendelkezik: ló 19 db., ökör 6 db., tehén 68 db., bornyú 20 db., disznó 24 db., juh 141 db., székér 34 db., eke 26 db., borona 22 db. Az 59 család 232 lelket számlál, melyből 127 munkaképes...” Uo. 53 f.

106. Uo. 3 f.

dálkodást folytat 23 család, 55,74 ha területen. Továbbá vannak olyan társas tagok, akik nem álltak be öszbirtokkal, ez a terület 123 ha-t tesz ki. A fentiekből kiderül, hogy még beszervezhető 23 család és 178,74 ha terület, ami [összesítve] 1618,97 ha beszervezhető területet és 779 gazdaságot jelenthetne.”¹⁰⁷

A megalakított társas gazdaságokat már csak egy lépés választotta el attól, hogy kollektív gazdasággá váljanak. A Szovátán működő négy társas gazdaság összevonásából megszülető „Március 6” kollektív gazdaság megalakulási procedúráját – ami a szovátai közösség kérelmének egyre magasabb közigazgatási szinteken, illetve pártvonalon való megvitatását és jóváhagyását jelenti – szinte pillanatról pillanatra követhetjük.

1962. január 16-án a szovátai Néptanács székházában tartott gyűlésen a városi Néptanács Végrehajtó Bizottságának elnöke, a gazdasági előljáró Kiss Dénes, Lukács György, Kelemen Károly, Fülöp Simon, Kovács Jánosné, Szabó Árpádné, László György, Bíró Márton alapszervezeti titkár, Fülöp Miklós, Hegyi Lajos valamint Lukács István elvtársak megvitták a gyűlés napirendi pontját, melynek célja a városban újonnan alakulandó kollektív gazdaság kezdeményező bizottságának a létrehozása volt. Az így megszületett kezdeményező bizottság,¹⁰⁸ a gazdaságba beiratkozott 498 tag nevében benyújtotta kérelmét a szovátai Néptanács Végrehajtó Bizottságához, amelyben hangot adtak a termelősövetkezet megalakítását célzó kérelmüknek, a kérelem pártfoglalását szorgalmazva. A szovátai Néptanács Végrehajtó Bizottsága a kor szelleméhez igazodva, kedvező módon járult hozzá a kérelem elbírálásához – az 1157,76 ha területtel rendelkező és 498 családból álló gazdaság tagosításához és felavatásához –, elhatározva ugyanakkor, hogy a jövőbeli termelősövetkezet a „Március 6” nevet fogja viselni.¹⁰⁹ Az eljárás következő lépéseként, 1962. február 18-án a szovátai Néptanács Végrehajtó Bizottsága felterjesztette, az 1960-as közigazgatási átrendezés következtében megalakult Maros-Magyar Autonóm Tartomány, Marosvásárhely rajonjához tartozó Szováta kérését, a jövőbeli kollektív gazdaság tagosítása és felavatása engedélyezésének érdekében.¹¹⁰

A helyzetet kellően illusztrálja Manu Gheorghe mérnök rajoni delegátus jelentése: „Szováta város összesen 2 001 családdal rendelkezik, amelyből földtulajdonos 779. A kollektív gazdaságba beiratkozott 498 család, ami 64%-ot jelent a területet birtokló családok összességéből. Szováta város összterülete 13 657,20 ha, amelyből mezőgazdasági terület 2 987,78 ha, ebből szántó 1 049,93 ha, kaszáló 712,94 ha, legelő 1 224,91 ha, erdő 10 349,75 ha és más területek 319,67 ha. Szováta város kollektivizálható területe 1 792,68 ha, amelyből mezőgazdasági terület 1 667,35 ha, ebből szántó 983,89 ha, kaszáló 666,55 ha, legelő 17,30 ha és más területek 124,94 ha. A T.SZ.-be beírt 498 család, magával hoz 1157,76 ha összterületet, amelyből mezőgazdasági 1091,86 ha, ebből szántó 637,89 ha, kaszáló 436,67 ha, legelő

107. Uo. 2 f.

108. A következő összetételű kezdeményező bizottság született: Lukács György, a kezdeményező bizottság elnöke; Kovács Jánosné, a Központi Bizottság titkára; Kelemen Károly, Fülöp Miklós, Bíró Márton, Szabó Árpádné, László György, központi bizottsági tagok; Fülöp Simon, Hegyi Lajos, Lukács István tagok. ANDJM, Fond Sfatul Popular Raional Tîrgu-Mureş (Marosvásárhely Rajon Néptanácsa, a továbbiakban SPRTM), 505/1962, 79 f.

109. Uo. 78 f.

110. Uo. 76 f.

17,30 ha és más területek 65,90 ha. Következésképpen a termelőszövetkezetbe beírt családok a város kollektivizálható területéből. 65%-kal rendelkeznek. [...] A város 43 párttaggal és párttagságra jelölt személlyel rendelkezik, akikből 35 földtulajdonos, ami a Termelőszövetkezetbe iratkozottak 81%-át jelenti. A képviselők száma Szováta városban 36, akikből 8 rendelkezik földdel és 75%-ban iratkoztak be a T.SZ.-be. [...] A Termelő Szövetkezetbe beiratkozott 498 család 1 669 családtagot összesít, amelyből munkaerő 1 165, ebből 548 férfi, 617 nő. Az a 281 család, amely még nem iratkozott be a Termelő Szövetkezetbe, 634,92 ha összterületet birtokol, amelyből mezőgazdasági 575,49 ha, ebből 346 ha szántó, kaszáló 229,88 ha, legelő 0 Ha, és más területek 59,04 ha. [...] A T.SZ.-be beállt 498 család a köztulajdonba a következő élő és holt leltárt hozza: 1. élő leltár: 215 ló, 3 szarvasmarha. 2. Holt leltár: 176 szekér, 203 eke, 162 borona, 4 vetőgép, 13 kukorica-vetőgép, 11 kapagép, 206 hám, 2 traktor, 2 cséplőgép, 2 kovácsműhely, 1 bognárműhely, 2 vízimalom, 2 favágógép. A kollektívtagok saját gazdaságukban a következő élő leltárral rendelkeznek: 283 tehén, 177 borjú, 633 juh. [...] A kollektívtagoktól megvásárolható 50 db. tehén. A kollektívtagok számára tagosított szántóterület 40%-a gépesíthető. Szováta község 64 km távolságra található a tartományi és rajoni központtól, 44km-re a nyárádszeredai Gép- és Traktor Állomástól (S.M.T.), amely kiszolgálja a kollektívtagokat, míg vasútállomás kiűritő rakodótérrel a helységben is található. A Szováta városban megszületendő új gazdaság számára szükséges ügyviteli ház felépítése, 3 istálló 100 db. marhának, 3 istálló egyenként 50 db. lónak, 10 vagon nagyságú gabonarakta és 5 vagon befogadóképességű kukoricatarató. A T.SZ. patronálására javasolt vállalatok a szovátai I.L.B. és a szovátai I.F.”¹¹¹

A marosvásárhelyi rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottsága, miután meghallgatta a rajoni Agrár Osztály jelentését, 1962. február 19-i 59/1962. számú határozatával, engedélyezte Marosvásárhely rajon Szováta városában létrehozandó „Március 6” T.SZ. területeinek tagosítását.¹¹² A Román Munkáspárt részéről a rajoni pártbizottság, miután áttanulmányozza a jelentést, szintén egyetértett, és hasonlóképpen javasolta a szovátai „Március 6” kollektívtagok létrehozásának és felavatásának engedélyezését.¹¹³ A jóváhagyási procedúra utolsó lépéseként, a Maros-Magyar Autonóm Tartomány Néptanácsának Végrehajtó Bizottsága a 223/1962. sz. határozatával engedélyezte Marosvásárhely rajon Szováta városában létrehozandó „Március 6”

111. Uo. 72–73 ff.

112. „... a területek tagosítását 3 dűlőben fogják megvalósítani, a következőképpen: a „Jánosmezőnek” nevezett dűlőben 391 ha területet, amelyből szántó 227 ha. A „Roštádnak” nevezett dűlőben, 342,97 ha területet, amelyből szántó 130 ha. A „Meződeréknek” nevezett dűlőben 423,79 ha, amelyből szántó 280,89 ha.” Uo. 70 f.

113. Uo. 67 f. A „Március 6” termelőszövetkezet megalakulása után még a következő egységek rendelkeztek Szovátán területekkel: 1. Az Állami Gazdaság összesen 26, 75 ha területtel, melyből szántó 15,80 ha, kaszáló pedig 11 ha volt. 2. A Néptanács összesen 11766,75 ha területtel, melyből szántó 38 ha, kaszáló 21 ha, legelő 1208 ha, egyéb területek 150 ha és erdő 10349,75 ha. 3. Háztartási mellékletek összesen 61,31 ha területtel, melyből szántó 4,80 ha, kaszáló 12,17 ha, egyebek pedig 44,34 ha. 4. Idegenek összesen 9,66 ha területtel, melyből szántó 7,44 ha, kaszáló pedig 2,22 ha. A termelőszövetkezet kívüli területek összesen 11854,52 hektárt jelentettek. Uo. 73 f.

kollektív gazdaság megalakítását. A határozat megvalósításával pedig a tartományi Agrár Osztály és a marosvásárhelyi rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottságát bízta meg.¹¹⁴

A mezőgazdaság kollektivizálása, mint általában mindenhol a szovátai gazdálkodók munkakedvét is csökkentette, és aki tehetett, az iparban, a fakitermelő és feldolgozó vállalatoknál keresett megélhetést. A kollektivisták a mozgósítás ellenére nem kapcsolódtak be a munkálatokba és „csak az idősebbek, akik már nem tudtak, vagy nem akartak munkahelyet változtatni, maradtak meg a föld mellett”.¹¹⁵

Az interjúalanyok többségének emlékezetében a kollektivizálás a földbirtoktól való megfosztást jelentette, a gyenge minőségű munka és a dologkerülés bátorítását, amely aztán az igazságosság és a felelősségtudat részleges eltűnéséhez is vezetett. Kialakult ugyanakkor az állammal szembeni függőség a lakosság jelentős hányadának tekintetében.

A gazdaságilag kimerült falusi társadalom lényegében tizenhárom esztendeig túlélésre rendezkedett be, az erőviszonyok egyenlőtlensége azonban a magántulajdon szocialista átalakításához vezetett. Az egyén és állam közötti küzdelem a tulajdonviszonyok „sikeres” átrajzolása után, az új termelési szervezetek keretei között is tovább folytatódott.¹¹⁶ A termelészövetkezetek sikertelenségére a legjobb bizonyíték a kommunista rendszer bukása utáni gyors felbomlásuk, amikor a gazdálkodók azonnal visszaigényelték földjeiket.

1. számú melléklet: A 92/1950-es Rendelet értelmében Maros megyében/Szovátán államosított ingatlanok jegyzéke.¹¹⁷

Ssz.	Tulajdonos neve	Helység	Kisajátítás mértéke
1	Sándor Viktor	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
2	Bécsi István és felesége	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
3	Segal Carol	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
4	Oprean és Marcu	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
5	Oltean Gheorghe	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
6	Ilyés József	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
7	Ștefănică Gheorghe	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
8	Páll Venczel	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
9	Bătuță Ioan özvegye	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
10	Milancovici Magdalena	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
11	Dr. Papp János	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
12	Dr. Papp János	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
13	Dr. Kovács Albert	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
14	Dr. Moldovan Iuliu	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan

114. Uo. 66 f.

115. Fekete Árpád, Józsa András, Szőke András, Zepeczaner Jenő: *i.m.* 196 p.

116. Oláh Sándor: *Csendes csatátér...*, 26 p.

117. ANDJM, Tabelul imobilelor naționalizate în jud. Mureș, Decret 92/1950, dos. nr. III, 157 f.

Ssz.	Tulajdonos neve	Helység	Kisajátítás mértéke
15	Jeremiás Béla özvegye	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
16	Grünberger Benő	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
17	Hirschl Alexandru	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
18	Klein Albert felesége	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
19	Trozner Anna	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
20	Moldovan Mariți özvegye	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
21	Vulențiu Ioan	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
22	Gotsling Herman	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
23	Friedman Zailing Ioan	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
24	Dr. Spitzer Viktor János	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
25	Balogh Vazul özvegye	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
26	Dr. Klein Dezső	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
27	Dr. Aurel Lucația	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
28	Stenfeld Géza	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
29	Porubszki Ferenc felesége	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
30	Boilă Miți	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
31	Dr. Eugen Nicoară	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
32	Dr. Soós Aladár	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
33	Deák Károly	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
34	Csipkés Ilona	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
35	Gemeimhardt Márton	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
36	Sz. Mária Kongregáció	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
37	Sz. Mária Kongregáció	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
38	Dr. Marius Sturza	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
39	Cătană Gheorghe	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
40	Hegyi Rezső	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
41	Dr. Ioan Cozma	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
42	Dr. Ghizelan Liviu	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
43	Lefkovics Rozália	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
44	V. Szőke Géza és gyermekei	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
45	Simon György	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
46	Matias Adriana	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
47	Dr. László Lázár	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
48	Rosenfeld Eugen Beno	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
49	Floașiu Ioan	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
50	Huzella Erzsébet	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
51	Sole Salamon felesége	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
52	Dr. Poruțiu Petre	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
53	Kokh Richárd	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan

Ssz.	Tulajdonos neve	Helység	Kisajátítás mértéke
54	(Bíró) Veny Krebs	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
55	Dr. Ciordaş Ioan	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
56	Dr. Venetu Ioan	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
57	Tőkés Ernő felesége	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
58	Niculescu Zeno	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
59	Knof Francisc	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
60	Sándor Anna	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
61	Lázár Margit	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
62	Borbély Gyula	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
63	Friedmann D. Schuszter A.	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
64	Sz. Mária Kongregáció	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
65	Dr. Reichadsper	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
66	Lukács István	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
67	Löwi Sarolta	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
68	Badiu Simion	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
69	Dr. Dan Sever	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
70	Hatfaludi István	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
71	Doboşan Maria	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
72	Kruhig Zoltán	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
73	Dr. Marius Sturza	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
74	Slamal Vasile	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
75	Dr. Ursace	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
76	Lukács István	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
77	Tőkés András	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
78	Dr. Kobori János	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
79	Schuszter Márton	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
80	Dr. Ioan Sever	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
81	Dr. Pascuţiu Lucreţia	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
82	Hajdú Géza	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
83	Fodor Sámuel	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
84	Csata Vincze	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
85	Kocsán Károly	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
86	S. Klein Adalbert	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
87	Ligner Adalbert	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
88	Vándori Sándor	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
89	Buresch József	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
90	Oltean Raveca	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
91	Moldován János és Áron	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
92	Puia Valer	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan

Ssz.	Tulajdonos neve	Helység	Kisajátítás mértéke
93	Pop Ștefan	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
94	Apostolescu Gheorghe	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
95	Tăslouveanu Octavian	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
96	Dr. Leucuța Aurel	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
97	Olteanu Raveca	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
98	Radvány Antal	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
99	Cosma, közjegyző	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
100	Ioan I. Nicolae	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
101	Târlea	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
102	Gyerák János	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
103	Zapodeanu Luiza	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
104	Dr. Székely Levente	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
105	Dr. Gidáli József	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
106	Fosztó Júlia	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
107	Bereczki F. Antal	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
108	Ilyés Tibor	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
109	Dr. Goia Ioan	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
110	Hajdú Margit	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
111	Kővári Sándor	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan
112	Aradi Orvosszövetség	Szováta-Fürdő	Teljes ingatlan

2. számú melléklet: Az 1958 folyamán államosított villák jegyzéke.¹¹⁸

Ssz.	Tulajdonos neve	Villa neve	Helység
1	Enghiș Aurora	Aurora ¹¹⁹	Szováta-Fürdő
2	Dr. Papp János	Belvedere	Szováta-Fürdő
3	Dr. Papp János	Félhold	Szováta-Fürdő
4	Dr. Papp János	Gomba	Szováta-Fürdő
5	Dr. Papp János	Mignon ¹²⁰	Szováta-Fürdő
6	Papp Ambrozia	Ambrozia ¹²¹	Szováta-Fürdő
7	Tanítók Szövetsége	Tanítók Villája ¹²²	Szováta-Fürdő
8	Fürdőszövetkezet	Patakmajor ¹²³	Szováta
9	Fürdőszövetkezet	Napház ¹²⁴	Szováta
10	Fürdőszövetkezet	Ileana Mică ¹²⁵	Szováta
11	Fürdőszövetkezet	Ileana Mare ¹²⁶	Szováta
12	Fürdőszövetkezet	Park ¹²⁷	Szováta

118. ANDJM, Fond SPRSP, Dosar centralizator privind vilele din orașul Sovata omise de la naționalizare conform Dec. 92/1950, dos. 1/1958, 1–192 ff.

Ssz.	Tulajdonos neve	Villa neve	Helység
13	Fürdőszövetkezet	Kaszinó ¹²⁸	Szováta
14	Fürdőszövetkezet	Fürdő Villa ¹²⁹	Szováta
15	Fürdőszövetkezet	Astra ¹³⁰	Szováta
16	Fürdőszövetkezet	Szováta ¹³¹	Szováta
17	Fürdőszövetkezet	Doina ¹³²	Szováta
18	Fürdőszövetkezet	Pacsirta ¹³³	Szováta
19	Fürdőszövetkezet	Egészség ¹³⁴	Szováta
20	Fürdőszövetkezet	Hotel Ștefan ¹³⁵	Szováta
21	Fürdőszövetkezet	Csend ¹³⁶	Szováta
22	Fürdővállalat	Patria ¹³⁷	Szováta
23	Fürdővállalat	Diana ¹³⁸	Szováta
24	Fürdővállalat	Izzapfűrdő ¹³⁹	Szováta
25	Fürdővállalat	Gérafűrdő ¹⁴⁰	Szováta
26	Fürdőszövetkezet	A Medve-fűrdő létesítménye ¹⁴¹	Szováta
27	Római-katolikus Püspökség	Caritas ¹⁴²	Szováta
28	Római-katolikus Püspökség	Pax ¹⁴³	Szováta
29	Római-katolikus Püspökség	Krisztina ¹⁴⁴	Szováta
30	Bírák Szövetsége	1. Pavilon	Szováta-Fürdő

119. Uo. 1–5 ff.

120. Uo. 6–13 ff. A Belvedere, Félhold, Gomba és Mignon villákra vonatkozó anyag lelhető fel.

121. Uo. 14–18 ff.

122. Uo. 19–23 ff.

123. Uo. 24–28 ff.

124. Uo. 29–33 ff.

125. Uo. 34–39 ff.

126. Uo. 40–44 ff.

127. Uo. 45–50 ff.

128. Uo. 51–54 ff.

129. Uo. 55–65 ff.

130. Uo. 66–70 ff.

131. Uo. 71–78 ff.

132. Uo. 79–86 ff.

133. Uo. 87–94 ff.

134. Uo. 95–99 ff.

135. Uo. 100–106 ff.

136. Uo. 107–110 ff.

137. Uo. 111–115 ff.

138. Uo. 116–121 ff.

139. Uo. 122–127 ff. Nem villáról van szó, hanem kezelési egységről.

140. Uo. 128–132 ff. A fűrdő mára már megszűnt, az ingatlan épülete pedig a „Pionír-házként” ismert.

141. Uo. 133–137 ff. A Medve-tó strandján lévő kezelési egység épülete.

142. Uo. 138–144 ff.

143. Uo. 145–150 ff.

144. Uo. 151–155 ff.

Ssz.	Tulajdonos neve	Villa neve	Helység
31	Bírák Szövetsége	2. Pavilon	Szováta-Fürdő
32	Bírák Szövetsége	Világegyetem ¹⁴⁵	Szováta-Fürdő
33	Szebeni Román Ortodox Püspökség	Maria ¹⁴⁶	Szováta
34	Szebeni Román Ortodox Püspökség	Román Ortodox Püspökség ¹⁴⁷	Szováta
35	Magyar Állam	CEC Villa ¹⁴⁸	Szováta
36	Kolozsvári Közigazgatási Hivatalnokok Szövetsége	Napoca ¹⁴⁹	Szováta
37	Magyar Állam	P.T.T. Villa ¹⁵⁰	Szováta

3. számú melléklet: Ilyésmező falu „Új Élet” állattenyésztési társulásának „alakuló gyűlésén” felvett jegyzőkönyv.¹⁵¹

Jegyzőkönyv

Felvéve 1957. december 22-én Ilyésmező falu kultúrházában az állattenyésztési társulás alakuló gyűlésén.

Jelen vannak: Szováta városi bizottsága részéről Aba Győző, a városi Néptanács részéről Fülöp József elnök, a Szováta társas gazdaság részéről Lukács György elnök, meghívottak közül Zsigmond József I.F.E.T igazgató, Fülöp János S.A.M. igazgató, a szervező bizottság tagjai, a 13 belépő tag és azok feleségei, valamint 8 ilyésmezei gazdálkodó.

Aba Győző a városi pártbizottság titkára üdvözli a megjelenteket, a gyűlést megnyitja. Ismerteti a gyűlés célját. Felkéri a kezdeményező bizottság elnökét, tegye meg a jelentését. A jelentés megtétele után Lukács György a szováta társas gazdaság elnöke ismerteti a minta-alapszabályzatot. A minta-alapszabályzat feldolgozása után Aba elvtárs kéri, hogy tegyenek fel kérdéseket az alapszabályzattal kapcsolatban.

145. Uo. 154–164 ff. A köztudatban az épületegyüttes a „Bírák villájaként” ismert.

146. Uo. 165–171 ff.

147. Uo. 172–177 ff.

148. Uo. 178–182 ff.

149. Uo. 183–187 ff.

150. Uo. 188–192 ff. A rövidítés: Posta, Távirat, Telefon.

151. ANDJM, Fond SPRTM, dos. 47/1957, 58–61 ff.

Bereczki Márton: Kéri, hogy még egyszer olvassák fel az alapszabályzatnak azt a részét, amely előírja a gép és traktorállomások szántását, hogy azt pénzbe vagy természetbe kell kifizetni.

Molnár Péter: Aki 10–15 ári földdel lép be köteles-e segíteni azoknak, akik nagyobb földterülettel lépnek be?

Kovács András: A társas gazdaság tagjai építhetnek-e a társulásba bevitt földterületekre?

Papp József: A társulás köteles-e igénybe venni a G.T.Á.-t ha van elegendő ígás állatjuk, amivel elvégezzék a szántást? Beléphetik-e valaki, akinek csak 20 ári kaszálója van, de nincs az ő nevében, azonban ő használja?

Válaszok:

Fülöp József Néptanács elnöke Bereczki Márton kérésére felolvassa a minta-alapszabályzat 18-ik szakaszát. Molnár Péternek: Nem köteles segíteni, ha pedig segít a közgyűlés által meghatározott munkadíjat köteles kifizetni az, akinek segített. Kovács Andrásnak: A társas gazdaság területére bármelyik társas gazdasági tag építhet, ha az olyan helyen fekszik, hogy belsőségnek lehet nyilvánítani, azonban beépítés alkalmával a beépített terület levonódik a társulásba bevitt földterületből. Papp Józsefnek: Ha a társulás ígás állatai el tudják végezni a szántást-vetést, nem kötelesek igénybe venni a G.T.Á. gépeit. 20 ári kaszálóval is tagja lehet bárki a társulásnak. A föld pedig azé, aki megműveli.

Az alapszabályzat megvitatása után Aba elvtárs felkéri a belépőket és azok feleségeit, hogy egyenként írják alá az alapszabályzatot. Ezután rátérnek a vezetőség megválasztására.

Aba elvtárs javasolja, hogy a vezetőség 5 tagból legyen, ezen javaslatot a belépő tagok elfogadják, így Kinda Sándor javasolja a vezetőtanácsba Bereczki Márton elvtársat, Bokor István helyeseli a javaslatot, egyetért azzal, hogy Bereczki Márton bekerüljön a vezetőtanácsba, a közgyűlés a javaslatot elfogadja. Molnár Péter javasolja Kovács András elvtársat, akit a közgyűlés egyhangúlag elfogad. Fülöp József javasolja Szekeres Józsefet, Kovács András helyesli a javaslatot, a közgyűlés elfogadja. Lázár Mihály javasolja Kinda Sándor elvtársat, amit a közgyűlés helyesnek talál és elfogad. Bereczki Márton javasolja Bokor Istvánt, a közgyűlés jónak találja és elfogadja.

Ezek után a vezetőség megválasztja mag közül az elnököt és a titkárt.

A vezetőtanács elnökévé Bokor István elvtársat és titkárt, pénztárosnak pedig Bereczki Márton elvtársat választották meg. Ezek után Aba elvtárs felkéri a jelenlevőket, ha van valakinek hozzászólása vagy javaslata tegye meg.

Papp József kér szót, aki a hozzászólásában kéri a gyűlést, hogy vegyék fel a társulás tagjai közé 20 ári földterülettel. Felvételét a gyűlés egyhangúlag elfogadta.

Simonfi Károly bejelenti, hogy meggyőződött a társulás felsőbbrendűségéről és arról, hogy a reakciós propaganda félrevezette, így kéri hogy vegyék fel őt is a társulásba 30 ári földterülettel. A közgyűlés a felvételét elfogadta. Azután Moldován László kér szót és kéri a közgyűlést, hogy vegyék fel őt is a megalakult társas gazdaságba 25 ári földterülettel. A közgyűlés a felvételét elfogadta. Cseresznyés Béni kér szót, hozzászólásában megemlíti, hogy az agitátorok többször is ellátogattak házához és nem tudták meggyőzni arról, hogy

az agitátorok csak a javát akarták és igazat mondtak mikor a házához ellátogattak, most kéri, hogy a közgyűlés vegye fel a társas gazdaság tagjai közé 2 földparcellával, mintegy 62 ári területtel. A közgyűlés a felvételét elfogadta.

Fülöp János Néptanács elnöke szól hozzá, üdvözlő beszédet tart az újonnan megalakult társas gazdaság közgyűlésének és a Városi Néptanács V.B. részéről a legmesszebbmenő segítséget ígéri, mind szervezeti, mind politikai és gazdasági téren. Figyelmezteti a társas gazdaság tagjait, hogy ne hallgassanak a reakció szavaira és verjenek vissza minden olyan rémhírt, amely a társulás megbomlására, vagy rovására vezetne.

Fülöp János, a S.A.M. igazgatója szól hozzá, hozzászólásában megemlíti, hogy ez a nép számára örömnapi tekintettel arra, hogy ő innen származik és neki szülőotthona, azonban dacára annak hogy nem tartózkodik idehaza, minden vágya az volt, hogy szülőfaluján segítsen és az ott lakókat boldogabb életútjára terelje. Ez a vágya ma beteljesedett és vállalja, mint S.A.M. igazgatója a társas gazdaság patronálását. Vállalja, hogy a továbbiakban mindennemű segítséget megad, hogy az ilyésmezei „Új Élet” elnevezésű társas gazdaság nevéhez hasonlóan egy új életet teremtsen Ilyésmezőben.

Lukács György: Hozzászólásában megemlíti az 1955. december 11-iki közgyűlést, ott ahol a Szóvátai Társas gazdaság megalakulása alkalmával ugyanilyen gondolkozó arcokat látott, akik elvoltak azon gondolkozva, hogy vajon mi is lesz a továbbiakban, de a Párt vezetésével a szóvátai társas gazdaság oda fejlődött, hogy az akkori 15 taggal szemben ma 108 tagot számlál és mintegy 29 földműves adta be belépési nyilatkozatát. Az utóbbi közgyűlésen pedig a régi társas tagok közül 6-an több mint 17 ha területet hoztak be. Javasolja a társas gazdaság jól menetele érdekében a közgyűléseket látogassák pontosan, ahol saját maguk vezetik és irányítják a társas gazdaságot. A közgyűlések alkalmával használják az építő kritikát és minden kérdést ott tárgyaljanak meg, semmit az utcára ki ne vigyenek, hogy esetleg a reakció felhasználhassa ellenpropagandának. Továbbá megemlíti azt, hogy megalakuláskor a közös alap kimondottan csak a beiratkozási alaptól tevődött össze. A Párt és Kormányunk segítségével 10 000 lej kölcsönből és a tagok hozzájárulásából 64 db. juhot vettek, amelynek a takarmányozása 1958. április 25-ig biztosítva van, így az állóalap értéke jelenben 19 200 lej, javasolja, hogy az állóalap növelésére minél többen adják össze állataikat és vegyenek fel állami kölcsönt, amellyel lényegesen segítenek a társas gazdaság életén. Ígéri, hogy a Szóvátai Társas gazdaság részéről minden segítséget megadnak az Ilyésmezei Társulás megerősítése érdekében.

Zsigmond József az IFET vállalat nevében üdvözlö az új társas gazdaságot és ígéri, hogy a patronáló üzem mellett legmesszebb menő segítséget fog adni, hogy a társulás földjeinek trágyázását biztosítani fogja olyanképpen, hogy bizonyos mennyiségű szalmaért trágyát ad és biztosítja a platót a trágya leszállítására. Ezen kívül vállalja, hogy az Erdészeti Hivatalon keresztül egy juhszájván építéséhez szükséges fenyőanyag kiutalását megszerzi és a leszállítását a vonattal biztosítja.

Aba Győző elvtárs, bezáró beszédében kiértékeli a gyűlés menetét és megállapítja azt, hogy az új társas gazdaság életerős lesz, és hogy itten nem fogunk megállni, hanem a szervezési munka addig folyik, amíg minden egyes becsületes ilyésmezei dolgozó tagja

lesz az „Új Élet” társas gazdaságnak. Felhívja a figyelmüket, hogy ne hallgassanak a reakció rémhír terjesztőinek, hanem fogjanak össze közös akarattal a társas gazdaság megerősítése érdekében.

Aba Győző elvtárs ígéri, hogy a Városi Pártbizottság nevében mindennemű segítséget megad a társas gazdaság jó menetele érdekében és támogatni fogja mind politikailag, mind szervezetileg ezt.

Mivel több hozzászólás nem volt jó munkát kíván az új Társulásnak, köszöni a szíves türelmét és a gyűlést bezárja.

k.m.f.

Gyűlést levezető elnök
Aba Győző

Jegyzőkönyv vezető
Tófalvi Irma

Lukács Olga:

A magyar református egyházkerületek országos képviselőtének kialakulása és szerepe az Osztrák–Magyar Monarchiában

The National Representation of the Hungarian Reformed Church

Districts: Its Development and Role in the Austro-Hungarian Monarchy

The Settlement of 1867 brought a new chapter in the relations of the Reformed Church Districts. During the absolutistic era relations among the districts existed only at spiritual level, each one struggling for its autonomy separately and in isolation.

The institution of the Convent is based on the decrees of the Synod held in Buda in 1791, its goal being the single representation of the Hungarian Reformed Church.

In the years marked by absolutisms the holding of larger meetings was strictly prohibited, hence the activities of the Convent also ceased. After the withdrawal of the Patent in 1860 Convent-meetings were held in Budapest, however, Transylvania was only represented at these meetings starting with 1867. The Hungarian Reformed Convent was finally created in 1873 after several meetings, becoming the representative of the whole Hungarian Reformed Church.

The competence of the General Convent can be summarized as follows: its functions were the enforcement of the synodal decrees as well as the protection of the Church's rights. Other tasks of the Convent were: supervising the mission, administering the deacon work in the church and the complementary payments of the priests and solving issues regarding church-owned schools. At disciplinary level the Convent was the highest instance. Its members were elected by the general meetings of the districts and not by the presbyteries.

This paper presents the significance of the National Synod as well as those development phases, which lead to its organization.

Starting with 1876 the necessity of organizing a national synod increased significantly on part of the Reformed church districts. The task of its organization fell on the Convent.

It was decided that the National Synod will be reorganized every ten years, its primary function being the legislative one.

In its times of intermission the Synod was replaced by the General Convent.

On 31st of October 1881, after a four-year preparation period the highly important Conventional Synod could finally commence its activities in Debrecen, where the statute books of the five Reformed church districts were drawn up. Its main importance consisted in the fact that the Hungarian Reformed Church could thereafter finally organize itself at national level, could uniformly define its constitutional framework and its general representation both in its own circles as well as towards the state and the Austrian monarchy.

Key-words: The institution of the Convent, Other tasks of the Convent, disciplinary level the Convent, National Synod, general representation.

Az 1867-es kiegyezéssel a református egyházkerületek kapcsolatai új fejezethez érkeztek. Az önkényuralom alatt az egyházkerületek közti kapcsolatok csak szellemi síkon léteztek, és mindegyik egyházkerület egyénileg, elszigetelve harcolt az autonómiájáért. A négy

magyarországi egyházkerület között – főleg a pátens harcok idején – 1856-tól élenkebbé vált a kapcsolat, hisz az Entwurf előírásai egyformán fenyegették mindnyájuk autonómiáját. Ebből a pátens-ellenes tömörülésből Erdély kimaradt, mivel a rendelet az ő területén nem lett volna közvetlen módon érvényes. Ennek ellenére a passzív ellenállás és a magyarországi hittesvérekkel való szolidarizálás Erdélyben is nyilvánvaló volt.

A Bach-korszak idején tilos volt bármiféle népi gyűlés, szervezkedés, annak ellenére a magyarországi református egyházkerületek azon fáradoztak, hogy létrehozzanak egy országos zsinatot, mely egyházuknak legfőbb törvényhozó és képviseleti testületét jelentette volna.¹

E törekvésük csak 1860-ban, a pátens felfüggesztését követően valósulhatott meg, amikor a magyarországi egyházkerületek magvonalakban visszatérhettek az 1848 előtti helyzethez.

I. A Konvent keletkezése, célja és működése

A konvent intézménye az 1791-es budai zsinat határozatain alapszik. A budai kánonok IV. fejezete így szól: „De Genereli Superintendentiarum conventu, seu Generali Consistorio.” A fejezet 19. kánonja a konvent hatáskörét határozta meg: „Hogy az egyházi kormányzásban, a lényeges dolgokban, az egyházkerületek által az egyformaság fenntartassék, a fontosabb esetekben, hol a kerületek határozatai szétágaznak, véleményeik és szavazataik egyesíttessenek, hogy a dolog közös határozattal döntessék el, hogy az egyh.-kerületi törvényszék által revideált pereknek utolsó folyamodási törvényszéke legyen, hogy azon dolgokban, melyek bármi tekintetben az evangélikus egyházak közös ügyére vonatkoznak közös vagy együttes tanácskozás történhessék, végül, hogy az országos hatóságaival a közeledés és ügyvitel fenntartassék: az aug. vagy helv. hitv. szuperintendentiák egyetemes közgyűlést vagy főkonzisztóriumot is fognak tartani.”²

A latin elnevezést 1818-tól „közönséges konzisztóriumnak” fordították, majd 1841-től „egyetemes közgyűlésnek,” 1867-től pedig „egyetemes értekezletnek”.

A 19. sz. első felében minden évben tartottak gyűlést, 1831 és 1833–1836-os évek kivételével, amikor az országgyűlések miatt nem lehetett megtartani, de voltak évek, amikor kétszer is összegyűltek, és az előírt hatáskörökben intézkedtek.³

1. Annak ellenére, hogy a körülmények nem látszottak kedvezni a zsinattartásnak, ebben a korszakban a kérdésről írások láttak napvilágot. Ilyen például Irinyi József: *A zsinati előkészületekről a legfőbb vonásokban*. Pest, 1859. c. műve. A szerző az 1791-es zsinat szabályaiból indul ki és rámutat arra, hogy az elkövetkezendő zsinatoknak miket kell a jövőben kiküszöbölniük, melyek a budai zsinatnak a hiányosságai. A kérdéssel Révész Imre már ebben a korban is foglalkozott *Magán használatra feltett jegyzetek, melyek az 1859. október óta, protestáns egyházalkotmányi ügyben kibocsátott rendeletekben előforduló tételekre vonatkoznak címmel*. Melyet a Révész Kálmán által összeállított munkában találunk: *Révész Imre munkái a pátens korából (1859–1860)*. Budapest, 1900. 140–158; Uő: *Indítványjavaslat a magyar protestáns egyházalkotmány 1860. áprilisi stádiumán*. Uo. 192–196.
2. Bud. Can 19.
3. Kovács Albert: *A konvent szervezetének indoka*. In: Erdélyi Protestáns Közlöny, 1873. 242–242. (A továbbiakban: EPK.)

A konvent éppúgy municipális (törvényhatósági) alapon szerveződött, mint a régi országgyűlés. Követői ugyanúgy utasításokkal voltak ellátva, mint az országgyűlésiek, de megállapodásait nem terjesztette újabb megvitásra a kerületekhez.⁴

A forradalmat követően 1860. szeptemberében Debrecenben tartották az első konventi gyűlést, mely egyben az egyházkerületek örömtalálkozása volt; a pátens visszavonását ünnepelték. A konventen tárgyaltak a gyülekezetek szabadságáról, mely a protestantizmus alapelve, ugyanúgy mint az egyéni jog és szabadság, valamint a polgári vagy politikai társadalom szabadsága. Tárgysorozatként szerepelt a presbitérium választásának módja is.⁵ A konventen azt is megállapították, hogy a protestáns iskola- és nevelésügy elválaszthatatlan kapcsolatban áll az egyházzal.⁶

1863-ban Pesten tartották a második konventet. Ez alkalommal szintén a presbitériumok szervezéseinek módjáról esett szó, de felelevenítették azt is, hogy miként tartották korábban a konventi gyűléseket, és milyen mértékben sikerült az egyház ügyét kormányi szinten képviselni. Tették ezt azzal a céllal, hogy a múlt példájából eligazítást nyerjenek, hogy az elkövetkezendőben mi módon tudná a konvent sikeresen képviselni az egyház ügyét. Felmerült annak igénye, hogy a tanügyi bizottság minél előbb kezdje meg munkáját.⁷ Szó esett a vegyes házasságokról, a reverzálisról és az érettségi vizsgák tárgyáról.⁸

A konvent harmadik gyűlését szintén Pesten tartották 1867-ben. Ezúttal erdélyi képviselők is jelen voltak,⁹ akik már jól kidolgozott elképzelésekkel vettek részt a tanácskozáson.¹⁰

A nagy eseményre történő készülődéssel kapcsolatosan érdekességként emelnék ki az Erdélyi Református Egyházkerület 1866-os zsinatának döntését a Magyarországgal esedékes unióról. Nagyon örvendenek, de „felkérjük a méltóságos egyházfőtanácsot, méltóztasson minden lehető módon oda munkálni, hogy az erdélyi református anyaszentegyházunknak [...] lelkiismereti szabadsága, abból folyó autonómiája, egyházi alkotmánya és törvénye az uniót létesítő törvényekben örök időkre biztosítva legyenek”¹¹

4. Kovács Albert beszéde, melyet a ref. Egyház conventjén tartott a szervezeti kérdésben. In: Egyházi Reform, 1873. 205. (A továbbiakban: ER.)

5. A Dunántúli Helv. Hitv. Evang. Egyházkerület szabályrendeleteinek gyűjteménye. Szerkesztette: Horváth Mihály. Pápa, 1867. 104–107. Részletes beszámoló a presbitériummal kapcsolatos vitáról, valamint a határozatokról.

6. Az adatokat másodkézből vettem: Czelder Márton: A Konvent. MPEIF 1874. 251. (A továbbiakban: Czelder: A Konvent) Az 1873-as konventi ülésen Kovács Albert rosszállóan szólt erről az értekezletről. Arról is említést tett, hogy ennek az értekezletnek a jegyzőkönyve nem ismeretes.

7. Ráday Levéltár (a továbbiakban: RL) C/93. Pátens iratok. 1861/63. A sárospataki közgyűlésen kérték, hogy a konventi ülések után közvetlenül tartsák a tanügyi bizottság üléseit, melynek munkája a pátens visszavonása után váljon rendszeressé, mert ezt az iskola ügy megoldásának sürgőssége szükségessé teszi.

8. Uo. 252.

9. Az Erdélyi Református Egyházkerület Kolozsvári Gyűjtőlevéltára (a továbbiakban ErdRefLvt) Főkonzisztórium Levéltár (a továbbiakban FkLvt) 1867/380. A képviselők: a püspök, Nagy Péter, az öt egyházkerületi főgondnok: gróf Mikó Imre, gróf Teleki Domokos, gróf Bethlen János, báró Kemény István.

10. ErdRefLvt FkLvt A/3. Zsinat 1867/116. Az erdélyiek már a 1867-es zsinaton készültek az egyetemes konvent felállítására: „superintendentiánk addig is „míg az országgyűlés vallási dolgokban határozna, mit bizonyára megelőzend egy protestáns nemzeti konvent, egy bizottságot nevez ki, mely határozottan körvonalozott programot állítson meg, hogy szuperintendenciákra mit vél jogosnak és hasznosnak”.

11. ErdRefLvt. FkLvt. A/3. 1866/101. Elvárásait az 1868-as zsinaton a konventi jegyzőkönyv felolvasása után

Ezúttal a konvent minőségéről, jogkörének megállapításáról tárgyaltak. A kérdés az volt, hogy a jelen levő, vagy más tagokból álló konvent felruházható-e az egyetemes református egyházat érdeklő és illető intézkedési, kormányzási jogkörrel és hatalommal. A kérdést nem tudták ugyan megválaszolni, de a jelenlevők egyértelműen központi, országos egyházi presbiteri szervezeten alapuló főtanácsot szerettek volna létrehozni, mely a református egyházat végrehajtó hatalommal kormányozza.¹² A pesti tanácskozás jegyzőkönyvét véleményezés végett minden egyházkerület közgyűlésének megküldték.¹³

A kormány iránti bizalom kérdését is tárgyalták, különösen az iskolaügyet, amely akkor már a kormányt is foglalkoztatta. Ebben a kérdésben a konvent két táborra szakadt. Az egyik párt – főleg a pestiek – az 1868-os vallásügyi hiányos, de mégis előrelépést jelző törvényt meglepedéssel fogadta, és hangoztatta, hogy a magyar protestantizmusnak támogatnia kell a kormányt az oktatás és nevelés ügyében.¹⁴

A másik párt – a debrecenieké – elismerte ugyan a kormány intézkedéseit az iskolaügyben, de nyíltan kifejezte bizalmatlanságát amiatt, hogy a kormány felekezeti érdeket képvisel, kijátszva az állami jog és egyenlőség elvét. Emiatt nem szívesen adja át felekezeti iskoláinak felügyeletét. A két párt között a nézeteltérések idővel egyre inkább elmélyültek. Bizalmatlan, sőt rossz viszonyban telt el néhány év.

A Konvent fontosságát hangoztatta Dunántúl, Erdély és Tiszántúl, míg Pest és Dunáninnen ellenezte, mert véleményük szerint, a Konvent csak „pipázni gyűl össze”.¹⁵

A két párt közötti nézeteltérés odavezetett, hogy épp egy hivatalos képviseleti szerv hiánya miatt történhetett meg az, hogy a kormány az 1868. 38. a népiskolai törvénycikk megalkotásánál elnézett a reformátusok feje felett, arra hivatkozva, hogy nem volt egyetemes és hivatalos képviseletük, amellyel szóba állhatott volna. E tapasztalat és az évek során összegyűlt feladatok is megérlelték azt a gondolatot, hogy a református országos egyháznak szüksége van egy alkotmányozó zsinatra, de addig is, amíg ez létrejönne, szükségét látták egy „general-konvent” létrehozásának.

2. Az egyetemes konvent kialakulása körüli viták

A Miskolcon 1873. május 8-án, báró Vay Miklós tiszáninneni kerület legidősebb főgondnoka 50 éves jubileuma alkalmával összegyűltek a református egyházak püspökei és legfőbb képviselői. Elhatározták, hogy a legközelebbi konventen javaslatot fognak előterjeszteni az egyházak szorosabb együttműködésére és a konvent újjászervezésére.¹⁶

a Főkonzisztórium számára ismét megfogalmazták. Lásd ErdRefLvt FkLvt 1868/18.

12. *Tanulmányok a magyarországi református egyház történetéből. 1867–1978.* Főszerkesztő Bartha Tibor és Makkai László. In: *Studia et acta ecclesiastica*. V. Budapest, 1983. 194. (A továbbiakban: *Studia et acta*.)

13. ErdRefLvt FkLvt 1868/353, 1868/793.

14. Czelder: *Konvent*. 253.

15. Uo. 254.

16. *Báró Vay Miklós beszéde*. In: EPK, 1873. 153–154. „A protestáns egyház csak akkor nyughatik meg teljesen, ha miként a vallás-felekezetek, úgy az állam és egyház egymáshoz viszonyai a jogegyenlőség elve szerint fejtenek ki és szilárdítanak meg, s az állam főfelügyeleti joga a nevelés és oktatás ügyében szabatosan

Az 1872 decemberéről a járvány miatt elnapolt gyűlést 1873. július 1-én Pesten kezdték meg. A Konvent öt napon át tanácskozott. Tárgysorozata az egész magyar reformátusság gazdasági, adminisztratív, törvényhozói ügyeire, az állam és egyház kapcsolataira terjedt ki.¹⁷

Az erdélyi képviselők nagy reménnyel mentek el a Konventre. Céljait és elvárásait Kovács Albert fogalmazta meg.¹⁸ Elvárásai az általános közeledésen túl a „papnöveldek” tervének egységesítése, a domesztika, azaz a közpénztár felállítása, melyből a szegény gyülekezetek évenként segílyt kapnak, az egész államsegély tökéletesítése. 1873-ban a centralizáció érintette az erdélyi egyházkerület 555 anya- és 515 leányegyházát, összesen 333 069 lelket,¹⁹ az öt egyházkerületben levő 60 eszperességet, ebből 18 erdélyit. A lelkészek száma az öt egyházkerületben 2 198, ebben a 172 segédlelkész is benne van, és összesen 2 006 anya- és 1 362 leányegyházat gondoznak. Az öt egyházkerület népessége 1 934 274 volt, ebből erdélyi 17,2%.²⁰ A számadatokból kitűnik, hogy az össz-reformátusságnak Erdély tette ki az egyötödét. Az intézkedések során ezt minden esetben figyelembe kellett venni.

A magyar és erdélyi egyházak egyetemes konventjén Vay Miklós mint hivatalára legidősebb főgondnok elnökölt. A legfontosabb tárgysorozati pontok a konventnek jövőbeli szervezését jelentették, de fontosnak tartották a tanügyi kérdések megvitatását, még mielőtt azok az országgyűlés elé kerülnének. Egy országos domesztika és nyugdíjintézet megállapítása is napirenden volt.²¹

A következőkben csak azokat a tárgysorozati pontokat szeretnénk kiemelni, amelyek elsősorban Erdélyt érintették.

Nagy Péter püspök az ún. kameratikum beneficium²² ügyében kérte a konvent közbenjárását és támogatását, mert 1848 óta az addigi értékeket bankóban fizették ki, és nem

---

körvonalaztatik.”

17. A tárgysorozati pontokat a tiszáninneri kerületi közgyűlés tűzte ki. A legfontosabbak a következők: „1. A katonáknál igénybe veendő lelkészi szolgálatok. 2. Az államsegély aránylagos felosztása. 3. A vallásos szerelmek orvoslása. 4. A tanítók és a képezdei ifjak hadmentessége. 5. A presbitérium bíraskodása. 7. A romániai misszió. 9. Az öt egyházkerület egyesülése oly módon, hogy a közös ügyekre nézve a szorosabb egyesülés kimondandó, a magyarhoni egyházkerületek között eddig létezett s már most remélhetőleg szorosabbra fűződő viszonyba az erdélyi anyaszentegyház is beleltessék. 10. A középtanodák rendezése. 11. Egyházi domesztika létrehozása. 12. Az erdélyi kameratikumok visszaállítása. 15. Az egyetemes tanügyi bizottmány alapszabályainak megállapítása a régi alapon. 16. presbitériumnak 3 vagy több évre választására nézve szabadság hagyatik fön. 17. A zsinattartás múlhatatlan szükségének kimondása. 18. Stóllák szabályozása. 19. A Molnár Aladár által tervezett, de egyházkerületünk egyes egyházainak hozzájárulása által nem támogatott tanítói nyugdíjintézet.” *Az összeülendő konvent tárgyai.* In: EPK, 1873. 172.
18. Kovács Albert: *Erdély és a konvent.* In: EPK, 1873. 193–195.
19. Az adatok az 1874-es névkönyvből valók.
20. Biró András: *Statisztikai párhuzam a magyarországi öt év. Ref. Egyházkerület között.* In: EPK, 1874. 257–259.
21. Az EPK 1873. évi számai közzölték a konvent részletes jegyzőkönyvét. A hivatkozásokban ezt az anyagot használom. EPK 1873. 220.
22. Az erdélyi fejedelmek egyes egyházak és tanintézetek számára különféle dotatiókat tettek, melyeket a kamara jószágaiból részint készpénzben nagyobb részben kósóban szolgáltattak ki. Később azonban termény helyett készpénzt adott a kincstár, a kósónak mázsáját 5 kr-ral váltották be. Ez ellen több ízben is protestáltak, de eredménytelenül. Sőt, 1848 után még rosszabb váltó módot alkalmaztak.

vették figyelembe az ezüst és a bankó értéke közti különbséget. 1867 óta az Erdélyi kerület kéréseit a minisztérium és az országgyűlés nem orvosolta. A konvent elhatározta, hogy az erdélyi kameratikum beneficium ügyében közös memorandumot nyújtanak be a minisztériumhoz Vay Miklós által.²³

A presbitereket a konvent három évnél hosszabb időtartamra szerette volna választani. Köztudott, hogy ebben a kérdésben Erdélynek már leszögezett törvénye volt, amittől nem hátrált. A döntés az lett, hogy „e tárgyban önhatósági jogánál fogva bármely egyház önállóan intézkedik”.²⁴

A legvitatottabb tárgysorozati pont a konvent szervezete volt. 1873-ban újra napirendre került az a javaslat, hogy a generális konvent legyen „a magyar és erdélyi református egyházak legfelsőbb képviselői és kormányzó testülete”. A tárgyalások ez irányban ugyanolyan eredménytelenül záródtak, mint 1867-ben. Ez azzal is magyarázható, hogy többen csatlakoztak a népes Tiszántúli Egyházkerület véleményéhez, főleg annak szószólójához, Révész Imréhez, akinek álláspontjára a későbbiekben visszatérünk.

Az eltérő vélemények két pártra osztották a gyűlést is. Az egyiknek hangadója Kovács Albert volt, aki azt hangoztatta, hogy a konventnek mint legmagasabb egyházi fórumnak jogereje van bármilyen határozathozatalra. A budai zsinat döntése törvényszéki ügyekben is intézkedhet, és az alsóbb fórumon ellátott perekben hozzá fellebbezhetnek. Kovács Albert véleményéhez Beöthy Zsigmond is csatlakozott. A másik tábor szószólója a konventen Török Pál budapesti püspök volt, aki azt ajánlotta, hogy a kerületi közgyűlések javaslatát kell majd figyelembe venni. A konvent az utóbbi javaslatot fogadta el.²⁵

A képviselő arányának a megállapítása körül éles vita alakult ki: mivel az nem szerepelt a tárgysorozati pontok között, az egyházkerületi zsinatok nem tárgyalhatták meg. Végül az a megállapodás született, hogy mivel az egyházkerületek egyenként jogi személyek, a képviselést azok arányához képest állapítják meg. A tiszántúli egyházkerület 14, az erdélyi 8, a dunamelléki, dunántúli és tiszáninneni 6–6 képviselői helyet kapnak, püspökön és főgondnokon kívül.

Felmerült a kettős elnökség javaslata. Ez ellen Nagy Péter erdélyi püspök hevesen tiltakozott. Szerinte a konventen jelen lévő főgondnokok közül titkos szavazással kell megválasztani az elnököt. Javaslata a magyarországiak többsége leszavazta.

Ami a konvent hatáskörét illeti, a jelen levők egy véleményen voltak: „A konvent a magyar- és erdélyországi ref. egyházak legfőbb képviselő és kormányzási testületének nyilvánítottatik”.²⁶ A gyűlés végén megszerkesztették „a konvent szervezetének és hatáskörének” tervezetét, amelyet a közgyűléseknek kellett véleményezniük, és a következő konventi gyűlésnek kellett volna végleges formában jóváhagynia. Erdélyben ezt a tervezetet közvetlenül a gyűlés után az Erdélyi Protestáns Közlönyben tették közzé.²⁷

23. EPK. 1873. 221.

24. Uo.

25. EPK. 1873. 230.

26. Uo. 231.

27. A konvent szerkezetével kapcsolatosan 8 pontba sűrítették a pesti megbeszélések eredményét. Pl. A kon-

A középtanodai oktatás tervezetével kapcsolatosan megállapodtak egy egyetemes tanügyi bizottság létrehozásában, amelynek feladata az iskolai alapszabályok revideálása.²⁸

Nagy jelentőségű a szintén Nagy Péter által felvetett, államsegéllyel kapcsolatos indítvány. Kérte az arányos kiosztást, mivel két egyházkerület, – és köztük Erdély –, kevesebb államsegélyben részesül, mint amennyi megilletné. A konvent megállapodott abban, hogy az addigi gyakorlat és kulcs továbbra is megmarad. Az Erdélyt ért sérelem ügyében pedig a kerületek közösen aláírt kérést fognak a minisztériumba benyújtani.²⁹

„Ez a konvent a magyar ref. egyházban korszakot fog képezni; reményem van, hogy az itt kilátásba tett egyetértés teljes összeforradássá fog később kifejlődni”. Ez volt Nagy Péter záró mondata. De a megjósolt konszenzus még néhány évet váratott magára.

A már 1868-tól alakulóban lévő két párt tüzes hírlapi vitába szállt egymással a gyűlés után. Először a tiszántúli és a dunántúli egyházkerületek tettek célzásokat arra, hogy a pesti értekezlet törekvéseivel nem értenek egyet, mert véleményük szerint konventet csak a nemzeti zsinat szervezhet.³⁰ Felkutatták a konvent levéltári anyagát, és mindkét fél talált a véleményét igazoló iratokat.

A következőkben ízelítőként néhány példát mutatunk be az egyházi sajtóban ezzel kapcsolatban megjelent véleményekből. Emlékeztetőül csak annyit, hogy a kolozsvári *Erdélyi Protestáns Közlöny*, a debreceni *Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező*, valamint a budapesti *Egyházi Reform*, magyar református körökben ismert és olvasott folyóiratok voltak. (A felsorolás csak azért szorítkozik e három lapra, mert a tárgyalt cikkek ezekből valók.)

A pátens ellen és az iskolák autonómiájáért folytatott harcok idején a négy kerület között intenzívebbé váló kapcsolatnak Révész Imre volt az egyik vezető egyénisége. A népiskolai törvény miatt³¹ és a Protestáns Egylet megalakulása után³² elhatárolódott az egyházi egység pártolásától, legalábbis, ami a gyakorlatban való siettetését illette. A konventen kifejtett véleményekből érezte, hogy az egység elsődleges szószólói éppen a Pro-

---

vent a magyarországi öt református egyházkerület egyetemes közgyűlése. A konventi képviselőket az egyházkerületi közgyűlések választják három évre. A képviselők az egyházkerületektől utasítást nem kapnak, de irányadás végett a tárgyalásra kitűzött fontosabb ügyekben az egyházkerületek véleményt mondhatnak. A konvent kettős elnökséggel működik (egy világi és egy egyházi). Az egyetemes egyház pénzeinek kezeléséről a konvent intézkedik. A konvent üléseinek idejéről és helyéről maga dönt. A konvent hatáskörének tervezete szerint: mint a magyarországi református egyház legfőbb kormányzó és igazgató testülete, annak nevében szólhat és képviselhet. Az egyház törvényes jogait támadások ellen védelmezi. Intézkedik a sérelmes ügyekben. A felső-, közép- és népiskolákról az egyes egyházkerületek a konventnek évenként jelentést tesznek. A közpénztárak és alapítványok felett örökdik. stb. In: EPK, 1873. 251–252.

28. Uo. 236–237.

29. Uo. 235.

30. Kovács Albert: *A konvent kérdéshez*. In: *Egyházi Reform* (A továbbiakban: ER) 1873. 348.

31. Révésznek iskolával kapcsolatos felfogását lásd: Révész Imre: *Vélemény a magyar protestáns egyházalkotmány fő pontjai felett, különös tekintettel a jövőendő törvényhozásra*. Debrecen, 1857. 33–65.

32. A Protestáns Egylet 1871-ben alakult meg Budapesten és a liberális teológia képviselőinek volt az egysége. Köztudott, hogy Révész Imre mint a református ortodoxia legádázabb harcosa, a hit védelmének értelmezte a fenti egylet elleni harcra szállást.

testáns Egylet képviselői közül kerültek ki.³³ Révész attól tartott, hogy megvalósulhat az 1873-ban Pesten tartott egyetemes értekezleten elhangzott javaslat. Nevezetesen az, hogy amint az 1791-es budai zsinattól 1848-ig gyakorlat volt, a konvent a református egyház legfőbb kormányzó és igazgató testületévé, bírói ügyek legfelsőbb fórumává és az állammal szemben egységes képviselletté szerveződik. Amennyiben a konvent az adott körülmények közt az említett szerv szerepét töltötte volna be, Révész szerint az államjogi kérdésekben a pesti irány és szellem dönt. A felsorolt indokok miatt Révész mindent megtett annak érdekében, hogy megakadályozza a konventnek „teljhatalomra” való emelését. Célja a következőkben összegezhető: „Egy oly országos egyházi főhatóságot, mint amilyenről most szó van, egyes-egyedül egy tiszta népképviselési alapon álló országos zsinat állíthat fel.”³⁴ Történelmi tényekre alapozva megállapította, hogy a „szándékolt konvent vallásunk alapelveivel s egyházunk szabadságával ellenkező veszedelmes centralizációra vezet, [...] és igen lényeges dologra nézve megsemmisíti az egyházkerületek, megyék és gyülekezetek eddigi autonóm szabadságát.”³⁵ Révész Imre megfogalmazásában a konvent nem volt más, mint a magyarországi négy egyházkerület tanácskozó és javaslattevő „egyetemes értekezlete”.³⁶ Határozathozatali és végrehajtási jogkörrel nem bírt, laza szerv volt, amelynek korlátolt nehézkes működési lehetősége kizárólag az egyes kerületek hozzájárulásától függött.³⁷

Az ellentábor részéről nem késett a válasz. Kovács Albert³⁸ mint az értekezlet és a Protestáns Egylet képviselője egyenesen sértve érezte magát, és még abban az évben az *Egyházi Reformban* nem kevésbé személyes replikát közölt.³⁹ Cikkében történelmi megvilágításban igazította helyre Révész egyes túlzásait. Ugyanakkor érveinek alátámasztására magának Révész néhány korábbi írását is felelevenítette,⁴⁰ szemére vetve, hogy évek során

33. Révész állítása szerint a Protestáns Egylet „pesti férfiai”, annak érdekében, hogy a felekezeti iskolák a „korszaknak” megfelelő nevelésben részesüljenek, az egyház iskolai jogait átjuttassák az állami fennhatóságnak. Lásd: *A magyarországi reformált egyház számára egyházi főhatóságul felállítatni szándékolt konventről*. In: MPEIF, 1873. 38.

34. Révész Imre: *A magyarországi reformált*, 39.

35. Uo. 45, 48.

36. Munkáiból kitűnik, hogy a későbbi véleményekkel ellentétben törekedett az egyházalkotmányi egységre. Igaz, hogy a szervezeti egység és egyformaság túlhajtásában a protestáns individualizmus veszélyét látta, de nem rajongott a hagyományos partikularizmusért sem, amelyben szellemi tunyaságot és pártérdekeket látott.

37. *Révész Imre élete 1826–1881*. Debrecen, 1926. 169; *Harcok három fronton. Mutatvány az idősebb Révész Imre (1826–1881) centemáriumi életrajzából*. Különlenyomat a Theológiai Szemle 1925. évfolyamából. Debrecen, 1925. 27–29.

38. Kovács Albert 1838-ban született, 1861-ben fejezte be teológiai tanulmányát Kolozsváron, majd Utrechtben tanult. A kiegyezés után 1867-ben a budapesti teológiára nyer kinevezést. A liberális teologia kiemelkedő egyénisége.

39. Kovács Albert: *A convent kérdéséhez*. In: ER, 1873, 289–338, 345–368.

40. Valóban Révész 1857-ben még a következőket nyilatkozta az egyetemes értekezletről, konventről: „Az egyházkerületek egyetemes értekezlete kormányzati és bírói szék egyszersmind. Kormányzati vagy közigazgatási szék az oly ügyekre nézve, melyek az egyházkerületek egyetemét, vagy többségét illetik, de természetöknél fogva sem egyes kerületek, sem a zsinat körébe nem tartoznak, vagy halasztást nem szenvedhetnek [...]. A protestáns egyház alaptörvényein az államkormány vagy más felekezetek által ejtett sérelmek ügyében, Ő Felsőséghez folyamodást intéz a négy kerület nevében. Bírói szék pedig ezen főértekezlet annyiban,

véleményét megváltoztatta.⁴¹ Nyilatkozatait olvasta fejére, „gondolatzagyvaléknak” nevezve Révész fejtegetését, mely szerint csak országos és alkotmányos zsinat mondhatja ki a tervezett határozatképes konvent létesítését.⁴² Kovács azt is ecsetelte, hogy a levéltárban alaposan tanulmányozta a konvent korábbi működését, azért, hogy közvetlen forrásokból ismerje meg annak mibenlétét. Kutatásai eredményeként örömmel látta feltevéseit igazolódni. A konvent hosszú évtizedek alatt sok támadásnak volt ugyan kitéve, de mindig az egyház érdekét képviselte. Tette ezt annak dacára, hogy a budai zsinat határozatai nem részesültek egyházi megerősítésben,⁴³ az egyházak mégis a kánonban foglaltakat törvényesnek fogadták el, és több ízben is kérték azok megerősítését.⁴⁴ Így a konventet olyan szervnek tekintették, amilyennek azt a budai zsinat kijelölte. A zsinat által felhatalmazva tehát, a konvent az egyháziak és világiak ügyét koordinálta a közigazgatás és törvénykezés minden szintjén. Az 1848-as események után, illetve 1860-tól kezdődött a konvent laza testületté, egyházi fórummá válása.⁴⁵

Kovács Albert ezt az átalakulást az események szerencsétlen változásával is magyarázta, meg olyan fogalmak elterjedésével, mint a: „centralizáció, Pest, megvesztegetés, kormány, Oberkirchenrath, autonómia áruulás”.⁴⁶

A konvent kérdésében nézve két hatalmas párt állt egymással szemben. Egyesek szerint „haladó”, illetve „ultramontán” csoportosulásoknak is szokás őket nevezni.

Természetesen voltak olyanok is, akik semleges táborot alkottak, csak passzívan szemléltek⁴⁷ a vitát. Ilyen volt például Filó Lajos,⁴⁸ aki szintén újságokban adott hangot véleményének. Filó nem értett egyet ezekkel a radikális megnevezésekkel. Az ultramontanizmus „oly egzotikus növény, melyet a protestáns egyház földében meghonosítani nem lehet és senki sem akar” – írta. Ő alkalmasabbnak találta a konventi és konvent-ellenes elnevezéseket.

Filó meglátásában a konventi párt sürgette, hogy a református egyház konventje a zsinat intézkedéséig alakuljon át legfelsőbb magyar református kormányzási is közigaz-

---

amennyiben az egyházmegyei és egyházkerületi törvényszékeken kezdett perekben mint feljebbviteli törvényszék ítélt.” *Vélemény a magyar protestáns egyházalkotmány főpontjai felett.* Debrecen, 1857. 74.

41. „Egyébaránt hajdan, jobb napjaiban, ezen tárgyra nézve is, hogy t. i. mennyire léptek életbe a budai kánonok, másképp tudta ő a históriát, mint most.” Kovács Albert: *A konvent.* 305.

42. Uo. 336.

43. Az egyházi hatóságok magukra nézve kötelezőnek tekintették a zsinaton előírtakat. Ez kitetszik abból is, hogy az államhoz való viszonyukat a zsinat által leszögezett szabályok szerint rendezték, az intézkedésekben törvényként hivatkoztak rájuk.

44. Kiemelendő néhány kérés: A tiszántúli közgyűlés 1794 novemberi Jk. 92. sz.: Báró Prónay tudósítása arról, hogy „a három Superintendentiák is már megegyeztek benne, hogy a budai zsinat kánonjainak megerősítése Agens uraimék által a felső udvarnál sürgetődjön.” Tt.RefK Lvt. Kérésüket a következő évben is megismélték. Lásd: 1795, 40, 57. sz. gyűlési Jk.

45. Uo. 337.

46. Uo.

47. A zsinattal kapcsolatos semlegességet még 1879-ben is lehetett érezni, amikor már javában folytak a zsinati előmunkálatok. Példa erre Kovács Antal dunántúli esperes Török Pál püspökhöz írt levele. RL. C/93 Pátens iratok 1879/37.

48. Kecskeméten tekintélyes tanár volt, és ellensége a teológiai liberalizmusnak.

gatósági testületté, és intézkedései, határozatai legyenek jogérvényesek és kötelezők az egyház valamennyi kerületére nézve. A konventellenes párt pedig azt állította, hogy az egyházkormányzat gépezetébe ily orgánum beállítására egyedül a zsinat hivatott. Ebből az következett, hogy a zsinat határozata nélkül az egyetemes konventet főhatósági szervvé átalakítani nem lehetett, az egyházkerületek önállóságának hátrányára, s belőle valami konzisztórium rendszerű Oberkirchenrath nőhetett volna ki. Mindez arra mutatott, hogy a továbbiakban is az egyetemes konventet tanácskozási minőségében akarták megtartani.⁴⁹

Filó szerint a hatósági konvent felállítása nem ismeretlen a zsinat előtt sem, és az Oberkirchenrath-féle kinövésektől nem tarthatnak akkor, amikor a konvent szervezetét éppen az egyházkerületek állapítják meg, melyeknek legtöbb okuk van saját autonómiájuk féltésére. A konventellenesek pedig megnyugszanak, amint azt zsinat rendeli el. De a konventpártiakkal sem értett egyet, mert azok a hatósági konvent felállítását mindenképp keresztül akarták vinni.⁵⁰

A polémiák ellenére⁵¹ mindkét párt képviselői nagy reményeket fűztek a hatósági konvent megszervezéséhez. Ezzel a következőket tartották kivitelezhetőnek: jobb lelkesízi és tanári fizetés, domesztika létrehozása,⁵² szervezett iskola, nagyobb súly az iskolai intézkedésekben és az egyház és állam közti viszony rendezésében. Ugyanis a törvényhozás és a kormány a nevezett kérdésekkel kapcsolatban tudni sem akart az egyházzól.⁵³

A fentiekben szó volt arról, hogy a Pesten tartott konvent jegyzőkönyvét véleményezés végett megküldték az egyházkerületi közgyűléseknek.

Az Erdélyi Református Egyházkerület 1873-ban Marosvásárhelyen tartotta közgyűlését. Az egyházkerületi közgyűlés által 14. szám alatt kinevezett bizottság megtárgyalta a pešti konvent jegyzőkönyvbe foglalt javaslatait, és az azzal kapcsolatos véleményt a közgyűlés elé terjesztette.⁵⁴ Ennek alapján megállapítható, hogy az egyházkerületi közgyűlés a konventen tárgyaltak nagy részével egyetértett. Kifogásolták a kettős elnöket, a konvent „egyetemes közgyűlés” elnevezését, helyette az „egyetemes képviselő testületet” ajánlották.⁵⁵

A közgyűlésen egyértelművé vált az erdélyiek véleménye a konventtel kapcsolatosan. Elismerik mint az egyházak legfelsőbb, de nem mint hatósági jogokkal bíró szervezetét. Mivel a közgyűlésen nem tudtak minden kérdést megbeszélni, a következő évben folytatták azoknak megvitatását. 1874-ben a közgyűlés azt a javaslatot tette a konventnek, hogy a

49. Filó Lajos: *A reform. egyház konventi kérdése*. In: EPK, 1874. 11–12.

50. Uo. 17–19.

51. A konventtel kapcsolatos cikkek közül lényegesebbek: Szász Károly: *Nyílt levél a szerkesztőhöz*. In: EPK, 1876. 303–30; Uő: *Visszhang a zsinattartási fölbíráásra*. In: EPK, 1877. 225–228; Uő: *Kell-e zsinat?* In: PEIL, 1869. 24. sz.; *Convent*. In: EPK, 1877. 493–494.

52. A domesztika megvalósításának szükségességéről cikk jelent meg, az 1873-as EPK.-ban: *Egyházi domesztika*. 283; majd a későbbiekben, amikor a kivitelezésre is sor került: Czelder Márton: *Egyetemes egyházi közpénztár. Domesztika*. Különlenyomat a MPEIF-ből. Nagybánya, 1879. 1–8.

53. Elsősorban az iskolai ügyekről van szó.

54. ErdRefl.vt Közgy. 1873/117. I.

55. Uo. II. III.

romániai egyházak külön egyházmegyébe szerveződve továbbra is az Erdélyi Református Egyházkerület fennhatósága alá tartozzanak.⁵⁶

A nézeteltérések miatt azonban nem lehetett megengedni, hogy az egyházkerületek között szakadás jöjjön létre. A konvent nem lehetett más, mint az egyetemes egyház képviselője. Az évek alatt egyre növekvő számban jelentkező, csak közös erővel megoldható ügyek és feladatok a száma elengedhetetlenné tették a zsinat megszervezését is.

3. A nemzeti zsinat előkészítése

1876-tól Debrecenben is belátták, hogy az eddigi állásponton változtatni kell.⁵⁷ Olyan központi egyházi szervezet tervezésébe kezdtek, amelyben a presbiteri elvek ne csorbuljanak, de ugyanakkor mégis országos kormányzó testület legyen.⁵⁸

A zsinati előkészületek folyamatában ismét a sajtónak volt nagy szerepe. Több olyan munkát jelentettek meg, amelyek javaslatokat tettek a nemzeti zsinat megszervezésére.⁵⁹

A Tiszántúli Egyházkerület javasolta az 1877. november 15–17-én Budapesten tartott konvent összehívását.⁶⁰ A konventnek egyetlen tárgysorozati pontja volt: az országos zsinat előkészítése, amely létrehozza a magyarországi református egyház alkotmányát és megteremti egységét.⁶¹ Báró Vay által aláírt meghívóhoz csatolták Révész Imrének *Egy határozott lépés a zsinattartás felé* c. írását is.⁶²

56. ErdRefLvt Igtan 1874/581. Közgy. Jk. 1874/72. Korábban is odatartoztak, de a kiegyezés után a romániai egyházközsegek részéről több kérdés is felmerült, tisztázni szerették volna, hogy egyházjogilag, melyik kerülethez tartoznak.

57. Elsősorban Révész Imrének változott meg e tekintetben a szemlélete, aki nagy befolyással volt a tiszántúli egyházkerületi közvélemény kialakításába, de magát a nemzeti zsinatot halála miatt nem érthette meg. Révész 1877-ben pontos elképzelésének ad hangot a zsinat tartásával kapcsolatosan. Elégedetlenségét is kifejezi a konvent lassú munkája miatt. A következő buzdítást is olvashatjuk sorai között: „Ne féljünk a zsinat útján valami sok idővesztéségtől sem; sőt én részemről nem tartom lehetetlennek, hogy az alkotmányozó zsinat a jövő 1878-dik évnek őszén már bátran összeülhet. Ha a testvér egyházkerületek éppen most következő gyűléseiken egyenesen és világosan kimondják azt, hogy a zsinatot óhajtják, s akarják s ha ennél fogva a konventre nem a „kell-e vagy nem kell zsinat” kérdésének feszegetését, hanem csupán és egyenesen magoknak a tényleges előkészületeknek a megtrételet bízák”. Révész Imre: *Egy határozott lépés a zsinattartás felé*. Lenyomat a MPEIF 1877. májusi füzetéből. Debrecen, 1877. 4–6. (A továbbiakban: *Egy határozott lépés*.) Révész szemlélet váltásáról bővebben: *Harcok három fronton. Mutatvány az idősebb Révész Imre (1826–1881) centenáriumi életrajzból*. In: Theologiai Szemle, 1925. 491–525.

58. *Studia et acta*. 194; Pokoly J.: *Az erdélyi református, 220*; Révész Imre élete, 173–174.

59. Vö: Révész Imre: *Néhány szó, egy alkotmányozó nemzeti zsinatról*. MPEIF 1877. 55–64; Uő: *Egy határozott lépés*; Uő: *Javaslat a zsinati előkészületek tárgyában*. In: MPEIF, 1877. 451–476; Uő: *Adalékok a magyar ref. egyház zsinat-tartási ügyének múltjához*. Különlenyomat a Figyelmező 1877. évi számából. Debrecen, 1877.

60. Minden egyházkerületnek megküldték a Tiszántúli Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvét, ahol a döntés megszületett. ErdRefLvt Igtan 1877/544.

61. *Javaslat*. EPK 1877. 504–506. is megjelent.

62. ErdRefLvt Igtan 1877/522.

Az erdélyi képviselők⁶³ azzal az utasítással vettek részt a konventen, hogy hajlandók a javasolt „unióban” részt venni, de egyházkerületük belső autonómiáját nem szeretnék megcsorbítani, sőt maguk is elkészítettek egy konventi tárgysorozati javaslatot.⁶⁴

A konventen felolvaák a Tiszántúli Egyházkerület zsinattervezeti javaslatát,⁶⁵ és javasolták a feladatok megosztása függvényében 3–4 bizottság kinevezését.⁶⁶

Az egyetemes konventi értekezleten magállapodtak abban, hogy 18 tagból álló bizottságot fognak kinevezni a zsinati munkálatok előkészítésére.⁶⁷ A bizottság elnökének Nagy Péter erdélyi püspököt, jegyzőjének pedig Tóth Sámuel debreceni teológiai tanárt választották meg.

A 18 tagú bizottság két albizottságra oszlott. Az egyiknek Beöthy Zsigmond lett az elnöke és Molnár Aladár az előadója. Üléseit Budapesten tartotta azzal a feladattal, hogy tegyen javaslatot a zsinat helye, ideje, tagjainak száma, a választás módja és a tanácskozás ügyrendje kérdésében. A másik albizottság elnöke Révész Bálint, előadója Tóth Sámuel, üléseit Debrecenben tartotta, feladata az alkotmánytervezet előkészítése, az egyházi szervezet, a kánonok és fegyelmi eljárás kidolgozása volt.⁶⁸

Az albizottságok munkálataik eredményét az egyházkerületeknek is megküldték, a sajtóban is megjelentették, hogy a közvéleményt is tájékoztassák.⁶⁹ A törvénytervezetnél szem előtt tartották azt az elvárást, hogy az ősi református egyházi rendet, szabadságot ne veszélyeztessék, hanem az egyházi egységet célszerűen fejlesszék és szilárdítsák.⁷⁰

A tárgyalások során több ízben nézeteltérések voltak, főleg az erdélyiek részéről, amelyekre a későbbiekben még ki fogunk térni.

63. Nagy Péter, Szász Domokos, Kovács Ödön, Szabó Pál, báró Kemény Gábor, Tisza László, Kolosvári Sándor, Lászlai Lajos, Takács János. ErdRefLvt Igtan 1877/913.

64. ErdRefLvt Igtan 1877/898.

65. A javaslatból kitetszik, hogy az évszázadok alatt egyházi törvényeknél alapul szolgáló Komjáti és Geleji kánonokból, valamint az 1821–1822. királyi szentesítést nyert konventi végzésekből indulnak ki.

66. A három bizottságot a következőképpen osztotta fel feladatként: az 1. a zsinat szervezetével és rendszabályával, a 2. az egyházalkotmányi törvények kidolgozásával, a 3. a fegyelmi törvények és szabályok előírásával foglalkozott.

67. A tagok száma a következőképpen oszlott meg: a tiszáninneni, dunamelléki és dunántúli kerületekből 3–3 rendes és 1–1 póttag, az erdélyiből 4 rendes és 1 póttag, a tiszántúliból pedig 5 rendes és 2 póttag. A magyarországi reformált egyház egyetemes konventjének jegyzőkönyve. 1877. november 15–17. ErdRefLvt Igtan 1877/1496. 15.

68. Uo. 16.

69. Vö: *A konventi bizottság összehívása alkalmából*. In: EPK, 1878. 515–51.; Nagy Péter, Kolosvári Sándor, Szász Domokos: *Emlékirat*. In: EPK, 1878. 242–246, 258–261; Zsinati előmunkálatok. A konventi albizottság üléseiből. In: EPK, 1878. 252–253, 265–267, 278–280; Szász Károly: *Zsinati előkészületeink*. In: EPK, 1878. 282–286; *A konventi nagy-bizottság üléseiből*. In: EPK, 1878. 556–558.

70. Révész Imre: *Néhány előleges szó a magyar reformált egyház zsinati előkészületi ügyében*. Debrecen, 1879. 12–13.

Az albizottságok munkálatait Tóth Sámuel összegezte, és megküldte az egyes egyházkerületeknek,⁷¹ „az erdélyi egyházkerületnek oly célból, hogy nyilatkoztassa ki, micso-da fenntartások mellett hajlandó az egyházalkotmányi tervezet elfogadására.”⁷²

E tervezet az iskolaügyet csak érinti, részletes kidolgozására Molnár Aladár nyert megbízatást. Tervét minden egyházkerületnek megküldte. Az Erdélyi Egyházkerület az 1879-es közgyűlésen vitatta meg Molnár tervezetét, és tette meg annak kapcsán az erdélyi sajtóságoknak megfelelő javaslatát.⁷³

Tény, hogy az 1877–1880-as években az alkotmányozó nemzeti zsinat számára készített előmunkálatok során az erdélyi egyházalkotmánytól eltérő rendelkezéseket minden esetben feltűntették. Az erdélyiek szerették volna, ha 1880 tavaszán a konvent ülését Kolozsváron tartják,⁷⁴ a terv⁷⁵ azonban meghiúsult.

A konvent 1880. szeptemberi, Budapesten tartott ülésén,⁷⁶ figyelembe véve az egyházkerületek véleményét, megállapította az egyházalkotmánynak zsinat elé terjesztésre kerülő szövegét.⁷⁷ A tanüggyel kapcsolatos szabályzatot is kinyomtatták.⁷⁸ Az egyházi bíróságról szóló rész ismételt átdolgozásra 9 tagú bizottság elé került. A végleges forma Beöthy Zsigmond elnöklete alatt készült el, 1881-ben.⁷⁹

71. „Zsinati előmunkálatok. A magyarországi reformált egyház Egyetemes Konventjéből kiküldött bizottság által felterjesztve.” Debrecen, 1879. ErdRefLvt Igtan 1879/153.

72. Tóth Sámuel: *Zsinati tudósító*. Debrecen, 1881. 5.

73. ErdRefLvt Közgy. Jk. 1879/25.

74. ErdRefLvt Közgy. Jk. 1879. 15.

75. RL. C/93. Patens.1879/28. Nagy Péter levelet ír Török Pálhoz, amelyben részletesen szeretné leszögezni a Kolozsváron tartandó esedékes konvent tárgysorozati pontjait: „Jól tudom, hogy a bizottsági munkálatokban sok a fogyatkozás, de a főtiszteletű egyházkerületek jóakarató hozzájárulása a fogyatkozásokat nagyban apaszthatja, az egészet azonban csak a gyakorlat és tapasztalat alapján létrejött reformok tökéletesíthetik”.

76. A konventi nagygyűlés előkészítésével az erdélyiek is részletesen foglalkoztak. ErdRefLvt. Igtan. 1879/153.

77. *A magyarországi reformált egyház alkotmányának tervezete. A zsinati törvényhozás elé terjesztendő javaslatképpen az egyetemes konvent által megállapítva.* Kiadta Tóth Sámuel. Debrecen, 1880; *A magyarországi reformált egyházban tartandó alkotmányozó zsinat alakításnak és szervezetének szabályzata, tanácskozási és ügyrendi tervezettel. Megállapítva a ref. egyház egyetemes conventje által.* Debrecen. 1879.

78. *A középiskolai oktatás szervezetének szabályzata.* Kiadta Tóth Sámuel. Debrecen, 1880. A szabályzatot a beérkező javaslatok alapján állította össze, így pl.: A köznevelés és közoktatás szervezetének szabályzata, a magyar reformált egyházban. Javaslat. (Molnár Aladár tervezetének a konventi bizottság által megállapított szövege, melyet a convent általánosságban elfogadott, az eredeti tervezet itt közölt indokaival együtt.) Debrecen, 1879. *A Tiszáninnen Ref. Egyházkerületeknek a képviselőházhoz intézett kérvénye a gimnáziumi és reáliskolai törvényjavaslat tárgyában.* Sárospatak, 1880.1–12.

79. „Egyházi bíróság és törvénykezési rendtartás.” Beöthy Zsigmond bizottsági elnök és Molnár Béla előadó. Debrecen. 1881.

Az Erdélyi Egyházkerület az albizottságok munkáját értékelve a következő kiegészítésekkel járult hozzá a pesti indítványhoz: képviselőit a paritás elve alapján⁸⁰ az egyházkerület közgyűlése válassza meg. E körül sokat vitatkoztak.⁸¹

A debreceni albizottság alkotmánytervezetének 7. §-ával kapcsolatosan az erdélyiek a következő fenntartásokkal éltek: „Az egyházi törvényhozás jogát a közös ügyekben az országos egyházi törvényes zsinat gyakorolja, a zsinat által alkotott egyházi törvényeket csak törvényes zsinat módosíthatja, avagy törölheti el. Belügyekben az egyes egyházkerületek gyakorolják az egyházi törvényhozás jogát.”

Az erdélyi kerület részére a következő fenntartásokat és eltéréseket iktatták törvénybe:

„1. Autonóm törvényhozási hatalma, az egyházkerületi belélet viszonyainak meghatározása, az egyházkerület kormányzati módja és kormánysszerveinek megállapítása, a jövőben is érintetlenül hagyatik.

2. Alaptörvényeken nyugvó azon joga, hogy a házassági peres ügyek végleges ellátása, a hirdetés alól való diszpenzáció azon egyházkerületek egyházi fórumai, illetőleg hatóságai elé tartoznak, az állami törvényhozás e tárgyban hozandó újabb intézkedéséig továbbra is fennmarad.

3. Egyházközségeinek a papi javadalom kulcsa szerinti osztályozása, a kijelölés intézménye s általában a papválasztási szabályok egész rendszere – ez idő szerint – hatályban marad.

4. Fő- és középiskoláink autonóm állása és azoknak az egyházkerülethez való viszonya érintetlenül hagyatik.

Jelen törvénybe iktatott ezen fenntartások, s általában az erdélyi kerület és a többi egyházkerületek alkotmánya között létező eltérések később is csak az erdélyi egyházkerületi közgyűlés beleegyezésével módosíthatók.”⁸²

Az erdélyiek „Nyilatkozata” további részeiben állást foglalt azon intézkedés ellen, mely szerint a presbitérium időközben önmagát egészítse ki, mert ez a képviselő elvével össze nem egyeztethető. Azt is hangsúlyozta, hogy ragaszkodik az egyes elnökséghez és ahhoz, hogy a tanítókat és énekvezéreket az egyházközségi, illetve a képviselői gyűlés válassza.

Az egyházmegyék jelenlegi szervezetét tovább is fenntartja. Az egyházkerületi képviselők megválasztási jogát, az eddigi módon, továbbra is az egyházközségek presbitériumai gyakorolják. A kerületi közgyűlés mostani szervezetét, jog- és hatáskörét a maga teljességében a jövőben is fenntartja. – Az erdélyi kerületben a püspökválasztást nem az egyházközségek presbitériumai, hanem a kerület közgyűlése gyakorolja.

80. „Egyházkerületünk zsinati képviselőit kész leendő annak idején a paritás elvének szem előtt tartásával választani, tekintettel arra, hogy az egyházi és világi elemnek a többi egyházkerületek részére megállapított számarányát a maga képviselői által alterálni nem akarja, s erre nézve a közös elv szerinti eljárás szükségességét elismeri”.

81. Lásd *Zsinati előmunkálatok*. In: EPK 1878. 266.

82. ErdReflVt Közgyűlés 1877.

A konventi bizottság alkotmánytervezetének megalkotói tehát nem zárkóztak el az erdélyi egyházkerület „Nyilatkozat”-ában kifejtett kívánalmak elől, s mindenütt megjelölték azokat a pontokat, amelyekben az erdélyi egyházkerület részére külön intézkedési jog marad érvényben.

Erre vonatkozólag a javaslat 7.§.-ának két utolsó szakasza általános elvül ezeket mondja: „Az erdélyi egyházkerület részére jelen törvényben foglalt fenntartások később is csak az erdélyi egyházkerületi közgyűlés beleegyezésével változtathatók meg.”

Azonban az erdélyi egyházkerületi közgyűlésnek jogában áll az egyházszervezetben számára fenntartott ezen határozatokat időközben is, a jelen törvényekben megállapított képviseleti egyházszervezet szerint, részben vagy egészben módosítani, ezen módosításait időközben az egyetemes konventnek s azon túl a legközelebbi zsinatnak bejelentvén.

A konvent elhatározta, hogy az országos zsinat minden tíz évben újjáalakul, és legfőbb feladata a törvényhozás lesz.⁸³ Tagjainak számát 117 főben állapították meg. Hivatalból tagja a zsinatnak mindegyik egyházkerület püspöke és főgondnoka, kivéve az erdélyit, mert annak öt főgondnoka közül csak a tisztségében legrégebbi. A zsinat tagjait a kerületek presbitériumai a lélekszám arányában választották meg: a Tiszántúli Egyházkerület 34-et, az Erdélyi 18-at, a Dunamelléki 16-ot, a Tiszáninneni és a Dunántúli kerület 14-14-et. A fő- és középiskolai tanárok zsinati képviselőit is a presbitériumok választották, minden kerületből kettőt-kettőt, ugyanígy a népiskolák tanítói közül az egész országból egyet.⁸⁴

A zsinatot működésének szüneteiben az Egyetemes Konvent helyettesítette az országos egyház képviseletében és igazgatásában. Az Egyetemes Konvent hatáskörét⁸⁵ a következőkben lehet összefoglalni: feladata a zsinati végzések végrehajtása, a közegegyház jogainak megvédése, az új zsinat előkészítése. A Konvent igazgatta a Közalapot,⁸⁶ a missziót, az egyházi diakóniát intézte, a lelkeszi fizetés-kiegészítés ügyeit. Szintén a Konventre hárult az iskolaüggyel kapcsolatos feladatok megoldása: a közoktatási intézmények hálózatának irányítása, a központi tantervek kidolgozása és legfelsőbb felügyeleti kérdések orvoslása. Fegyelmi téren a Konventre hárultak a legfelsőbb bírósági intézkedések. Tagjait nem a presbitériumok, hanem a kerületi közgyűlések választották.

4. Az 1881–1882-es debreceni alkotmányozó zsinat

Négyéves előkészület után, 1881. október 31-én Debrecenben végre megkezdhette munkáját a nagy fontosságú alkotmányozó zsinat.

83. Zsinati tudósító. 175.

84. Konventi jegyzőkönyv.

85. A következő években a feladatok sokaságával párhuzamosan e hatáskör bővült. Vö: Ifj. Révész Imre: *Presbitéri rendszerű-e a magyar református egyház?* Theologiai Szemle. Debrecen, 1935. 133–141. 139–140.

86. „Megvetették az alapját a magyar országos reformált egyházi közalapnak, mely hivatva leendő elsősorban oly szegény egyházközségek felsegélésére, melyek önjerejükön s egyházmegyei és egyházkerületi támogatással fenn nem tarthatók, s általában a segélyre szorult egyházak s egyházi hivatalnokok gyámolítására.” ErdRefLvt Közgyűlés 1882. 16. 1. 1883/15.

A debreceni zsinat tagjai többnyire az eszperesek és az egyházmegyei gondnokok voltak. Sajnos a szervezettség hiányáról árulkodik, hogy nagy tekintélyű egyházi személyiségek maradtak ki a zsinati tagok közül, mint Filó Lajos, Szilágyi Áron, Szeremlei Sámuel, Mocsáry Lajos. Megválasztották ugyan póttagnak Szilágyi Dezsőt és Szász Károlyt, de behívásukra nem került sor.⁸⁷

Az 1881. évi debreceni zsinat rakta le azokat az alapokat, amelyeken a későbbi zsinatok továbbépítették a református egyház alkotmányát, szervezeti és jogi rendjét.⁸⁸ A törvények megállapítása során alapelvként érvényesült a testületi kormányzás, a többségi elv és a paritás elve. A gyülekezeteket az egyházmegyéék, ezeket a kerületek, ezeket pedig a zsinat és a Konvent alá rendelték.

A debreceni zsinat jelentős döntése az erdélyi református egyház, amely addig országos egyházként önmagát igazgatta, ötödikként belépett az egyházkerületek sorába, de szervezetének némely sajátosságát a továbbiakban is fenntartotta.

Az erdélyi képviselők közül jelen voltak: Nagy Péter püspök, br. Bánffy Albert főgondnok, Kerekes József, dr. Kolozsvári Sándor, Lészay Ferenc, Mezey Albert, dr. Szász Béla, dr. Jeney Viktor világi képviselők; Bartha Lajos, Benkő János, Hegedűs Lajos, dr. Kovács Ödön, Révay Lajos, Sylveszter Domokos, Szász Domokos egyházi képviselők; Parády Kálmán és Hegedűs János a tanintézetek részéről.⁸⁹

A zsinaton a Konvent által előkészített alkotmánytervezet több változáson ment keresztül.

Az alábbiakban a zsinat tárgyalásai során történt néhány lényeges módosításra térünk ki.

A javaslatokból törölték a különözeti paragrafusokat. Így a 7. § helyett megalkották a zsinati törvény 9.§-át, amely egyfelől kimondja, hogy a zsinat szentesített törvényeit csak „törvényes zsinat magyarázhatja, módosíthatja vagy törölheti el, másfelől pedig kijelenti, hogy: az erdélyi egyházkerületnek az AC. és CC. I-ső részeiben és az 1691-ik évi Leopoldinum diploma 2–3. pontjaiban biztosított joga és a több százados különállás folytán kifejlett alkotmányos szervezete érintetlenül hagyatik és részére fönntartatik, hogy alkotmányát jövőben is a képviseleti rendszer elveivel összhangzóan tovább fejlessze, kötelessége lévén a teendő módosításokat az egyetemes konventnek, illetőleg a zsinatnak bejelenteni.” E fenntartás az Erdélyi Egyházkerületnek „csakis belügyei autonóm intézésére vonatkozik”, a zsinati törvénynek az Erdélyi Egyházkerület alkotmányától el nem térő részei az Erdélyi Egyházkerületet is kötelezik. Az egyetemes érdekű ügyekben a zsinat az erdélyiekre nézve is törvényhozó testület.⁹⁰

87. Warga Lajos: *A keresztény egyház történelme*. III. Sárospatak, 1908. 443. 28. sz. jegyzet.

88. *Studia et acta*, 194–195.

89. ErdReflVt Igtan 1881/1379. 1881/1134. Az 1881-es erdélyi zsinaton megszavazták, hogy a küldöttek napi 500 frt-ot díjúl a krajcáros élő tőke lejárt napi kamataiból 500 frtot és azon felül eső összegig az államsegély igénybevételével fogják kifizetni. ErdReflVt Zsinat. 1881/42.

90. *Zsinati tudósító* (összeállította Tóth Sámuel) Debrecen 1881. 123–124, 147.

Hosszas vita után a következő módosítás történt az 1.§ helyes elnevezése körül: „A magyarországi reformált keresztyén egyház” Ballagi Mór és Révész Bálint indítványa értelmében a következőképpen módosult: „Az evangélium szerint reformált magyarországi keresztyén egyház”.⁹¹

A javaslat 19. §-ánál a zsinat némely tekintetben közeledett az Erdélyi Egyházkerület felfogásához. Ballagi, Dobos és Révész érvelését figyelembe véve a zsinat kimondta, hogy „ahol több tanító van, ott az egyházközség által fenntartott felső és alsó iskolák rendes tanítói, illetőleg tanárai együttesen, oly számban, ahány lelkész van az egyházközségben, a tanítói testület által választott képviselők hivatalból tagjai a presbitériumnak”.⁹² Tehát a tanítók számára, bár nem kellő formában, a presbitériumban hely biztosítottak, míg a tervezet szerint: „a tanítók is választhatók presbiterré”.⁹³

A konventi tervezet 27. pontjának tárgyalásánál is elvi kérdés került felszínre, amelynek semmi köze nem volt a presbiterianizmushoz, de annál több a magyar protestáns egyház történeti életfejlődéséhez. Ez a kettős elnökségre vonatkozik, amely intézmény az erdélyi kerületben mindig idegen és ismeretlen volt. A debreceni zsinaton mégsem az erdélyiek harcoltak ellene, hanem a többi kerület közt tört ki a vita.

A jelen levők közt voltak olyanok, akik még gyülekezeti szinten is keresztyén akarták vinni a kettős elnökség elvét. Ezzel kapcsolatosan Kovács Albert elmondta, hogy a gyülekezetekben csak 1860 óta kezdett szokásba jönni a kettős elnökség a pátens visszavonása után.⁹⁴

A vitában Ritoók Zsigmond véleménye győzött,⁹⁵ s így jött létre az 1881. évi alkotmányozó zsinat 29. §-a, amely a presbitérium elnökének a lelkipásztort jelöli meg, megjegyezvén, hogy ahol eddig a kettős elnökséget gyakorolták, ezt továbbra is „fenntarthatják”.⁹⁶ A presbitériumok kivételével minden kormányzó testület elnöksége egyenlő számú lelkészi és nem lelkészi tagból áll. Az elnöklést a lelkészi és világi elnök látja el, egymással meggyezve. Kettős az Egyetemes Konvent és az országos zsinat elnöksége is.

A zsinati képviselők megválasztásával kapcsolatos 75. § is megvitatásra került. A konvent határozata szerint a képviselők megválasztását a gyülekezetek jogkörébe utalják, minden egyes egyházközség voksát annyi szavazatnak számítva, ahány rendes lelkészi ál-

91. *Zsinati tudósító* 87–96.

92. *Zsinati tudósító* 134–141.

93. Ballagi Mór azon indítványával szemben, hogy a tanítók hivatalból legyenek tagjai a presbitériumnak, Pápai Imre eszperes a következő fontos elvi kérdést vetette fel: „Választás nélkül lehet-e akárki tagja a presbitériumnak? E kérdésre a felelet csak elutasító lehet.

94. Kovács Albert a múlt példait sorakoztatta fel elméletének alátámasztására: az 1791-es budai zsinatnak is csak egy elnöke volt: világi. Ezzel ellentétben az 1649-es szatmárnémeti zsinaton Geleji Katona István, a püspök elnökölt, bár maga a fejedelem, Rákóczi György is jelen volt és élénken részt vett a tanácskozásokban. A kettős elnökség a gyülekezeteknek csak kis részében van életbe léptetve, s még ezekben is a „inkább fikció, mint valóság”. *Zsinati tudósító*. 165–167.

95. Ritoók kijelentette, hogy ő az egyes elnökséget pártolja, mert a kettős elnökségben hiányzik a természetes egység és a hiányt a felsőbb fokokban csak a magas műveltség teszi veszélytelenné. Ha a kettős elnökséget beviszik a presbitériumba úgy a „természetellenes állás” veszélye, amely a kettős elnökségben van, bekerül a presbitériumba. *Zsinati tudósító*. 160, 168.

96. *Zsinati tudósító*. 159.

lás van. De a 85. § fenntartja az erdélyi kerület részére azt a jogot, hogy a választás módját maga szabja meg, azzal a megszorítással, hogy a „választás a zsinatpresbiteri elvek sérelme nélkül történjék.”⁹⁷

E paragrafusok körül is éles vita támadt. A felszólalók hangsúlyozták azt a véleményt, hogy a képviselők megválasztásánál kivétel nélkül minden kerületben a „zsinatpresbiteri elvnek” kell érvényt szerezni.⁹⁸ A vitának eredményeként született meg a zsinat 69. §-ának az a része, amely kimondta, hogy a zsinati „képviselek – kivéve a tanintézetek képviselőit – mindegyik egyházkerületben a gyülekezetek presbitériumai által, általános többséggel, felerészben lelkészi, felerészben világi egyénekből választatnak”. Tehát az erdélyi egyházkerületben is.

A tervezet 85. §-át, amely az erdélyi kerületre nézve fenntartotta volna azt a jogot, hogy a lelkészképzés, lelkészválasztás és lelkészavatás általános módozatait is maga határozza meg, a zsinat kihagyta.

A következő szakaszokat (166–210. §) november 10-én, egyetlen ülésen tárgyalta meg a zsinat. Ugyanilyen gyors tárgyaláson ment keresztül a tanügyi és jogügyi bizottság munkálata, valamint a lelkészválasztási törvény és az egyházi adózás kérdése is.

Így készült el Debrecenben, 1881. október 31. – november 24. között és 1882. szeptember 10–17. közötti időszakban magyarországi öt református egyházkerület országos zsinatának törvénykezési könyve az „egyházi törvények az evangélium szerint reformált magyarországi keresztyén egyházban”.

E törvénykönyv egyházalkotmányi szakasza (I.) az első részben az egyházközségi, egyházmegyei, egyházkerületi, konventi és zsinati szervezetet tartalmazza; a második rész az egyházi tagokról és a különböző egyházi tisztviselőkről szóló intézkedéseket foglalja magában; a harmadik rész a lelkészválasztási törvényeket; a negyedik rész a magyar reformált egyházi közalap-szabályait sorolja fel; az ötödik az egyházi adózásról intézkedik.

Az egyházi törvénykezés szervezetét magában foglaló szakasz (II.) első része szól általában az egyházi bíróságokról és a fegyelmi büntetésről; a második a fegyelmi esetekről; a harmadik rész a törvénykezési rendtartásról: általános szabályok; fegyelmi eljárás, jogorvoslat; felfüggesztés; különleges határozatok.

A törvénykönyv záró részét br. Vay Miklós főgondnok világi, Nagy Péter püspök egyházi elnök, Véghelyi Dezső világi és Tóth Sámuel egyházi jegyző írta alá, Debrecen 1882. szeptember 17-i keltezéssel. Ezt követi a királyi jóváhagyást és megerősítést magában foglaló záradék, aláírva Schönbrunnban 1882. október 11-én Ferencz József és Trefort Ágoston által.

A függelékben szerepel a minisztériumba való újabb felterjesztés is. Ez azt jelzi, hogy a zsinat által alkotott törvények első felterjesztésre nem nyertek megerősítést. A kultuszminiszter ugyanis öfelsege megbízására az első felterjesztés után azzal a kijelentéssel küldte vissza azokat, hogy az evégből egybehívandó zsinat tárgyalja újra, és „egyelőre az iskolaügyeket tárgyaló második rész kihagyásával, a többiekben pedig az észrevételek figyelem-

97. Zsinati tudósító. 183, 186, 190.

98. Zsinati tudósító. 180–187.

be vételével átalakítva, a kultuszminiszter közvetítésével Öfelségéhez helybenhagyás és megerősítés végett újra terjessze fel”.⁹⁹

A zsinat eleget tett a leirat kívánalmainak: a tanügyi részt, az egyház ide vonatkozó jogainak erőteljes hangsúlyozása és fenntartása mellett kihagyta, a kormány észrevételeiben kifejezett változtatásokat megtette, a megalkotott törvényeket e módosított alakban a kultuszminiszterhez ismét felterjesztette, s azok királyi megerősítését kérte, amit a következő hónap 11-én meg is kapott.

A megerősített egyházi törvényeket Trefort Ágoston miniszter október 13-án br. Vay Miklós világi elnöknek küldte meg, és a király nevében üdvözölte a magyar református egyházat.

A református egyház ez idáig csak a részleges zsinatokon alkotott kánonok által rendezte ügyeit. Az 1881–1882. évi törvények jelentősége, hogy ezentúl a magyar református egyház végre országosan is szervezkedhetett, egyöntetűen állapíthatta meg alkotmány-szervezetét és egyetemes képviselőtét mind önkörében, mind az állam és az osztrák császár legfőbb felügyeleti joga irányában.

Az Erdélyi Egyházkerület 1883-as közgyűlése a zsinat törvényeit ünnepélyes keretek között hatályba léptetettnek nyilvánította.¹⁰⁰ Igaz ugyan, hogy tíz évvel később, főleg az erdélyiek részéről történtek újabb törvénymódosítási kérések.¹⁰¹

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a zsinat jelentősége nemcsak abban áll, hogy megeremtette az országos egyházat, de abban is, hogy rálépett néhány sürgős, közös ten-nivaló rendezésének útjára.¹⁰² Létrehozott egy teherkiegyenlítési alapot, a felbecsülhetetlen jelentőségű Közalapot, amivel a református egyház gazdálkodásának kérdését igyekezett megoldani.

1883-ban az egyetemes konvent is megkezdte tevékenységét.¹⁰³ Ettől kezdve intézkedett az egyházi tanügyi rendszer szabályozása és felügyelete, kérdéseiben beleértve a lelkészképzés országos vonatkozásait is.¹⁰⁴ Szintén nagy lendülettel kezdett a Közalap gondozásához, valamint a romániai és észak-amerikai magyar református misszió feladatai megoldásához.

99. ErdReflVt Közgyűlés 1883/6. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi Miniszter 1882. július 30-án kelt 1301. szám alatt közölt leirata.

100. ErdReflVt Közgyűlés 1883/23; 1884/5.

101. ErdReflVt Közgyűlés 1891/38; 1892/14; 1894. 15/1, 41.

102. A második országos zsinat, más néven első budapesti zsinat 1891–1893 között ülésezett. Megállapította, hogy szükség van lelkészi nyugdíjintézetre, és elrendelte az előkészítő munkálatokat. Törvényben rendezte az egyházi iskolák szervezetét és tevékenységét. Az evangélikusok, akik 1891-ben tartották egyesítő és alkotmányozó zsinatukat, kapcsolatba léptek a református zsinati vezetőkkel. Közös református-evangélikus zsinatközi bizottság kezdte el működését a két protestáns egyház közös érdekeinek védelmére. Ezt a bizottságot a zsinati munkálatok befejeztével állandósították.

103. ErdReflVt Közgyűlés 1883. 16./2.

104. „A zsinat belátva szükségességét annak, hogy a magyarországi reformált egyháznak egy magasabb tanintézete legyen, ezennel kimondja, hogy egy teljes bölcsészeti és természettudományi, valamint teológiai teljes facultás alapíttassék, melyben a lelkészek és közélettanodai tanárok képezthetessenek.” A zsinat 210 tárgysorozati pontja. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára Budapest (A továbbiakban: MREZSLK).

Gáspár Éva:

A kommunikáció problematikája a Bibliában

Problematic of Communication in the Bible

In this study the development of language is presented during different periods of communication technologies, which technologies influenced the character of the Bible's language, too. The differences between communication in general and Christian communication are also emphasized. The main difference: the most important characteristic of Christian communication is the presence and role of the Holy Spirit in understanding the Scripture. Jesus Christ communication is presented as the best model of communication and also the relationship between Church and communication. It is emphasized that Christian communication confronts us with Christian belief.

Boross Geza points out that all the problems in church result from a lack of communication. The relationship between church and communication is a complex one, acts of communication are: testimony, mission, diaconry, religious education and worship. In the 21st century the religion also has to be up-to date and the ability is also needed to use these modern communication technologies.

New challenges arise – in this whole world interweaving network, which is nowadays part of every person's life, making possible world-wide communication, can we find our place? Are we able to use this possibility for representing and transmitting God's message through this new technology? Can we make good use of the above mentioned technology's knowledge for developing the community, stimulating the mission work etc.

Keywords: communication technologies, Christian communication, Holy Spirit, acts of communication, new challenges.

A kommunikáció

Watzlawick axiómája: „nem lehet nem kommunikálni”¹ – a kommunikációelmélet egyik legismertebb alaptétele, mely ma már szinte közhelynek számít. Ugyanaz a helyzet a teológia istentiszteleteken számtalanszor elhangzott kijelentésével is, hogy Isten szeretet. De ha azt mondjuk, a 21. század küszöbén, hogy Isten kommunikáció, még akkor is mérész, megdöbbentő kijelentésnek minősül, ha ezt a kommunikáció századában mondjuk és mindenképpen felfigyelnek rá. És a figyelemfelkeltésnek nem ez a legjobb módja? – és ha a tézis igaz, akkor a provokáció jó.

Jézus is ezt teszi, Ő a figyelemfelkeltés mestere, néha tömörségével éri el ezt, néha meghökkenítő mondataival. Célja az, hogy újszerűen mutasson rá az isteni igazságokra, mindig nagyszerűen felismeri az adott helyzetet és az odailő módszert.

1. P. Watzlawick: *A kommunikáció két axiómája*, Kommunikáció I. Válogatott Tanulmányok, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977.

Őszintén megvallom, nálam is működött ez a módszer, először a magam sokkolására játszadoztam el ilyen jellegű címszavakkal: Isten és kommunikáció, Pál apostol és az sms stb. sőt még olyan képek is megvillantak bennem, hogyan használták volna fel az apostolok a modern kommunikációs eszközöket, ezért úgy éreztem, tanulmányoznom kell, mennyire vesz részt az egyház ma az internetes közösségépítésben, és mennyire vagyunk tudatában a virtuális környezetben történő közösségépítés aspektusainak.

És ha az egyház aktívan részt vállal ebben – mit tehetünk még? Hogyan használjuk fel mi ezeket a modern kommunikációs eszközöket a harmadik évezred küszöbén? – melyek révén egyre kisebb lesz a világ, ahol az információnak és tudásnak felértékelt szerepe van és a kommunikációnak nagy jelentőséget tulajdonítanak. Tudatosítottuk-e, hogy a helyzet megváltozása miatt a vallást is a naprakészség kell, hogy jellemezze, amiből egyenesen következik a mai kor modern világának, telekommunikációs eszközeinek felhasználási képessége is. Készek vagyunk-e felismerni az ebben rejlő lehetőségeket és ezeket legteljesebben kihasználni és igyekezni minél több csatornán elérni az embereket.

Fontos tehát, hogy az egyház felismerje: szüksége van a modern médiára, a technikai vívmányokra, mint olyan eszközökre, amelyekkel széles rétegeket tud megszólítani. A modern média által új lehetőségek nyílnak meg az emberek megszólításában, az Ige eljuttatásában éppen olyan rétegek számára, akiket eddig nehezen ért el az egyház.

Természetesen felvetődik a kérdés, hogyan beszélhetnénk Isten dolgairól egy profán csatornán keresztül? Közvetíthető-e a szent profán csatornán keresztül? Sokan érzik úgy, hogy az Internet, a hálózatos technológia annyira profán jelenség, hogy el sem képzelhető esetében a hierofánia. A hierofánia (a szentség megnyilatkozása) azonban már önmagában paradoxon, olyan paradoxon, amelynek gyakorlati feloldása a probléma feloldását is jelenti.

Napjainkban, mikor a vallás individualizálódásának folyamata zajlik fel kell ismerünk, hogy a kiségyházak térhódításukat annak is köszönhetik, hogy legtöbbször Nyugatról vett mintákkal és eszközökkel „dolgoznak”. Emberközeli, átláthatóbb, modernebb voltuk miatt megszólítják a szekularizáció korában elő embert. A vallás, a hit egyáltalán nem vesztett jelentőségéből, az emberiség történelmének kezdetétől jelen van, kultúránk egyik alapja. Ezzel el is érkeztem a kommunikáció, kultúra és közösség egységéhez, összefüggő voltához, amit majd a dolgozatom során részletesebben elemzek.

Bár a kommunikációkutatás egyre fontosabb szerepet tölt be a tudományok között, mégsem láttam értelmét, hogy részletesen kitérjek a kommunikáció alapfunkcióira, különböző kommunikációs modellek ismertetésére, beszédaktus-elméletekre, kommunikációs csatornákra, mivel ezekről a kommunikációkutatás egyre gazdagabb szakirodalma nagymértékben tájékoztat. Úgy éreztem, figyelmemet inkább a keresztény kommunikáció sajátosságaira kell fordítanom, mely sajátosságok révén nagymértékben különbözik az általános értelemben használt kommunikáció sajátosságaitól, a Szentírás megértésének aspektusaira, a Szentlélek magyarázó jellegére, mely szintén nem azonos, bármely könyv, olvasmány megértésének jellegével.

A kommunikációs korszakok részletesebb áttekintését az indokolja, hogy a bibliafordítások között is sok esetben lényeges értelembeli különbség mutatható ki, ami pontosan a korszakok és azok kommunikációs eszközeinek megjelenésével magyarázható.

A kommunikációt nehéz definiálni, éppen általános és mindenütt jelenlevő volta miatt, ugyanis a legfontosabb emberi életjelenségről van szó, amely minden emberközi-társadalmi folyamatban szerepet játszik, s ilyenformán a kommunikációelmélet – hasonlóan az információtudomány többi fejezetéhez szorosan kapcsolódik a pszichológiához, szociológiához, antropológiához, pedagógiához, nyelv- és irodalomtudományhoz, művészetelmélethez, esztétikához, s műszaki feltételeit illetően a híradástechnikához.

A latin *communicatio*² szóból származik, aminek jelentése közlés, híradás, átadás, értesítés, értesülés, érintkezés, kapcsolat, közzététel. A *co* prefixum a szó közösségi jellegére utal, arra hogy bármilyen kommunikációhoz egynél több résztvevő szükséges.

A teljesség igénye nélkül felsorolnék néhány meghatározást, amelyek úgy vélem szoros összefüggésben vannak dolgozatom témájával:

A kommunikáció, akárcsak legfőbb eszköze, a nyelv, az emberi társadalommal egyidős. De akár fordítva is mondhatnánk: az emberi társadalom egyidős a kommunikációval.

„Amikor az ember az egységes létből kiemelkedve ráébredt önmagára, amikor felismerte a különbséget önmaga és a külvilág között, amikor viselkedése többé-kevésbé céltudatos cselekvéssé vált, s cselekvése más emberekkel közösen végzett munkává szerveződött, ebben a folyamatban született meg az emberi tudat, a nyelv, a társadalom, a kommunikáció és a kultúra. A tapasztalatok, a megszerzett tudás átadása most már nem csak és nem elsősorban genetikai úton, hanem kommunikáció, a nemzedékek közötti kommunikáció útján valósul meg.”³

Amit az információról mondtunk – az anyagi világ „szervezője” –, kiterjeszhető, sőt kiterjesztendő a kommunikációra is (hiszen itt is információról van szó!): a társadalmat alkotó elemeket a kommunikáció, a társadalmi tevékenységek vezérlő mechanizmusa szervezi és tartja össze. Ahogy Wiener mondta: „A kommunikáció az a cement, amely a társadalmat egybeforrasztja.”⁴

Buda Béla szerint a kommunikáció egészen általánosan „*információelméletileg* ragadható meg, és ilyen módon kommunikáció minden, amelyben információ továbbítása történik, függetlenül attól, hogy az információ milyen jelekben vagy a jelek milyen rendszerében, *kódjában* fejeződik ki. Információelméleti síkon kommunikáció a gépekben és gépi rendszerekben továbbadott információ is.”⁵ A kommunikáció fogalma nyilván azért terjedt ki a gépi információtovábbításra is, mert ennek szabályszerűségeivel először a híradástechnikai berendezésekben, a bonyolult elektromos rendszerekben kezdtek foglalkozni, és ezek főleg a társadalmi hírtovábbítás – tehát kommunikáció – szolgálatában álltak.

2. *Idegen szavak szótára*, Kézi könyvek, Kriterion Kiadó, Bukarest, 1979.

3. <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/informat/azinform/html/komm.html>.

4. <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/informat/azinform/html/komm.html>.

5. Buda Béla: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*, <http://mek.oszk.hu>.

Az információcserét, azaz az emberi kommunikációt a tudomány tovább osztja közvetlen és közvetett kommunikációra. Az előbbi akkor megy végbe, ha a kommunikáló felek egymás érzékszervi terében, egymáshoz közel helyezkednek el, a másik esetben azonban nem csupán a természetes emberi kommunikáció üzenetközvetítő csatornáján megy végbe a közlés, hanem valamilyen mesterséges eszköz lép a kommunikációban résztvevő személyek közé.

Ezekből a meghatározásokból arra következtethetünk, hogy minden emberi érintkezés tulajdonképpen kommunikáció, ezért mint életjelenség nélkülözhetetlen és szükségszerű. A közlés, jelváltás vizsgálata arra az eredményre vezetett, miszerint minden kommunikációnak minősül, ami a közlő és a befogadó között valamifajta megértést eredményez.

Az ember a kommunikáció „etalon”-jának⁶ a multimediális közvetlen emberi kommunikációt tekinti, ezért arra törekedett, hogy a kommunikációs technológiák létrehozásával minél inkább bővítse a kommunikáció hatókörét, ugyanakkor megőrizze ennek értékeit. Ezeket az értékeket aszerint állapíthatjuk meg, milyen mértékben képesek szimulálni a közvetlen emberi kommunikációt, ugyanis az új technológiák nem képesek a tulajdonságainak teljes másolására, közös jellemzőjük, hogy mindegyik a közvetlen emberi kommunikáció egy-egy részterületét próbálja kisebb-nagyobb mértékben tökéletesíteni. Lássuk most, mennyire sikerült ez a törekvés és hova vezetett.

Korszakok a kommunikációs technológiák történetében

A szakirodalomban a legáltalánosabb W. J. Ong⁷ felosztása, aki három korszakot különít el: az elsődleges szóbeliség (primary orality), az írásbeliség (literacy) és a másodlagos szóbeliség (secondary orality) korszakát.

Az elsődleges szóbeliségen az írás megjelenése előtti kort érti, ez most már a föld legelégesebb zugában sem létezik, ugyanis az írásbeliség mindenkit megérintett.

„Az elsődleges szóbeliséget tehát a mai nyelvtől sok tekintetben igencsak különböző nyelvállapot jellemezte. A betűírás megjelenésekor ezt a szituációhoz szorosan kötődő, a muzikális elemekben szinte tobzódó, az extralingvális és szupraszegmentális eszközöknek meghatározó szerepet juttató nyelvet próbálta megragadni és rögzíteni az író ember maroknyi grafikus jel segítségével”.⁸

Ennek a szóbeli kultúrának mintapéldája számunkra Homérosz, illetve a homéroszi költemények. A szóbeliségre utaló formulák és ismétlődések bizonyítják, hogy a homéroszi életmű a szóbeli kultúra fennmaradt emléke.

A Walter Ong nevéhez fűződő felosztás szerint, mely különben a legáltalánosabban elterjedt, a második korszak: az írásbeliség korszaka. Ez a korszak évezredekkel ölel fel, de hangsúlyosabban a könyvnyomtatás megjelenésétől a 20. sz. derekáig tart.

6. http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/kmfil/kmkt/Benczik_book/1_4_1.htm.

7. W.J.Ong: *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*, 1982.

8. Benczik Vilmos: *Nyelv, írás, irodalom kommunikációelméleti megközelítésben*, Trezor kiadó, Budapest, 2001.

Az írást a beszéd rögzítésének az igénye szülte, az írás tökéletlensége abból adódott, hogy a közvetlen emberi kommunikáció három dimenziója közül csupán egynek – szegmentális nyelvi jelek síkjának tett eleget, a másik két dimenzióról teljes mértékben le kellett mondania, miként a közvetlen emberi kommunikáció lényegi elemének tekinthető interaktivitásról is. Az extralingvális (nyelven kívüli: mimika, gesztus, testbeszéd) elemek rögzítésére az írásbeli kultúra nem alkalmas. A nyelv szupraszegmentális elemeit is (hang-erő, hangszín, hanglejtés, szünetek) csak haloványan tudta rögzíteni,⁹ márpedig ezeknek még az extralingvális elemeknél is nagyobb súlyuk van, ezeknek aránya a 65%-ot is elérheti a közlésben.

Platón ezért van rossz véleménnyel az írott szövegekről. A Phaidrosz-ban így fogalmaz: „aki tehát azt hiszi, hogy művészetét írásban hátrahagyhatja, nemkülönben az, aki átveszi, abban a hiszemben, hogy az írás alapján világos és szilárd lesz tudása, együgyűséggel van telítve (....) A hozzáértő ember eleven és lelkes szavá(nak)... az írott szó... csak árnyképe”¹⁰: az írások látszólag „értelmes lényekként beszélnek, de ha megkérdezed valamelyik szavukat, hogy jobban megértsd: egy és ugyanaz mindig, amit jelezni tudnak.”¹¹ Ostoba tehát az, aki azt hiszi, hogy nagyobb jelentősége van az írásnak, mint az, hogy emlékeztesse azt, aki már úgyis tudta, amiről az írás szól.”¹² Tehát az írás a dialógus Szókratészének álláspontja szerint azért veszélyes, mert egyrészt az emlékezet romlását okozza, másrészt a leírt szöveg nem tud válaszolni, és nem tudja megvédeni magát, azaz nem interaktív, ezért legfeljebb emlékeztetőnek alkalmas, és a szóbeli tanítás vele szemben mindenképpen előnyben részesítendő.

Ezt az íráskritikát megkérdőjelezi az az egyszerű tény, hogy Platón azt írásban fogalmazta meg, persze éppen ezért dialógusaiban az eleven párbeszéd stílusát mímelte.

Ezért mondhatja Havelock,¹³ hogy Platón munkássága az írásos kultúrán alapul, sőt Platón az írásbeliségen alapuló gondolkodásmód első markáns képviselője, aki ideális államából éppen azért rekeszti ki a költőket, mert azok az oralitáson alapuló meghaladott gondolkodásmódot viszik tovább.

A középkori oktatást is sokáig a szóbeliség határozta meg, az írást csak segédeszközként használták. Aquinói Szent Tamás „A teológia kézikönyve” című nagy művét a szóbeli dialógust követő kérdés-felelet formában írta. Ebben a művében felteszi a kérdést: „Vajon Krisztusnak írásban kellett volna átadnia tanítását? A kérdésre adott felelete: Az én válaszom, hogy helyénvaló volt, hogy Krisztus nem bízta tanítását az írásra. Először saját méltósága okán, minél kiválóbb tanító, tanítási módszerének annál kiválóbbnak kell len-

9. Uo.

10. Platón: *Phaidrosz*, Platón válogatott művei, Európa, 1983, 495–566.

11. I.m.

12. I.m.

13. Eric, Havelock: *Előszó Platónhoz*, in: Nyíri Krisztof – Szécsi Gábor (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*, Áron Kiadó, Bp. 1998. 89–107.

nie. Ez okból helyes volt, hogy Krisztusnak mint a tanítómeisterek legkiválóbbikának azt a tanítási módszert kellett választania, mellyel tanításait hallgatói szívébe vési bele.”¹⁴

Az írásbeliség elterjedésével tehát a szóbeli közlés nem veszített jelentőségéből, erejéből, sőt a fenti kijelentésekre utalva, azt mondhatnánk, hogy makacsul ellenállt az írásbeliségnek. Aquinói Szent Tamás kijelentéséből is láthatjuk, hogy a betű másodlagos a szó erejéhez képest, az írásbeliség a szóbeliség szolgáloja csupán.

Az írásbeliség másik nagy fordulópontja a könyvnyomtatás (Gutenberg, 1456), ez máig ható fordulatot jelentett a kommunikáció világában. Az alkalmazott kommunikációs eszközeink kihatással vannak egész gondolkodásunkra, ezért mondja McLuhan, hogy a média az üzenet maga.¹⁵

A ma emberének mottója: „verba volant scripta manent”, azaz a szó elszáll, az írás megmarad, inkább az írást helyezi előtérbe, a betű prioritását sulykolja belénk, elfelejtvén, hogy „a betűírás kialakulásával Isten elkészítette kijelentésének útját, hogy a szellemi-lelki Jahve-kultusznak megfelelőbb kifejezési formája legyen”.¹⁶ Semmiképpen sem szabad lebecsülnünk tehát az írott betű jelentőségét, mely konzerválja az eseményeket, és teológiai folyamatosságot biztosít, sőt sok esetben az egyetlen láncszem az előző generációk és a mindenkori jelen között.

Az egyház is előszeretettel használta a levelet, mint tömegkommunikációs eszközt. Jelentőségét az emlékeztetésben látjuk, emlékeztetnek az egyéni üdvösségre és a közösséghez való tartozás tényére, a feltámadás reménységére.

A reformáció is felismerte a könyvnyomtatás mint tömegkommunikációs eszköz jelentőségét, és számos reformátort ihletett egyházi témák megírására és nyomtatására. „Istennek úgy tetszett, hogy igéje írásba foglaltassék és feljegyeztessék azért, hogy ebből vegyék a papok azt, amit a nép elé adnak, s hogy ehhez szabjanak, mint zsinórmértékhez minden tudományt... Az legyen tehát a változhatatlan alaptétel, hogy Isten Igéjének... ne tartsunk mást, mint azt, amit első sorban a törvény és a próféták, azután az apostoli iratok foglalnak magukban, és hogy az egyházban a tanításnak nincs más helyes módja, mit az, amely az Isten igéjének parancsához és zsinórmértékéhez igazodik.”¹⁷

Az írás használata emellett a szóbeliségben ismeretlen kommunikációs helyzeteket teremtett. A beszélő ember látja a kommunikációs partnereit, többnyire ismeri is őket, általában fogalma van a befogadói potenciáljukról is, s ez segítséget nyújt számára kommunikátuma megfogalmazásában. Ráadásul az élőbeszéd tipikusan interaktív (tulajdonképpen Pláton is is ezt az interaktivitást hiányolja a fent említett 13–15 idézetekben a Phaidroszban¹⁸), ha a címzett nem ért valamit, azonnal visszakérdezhet, s a kisiklott kommunikációs folyamat visszazökkenhet a legnagyobb hatékonyság vágányára. Az író ember viszont nem-

14. Aquinói Szent Tamás: *A teológia kézikönyve* (<http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b161/ch10s03.html>).

15. Marshall McLuhan: *Understanding Media, The extension of Man*, 1964. 234.

16. Fodorné Nagy Sarolta: *A katechézis kommunikációs problémái*, 206.

17. Kálvin: *Institutio*, IV.8.6.8 (II kötet, 428–433.)

18. Pláton: *Phaidrosz*, Pláton válogatott művei, Európa, 1983. 495–566.

csak nem látja közleményének címzettjeit, hanem gyakorta még elképzelése sincs róluk, hiszen írásának címzettje elvileg minden olvasni tudó személy lehet, tér- és időbeli korlátozás nélkül, akik ráadásul visszakérdezni sem tudnak, ha netán nem értenek valamit. Az író embernek minden pillanatban tekintettel kell lennie ezekre a kedvező körülményekre, s közleményét úgy kell megfogalmaznia, hogy az mindennek ellenére érthető legyen.

Ong, Platónnal ellentétben azt állítja, hogy „az emlékezés kötelezettségének megszünte lehetővé tette eredetibb, absztraktabb gondolkodásmód megjelenését, mely árnyaltabb, összetettebb nyelvhasználatot előfeltételez”¹⁹, mert az emlékezet tehermentesítése érvényesül az írásnak köszönhetően, ugyanis ha valaki egy szöveget állított össze, a teljes gondolatmenetet emlékezetében kellett tartania, ezért szellemi energiájának nagy részét lefoglalta, és kevesebb jutott az éppen soron következő mondat „tartalmi és formai architektúrájának”²⁰ kialakítására. Az író ember átmenetileg törölheti emlékezetéből a gondolatmenet egészét, s teljes szellemi energiáját az éppen soron következő mondat „adekvát tartalmi és formai megalkotásának szentelheti.”²¹

„Az írás megjelenésével elindult nyelvi gazdagodás természetszerűleg visszahatott a beszélt nyelvre is” és az is közismert mindenki által, hogy aki sokat olvas, az árnyaltabban, választékosabban beszél és ír, ennek tulajdonítható a „nyelvhasználat- és gondolkodás – színvonalának felfele tartó spirálja.”²²

A könyvnyomtatás által vált lehetővé, hogy egy szövegről nagy számú másolat készüljön és, hogy egymástól térben és időben elhelyezkedő személyek ugyanazt a szöveget tanulmányozhassák. A könyvnyomtatás azonban a gondolkodás és a társadalmi és politikai szerveződés formáira is hatást gyakorolt, nemcsak az információ, a tudás tárolásának és terjesztésének területén idézett elő változásokat. Ezeknek a technikai lehetőségeknek köszönhetően megnőtt az írásban tárolható ismeretek mennyisége. E kultúrák legfőbb célja a fontos ismeretek megtartása. Ami nem fontos, elfelejtődik, kiesik az emlékezetből. „A felejtés révén a tudás hozzáidomul az aktuális igényekhez. Az írás mindent archivál.”²³ A könyvnyomtatás megváltoztatja a szerző és olvasó, szöveg és befogadó viszonyát. Horváth János erről így ír: „az eredeti szöveg a másolók hatalmába kerül, s azok nemcsak figyelmelenségből, hanem sokszor szándékosan is változtatnak rajta, s a szerző nem ellenőrizheti műve további sorsát ... közé és olvasója közé harmadik személy áll be közvetítőnek, a másoló, ki éppúgy, mint az élő szó területén az előadó, bizonyos szabadsággal bánik a rábízott szöveggel, s nemcsak a maga, hanem a megrendelője kedve szerint is módosíthat rajta. A nyomtatás (bár, mint tudjuk, kezdetben a nyomdász is megengedett magának a másolóéhoz hasonló szabadságot) szerző és olvasója közül végképp kiiktatja a közvetítő

19. Walter Ong: *Az elsődlegesen szóbeli kultúrák legújabb kori felfedezése* in: Nyiri Kristóf – Szécsi Gábor (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*, Áron Kiadó, Bp. 1998, 39–55.

20. Benczik Vilmos: *Írásbeliség és nyelvfejlődés*, (<http://nyitottegyetem.phil-inst.hu>).

21. Benczik Vilmos: *Írásbeliség és nyelvfejlődés*, (<http://nyitottegyetem.phil-inst.hu>).

22. Uo.

23. Benczik Vilmos: *Írásbeliség és nyelvfejlődés*, (<http://nyitottegyetem.phil-inst.hu>).

személyt, magára hagyja az olvasót a híven megrögzített művel, s általa teljessé és zavartalanul bensővé teszi szerző és olvasó viszonyát.”²⁴ A Gutenberg találmánya által támogatott írásosság hatása, hogy a nyomtatott könyv és íráshasználat elterjedésével a kommunikáció egyre kevésbé kötődött a kommunikációs partnerrel való közvetlen fizikai együttléthez, azaz a kommunikációs partnerek közötti interakcióhoz.

W.J. Ong²⁵ a rádió, a telefon, a televízió nyomán módosuló szóbeliséget nevezi másodlagos szóbeliségnek, mely nem felváltja a könyvnyomtatás – azaz az írás – kultúráját, hanem kiegészíti, teljesebbé teszi azt. Az Internet térhódításával kapcsolatban fölmerülhetett a gondolat – melyet persze nem mindenki oszt –, hogy az a Gutenberg-galaxis kommunikációtechnológiai elidegenedésének visszavétele irányába mutat, hiszen egyfajta *visszatérés*, magasabb szinten, az ember eredeti természeti-társadalmi környezetéhez, a folyamatos, minden érzékszervet igénybe vevő, interaktív kommunikációhoz. Még inkább megfogalmazódik ez a várakozás a mobil információs társadalom eljövételével. Az egész eddigi kommunikációtechnológiai történelem mintha most nyerné el értelmét. Ha az emberi kommunikációt alapvetően *információtovábbításként* vagy *-csereként* fogjuk fel, akkor a mobil telefónia gyakorlata inkább locsogásnak, semmint valódi kommunikációnak látszik. A látszat csal. A kommunikáció, s ezen belül a verbális kommunikáció - a nyelv – mindenekelőtt a *társadalmi kohézió* fenntartásának eszköze.

Kommunikáció – kultúra – közösség

Mindannyian tudjuk, hogy viselkedésünket meghatározzák annak a közösségnek a hagyományai és kulturális mintái, melybe fokozatosan belenevelődünk. „Az emberi társadalomnak viselkedési programja van. A sajátos emberi viselkedést nem az átöröklés programozza, hanem a hagyományok útján (a megfelelő nyelvrendszerek és főleg a nyelv révén) megszilárdított viselkedési típusok, amelyeket a társadalom tagjai a tanulás (szocializáció) sokrétű folyamata során sajátítanak el (...), az emberek társadalmi élete kollektív szervezet, de már nem biológiai, hanem szociokulturális természetű”²⁶

Lotman *A kultúra tipológiája* című tanulmányában a kommunikációelmélet és a szemiotika segítségével definiálta a kultúrát. A kultúra „a nem öröklött információk, amelyet az emberi társadalom különböző közösségei felhalmoznak, megőriznek, átadnak”²⁷ Ebből a meghatározásból kitűnik, hogy Lotman teljesen elhatárolta a kultúrát a gének által közvetített információktól, annak tanult voltát, jelszerűségét és szimbolikus voltát emelte ki. „A kultúra, az ember és a társadalom szellemi életének és különféle jelenségeinek olyan hierarchikusan felépített rendszere, amely az információk tárolására, fölhalmozására és

24. Horváth János: *A társadalmi műveltség megoszlása*, Az Akadémiai kiadó Reprint sorozata.

25. W.J.Ong: *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*, 1982.

26. Hoppál 1973.395–396.

27. Lotman 1973. 395.

cseréjére szolgál”.²⁸ Mégpedig olyan dinamikus rendszer, mely a közösség hosszú távú emlékezeteként is működik.

„A kommunikáció üzenetek segítségével történő interakció”.²⁹ Az üzenetek: formálisan kódolt szimbolikus vagy reprezentatív események, amelyek jelentését többen osztják egy kultúrában, s amelyeket épp azért hoznak létre, hogy ezt a jelentést hordozzák. Az ilyen „üzenet-események”³⁰ segítségével történő interakció az ember humanizációs folyamata – teszi hozzá G. Gerbner, a kommunikációkutatás világszerte elismert szaktekin-télye. Vizsgálódásainak középpontjában pontosan az állt, milyen kulturális változásokat eredményezett a kommunikáció, azaz a kommunikációnak modern eszközei, a média a 20. sz. második felében. Kutatásaiban kimutatta, hogy a televízióban a nézők elé tárt világ milyen mértékben befolyásolja közönség világgképét, a társadalomról alkotott hiedelmeket és az embertársakkal kapcsolatos attitűdök formálódását.

Ezért a kommunikáció és média kutatói számára George Gerbner neve szorosan összefonódott az úgynevezett „kultivációs elemzés”-sel³¹, amelynek fókuszában a kommunikációnak a kultúra termelésében, fenntartásában és áthagyományozásában játszott szerepe áll. „A kommunikáció nemcsak visszatükrözi, felmutatja, hanem meg is erősíti azokat a kulturális feltevéseket, amelyekkel a közösség a világ felé fordul.

A kultúra szempontjából a kommunikációnak az az alapvető funkciója, hogy közlemények termelésével, cseréjével és generációról generációra történő áthagyományozásával folyamatosan ébren tartsa, előtérbe helyezze, erősítse, egyszóval kultiválja a létre, a fontosságra, az értékekre és az összefüggésekre vonatkozó kulturális feltevéseket.”³²

Nyíri is ugyanezt a következtetést vonja le: „Kultúra és kommunikáció között lényegi kapcsolat – szinte azonosság – áll fenn”³³ – azaz a kommunikáció folyamata tágtítja a kulturális teret, ugyanakkor új kulturális tartalmakat is közvetít. Az elektronikus kommunikáció késő huszadik századi jelenségeköre nem választható a multikulturalitás mai problematikájától – „minél inkább otthon vagyunk a globális hálózat berkeiben: annál gyakrabban vagyunk idegenek – valahol”.³⁴ A kommunikációtechnológiai változások radikalitását hangsúlyozza Nyíri.

A fent említett kijelentésekből is azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kommunikáció és kultúra között szoros összefüggés mutatható ki, ugyanis kommunikáción keresztül hagyományozódnak, épülnek be a megelőző nemzedék értékei, szokásai, vallásos, etnikai és viselkedési normái, tehát kultúrájának fontos részei. Maga a beszéd is kultúrahordozó. Adott kor, társadalmi közeg kultúrája felismerhető, megismerhető kommunikációs sajátosságai révén is. A kommunikáció tartalmi-formai megnyilvánulásaiban

28. Lotman 1973. 396.

29. <http://nyitottenciklopedia.akti.hu/>.

30. Uo.

31. Tereštyéni Tamás: *A kultivációs megközelítés* (<http://www.es.hu/pd/display.asp>).

32. <http://www.es.hu/pd/display.asp>.

33. Nyíri Krisztof: *Multikulturalitás és elektronikus kommunikáció*, Új Holnap, 1998. január.

34. Uo.

adott kultúraszint fejeződik ki, vagyis amilyen szinten művelt a kor, olyan szinten kommunikál és amilyen művelt az ember, olyan szinten műveli a kommunikációt.

Mellérendelés és Alárendelés a Szentírás nyelvében különböző korszakok fordításainak tükrében Ong a szóbeliség ismérvei között elsőként állapítja meg, hogy a szóbeliség „inkább mellérendelő, mint alárendelő”.³⁵ Mintaként az 1Móz 1–5-öt idézi 1610-es és modern fordításban. Megállapítja, hogy míg az 1610-es fordításban az *and* kapcsolatos kötőszó kilencszer fordul elő, addig az 1970-ben készült modern fordításban mindössze háromszor. (Az 1610-es fordítás 78, az 1970-es 77 szövegszóból áll.) Az 1610-es szöveg a héber *we*, illetve *wa* szót mindig *and*-nek fordítja, míg az 1970-es szövegben megjelennek az alárendelő szerkezetek, s az ezek kifejezéséhez szükséges új kötőszók is.

Az alábbiakban idézem a szóban forgó bibliai hely két magyar fordítását is: az 1590-ben megjelent Károli-fordítást, valamint az 1975-ben készült új protestáns fordítást:

Kezdetben teremté Isten az eget és a földet. A föld pedig kietlen és pusztá vala, és setétség vala a mélység színén, és az Isten Lelke lebeg vala a vizek felett. És monda Isten: Legyen világosság: és lőn világosság. És látá Isten, hogy jó a világosság; és elválasztá Isten a világosságot a setétségtől. És nevezé Isten a világosságot nappalnak, és a setétséget nevezé éjszakának: és lőn este és lőn reggel, első nap.

Kezdetben teremtette Isten a mennyet és a földet. A föld még kietlen és pusztá volt, a mélység fölött sötétség volt, de Isten Lelke lebegett a vizek fölött. Akkor ezt mondta Isten: Legyen világosság! És lett világosság. Látta Isten, hogy a világosság jó, elválasztotta tehát Isten a világosságot a sötétségtől. És elnevezte Isten a világosságot nappalnak, a sötétséget pedig éjszakának nevezte. Így lett este, és lett reggel: első nap.

Az 1590-es magyar fordítás 71, az 1975-ös 68 szövegszót tartalmaz. (Az angol analitikusabb nyelv a magyarnál, innen a kb. 10%-os különbség.) Az 1590-es magyar szövegben 11 és található, az 1975-ösben mindössze 3. Ha jobban szemügyre vesszük a modern magyar szöveget, hasonló változást tapasztalunk, mint az angol szöveg esetében; ugyan a Károli-fordításhoz szemmel láthatólag ragaszkodó modern fordító nem váltja fel a mellérendeléseket az alárendelések összetettebb, több dimenziós szövegkonjunktúrájával, ám a kapcsolatos mellérendelések monoton konszekutivitása helyett megjelennek a finomabb szemantikai disztinkciókat lehetővé tevő ellentétes és következtető mellérendelések az ennek megfelelő árnyaltabb kötőszóhasználatától kísérve. A régebbi és új fordítások összeve-

---

35. W. Ong: *Elsődlegesen szóbeli kultúrák legújabb kori felfedezése* in: Nyiri Kristóf – Szécsi Gábor (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*, Áron Kiadó, Bp. 1998, 39–55.

téséből nyilvánvalóvá válik, hogy az új szövegek bonyolultabb jelentéstartalma „benne van” a régebbi szövegben is, csak éppen nincs nyelvileg kibontva.

Szécsi Gábor kommunikációkutató, a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa azzal magyarázza ezt, hogy „az oralitás korának embere ugyanis még nem rendelkezett olyan szintaktikai apparátussal, amely segítségével lehetett volna a komplex logikai összefüggések kifejezésére alkalmas jelentésstruktúrák kialakításában”.³⁶ Tehát: az oralitás emberének nemcsak nyelvi eszköztára hiányzott az Isten kezdeti munkálkodása finomabb összefüggéseinek a megragadásához, hanem „mélystruktúráként” sem léteztek a tudatában ezek a finomabb összefüggések. Számára az egész folyamat releváns eleme egyedül az érzékelhető időbeli dimenzióban jól elhelyezhető egymásutániség, konszekutivitás volt. S ha belegondolunk, az elbeszélt történetnek tényleg az a legrelevánsabb jegye, hogy Isten egymás után elvégéz bizonyos dolgokat.

Van azonban példa, amikor az és súlyos teológiai mondanivalót hordoz. Például a szinoptikus evangéliumok tanúsága szerint Jézus háromszor jelenti be, hogy „meghal, de feltámad”. Az eredeti szövegben a *kai* kötőszót olvassuk, ennek első jelentése és: „meghal és feltámad”. A *de* fordításmód a halál és a feltámadás közötti ellentétet emeli ki, nem is kifogásolható; csakhogy ennél többről van szó. Jézus feltámadása nem független halálától, hanem – mint sok más hely tanúsítja – valamiképpen összefügg azzal; halála és feltámadása ugyanannak, engedelmességének következménye: „engedelmeskedett mindhalálig (‘egészen a halálig menően,’ ‘halála árán is’), és pedig a kereszthalálig, ezért Isten felmagasztalta (feltámasztotta és felemelte magához) őt...” (Fil 2,8–9). Halála és feltámadása tehát egyszerűen van ellentétben és szoros kapcsolatban.

Kultúrák találkozása a bibliai kommunikációban

Bár a kommunikációval, mint szakkifejezéssel nem találkozunk a Biblia lapjain, már az Ószövetségnek megvan a gazdag tartalmú szava a beszédre. A héber *dábár*³⁷ egyszerűen jelent dolgot, esetet, szót, beszédet. Gáncs Péter rámutat arra, hogy „ez nem nyelvi szegénységből fakad, hanem egészséges, egységes szemléletből, ahol nem válik külön a szó és a cselekedet, a beszéd és a valóság”.³⁸

A *dábár* „legyen - és lett” együtt, kifejezi, hogy a gondolat és szó egyben cselekedet is, ezért nevezzük az emberi beszédetől megkülönböztetve igének. A nyelvtanban az ige cselekvést, történést, létezést fejez ki, „Isten szavát éppen ezért minősítjük igének, mert az olyan szó, ami történéssé válik”.³⁹ Az ószövetségi történetek, a prófétai iratok mind arról tanúskodnak, hogy amit Isten megmondott, az mindig valóra vált, tehát Isten Igéje nemcsak a teremtéskor volt cselekvés, hanem mindig az.

36. Uo.

37. Héber-magyar szótár, Magyar-héber szótár.

38. Gáncs Péter: *A hit kommunikációból van*, Lelkipásztor, 1998. szeptember.

39. Fodorné Nagy Sarolta: *A katechézis kommunikációs problémái*, 73.

A héber *dábár* és a görög *logosz*

A zsidó vallásrendszerben Isten szava nem válik el a cselekedettől, ezért lesz *dábár* vagyis Ige. Tehát a héber *dábár* görög megfelelője a *logosz*. „Mindkét nép számára a beszéd a legmagasabb lelki funkció, csak míg az egyik a szó dinamikus erejét hangsúlyozza, addig a másik a szó értelmes voltát. A héber számára a szó hat, a görög számára a szó van”.⁴⁰ Az ábrázolásmódnak más a szerepe és jelentése a görög kultúrában és más a héberben. A görög istenkép az ember eszményített képe és világuk látható, érzékelhető. A szó jelentése a héber kultúrában dinamikus, teremtő valóság, étellel teli.⁴¹

Tehát a jelentésfejlődés során a *dábár* és a *logosz* az Igében találkoztak. Pál apostol jól ismerte a *dabar* és a *logosz* fogalmát, ezek jelentéstartalmát Jézusban látta beteljesedni. Jézust olyan névvel jelöli, ami érthető abban a kultúrában, a görögök számára érthető és mégis új: az a *logosz*, aki ember lett.

János evangélista is a „*logosz*” szót használta a héber cselekvés-szó megfelelőjeként és himnusza *kommunikációs folyamat leírása*, melynek íve az „Ige testté lön” (Jn 1,14) esemény meghirdetésétől a 18. vers – „*kinyilatkoztatta*” igéig terjed. A görög aorisztosz igeforma befejezettséget, egyszeri cselekményt jelez. A kinyilatkoztatás, ellentétben a tájékoztatás pilanatszerűségével, mulandóságával „*egyszer s mindenkorra*” állapotot jelez.⁴²

A *Logosz* „közvetítő princípium”,⁴³ utal Jusztinosz vértanú *logosz*-krisztológiájára Alistér E. McGrath, majd Kálvin hasonlatával él, aki Krisztust páratlan csatornához hasonlítja, mert rajta keresztül jut el Isten megváltó munkája az emberiséghez.

A kultúrák különbözőségét bizonyítják a Szentírásban a következő példák: a szerzők Jézus szavait hozzák héberül vagy arámul, így a süketnéma meggyógyításakor elhangzott szót (Mk 7,34: *Effata – Nyílj meg!*), vagy a 22. zsoltár kezdő sorát, amelyet Jézus a kereszten imádkozott (Mt 27,46; vö. Mk 15,34: *Éli Éli lamma szabaktani – Istenem, Istenem, miért hagytál el?*). Az eredeti nyelvű idézés mindig azt jelzi, mondja Dér Katalin,⁴⁴ hogy a tanúk, bár adnak valamilyen megközelítő görög parafráziist, de teljes mélységükben nem tartják lehetségesnek visszaadni görögül Jézus szavait, ezért őrzik azokat az Úr anyanyelvén, úgy, ahogy ő mondta – dacolva még azzal is, hogy hallgatóságuk nagy része csak görögül ért. Mi lehet ez a többlet? Márk a Jairus kislányának feltámasztásáról szóló történetben arámul idézi Jézus mondatát: *Talita kum!*, majd így fordítja: *Kislány, kelj fel!* (5,41). Csakhogy a *talita*⁴⁵ valójában nem *kislányt* jelent, hanem azt, hogy *báránycám*. „Az evangélista kénytelen ugyan egyszerűen *kislányt* mondani mert görögül nem szokás a gyereket *báránycám*-nak becézni, de azért jelzi: Jézus nem úgy mondta, hogy *kislány*, hanem hogy *Talita – Báránycám!* Nos, a *kislány*, ha feltámadt, akkor e becéző szó nélkül is feltámadt volna; de ez

40. Görög-magyar, Magyar-görög szótár.

41. *Current Issues in New Testament Interpretation, Hebraic and Greek Thought-Forms in New Testament*, Klassen and Snyder, 4.

42. Kiss Ulrich: *A kommunikáció teológiája*, 199.

43. Alistér E. McGrath: *Bevezetés a keresztény teológiába*, Osiris kiadó, Budapest, 1995. 271.

44. Dér Katalin: *Vallási szövegek hermeneutikája, A Biblia hermeneutikája mint kommunikációs probléma* http://www.philin.st.hu/uniworld/kkk/rel/herm/2_egys.htm.

45. Görög-magyar szótár.

a szó, úgy látszik, olyasvalami volt, amit nem lehetett elfelejteni, és Márk nemcsak Jézus *isteni* életadó hatalmának, hanem mélységes *emberi* gyengédségének is emléket akar állítani, amikor megőrzi Jézus szavát, mert nemcsak azt tartja fontosnak, *amit* tesz, hanem azt is, *ahogy* teszi.”⁴⁶ Dér Katalin pontosan e többlet az érzékeltetésével magyarázza a görög és arám szavak jelenlétét.

Kommunikáció és közösség

A huszadik század egyik legnagyobb felismerésének tartják, hogy az emberi gondolkodás hordozója nem csak az egyéni tudat, hanem a közösségi lét. Wittgenstein-nak és Heideggernek egyaránt ez az üzenete. A közösségi létet a kommunikáció tartja fenn.

Dewey alapvető filozófiai munkájában a *Democracy and Education* c. könyvben, amely több mint kétezer évvel Platón kora után íródott, s amelyben a kommunikáció témája újra előtérben áll, kifejezi, hogy „a társadalom nemcsak átadás-átvétel (transmission), közlés-közlekedés (communication) által marad fenn, hanem joggal mondható, hogy az átadás-átvételben, a közlés-közlekedésben létezik. Több van, mint verbális kapcsolat a közös, közösség, közlés-közlekedés között. Az emberek a közösen bírtak révén élnek közösségben, s a közösen birtokoltakhoz a közlés-közlekedés juttatja őket.”⁴⁷ Ehhez a gondolathoz Dewey hozzáfűzi: „Nemcsak azt mondhatjuk, hogy a társadalmi élet azonos a kommunikációval, de azt is, hogy minden kommunikáció, (s ennél fogva minden valódi társadalmi élet) oktató-nevelő hatású. A kommunikáció befogadója kiszélesedett és módosult tapasztalat részese.”⁴⁸

A *Demokrácia és nevelés*-ben Dewey egyáltalán nem osztotta Platónnak az írott dokumentumokra vonatkozó aggályait. Az emberek nem azáltal válnak társadalommá, hogy egymás fizikai közelségében élnek... Egy könyv vagy levél bensőségesebb kapcsolatot létesíthet egymástól több ezer mérföldre lévő személyek között, mint amilyen az egyazon fedél alatt lakók között fennáll. Néhány évvel később azonban már tartózkodóan nyilatkozott a kommunikáció modern eszközeinek kohéziós erőit illetően. A közösségnek, írta, annak „legmélyebb és leggazdagabb jelentésében”, mindig „személyes közlésen-közlekedésen” kell alapulnia, a „beszélgetés hangzó-szárnyaló szavai” olyan létfontosságú effektussal bírnak, amely „hiányzik az írott nyelv rögzített és megdermedt szavaiból.”⁴⁹

A szociológus Robert E. Park pedig így fogalmazott: „A kommunikáció hozza létre, vagy legalábbis teszi lehetővé, azt a konszenzust és megértést a társadalmi csoport egyes összetevői között, amely végül a csoportnak és összetevőinek nem pusztán a társadalom, de a kulturális egység jellegét is adja; a szokás és kölcsönös várakozások ama

46. Dér Katalin: *Vallási szövegek hermeneutikája, A Biblia hermeneutikája mint kommunikációs probléma*, http://www.philinst.hu/uniworld/kkk/rel/herm/2_egys.htm.

47. John Dewey: *Democracy and Education*, New York: Macmillan, 1915. 4.

48. Uo. 5.

49. John Dewey: *The Later Works*, 2. kötet, szerk. Jo Ann Boydston, Carbondale, 1984. 367. 371.

hálóját szövi, mely egymáshoz köti a társadalmi entitásokat.”⁵⁰ Vagy amint Magyarországon a közelmúltban Kiss Ulrich SJ oly megkapóan írta: „a *communico*, -are ige eredetileg megosztást és egyesülést jelent, nem csak megtárgyalást: ‘közösön tesz valamit valakivel’. A *communicatio* ennek megfelelően *részesítés*: részesítem a másikat abban, amivel kapcsolatban szeretném, hogy közös kincsünk legyen. Még a köz-lés szavunk is magában rejti azt, ami közös. A folyamat gyümölcse tehát valamilyen módon közösség, *communio*, megosztott, közös értékek vállalása.”⁵¹ Kiss Ulrich, mint jelzi, korábban már többször is javasolta, hogy a „kommunikáció” szót „közösítés”-ként fordítsuk magyarra.

A szóban elmondott történeteknek közösségteremtő és „közösségmentő”⁵² ereje van – emlékeztet Fodorné Nagy Sarolta, – ezek által integrálódunk a közösségbe. Ez a kijelentés sokkal inkább igaz azokra a történetekre, amelyeket Isten népe mint vallási közösség élt át. Az elbeszélés szerepe a zsidóság történetében krisztálytisztán rajzolódik ki előttünk, a kommunikáció megtartó ereje egyetlen feltétele volt az Ígélet földjén való megmaradásnak. „Beszéljétek el azt a ti fiaitoknak, és a ti fiaitok az ő fiaiknak, és azoknak fiai a következő nemzetségnek” (Jóel 1,3) „...fiaiatoknak pedig parancsoljátok meg, hogy tartsák meg és teljesítsék ennek a törvénynek minden Igéjét! Mert nem üres beszéd az számotokra, hanem életet jelent nektek” (5Móz. 32,46-47)

Henrici ajánlja a Szentírás új olvasatát is a kommunikáció szemszögéből, ami hiteles keresztyén olvasatban mindig közösségépítő folyamat, *közösítés és részesítés*. A Szentírás kultúránk monumentális emlékműve – mondja, amelyben a kommunikációs formák és azok gazdagsága végigkísér bennünket. „Főképp fel kell figyelniük Isten önközlésének teológiájára, mely „mint ütőér lüktet az egész írásban”.⁵³ Az „Ige”, jelentőségét kell hangsúlyoznunk mindkét Szövetség könyveiben. Az „Írás” is „Ige”, az emberi kommunikáció legtekintélyesebb okmánya, és amikről tudósít, azok Isten igéi, az emberhez közvetlenül vagy közvetve – prófétái által – intézett szavai, valamint az ember válaszai Istennek – így a zsoltárokból –, de mindenekelőtt az Újszövetségben Isten Igéje Jézus Krisztus személyében. „Más szóval az Írás közlés a közlésről, a közlések közlése, metaközlés, meta-kommunikáció. Úgy is mondhatnánk, az elbeszélte események, történetek legalább annyira tartalmazznak közlést, mint az idézett szavak, és talán még túl is szárnyalják azokat közlésértékükben. Ennyiben elég meddő az a próbálkozás, hogy Jézus „valós” szavait, igaz igéit kihantoljuk nyelvészeti és egyéb módszerekkel a hagyományt rögzítő írásokból, hisz Jézus gesztusai és egyszerű cselekedetei sokszor többet és mélyre hatóbban közölnek magáról és küldetéséről, mint szavai. „...a kinyilatkoztatás eseményekben és hozzájuk bensőleg kapcsolódó szavakban bontakozik ki” (Dei verbum 2). A héber „debarim” mindezt egyetlen szóval

50. Park: „Reflections on Communication and Culture”, *The American Journal of Sociology*, 44. évf. 2. sz., 1938. szept. 191.

51. Kiss Ulrich: *A kommunikáció teológiája*, 197.

52. Fodorné Nagy Sarolta: *A katechézis kommunikációs problémái*, Kálvin János Kiadó, Budapest, 1996. 95.

53. Kiss Ulrich: *A kommunikáció teológiája*, 195.

fejezi ki: a magyar Ige ugyancsak! Lám, még az ige-hirdetés is magába foglalja a cselekvés gyökerét!”⁵⁴

Összegzőképpen a fenti idézetek mind arra utalnak, hogy a kommunikáció-kultúra-közösség szoros összefüggése nem is a 20. század filozófusainak felismerése, hanem eredete sokkal régebbi időkre vezethető vissza, ugyanis Isten az, aki arra buzdítja népét, hogy a beszéd által történelemmé válják az istenélmény. Az egyiptomi szabadulás emléke például erőt adott és bizonyította, hogy Isten előtt nincs nem volt és nincs reménytelen helyzet.

A kommunikáció problematikája a Bibliában

A Biblia üzenetének mai megértése – akár Isten Szavának, akár profánabb értelemben az egyház dokumentumának tekintjük⁵⁵ – a kommunikáció problematikájának különleges esete. Ha a Bibliát Isten emberi közvetítéssel megszólaló beszédének tartjuk, teszi fel a kérdést Dér Katalin *A vallási szövegek hermeneutikája*⁵⁶c. munkájában, miképpen jöhet létre a véges emberi hallgatóban-olvasóban a végtelen Isten szavának megértése. Ezzel csupán a kérdés tolódik tovább: miként lehet megragadni azt a valamit, ami e hitet kiváltotta? Törvényszerűnek mondható tehát, hogy az értelmezés tudománya épp a bibliai hermeneutikából alakult ki; hogy minden értelmezéstani alapkérdés mint biblikus hermeneutikai kérdés vetődött fel először; és hogy az ilyen kérdések valójában ma is csak akkor közelíthetők meg, ha visszamegyünk ezen eredetig. Ennek a helyzetnek egyik fő oka az, amit az ismert közhely úgy fogalmaz, hogy „az európai gondolkodás”, vagy „az európai irodalom (egyik) alapja a Biblia”. Csakhogy ezt egyáltalán nem úgy értjük, hogy számos mű a Bibliából mint forrásból ihletődik, hanem úgy, hogy a Biblia az irodalmi kifejezésmódnak az alapja.

Egyszer szólt Isten (Zsolt 62,12)

Sokféleképpen és sok változatban szólt Isten (Zsid 1,1)

A klasszikus meghatározás szerint *a Biblia Isten szava emberi nyelven*. A definíció, egyetlen mondatba foglal szót és nyelvet, istenit és emberit, tartalmat és formát, azaz önmagában paradox jellegű lévén, magában hordozza a Szentírás megértésének lényegi problémáját. Nem kisebb feladatot ró az olvasóra, értelmezőre, mint azt, hogy e kettőségeket valamiképpen összhangba hozni törekedjék. Mivel a Biblia, a maga saját módján, inkarnációs természetű, az isteni Ige az emberi nyelv testét ölti magára, benne az isteni és az emberi *elválaszt(hat)atlanul, de keveredés nélkül* van együtt. Ez azt jelenti, hogy a közlemény tartalma *nem azonosítható* az azt kifejező nyelvi jel tartalmával, mégis ehhez a jelhez van kötve, és *nem választható* le arról (pl. az 'Isten karja' kifejezésben a 'kar', miközben nem

54. I.m. 198.

55. Dér Katalin: *Vallási szövegek hermeneutikája, A Biblia hermeneutikája mint kommunikációs probléma* http://www.philin.st.hu/uniworld/kkk/rel/herm/2_egys.htm.

56. Uo.

a szokott jelentésében szerepel, mégsem cserélhető át minden további nélkül, mondjuk az 'erő' szóra, még akkor sem, ha tényleg efféle *jelent*). Noha az „isteni tartalom” és az „emberi forma” bárminő elválasztása messzemenően problematikus tehát, előljáróban, még mielőtt viszonyukról beszélhetnénk, mégis külön-külön kell szólni róluk.

Egyszer szólt Isten. (Zsolt 62,12)

1. A Biblia Isten szava. A szent szöveg sok különféle sajátosságának egyetlen közös alapja az, hogy a Biblia tartalma Istentől való, kiindulópontja, legfőbb forrása, szellemi szerzője Isten, a Biblia az Ő közleménye – ezt sohasem szabad elfelejtenünk, mondja Dér Katalin.⁵⁷ Ebből szükségszerűen következik egyfelől „az, hogy az Írás mindenek előtt egyetlen komplex közlemény; Isten egyszer szólt, a különbségekről, több különböző tartalomról, témáról, műfajról, szerzőről stb. beszélni csak az alapvető egységen belül van értelme; és következik másfelől, hogy jellege, természete szerint valóságosan, alapvetően és elsőrendűen isteni közlemény. Innen adódik az értelmezés minden részproblémát logikailag messze megelőző kérdése: miként, milyen feltételek teljesülése esetén jöhet létre a véges emberben a végtelen lény közlésének bármilyen szintű megértése?⁵⁸

2. A Biblia Isten egyetlen szava, amelynek tartalma legegyszerűbben megfogalmazva: Isten Országá, az a világ, amelyben Isten uralkodik, amelynek a maga egységében végtelen sok aspektusa van, és minden „egyéb” (világ, természet, ember, történelem) Isten Országához való viszonyában képezi az Írás tartalmát; az egész Szentírás célja, hogy erről közölje mindazt, ami „ránk és fiainkra tartozik” (5Móz 29,28). Így a Biblia összetett, mégis egyetlen zárt rendszer, melyben minden elemnek megvan a maga helye.

3. A bibliai hermeneutika Luthernek tulajdonított, ma valamilyen értelemben minden keresztény egyházban elfogadott alapelve szerint a Szentírás önmagát értelmezi, *Scriptura sui ipsius interpret*. Ez a tétel több különböző szintű dolgot jelenthet; számunkra most elsősorban az a lényeges, ami az eddigiekből következik: az egész értelmezi önnön részét. Ha a Biblia Isten egyetlen szava, amelyben minden rész az egyetlen egységes egészbe illeszkedik, akkor nyilvánvaló, hogy a részelemeket csak a rendszeren belül lehet megérteni, minden szöveg csak az egészszel összhangban kezelhető; az exegézis gyakorlatában minden fogalom jelentését írásszerűen, többi előfordulásával összhangban kell definiálni, minden homályosabb helyet az egyértelműekkel megvilágítani stb.

Sokféleképpen és sok változatban szólt Isten (Zsid 1,1)

1. A Biblia Isten szavát emberi nyelven közli. A közlés módját nemcsak a Szentírás eredeti nyelveinek sajátosságai, a korabeli irodalmi és irodalmon kívüli műfajok és beszédmódok sokfélesége határozza meg, hanem nyelven kívüli tényezők is befolyásolják: az egyes könyvek keletkezési helye, ideje, emberi szerzőinek egyénisége, a szöveg eredeti címzetei, felhasználásának alkalmai, hagyományozásának fordulatai stb. Mindezek megelőzik a szöveget, külső környezetét alkotják, ismeretük a megértéshez szükséges, de önmagában semmiképpen sem idézi elő, hozza létre azt. Dér Katalin elismeri, hogy a hagyományos biblikus tudományok tárgya e külső körülmények vizsgálata, célja a szövegek belőlük

57. Uo.

58. Uo.

adódó sajátosságainak rögzítése, ám mindig szem előtt kell tartani, hogy az ilyen adatok *külsődlegesek* a szöveghez képest, és, minthogy ismeretük az egységes isteni mondanivaló megértését szolgálja, *másodlagosak* is. Ennélfogva, ahogy főleg protestáns biblikusok hangsúlyozzák, kutatásuknak ugyancsak *szolgáló* szerepe van, a tényleges megértést, az igehirdetést kell szolgálnia⁵⁹.

2. Mivel tehát a Biblia isteni közlemény és/de alkalmazkodik az emberi megértéshez, értelmezésénél részben *ugyanazok a törvényszerűségek vannak jelen, mint a profán írásműveknél*, és részben vannak *csak a Bibliára jellemző sajátosságok*. Ide tartoznak az 1. pontban felsorolt külső tényezők, illetve bizonyos megértés-lélektani tudnivalók. Némelyik szempont profán alkotásoknál is lényeges lehet, ám a Biblia esetében fokozottan lényeges, míg mások a Szentírás különleges státuszával függenek össze így csak itt jönnek szóba.

Dér Katalin három alapelvet sorol fel, melyek elengedhetetlenek a Szentírás megértésénél, és azok a Szentírás egyedülálló sajátosságaiból adódnak:

a) *A megértés fokozatos*. A profán alkotások, művészi szövegek megértésénél is megfigyelhető, de a Bibliára – egységes és rendszerszerű volta okán, a *Scriptura sui ipsius interpretis* elv értelmében – fokozottan igaz, hogy amint az olvasó egyre több részletet ismer és ért meg, annál több elem kerül be az emlékezetébe és áll rendelkezésére további szövegek megértéséhez, ezáltal egyre biztosabban fel tudja ismerni az éppen adott szöveg kulcsszavait, a képalkotás törvényszerűségeit, a szerkezet, a gondolatmenetek sztereotípiáit stb., így a gyakorlat, minden egyes részmegértés, bármilyen szintű is, élesíti a biblikus hallást. E készség kiegészíthető és ki is egészítendő – de nem helyettesíthető – lexikonok, kézikönyvek stb. használatával. A megértés az időmúlással oly módon is változhat, hogy az olvasó az éppen aktuális helyzetére, problémájára vonatkozó magyarázatot szűri le a szövegből anélkül, hogy az így előálló sokféle olvasatot eleve, önmagában hamisításnak, tévesnek lehetne minősíteni. Ez a Szentírás *megszólító* jellegével függ össze: az olvasót éppen adott konkrét körülményei közepette szólítja meg és mindig a Szentírás időszerűségéből következnek.

b) *A megosztás elve*. Az egyháztörténet számos exegétájának közös tapasztalata, hogy – hasonlóan a profán ismeretek átadásához, s mégis másként – a tanítás, a bibliai üzenet bármely formában történő továbbadása, megosztása másokkal árnyalja, pontosítja és igen erőteljesen fokozza a megértést. Mi az, hogy „*mégis másként*”? Ezt az említett nagyságok sem tudják megmondani, csak ez irányú tapasztalatuk tényét hagyják ránk: „Ha szívesen megosztod, amit 'ingyen kaptál' (vö. Mt 10,8), kiérdemled, hogy olyan magasabb rendű igazságok birtokába juss, amihez addig még nem értél fel”, mert „beszélgetés közben feltárja Isten, ami addig rejtve volt” idézi Dér Katalin Canterbury-i Szent Anzelmet.

c) *A megcselekvés elve*. Isten szava az ember értelme számára sok esetben paradoxon. Ezek tisztán intellektuális emberi eszközökkel nem közelíthetők meg, semmiféle pusztán hermeneutikai fogás segítségével sem válnak beláthatóvá; igazságukat, értelmüket, működőképességüket csak a gyakorlat tudja beláttatni. A Jakab-levél 1,22–25, amely igazán minden lényegeset elmond e témáról, a *megcselekvést*, a *gyakorlatot* nevezi meg a gyümölcsöző

59. Uo.

olvasás feltételeként, és az ige megcselekvéséhez a két legnagyobb emberi érték, a szabadság és a boldogság ígéletét kapcsolja.

Teológiai antropológiai aspektus

Isténképűség

Isten a saját képére teremtette az embert, felruházta őt a beszéd képességével, ezért mondja Kálvin, hogy beszédünknek is Isten dicsőségének szolgálatába kell állnia, „s erre a szolgálatra különösen a nyelv van hivatva úgy az éneklés, mint a beszéd által, mivel kiváltképpen ez van rendelve Isten dicsőségének a kibeszélésére és hirdetésére”.⁶⁰

Isten a teremtés kezdetétől fogva kommunikál a teremtményével, ugyanis szándéka az, hogy „kapcsolatot építsen ki az általa teremtett, gondolkozni, elvonatkoztatni képes emberrel, akinek különleges képességei közé tartozik az isteni jel, az üzenet dekódolása”.⁶¹

Az isteni kommunikáció lényeges üzenetközvetítő egysége a nyelv. Ezért Isten és ember között döntő szerepe van a nyelvnek, azaz a verbális csatornának. Isten az embert beszélő lénynek teremtette, ezért természetes, hogy a nyelvet használja a teremtményeivel való hatásos eszközeként.⁶²

Isten a kapcsolatteremtés eszközeként nemcsak a verbális csatornát, hanem ezen kívül még sok más üzenetközvetítő csatornát is használ, mint például az álmot, a látomást.

Az isteni reveláció történelmi jellegű is. A történelmi folyamatok sodrásában élő ember egész egzisztenciáját érintő esetre irányul.

Összetört isténképűség

A bűneset magával ragadta az emberi kommunikációt is, „ezért a megváltás sem lehet kisebb”.⁶³ Az emberi kommunikációt a testté lett Ige képes meggyógyítani, a logosz. És itt is találkozunk a különböző kultúrákban tartalmilag más-mást jelentő terminus technicumokkal, amelyeknél szükséges megvizsgálunk kifejlődésének előzményeit. Az asszír-babiloni vallásban mint isteni perszonifikáció, az egyiptomi felfogás szerint a logoszt isteni emanációnak tartja.

A kommunikáció történetét már Ádámnál és Évánál kell kezdenünk. Már a bűneset is értelmezhető úgy is, hogy kommunikációs zavarból fakad. A bűn megszakítja a kommunikációt és a kommunikáció megszakításával lerombolja a közösséget. Ennek a kommunikáció megszakadásnak a következménye Káin bűne. Isten itt is megkísérli kommunikációval helyreállítani a közösséget, megszólítja a gyilkost: Hol van a te testvéred, Ábel? – de a megszólított elutasítja a közeledést: Talán őrzője vagyok én testvéremnek? *IMóz 4,9.*

---

60. *Institúció*, II.20.31.

61. Kádár Zsolt: *A keresztyén kommunikáció sajátossága*, 263.

62. Francis A Schaeffer: *The Complete Works of Francis A Schaeffer – Christian Worldview of Philosophy and Culture*, Crossway Books, Wheaton, Illinois, 99–107.

63. Fodorné Nagy Sarolta: *A katechézis kommunikációs problémái*, Kálvin János Kiadó, Budapest, 1996. 81.

Az Isten és ember között vertikális, ember és ember között horizontális a kommunikáció zavara, ennek helyreállítása a Szentírás egyik központi kérdése, a teljes Szentírás e „széttépett kommunikációs hálózat foltozásáról számol be”⁶⁴, ezért izgalmas kommunikációelméleti szemszögből végigolvasni, elemezni.

Kain és Ábel tragédiájában a vertikális kommunikációs zavar átcsap horizontális konfliktusba. Bábelnél teljessé válik a kommunikációs káosz.

A Krisztusban helyreállított kommunikáció

A kommunikációs kapcsolat helyreállítására is Isten teszi meg az első lépést, „amikor az üdvtörténet nyitányaként kiválasztja, megszólítja, elhívja Ábrahámot és ígéretet tesz annak eljövételére, Akiben majd teljesen helyreállhat a kommunikáció mind vertikális, mind pedig horizontális aspektusban”⁶⁵

Az Ige testté lett – itt állítja helyre Isten a beszéd, a dolgok és tettek közötti egységet, amiről már a héber *dábár* szó összefüggésében beszéltünk. Boross Géza református professzort idézzük: „Jézus Krisztus egész lénye kommunikáció. Jézus Krisztus mint testté lett Ige egyszerre kommunikátor és üzenet”⁶⁶ Jézus tehát nemcsak a legkiválóbb tanítómester, hanem a kommunikáció Mestere is.

Jézus kommunikációja, mint modell

„Jézus kommunikatíván cselekszik: jelen van az emberek között, beszél velük, de eszik és iszik is velük, tanítja őket, gyógyítja is, tanúságot tesz, de jeleket is cselekszik. A tettek és szavak dialektikája végigvonul az evangéliumokon. Ez teljesen újfajta kommunikáció. A kommunikáció rehabilitációja, helyreállítása, újjászületése, azé a kommunikációé, amely a Biblia értelmezése szerint a paradicsomban szakadt meg.”⁶⁷

Jézus ajkán isteni módon teremtő erejűvé válik a szó, és csak a most látjuk igazán mit veszített az ember a bűnessel. Szavának hatalmát legjobban példázzák gyógyításai, a háborgó tenger lecsendesítése, ugyanis „szava isteni dynamis”⁶⁸ –szal telített szó volt.

Jézus kommunikációja valójában az Atya kommunikációja az emberekkel a Fiún keresztül, az ő közvetítésével (Jn 7,16), azaz Jézus az Istenség belső kommunikációját teszi láthatóvá, transzparenssé az emberi kommunikációban. Ebben az értelemben Isten önközlése a szó legteljesebb értelmében. Jézus tökéletes kommunikációja az eljövendő időkre vonatkozik „az idők végezetéig”, és ez Pál apostol tanúsága szerint a Szentháromság jegyében áll. „Amikor eljön majd az Igazság Lelke, ő majd elvezet benneteket a teljes igazságra” Jn. 16,13. Az Igazság Lelke közösségépítő. *Communio* annyit jelent, hogy a Feltámadott tökéletes kommunikációjának gyümölcseként új, tökéletes kommunikáció jön létre az emberek között is. A *communio* egység és közösség, Krisztus önközlésének gyümölcse:

64. Kiss Ulrich: *A kommunikáció teológiája*, 201.

65. <http://www.lutheran.hu/ujsagok/lelkipasztor/1980901.htm>.

66. Boross Géza: *A kommunikáció teológiája*, Lelkipásztor, 1995. december.

67. Kiss Ulrich: *A kommunikáció teológiája*, 199.

68. Fodorné Nagy Sarolta: *A katechézis kommunikációs problémái*, 73.

„Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert mindannyian egygő lettetek a Krisztus Jézusban” (Gal. 3, 28)

Az egyház belső kommunikációja kifelé az isteni önközlés kommunikációja. A *communio* elválaszthatatlan a kommunikációtól.

A *communio*, közösség, pontosabban egység a közösségben a kommunikációból mint olyan cselekvésből születik, amely közösséget hoz létre, közösséget alkot, egységbe forraszt.⁶⁹

A Biblia sem beszél az emberekről önmagukban, mindig csak más emberek vonatkozásában, amikor a Szentírás mégis magában említ embereket, ott a magány nagy bűn következménye vagy pedig készülő tragédia előhírnöke. Jézust is akkor keresi meg a Kísértő, amikor egyedül van a pusztában.

Jézus a tanítványait közösségben készítette föl küldetésükre, és kettesével küldi ki őket. „Mert ahol ketten vagy hárman egybegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük” (Mt 18,20).

Az Isten és az emberiség közötti kommunikáció tehát a testté lett Igében jutott el a teljességre. A szeretet-cselekedet, amelyen keresztül Isten megmutatkozik, az ember válszként adott hitével egyesülve termékeny párbeszédet ébreszt.

A kommunikáció másik neve tehát a szeretet, de eredményesebb vagy hatásosabb a kommunikáció évszázadában azt a megdöbbenő kijelentést tenni, mondja Kiss Ulrich, hogy Isten kommunikáció, mely „megkavarja a kommunikációs elméletek állóvizeit” és „megújítja a teológiát is”,⁷⁰ ugyanakkor arra is figyelmeztet, hogy Isten kommunikáció és Isten közösség, de ebből nem adódik, hogy a kommunikáció közösség vagy a közösség kommunikáció, mert mind a közösség, mind a kommunikáció Isten nélkül hiányos, nem tökéletes, csak valamilyen „kommunikációszerűség”.⁷¹

Isten önközlésének folyamatában lényeges hangsúlyt kap az a kommunikációs forma, mely az Istentől származó ige inkarnációja által jut kifejezésre. A Jézus küldetésében realizálódó inkarnációs kommunikáció Istennek az ember felé való kegyelmes odafordulása a csúcspontot jelenti. Krisztusban az Isten oldaláról a legtökéletesebben érvényesül a kapcsolatteremtés szándéka, értelme és célja.

A *communio*, közösség a kommunikációból, mint cselekvésből születik, amely közösséget hoz létre. Kiss Ulrich egy analógiával példázza a kommunikáció, a közösség és a kultúra kapcsolatát, amelyek úgy viszonyulnak egymáshoz, mint a Szentháromság három személye. „Az Atya a Kommunikáció, aki közli önmagát a Fiúban, aki a Megtestesülés – azaz Kultúra – láthatóvá vált Közösség, és ez a Közösség a Lélek, mely láthatóvá tesz. A Három elválaszthatatlan egységét tökéletesen megvilágítja.”⁷²

69. Kiss Ulrich: *A kommunikáció teológiája*, 207.

70. Boross Géza: *A kommunikáció teológiája*, Lelkipásztor, 1995. december.

71. Kiss Ulrich: *A kommunikáció teológiája*, 214.

72. Uo.

A keresztény kommunikáció

Az utóbbi évtizedekben egyre több pozitív állásfoglalás hangzott el egyházi körökben a kommunikáció fontosságáról. Erősödik a nézet, miszerint az egyház jövője attól függ, mennyire képes, mennyire szánja rá magát a kommunikáció fejlődése által előállott helyzet elfogadására és a modern kommunikációs eszközök használatára.

G. Bormann felismerését Boross Géza professzor közvetíti nekünk: „Az egyház problémája ma egészen egyszerűen a kommunikáció problémája.”⁷³ Szükséges tehát valamilyen stratégiát kidolgozni, mely minőségi változást hozhat.

Az egyház és a kommunikáció viszonya komplex, dialógus jellegű és egymással összefüggő. Kommunikációs aktus a biznyságtétel, a misszió, az istentisztelet, diakónia és a hitoktatás is.

A keresztény kommunikáció a keresztény hittel szembesíti az embereket. Az egyház által használt tradicionális kommunikációs formák a belső válságok okaiként is felfoghatók. Ezért a keresztény egyház története úgy is tekinthető, mint meg nem szűnő küzdelem az üzenet kódolásáért.

A keresztény egyházra bízott különleges üzenet részint az egyház élete, szolgálata és biznyságtétele által is kommunikálódik. És az egyház kommunikációs tevékenysége nem merül ki a szavakban. Kommunikációt hordoz magában az egyházi struktúra, a művészetek, sőt még az egyház hallgatása is.

A keresztény kommunikáció sajátosságai

A keresztény kommunikációban, más kommunikációs formáktól eltérően az üzenet célba érkezésénél nem az emberi faktor a meghatározó, hanem Isten Szentlelke. A keresztény kommunikációnak nem a meggyőzés, a rábeszélés a célja, hanem a Jézushoz vezetés. Az evangélium kommunikálása, bár megtalálható benne az interperszonális és multiperszonális közlés általános szabályszerűsége, mégsem sorolható be az általános emberi kommunikáció kategóriái közé.

Trinitásteológiai aspektus

A keresztény kommunikáció legfontosabb aspektusa, hogy az üzenet hatásos közlésének, érvényesítésének, más kommunikációs formáktól eltérően nem az emberi faktor, hanem Isten Szentlelke a meghatározója.

A Lélek magyarázó szerepét szükséges hangsúlyoznunk a Szentírás olvasásakor is, melynek szellemi szerzője Isten: olyasvalaki címez információkat az emberhez, az emberi szerzőhöz (sugalmazás) és olvasóhoz, akinek értelme összehasonlíthatatlanul magasabb rendű, mint a címzetté – ebből egyenesen következik a Szentlélek magyarázó szerepe. Mert ebben a szituációban a megértés nyilvánvalóan csak akkor jöhet létre, ha az olvasó valami módon „azonos hullámhosszra” kerül ezzel a magasabb értelemmel; az Írást csak

73. Boross Géza: *A kommunikáció teológiája*, Lelkipásztor, 1995. december.

ugyanaz tudja megmagyarázni, aki leírta, Isten Lelke. A pőre tartalmat, cselekményt e nélkül is megértjük, úgy, mint pl. egy novelláét, ám ezzel többnyire nem lehet mit kezdeni (a világirodalom bővelkedik a jó „sztorikban”). Az úgynevezett. tudományos magyarázat pedig, noha sokat elárulhat a szöveg külső adottságairól a történeti háttértől kezdve a nyelvi, szerkezeti sajátosságokig, de belsejéhez, a isteni szerző szándékához nem tud hozzáférni, és főképpen nem tudja a Bibliát egységes egészként kezelni, hiszen ahhoz Isten egy-voltának hermeneutikai következményeit kellene belátni. Az irodalmi alkotás tartalmán túli megértése némileg analóg (mármint ha a cél, mint itt, az úgynevezett „szerzői szándék” megismerése), az olvasónak ilyenkor is át kell helyeznie magát a szerző szellemi világába. A Bibliánál hasonló áthelyeződésről van szó, persze ismét jelentős különbségekkel. Ugyanakkor a Lélek magyarázó szerepe nem valami megfoghatatlan elvontság, jelen van az értelmezés különféle lépéseinél, pl. már akkor is, amikor valaki egy nehéz helyet más helyekkel igyekszik megvilágítani: a Szentlélek a Biblián belül magyaráz.

A keresztény kommunikációban tehát három szereplő van jelen, míg az interperszonális kommunikáció megelepszik kettővel. A Szentlélek nélkül érthetetlen, befogadhatatlan minden jel, kód és információ, ami az evangélium elfogadtatását segíti.

Boross Géza szerint „a kommunikáció ősfarmája és paradigmája az a trialógus, amit a Trinitás személyei folytatnak egymással, szaknyelven szólva a Trinitás interperszonális trialógusa”⁷⁴. A református teológus tétele egybecseng a Szentszéknek a tömegkommunikációról megjelent *Communio et progressio* című iratával, ahol ezt olvashatjuk: „A keresztény felfogás szerint az emberek egymáshoz kapcsoltsága és közössége, ami a kommunikáció legfőbb célja, az Atya, a Fiú és a Szentlélek Istenben lévő örök közösségének titkából ered, s ebben találja ősmintáját”⁷⁵.

Missziológiai aspektus: a küldetés: kommunikálni

Isten szándéka, hogy fölfedje magát az emberiség előtt. Ezért keresztény kommunikátorként ezt a szolgálatot vállaljuk.

Az evangélium hirdetésére mint speciális kommunikációs szolgálatra hív Jézus, melynek célja a tanítvánnyá tétel. Gáncs Péter emlékeztet rá, hogy a misszió tulajdonképpen az egyház alaptevékenysége, azaz „a misszió nem csupán eszköz az egyház kezében, hanem fordítva: Isten missziójában szeretné felhasználni az egyházat is”⁷⁶ és felismeri, hogy „csak a kommunikációképes egyháznak van esélye a missziói parancs betöltésére”⁷⁷.

Az egyház elodázhatatlan feladata a a keresztény üzenet hirdetése, ez szükségszerűvé teszi a kommunikáció témájával való foglalkozást. – mondja Kádár Zsolt.⁷⁸

74. Uo.

75. <http://www.katolikus.hu/roma/egyhaziinternet.html>.

76. Gáncs Péter: *A hit kommunikációból van* (<http://www.lutheran.hu/ujzagok/lelkipasztor/1980901.htm>).

77. Uo.

78. Kádár Zsolt: *A keresztény kommunikáció sajátossága*, Theologiai Szemle, 1999/5.

Jézus speciális kommunikációs szolgálatba küldte ki tanítványait. Ennek tartalma az evangélium hirdetése, célja a tanítvánnyá tétel. A tartalom és a cél egyértelmű. Sokkal bonyolultabb ezt a tartalmat megfelelő módon hordozó, és a célt valóban szolgáló eszközök megtalálása.

Az egyház, a benne élők nem önmagukért vannak – figyelmeztet Gáncs Péter. „Nem kis dolog, ha legalább egymást megértjük, de ez nem lehet végcél. Az egyház nem vallásos érdeklődésű emberek belterjes önképzőköre, hanem Jézus egyértelmű programja szerint: „*Tanúim lesztek a föld végső határáig*” (ApCsel 1,8). Gáncs Péter *Victor János* hasonlatával él: „az egyház nem Isten országa a földön, ahol kiszakadva a bűnös világból, végre jól érzem magam, hanem Isten országának „felvonulási épülete”. S itt kell feltenni a kérdést, hogy vajon mennyit érdemes áldozni a „felvonulási épületre”, s mennyit magára a küldetés betöltésére, az építkezésre?! Ehhez az építkezéshez az egyház egyik legfontosabb, nélkülözhetetlen eszköze éppen a megfelelő kommunikációs készség, illetve felkészültség.”⁷⁹

Az egyház tehát nem bújhat ki a feladat alól. A világ egyházainak, vallásainak honlapjai mellett már az egyes egyházközösségek is bemutatkoz(hat)nak a Hálón. A Vatikán múzeumai éppúgy elérhetők, mint a Biblia különböző nyelvű fordításai, teológiai munkák, tanulmányok, igehirdetések, prédikációk.

Ezen a ponton tehát a kommunikáció elméleti, teológiai kérdései az egyház egész létét egzisztenciálisan érintő gyakorlati létkérdésekké válnak. A misszió az egyház alaptevékenysége. Kicsit sarkítva fogalmazva: a misszió nem csupán eszköz az egyház kezében, hanem fordítva: Isten missziójában szeretné felhasználni az egyházat is. A missziói parancs betöltésére azonban, csak a kommunikációképes egyháznak van esélye. Ezért válik a kommunikáció minden felelős, küldetésstudatban élő keresztyén ember és közösség mindennapos, égető, gyakorlati kérdésévé.

Feladatunk a kommunikáció

„Ahogyan engem elküldött az Atya, én is elküldelek titeket” (Jn 20,21). Krisztus misszióparancsa nem csupán az apostoloknak szólt, bár ők voltak az első megbízottak, a küldetés az egész egyháznak és minden egyénnek szól (Róm 1,5).

Ő pedig a legtökéletesebb modellt adta nekünk, a sajátját. Jézus kommunikációs célját a szeretet által érte el. „Menjetek el szerte az egész világba, hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek” (Mk 16,15).

A modern kommunikáció korában az egyháznak folytatnia kell a Pünkösdkor megkezdett munkát, amikor az apostolok a Szentlélek erejével különféle nyelveken hirdették Jézus Krisztus evangéliumát. A következő évszázadok folyamán ez az örömhír eljutott a világ minden részébe. Az egyháznak azonban számos akadályt kellett legyőznie: a nagy felfedezések kora, a reneszánsz, a könyvnyomtatás feltalálása, az ipari forradalom és a modern világ keletkezése mind-mind döntő pillanatok voltak, melyek szükségessé tették az evangelizáció új formáinak kialakítását. Az Egyház ugyanis nemcsak arra hivatott, hogy használja a médiát

79. Gáncs Péter: *A hit kommunikációból van* (<http://www.lutheran.hu/ujsgagok/lelkipasztor/l980901.htm>).

az Evangélium terjesztésére, hanem arra is, hogy beépítse a megváltás üzenetét ebbe az „új kultúrába”, amelyet a kommunikáció hatékony eszközei hoznak létre és hirdetnek.

A szenzációhajhász sajtónak köszönhetően elég sok tévhit terjedt el az Internetről. Sok egyháztag hajlamos az Internetet a bűn forrásának tekinteni, pedig, ha jól használják – a valóban jelen levő káros információk mellett – a mindennapi élet vagy akár az egyházi élet segítője lehet.

Az imént felsoroltak mind azt bizonyítják, hogy az Internetnek főleg előnyeiről beszélhetünk és akkor felmerül a gondolat jogos-e az alábbi kérdés:

Áldás vagy átok?

Az Internet hatalmas kiterjedésű, központi gép nélküli, önszerveződő rendszer, ma már gyakorlatilag nincs lehetőség arra, hogy bármely kormány vagy szervezet a rajta folyó tevékenységet korlátozza vagy cenzúrázza. (Korlátozni csak a hálózathoz való hozzáférést lehet tiltással vagy magas szolgáltatási díjakkal.) Nincs „központja”, nincs „vezetője”, csupán bizonyos műszaki paramétereket javasolt egységesen betartani a Világháló működőképességének megőrzése érdekében.

Az Internet olyan hely, ahol mi, emberek időnként meglehetősen furcsán cselekszünk és lépünk kapcsolatba másokkal – idézem Patricia Wallace könyvéből, *Az Internet pszichológiájából*. És aki eddig nem merészkedett volna fel az Internetre, ennek a kijelentésnek a hallása után, vagy az újságok címsorainak olvasata után megállapíthatja, hogy a világháló pszichésen beteg emberekkel van tele, akiknek bizarr ötleteik és megkérdőjelezhető készítményeik vannak, s annak aki normális, jobb lesz óvatosnak lennie.

Az Interneten elérhető több milliárd dokumentum hitelességét, tartalmát csak készítője, közlétezője garantálhatja. Mégis, az ezekből kialakuló kép hű tükrökre a világ gondolkodásának, az emberiség összes vágyával, szépségével és szennyével együtt. Rajtunk múlik, mit választunk, mivel járulunk hozzá mi magunk az információtengerhez.

Nem mondhatjuk, hogy hatása minden esetben pozitív, azonban azt is be kell vallanunk, hogy az Internet olyan környezet, amelyet felhasználóként befolyásolhatunk és alakíthatunk – különösen, ha tudatában vagyunk, hogy szemléletünket és viselkedésünket hogyan és miért változtathatja meg. Viszont nem szabad elfelejtenünk, hogy az Internetet sok olyan ember is használja, aki sok időt fordít mások megsegítésére. A hálón tapasztalható altruizmust vizsgálja és ez a környezet különösen alkalmas bizonyos segítő csoportok számára olyan személyek esetében, akiket a társadalom megbélyegzett, vagy egyszerűen nehezen osztják meg problémáikat tágabb környezetükkel.

Az információs társadalom hatása az egyházra

Milyen változásokat jelenthet az információs társadalom formálódása az egyházakra nézve? Sok szempontból hozhat újat, gyökeres változásokra azonban nem számíthatunk. Soroljunk fel azért néhány izgalmasabb csomópontot:

A kommunikáció lehetőségeinek változásai alapvetően nem változtatják meg az eddigi sémákat. Az egyházak számára kezdettől fogva kiemelt fontosságú a közösségek és személyek közötti kommunikáció biztosítása mind a tanok terjesztésében, mind az egyház, mint szervezet fenntartásában. Az új kommunikációs lehetőségek az eddigi csatornákat erősítik, illetve teszik gyorsabbá, nem jelentenek átstrukturálódást.

Új lehetőségek nyílnak meg az emberek megszólításában, az ige eljuttatásában pont olyan rétegek számára, akiket eddig nehezen ért el az egyház. Az új technológiák segítségével, főként azért, mert annyira kényelmesek, könnyebb kezdeményezni és fenntartani egy vallási témájú párbeszédet

Az Internet segítségével nagyszámú apokrif irat és tan jelenik meg, amelyek ugyanolyan hatékonysággal juthatnak el a befogadókhhoz, mint a kanonizált szövegek. Az információs társadalom, a tudományos kommunikáció, illetve akár az elektronikus kormányzat jövőbeni feladata a forráskritikával megközelíthető szövegek létrehozása és gondozása.

Lényeges változás áll be viszont az alá- és mellérendelő viszonyok kapcsolatában. Az Interneten való megjelenés egyszerűsége és olcsósága miatt mindenki számára nyitott. Egy profi, interaktív honlap elkészítése nagyon olcsónak számít a nyomtatott anyagokhoz képest, viszont nagy tömegeket képes megszólítani és elérni. Egy létszámában kicsi szervezet erősen reprezentált lehet az Interneten, míg egy történeti egyház esetleg meg sem jelenik.

Az Internet előretörése és popularizálódása a teljes világot megmozgató folyamat, melynek révén új kommunikációs csatorna jelenik meg. Ennek sok előnye van és ezért az emberek mindennapi életének szerves részévé válik. Az Interneten az egyházak is megjelentek. A vallási élet sok helyütt megújult, új utak nyíltak, illetve sok régi, dogmatikus elem elvesztette eddigi jelentőségét. Világszerte emberek százmilliói érzik szükségét annak, hogy szorosabb, személyesebb közösséget keressenek Istennel. Mind többen vélik úgy, hogy a Biblia nemcsak egy nép eredetmítosza vagy idejétmúlt vallási dokumentum, hanem mint a Teremtővel való kapcsolatról, amely ma is megélhető. Miközben tömegek találkoznak személyes módon a Teremtővel, ezeket a keresztyény körökben ébredésnek nevezett megújulási mozgalmakat számos támadás is éri. Annak ellenére, hogy valóban sok eset és érzés valódisága megkérdőjelezhető, magát a nagy folyamatot és irányt nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Egyre többen igyekeznek személyes módon kapcsolatot teremteni valami természetfeletti erővel, hatalommal. A mozgalom elterjedtségét és erejét leginkább az emberek létbizonytalanság-érzésével magyarázhatjuk. A lényeg: az emberek ma is kapcsolatba kerülnek a természetfeletti századunk és kultúránk minden felvilágosodottsága, racionalitása ellenére; vagy éppen amiatt (?). A 20. században a világ számos kultúrájában a társadalmak elvallástalanodásának felgyorsulása volt megfigyelhető. Ez az általánosító kijelentés inkább tendenciát jelent, jelentős megszorításokkal fogadhatjuk csak el. Éppen a század vége volt az az időszak, amikor ez a tendencia megtorpant, egyes részei ellenkező előjelűvé változtak.

Internet az egyházban – egyházak az Interneten

A Világháló megjelenésével új kihívás elé kerültünk: megtaláljuk-e a helyünket ebben az új, egész Földünket átszövő hálózatban, mely ma már egyre több ember hétköznapijainak része, és mindenki számára lehetővé teszi a világméretű kommunikációt, saját értékeink közreadását és tájékozódást az óriásira növekedett információmennyiségben. A magyar valóság is átalakul az információs korban, mi pedig ebben az új helyzetben keressük, hogyan képviseljük Isten üzenetét.

Felmerül a kérdés: mindennapi munkánk során hogyan leszünk képesek az egyházban, a gyülekezetben kamatoztatni az internetes technika által nyújtott lehetőségeket, hogy értelmes célra, közösségeink fejlesztésére, missziós munkánk élénkítésére használjuk a Világháló által nyújtott szolgáltatásokat? Szeretnénk, hogy az egyházak és tagjaik tevékeny formálói legyenek az Internet szolgáltatásainak: használják ki, hogy a Világhálón található tartalom mindannyiunk erőfeszítéseiből áll össze. Tegyenek közzé anyagokat és indítsanak el új szolgáltatásokat, melyek az egyház igazi, modern és vonzó arcát mutatják meg mindenki számára. Ebben a munkában fontos minden lelkipásztor és aktív egyházi munkás segítsége, hiszen sokak erőfeszítésére, kísérletezésre és rengeteg próbálkozásra van szükség ahhoz, hogy megtaláljuk az utat a Világháló keresztyén használatához.

Az Internet világa keresztyén szemmel

Nem volt célunk az Internet teológiájának a kidolgozása. Fontos azonban, hogy a Világháléhoz való keresztyén hozzáállás alapelveit rögzítsük, és utaljunk a rendelkezésre álló hivatalos egyházi megnyilatkozásokra is.

Az alapelvek rögzítése kapcsán a legfontosabb fogalom a közösség (communio), hiszen ez mindenféle kommunikáció alapja. Az internetes technika pedig nem pusztán információs technika, hanem – párbeszédessé szolgáltatói folytán – kapcsolattartó (kommunikációs) technika. Lehetővé teszi emberek és közösségek számára a közösségépítést és kapcsolattartást. Az ezzel kapcsolatos gondolatokat jól foglalja össze a World Association for Christian Communication (Keresztyén Kommunikáció Világszövetsége⁸⁰) nevű szervezet áttekintő tanulmánya, melyből a következő három pontot idézem:

- A mi Istenünk kapcsolattartó Isten. Olyan lény, akit ugyan nem látunk, de képesek vagyunk kapcsolatba lépni vele a magunk egyszerű emberi eszközeivel, s ebben a szupermodern technika nem osztoroz, nem szoroz. Az Isten és ember kapcsolata, kommunikációja alapvető, ami nélkül hitünk szerint nem élhetünk értelmes életet. Istenünk akarja ezt a kommunikációt, és akarja azt is, hogy egymással kommunikáljunk, ennek pedig az egyház életében alapvető jelentősége van.
- Keresztyén közösségeink számára a kezdetek óta fontos volt a kapcsolattartás. Üzenetek és levelek váltása teremtette meg a közösségek létrejöttének és megmaradásának alapjait. Pál apostol levelei ugyanúgy az egyház építését szolgálták,

---

80. <http://www.reformatus.hu>.

mint ma az Interneten szétküldött elektronikus körlevél, ami megbeszélésre hívja össze a résztvevőket.

- A kapcsolattartás által valósult meg, hogy a helyi viszonyaiban élő közösség nem esett ki a nagy egészből. Fontos volt a globális kapcsolódás a távoli testvérekhez, az egyház egészéhez. Az egyház megmaradásában alapvető szerepe volt és van annak, hogy emberek és közösségek egymásra támaszkodhatnak.⁸¹

Ezekkel a gondolatokkal összecseng a Római Katolikus Egyház által közzétett több dokumentum is. Fontos megjegyezni, hogy a katolikus egyházban régóta és rendszeresen foglalkoznak a média kérdéseivel. Évtizedek óta visszatérő téma a médiumok keresztény használata, az ezekhez való hozzáállás kérdése. A legfontosabb hivatalos állásfoglalások felsorolását a II. vatikáni zsinat tömegkommunikációs eszközökről szóló dekrétumával (*Inter mirifica*, 1963) érdemes kezdeni. Nem sokkal később megalakult a Tömegkommunikáció Pápai Tanácsa, melynek legismertebb határozatai a *Communio et Progressio* (1971) és az *Aetatis Novae* (1992). Kettős üzenetet fogalmaznak meg, kitekintéssel a kívülről és ajánlásokkal az egyház tagjai számára: egyik oldalról a médiumok, tömegkommunikációs eszközök erkölcsi értékelését („külső” üzenet), másik oldalról pedig buzdítást a médiumok minél intenzívebb használatára egyházon belül („belső” üzenet).

2002-ben jelent meg a Tömegkommunikáció Pápai Tanácsának kiadásában két Internetes témájú dokumentum, melyek a felsorolt dokumentumokra és módszertanra építve fogalmazzák meg a kifelé forduló erkölcsi üzenetet (*Az Internet etikája – Ethics in Internet*)⁸² és bátorítanak a Világháló egyházi használatára (*Egyház és Internet – The Church and Internet*)⁸³. Különös jelentőségüket az adja, hogy immár a média általános problémaköréből kiemelve, önállóan foglalkoznak az Internettel.

Az Internet etikája alapelveként rögzíti, hogy „mint más médiumok esetében, úgy az Internet erkölcsi értékelése szempontjából is az ember és az emberek közössége a döntő.” Másrészt hivatkozik a közjóra, az egyén és csoport szociális feltételeinek összességére, melyek az ember kiteljesedését segítik elő. Feladatunk a közjó fejlesztése és védelme a szolidaritás vállalása által, mely „nem határozatlan együttérzés, vagy felületes elérzékenyülés mások nyomorának láttán, hanem szilárd és állandó határozottság, hogy a közjóért munkálkodjon, azaz mindenki és minden egyes ember javáért, mivel mindnyájan felelősek vagyunk mindenkiért”:⁸⁴ ezért nem szabad elfogadni, hogy „digitális szakadék” szülessen, hiszen egész nemzetek, illetve társadalmi csoportok vannak még jelenleg kizárva a technika fejlődésének gyümölcseiből a globalizáció sajátos előretörése kapcsán. Nagy jelentőségű a kulturális dimenzió – írja az Internet etikája –, hiszen a globalizáció folyamata elősegíti a kulturális értékek áramlását: mégse váljon belőle egyetlen nemzet vagy nyelv által képviselt kulturális imperializmus. Jelenleg ugyanis az Internet elsősorban a nyugati típusú szekularizált kultúrát közvetíti szerte a világon. A dokumentum foglalkozik az In-

81. Churches and Faith Organisations on the Internet – A general overview (WACC, London, 1997).

82. <http://www.katolikus.hu/roma/etikainternet.html>.

83. <http://www.katolikus.hu/roma/egyhaziinternet.html>.

84. II. János Pál: *Sollicitudo rei socialis*, 38 (<http://www.hcbc.hu/roma/etikainternet.html>).

terneten található információk hitelességével, a sajtó és média átalakulásával, fontosságuk növekedésével is. Felhívja a figyelmet olyan problémákra, mint pl. a személyiségi jogok, az adatvédelem és szerzői jogok kérdése, melyek további elemzést, kutatást kívánnak.

Az Egyház és Internet⁸⁵ című másik dokumentumban áttekintést olvashatunk arról, milyen keresztény információk és szolgáltatások érhetők el már ma is a Világhálón, valamint javaslatokat találunk az Internet egyházi alkalmazásáról: többek között az evangelizáció és misszió, oktatás és lelkigondozás, katekézis és apologetika területein. Hangsúlyt kap az Internet kommunikációs használata az egyházon belül, hiszen kétoldalú interaktivitása folytán lehetőségeket biztosít személyek és csoportok számára a folyamatos kapcsolattartásra. Mindezek mellett természetesen tekintetbe kell venni, hogy az Internet nem képes pótolni a személyes kapcsolattartást.

Kiemelten fontos terület az oktatás-nevelés: az Egyház és Internet ajánlásai az egyház mindenféle korosztálya és csoportja számára javasolják a médiaoktatás bevezetését és az internetes ismeretek elmélyítését: az egyházi vezetők, döntéshozók számára ugyanúgy, mint lelkipászorok, hitoktatók, fiatalok és gyermekek számára, mindenkinek a saját szükségletei szerint.

Az Internet etikája és az Egyház és Internet egymást kiegészítve alkotnak egészet. Ezeket olvasva mélyreható áttekintést szerezhetünk az Internet keresztény szemléletéről.

Az Internet hódításának társadalmi hatásai

Az információs kultúra világszerte egyre gyorsabban terjed, s ennek számtalan következménye van hétköznapi életünkben. Ezek már ma is érezhetőek, és számunkra szokatlannak, bántóknak tűnhetnek. Mindazonáltal a fiatalabb generáció számára már egészen természetes a technika lehetőségei által átformált új világ, hiszen ebben nőnek fel. Szembe kell néznünk azzal, milyen alapvető változások formálják hétköznapijainkat:

Globalizáció és lokalizáció, avagy a távolságok csökkenése

A világméretű hálózatok kialakulása és az ezeken zajló kommunikáció lehetővé teszi, hogy bárki tájékozódhasson egy távoli országról, csoportról, közösségről, illetve azt is, hogy aktívan részt vegyen egy távoli helyen folyó tevékenységben – történjen akár drótpostán vagy a multimédiás eszközöket használó internetes videó-telefonálás során. Személyes mobilitásunk óriásira növekedik ezzel, hiszen utazás nélkül is, „távtevékenységeket” végezve részt vehetünk a földgolyó másik oldalán folyó mindennapokban. Röviden így lehetne körülírni a globalizáció jelenségének hatását a hétköznapi ember számára. Ennek kiegészítője a lokalizáció, azaz a saját környezetünk (falu, ki térség, városrész) felértékelődése: hiszen a távolságot csökkentő eszközöket nemcsak világméretben, hanem jól ismert környezetünkben is kiválóan fel lehet használni helyi, térségi közösség-szervezésre, életlehetőségeink javítására. Mindez ellenpólusa is a globalizációval együtt járó uniformizálódásnak, hiszen

---

85. <http://www.katolikus.hu/roma/egyhazinternet.html>.

az értékek és elvárások is világméretűvé válnak, s alapvetően az észak-amerikai kultúra és értékrend terjed a legintenzívebben, hiszen onnan indult a technikai fejlődés. Mindenkinek személyes felelőssége, hogy a helyi közösségi életben való aktív részvételével erősítse, megőrizze a kisközösség, a falu értékeit, hagyományait és múltját. Ezzel ellensúlyozható a globalizáció, tehát nem amerikanizált helyi társadalom jön létre, hanem a saját értékeit ismerő, a globalizált világgal szembesülő és abban a helyét megtaláló közösség. Világi és egyházi közösségeinknek egyaránt szembe kell nézniük a globalizáció előnyeivel és hátrányaival, és ellensúlyozniuk kell a hátrányokat a helyi, lokális közösségszervezéssel.

A tekintélyek szerepének csökkenése. Manapság bármilyen témában ezernyi és milliárdnyi oldalt találunk a Világhálón, s ezek az oldalak nincsenek rangsorolva hitelesség szerint. A legkülönbözőbb vélemények kaphatnak itt teret, egy óriáscég mellett bármilyen magánember ugyanúgy közzéteheti gondolatait, véleményét mindenki számára. Vannak tehát alternatívák, nagy a választási szabadság, de ezzel egy időben csökken a tekintélyek jelentősége. Az egyházak számára ez a pluralizmus kihívása, hiszen ilyen világban számtalan másféle nézettel szemben kell képviselniük Isten ügységét.

Individualizáció

Fölerkékelődik az egyén szerepe, úgymond „nagykorúvá válik”, hiszen közreadhatja saját értékeit az egész világ számára. A Világháló szabadsága azt jelenti, hogy „majdnem” mindent szabad közreadni, azaz csak az erőszakos, rassziista, emberellenes tartalmat tiltják. Olcsó, ezért mindenki számára elérhető a multimédiás publikáció lehetősége. Az individualizálódás félelmetesnek tűnő veszélye mellett nem szabad elfelejteni, hogy ezzel a résztvevő ember alkotóvá, egyéniséggé válik. Mindenki lehet alkotó, akár nagyvárosban, akár eldugott kis faluban él, s ennek különösen nagy a jelentősége.

Virtuális világ

A modern technika képes az egyre inkább valóság-hű megjelenítésekre. A multimédia teljes eszköztára segíti a földgolyó másik oldalán levőkkel való videó-beszélgetést, de segít egy álomvilág élethű megrajzolásában is a számítógépes játékok során. Létrehozható ismeretlen, valóságban nem létező (virtuális) világ, amely képi és hangji megjelenítésekkel teljes értékű élményt ad. Ebbe a világba elmerülve könnyű eltávolodni a hétköznapi valóságtól, kábító élmény részese lesz a játékos, és a szenvedélybetegségek körében ismert függőség alakulhat ki. Ezzel szemben azonban létezik olyan tendencia is, hogy a virtuális világ szerepjátékait, nem valódi közösségeit megaléelve merül fel a valós közösségi igény. Remélhetőleg csak erősödni fog az igény a valóságos közösségek, emberi kapcsolatok iránt, és ezáltal a kommunikáció új értékrendje alakul ki a jövőben.

Utószó

Beszéltünk arról, hogy a kommunikáció közösséget hoz létre, azaz a közösség kommunikációból születik, Kiss Ulrich analógiáját használtuk a kommunikáció-kultúra-közösség

elválaszthatatlan egységének a szemléltetésére, sőt kis utazás, a világhálón, „navigálás” során azt is tapasztalhattuk, hogy az egyház mennyire él a modern technika lehetőségeivel az új kommunikációs eszközöket illetően. Beszéltünk az ember bűnös voltáról, mely miatt képtelen az igazi kommunikációra, és ez egyfajta kommunikációs zavart hoz létre, aminek következtében csorbát szenved a közösség is. Isten orvosolja ezt a Babel óta tartó vertikális és horizontális kommunikációs zavart, helyreállítván ezzel azt elvesztett egységet. Isten és az emberiség között a kommunikáció tehát a testté lett Igében jutott el a teljességre. A szeretet-cselekedet, amelyen keresztül Isten megmutatkozik, az emberiség válaszként adó hitével egyesülve termékeny párbeszédet ébreszt. A párbeszédnek feltételeznie kell az ember választát, az Úr segítségül hívását.

„Aki segítségül hívja az Úr nevét, üdvözü. De hogyan hívják segítségül azt, akiben nem hisznek? Hogyan is higgyenek abban, akit nem hallottak? Hogyan hallják meg igehirdető nélkül? És hogyan hirdessék, ha nem küldettek el? A hit tehát hallásból van, a hallás pedig a Krisztus beszéde által” (Róm 10,14–17).

Az Istennel való párbeszéd előfeltétele a hit és a hitnek a kommunikáció. Mi a hit? Luther három fontos elemet hangsúlyoz ki, Kálvin is ezeket vette át Luther hitfogalmából:⁸⁶

Először is a hit személyes és nem csupán történeti vonatkozású – figyelmeztet Luther. Nem elég csupán az evangéliumok hitelességéről meggyőződni, hanem az üdvözítő hit magába foglalja azt a meggyőződést, hogy Krisztus értünk született és értünk teljesítette be az üdvözítés munkáját.

Másodszor Luther a bizalom fontosságát hangsúlyozza: „a hit nem csupán az arról való meggyőződés, hogy valami igaz, hanem a cselekvésre való készség eme hit alapján, és a ráhagyatkozás a hitre”.⁸⁷

Harmadszor pedig a hit Krisztus és a hívők közössége, ugyanis a hit egyesíti a hívőket Krisztussal, tehát a hit az ember személyes válasza Istennek. A hit ajándék, Isten ajándéka a Szentlélek által, a Szentlélek teszi érthetővé Krisztust, Isten testté lett Igéjét, különben csak történeti hittel nem válik elérhetővé számunkra. A vér folyásos asszony története a hit egyik legszebb példája. A 12 éve beteg asszony, melyet betegsége tisztátalanná tett, nem vállalhat közösséget senkivel, és nem vállalhat közösséget senki vele. Vagyonát felemészítette gyógyulása érdekében, mindhiába. Kilátástalan nyomorúságában titokban akarja Jézus ruhájának szegélyét megérinteni, ugyanis Jézus gyógyító erejéről mágikus elképzelése van. Jézus az asszonyt Leányomnak szólítja, ezzel is jelezvén, hogy áttörve a törvény korlátjait, szeretettel és irgalommal fordul feléje és közösségébe felveszi. Azt mondja neki, a hite üdvözítette. Szathmáry Sándor kihangsúlyozza, hogy Jézus nem azt mondja az asszonynak: én üdvözítelek téged, hanem „Hited megtartott téged” (Mk 5,34). „A hitet itt is a segítő iránti bizalom jellemzi, mely bizonyosságot támaszt”.⁸⁸

86. Alister E. McGrath: *i.m.* 339.

87. Uo.

88. Dr. Szathmáry Sándor: *Bibliaismeret, II. Újszövetség*, Református Zsinati Iroda, Budapest, 1991. 285.

Pál apostol is segítségül hívást a hittel, ugyanis ezek szorosan összefüggenek, mert aki Istent segítségül hívja, bízik abban, hogy Őbenne van biztos oltalma. Persze a képmutatók is segítségül hívják „de nem az üdvösségükre, mert ők ezt a hitnek minden érzése nélkül cselekszik. Ebből kiviláglik, mennyire bölcsesség nélkül valók az összes skolasztikusok, akik kétségkedve ajánlják fel magukat Istennek, mert semmi bizalomra sem támaszkodnak”.⁸⁹

Pál klasszikus tételét: a hit hallásból van, szabad fordításban mondhatjuk úgy is: a hit kommunikációból van, bár ahhoz nem fér kétség, hogy ugyanúgy, mint a Szentírás olvasásakor: „az emberi szó a maga erejével sehogyan sem tud egészen a lélekig hatolni (...) a hit világhossza is magasabb rendű valami, hogysen emberileg át lehetne adni. Mindezek azonban nem akadályozhatják meg azt, hogy Isten hatékonyan működjék az emberi szó által és ennek szolgálata révén hitet teremtsen bennünk”.⁹⁰ A hit tehát kommunikációból van.

Kérhetjük tehát az Urat: vezessen minket annak megértésére, miképpen kommunikálhatunk Istennel és az emberekkel, a média eszközein keresztül is.

Az egyházak tehát felismerték, hogy az evangélium kommunikálásának módja koronként és kultúránként változik, de tartalmában mindenkor és mindenhol azonos. Ezért az egyház egyre inkább részesévé vált az internetes kommunikációnak, ezt bizonyítja a sok fentebb idézet példa, kezdve az egyházi kiadványok Internetről való elérési lehetőségétől a keresztény levelezési listákra való feliratkozásra át a keresztény csevegőkbe való csatlakozásig.

Kérdésem, mely eddig ott lapult a sorok között, mennyire vesz részt az egyház az internetes közösségépítésben és mennyire vagyunk tudatában a virtuális környezetben történő közösségépítés aspektusainak a világháló böngészése során válaszra talált. Igen, tudatában vagyunk az új környezet nyújtotta lehetőségeknek. Bár a virtuális és a valós világ is helyt ad a közösségek kialakulásának, sőt mi több a virtuális világ a valós világ részévé is válhat, az emberek közötti kommunikáció, szembesülés merőben eltér a virtuális és a valós világtól.

Róm 10,17: *A hit tehát hallásból fakad, a hallás pedig Krisztus beszédéből.* – Az alapvető fontosságú vers egyebek mellett azt a kettősséget mondja ki, hogy a hit és a hitmegértés végső forrása Krisztus beszéde, teljes tanítása, a megértést, meghallást azonban a hallás, a fül közvetíti. Isten beszéde adott a Bibliában, meghallása ellenben nem eleve adott, nem jön létre automatikusan, a szellemi fül állapotáért, a meghallás létrejöttéért az ember is felelős. Sokan „nehezen hallanak a fülükre”, és Jézus gyakran figyelmeztet: „Akinek van füle, hallja meg!” A szellemi hallás, a megértés az ember belsejében van meg, vagy nincs meg, csak akkor jöhet létre, ha a tanítás belülről kerül az emberben. Ezt a bensővé válást nevezi Pál *hallásnak*, ami nem akusztikus és nem intellektuális, hanem egzisztenciális esemény. Nem egy csapásra alakul ki, hanem folyamat. Igaz, vannak nem teljesen tudatosítható mozzanatai, nehezen elszámolható váratlan kegyelmi pillanatai, lényegében mégis az embertől, magatartásától, akarásától, befogadási készségétől függ.

89. Kálvin János: *A rómaiakhoz írt levél magyarázata*, Kálvin Kiadó, Budapest, 1992, 221.

90. Uo. 223.

Bár a kommunikáció szakirodalmában az a vélemény van, hogy abszolút kommunikáció nem lehetséges, Isten önmaga közlésénél a nyelvi kifejezőmód mégis elegendőnek bizonyul az információ adásához, vételéhez, vagyis *akinek van füle, hallja, megérti s cselekszi az Úr akaratát.*

Felhasznált irodalom

- P. WATZLAWIK: *A kommunikáció két axiómája*, Kommunikáció I. Válogatott Tanulmányok, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977. *Idegen szavak szótára*, Kézi könyvek, Kriterion Kiadó, Bukarest, 1979.
- BENCZIK Vilmos: Írásbeliség és nyelvfejlődés, Nyíri Kristóf, 1998, 13. <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu>.
- W.J.ONG: *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*, 1982.
- AQUINÓI Szent Tamás: *A teológia kézikönyve* (<http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b161/ch10s03.html>).
- BENCZIK Vilmos: *Nyelv, írás, irodalom kommunikációelméleti megközelítésben*, Trezor kiadó, Budapest, 2001.
- BUDA Béla: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*, <http://vmek.oszk.hu/02000/02009/02009.htm>.
- PLATÓN: *Phaidrosz*, Pláton válogatott művei, Európa, 1983.
- ERIC, HAVELOCK: *Előszó Plátonhoz*, in: Nyíri Kristóf – Szécsi Gábor (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*, Áron Kiadó, Bp. 1998.
- Marshall McLUHAN: *Understanding Media, The extension of Man*, 1964.
- FODORNÉ NAGY Sarolta: *A katechézis kommunikációs problémái*, Kálvin kiadó, Bp.
- KÁLVIN János: *A keresztyén vallás rendszere*, Református Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910.
- Walter ONG: *Az elsődlegesen szóbeli kultúrák legújabb kori felfedezése*, in: Nyíri Kristóf – Szécsi Gábor (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*, Áron Kiadó, Bp. 1998.
- HORVÁTH János: *A társadalmi műveltség megoszlása*, Az Akadémiai kiadó Reprint sorozata.
- CHARTIER, Roger: *The Practical Impact of Writing*. In: Chartier, Roger (ed.): *A History of Private Life III*. Harvard University Press, 1987.
- Patricia WALLACE: *Az internet pszichológiája*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006.
- NYÍRI Kristóf (szerk.): *Mobil információs társadalom*. Tanulmányok. MTA Filozófiai Kutatóintézete, Budapest, 2001.
- FLUSSER, Vilém: *Az írás. Van-e jövője az írásnak?* Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám – Intermedia, 1997.

- KISS Ulrich: *A kommunikáció teológiája,*
John DEWEY: *Democracy and Education,* New York: Macmillan, 1915.
John DEWEY: *The Later Works,* 2. kötet, szerk. Jo Ann Boydston, Carbondale, 1984.
- Robert E. PARK: „Reflections on Communication and Culture”, *The American Journal of Sociology,* 44. évf. 2. sz., 1938. szept.
- Marshall McLUHAN: *The Gutenberg Galaxy,* 1962.
Francis A SCHAEFFER: *The Complete Works of Francis A Schaeffer – Christian World-view of Philosophy and Culture,* Crossway Books, Wheaton, Illinois.
- Thorleif BOMAN: *Hebraic and Greek Thought-Forms in the New Testament,* Harper and Brothers, New York.
- D. Martyn LLOYD-JONES: *Romans,* The Banner of Truth Trust.
Alister E. McGRATH: *Bevezetés a keresztény teológiába,* Osiris, Budapest, 1995.
KÁLVIN János: *A rómaiakhoz írt levél magyarázata,* Kálvin Kiadó, Budapest, 1992.
Dr. SZATHMÁRY Sándor: *Bibliaismeret, II. Újszövetség,* Református Zsinati Iroda, Budapest, 1991.
- TOMKA Miklós: *A vallás változása Magyarországon.* In: Lovik Sándor – Horváth Pál (szerk.): *Hívők, egyházak ma Magyarországon.* Filozófiai Intézet, Bp., 1998.
- Mircea ELIADE: *A szent és a profán: A vallási lényegről* Bp., Európa Kiadó, 1999.
GRIFFIN, Em: *Bevezetés a kommunikációelméletbe,* Harmat, 2003.
NYÍRI Kristóf: *Multikulturalitás és elektronikus kommunikáció,* Új Holnap, 1998. január.
- KÁDÁR Zsolt: *A keresztyén kommunikáció sajátossága,* Theologiai Szemle, 1993. 5. szám.
- BOROSS Géza: *A kommunikáció teológiája,* Lelkipásztor, 1995. december.
GÁNCS Péter: *A hit kommunikációból van,* Lelkipásztor, 1998. szeptember.
<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/informat/azinform/html/komm.html>
<http://www.katolikus.hu/roma/etikainternet.html>
<http://www.katolikus.hu/roma/egyhazinternet.html>

Gorbai Gabriella:

A segítő beszélgetés alkalmazási lehetőségei a vallás és/vagy osztályfőnöki órákon

Applying Supportive Talking as an Aid in Religion Teaching and Tutoring

While trying to define the tasks and responsibilities of the religion teacher, the *pastoral aspect* of his/her vocation should be expressed. It is no longer a question, whether she/he has the right to intervene (interfere) in students' personal lives, it is a however a general requirement to help students remove the obstacles from their lives.

Rogers' views about "student-centred learning" – in which the students are trusted to participate in developing and to take charge of their own learning agendas – are prompted and used worldwide in the schools. Started from this idea the goal of this study is to present "student-centred communication" as a helping method in the process of problem solving in teacher-student relationship.

"Non-directive", "client centred" or "person (student) centred" are terms C. Rogers used successively for his helping method. This method involves removing obstacles so the client can move forward, freeing him or her for normal growth and development. It emphasizes being fully present with the client and helping the latter truly feel his or her own feelings, desires etc. Being "nondirective" lets the client deal with what he or she considers important at his or her own pace.

Reflection, reflective listening, "active listening" is the technique in which the teacher mirrors or repeats, in his or her own words, what the student has just said.

In order to be successful in practising a helping profession, one needs a constructive attitude towards problems and assignments as well. Basic characteristics of the helper should be: empathic understanding, congruence, unconditional positive regard, professional altruism and mature authority.

The pitfall of dealing with problem students is the phenomenon of burn-out. The study aims to point out the first signs, the causes of burn-out and also to present constructive intervention techniques. Suggestions are made regarding how to combat burn-out syndrome, as well.

Keywords: helping profession, religion teacher, pastoral care, altruism, mature authority, person centred communication, burn-out.

Bevezetés

A (vallás) tanári hivatás egyik legmagasabb rendű feladata a személyiség kialakításának irányítása, a nehézségek, konfliktusok, bonyodalmak megoldásaihoz illeszkedő technikák, utak megmutatása, sok esetben személyes példán keresztül átadása.

Az egészséges tanár-diák kapcsolatban a gyermek abból a tudatlan feltevésből indul ki, hogy a felnőtt ismeri érzelmi szükségleteit, és minél fiatalabb, számára a felnőtt annál

---

1. Rogers, C. G.: *On Becoming a Person*. Boston, Houghton, Mifflin 1961.

inkább e szükségletek kielégítésének forrását reprezentálja. A pedagógussal – különösen a vallástanárral – szemben támasztott természetes igénye, hogy az ún. „szeretet-kapcsolatot” tartson fent vele, vagyis figyeljen oda szükségleteire, vágyaira, tartsa tiszteletben azokat, pozitívan forduljon felé, törődjön vele és segítsen azok kielégítésében, problémái megoldásában. Amennyiben az általa fontosnak tartott személy, a vallástanár részéről elmarad az odafigyelés, odafordulás, törődés, a gyermek (serdülő vagy ifjú) ellenséges aktusként éli át, ez elutasítást válthat ki belőle a pedagógus személyével szemben, vagy a vele folytatott tevékenységekkel szemben, és végső soron a lelki egyensúly megbomlását eredményezi. Ugyanis önmagában kezdi keresni a hibát: a „szeretet-kapcsolat” hiányának okát. A megzavart lelki egyensúly magatartási zavarokat szül, amely konfliktusoktól terhesé teszi a pedagógus-tanuló kapcsolatot. A tanuló „lelki egészsége” foroghat kockán, amennyiben a vallástanár, pedagógus nem képes segítő szándékkal fordulni hozzá.²

A vallástanár feladatkörére, munkájának jellegére nézve általános elvárás, hogy lelki-gondozói alkat legyen. A gyakorló tanároktól érkezett visszajelzések pedig egyértelműen azt támasztják alá, hogy a hittanóra csupán kis része az igazi keresztyén nevelőmunkának, az érdemi, a mélyebb rész a személyes beszélgetésekben, a pásztori, lelkigondozói munkában folyik.³

Amikor lelkigondozásról beszélünk, először általában a már kóros lelkigondozói eseteket szoktuk említeni. Élethelyzeteket, ahol eligazítást, tanácsot, segítséget kell adni, amikor lelki „elsősegély” vagy lelki „életmentés” történik. De a vallásoktatásban végzett lelkigondozásnak ez csak szélső határesete. A vallásoktatáson belüli lelkigondozás elsődleges feladata a megelőzés, a lelki egészség fenntartása, a jó úton járásra való megerősítés. Hogy később ne alakuljon ki kóros állapot.

A vallástanár-lelkigondozó csak azt a gyermeket tudja megszólítani, akivel kapcsolatban van. E nélkül a tanító-tanítvány viszony nélkül a lelkigondozói megszólítás csak moralizálás lehet, ami általában több gondot okoz, mint amennyit segít.

A gyermekkel való közvetlen, rendszeres kontaktus biztosítja azt, hogy időben érzékeljük az aktuális lelkigondozói kérdéseket. Egyrészt a fejlődéslelektan ismeretével számon tarthatjuk az éppen aktuális, törvényszerűen fellépő kérdéseket, és így elébe is megyünk a várható problémáknak. Másrészt kedélyállapotuk alapján a rendkívüli, már tényleg lelkigondozói beavatkozást igénylő eseményeket is azonnal érzékeljük, s ott, akkor lehetőséget kapunk erre a beavatkozásra.

A családdal való lelkigondozói kontaktus következménye lehet az is, hogy a családból érkező jelzések alapján, a családi háttér ismeretében megtudjuk a gyermek sok konkrét problémáját is, hogy ezt majd követhesse a lelkigondozói segítség.

E tanulmány a problémafeltárás-megoldás egyik leghatékonyabb módja, a célzott beszélgetés jelentőségét vizsgálja a vallástanár (lelkigondozó) – gyermek kapcsolatban.

2. Ruth Bang: *A segítő kapcsolat mint a személyes segítség alapja*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1980, 62–69.

3. Vö. Szűcs Ferenc: *A katechéta személye, mint a katechézis legfontosabb tényezője*. In: *Keresztyén nevelés*. 8.sz. 1997.

A segítő beszélgetés alkalmazásának területei, különös tekintettel a pedagógus – gyermek viszonyára

A segítés, mint professzió a szociális munkás, a mentálhigiénikus, a pszichopedagógus, a pszichológus, az orvos, a pszichoterapeuta, a lelkipásztor, a pasztorálpszichológus munkájában valósul meg leginkább, ám érdemes vizsgálni a segítő foglalkozás szempontjából a pedagógus munkáját is.

Megállapítható, hogy a segítő kapcsolat tulajdonságai a pedagógiai helyzetben a pedagógus – gyermek kapcsolata esetében is érvényesek. „A pedagógiai helyzetben a pedagógus – gyermek közötti kapcsolat olyan munkakapcsolat, mely tudatosan és szakszerűen tervezett és alakított, célja a tanuló személyiségének (kognitív, affektív, pszichoszociális stb.) fejlesztése, vagyis pozitív változás elérése. Érdemes hangsúlyozni, hogy a pedagógiai helyzetben a pedagógus – gyermek közötti interakció akkor lehet eredményes, a pedagógiai helyzet akkor lehet sikeres, ha a pedagógusnak / gyermeknek sikerül a kapcsolatot megfelelően kiépíteni. A kapcsolat túlmutat a társas együttlét viszony-jellegén, a kapcsolatban a felek egymás iránti nyitottsága, odafordulása, az egymás iránti törődés a hangsúlyos.”⁴

A vallástanárok (talán hivatásuk lelkigondozói jellegéből adódóan) gyakran érznek belső indíttatást arra, hogy segítő szándékkal vállaljanak részt a tanulók magatartási, viselkedési, tanulási és egyéb zavarainak rendezésében. Gyakran előfordul az is, hogy a tanulók vagy szüleik, hozzátartozóik kéri a vallástanár segítségét különféle nevelési és egyéb személyes problémák megoldásához. (Különösen így van ez abban az esetben, ha a vallástanár osztályfőnöki szerepkört is betölt.) Az ilyen kéréseket nem célszerű elhárítani, mert a segítő kapcsolat folyamatában a vallástanár olyan ismeretek birtokába juthat, melyek jól hasznosíthatók a tanulók jobb megértésében és kezelésében (velük való foglalkozásban). A felszínen jelentkező problémák: magatartási zavarok, tanulási nehézségek, a betegség, az iskolakerülés stb. mögött az esetek többségében bonyolult és rendezetlen emberi viszonyok húzódnak meg. Ezek számbavétele nélkül a beavatkozás sikere kétséges, mert nem a tünetet, hanem annak okait kell kezelnünk, tehát ismernünk.

Mikor válik szükségessé a segítő beszélgetés?

Segítő beszélgetésre a pedagógus – gyermek viszonyban akkor kerül sor, amikor a tanuló olyan válsághelyzetbe kerül, amelyet nem tud önerőből megoldani, amiből egyedül nem tud kijutni. Bizonyos fajta válsághelyzet mindenfajta fejlődési folyamat szükségszerű velejárója, de különösen „érzékeny” periódus a serdülőkor ideje.

Amikor a válságos helyzet kialakul, sokan a problémákért másokat vagy a sorsot okolják. Saját magukat felmentik, és lemondanak arról, hogy saját belső lehetőségeiket bevessék a problémáik megoldására. Mások illuzórikus problémamegoldás felé hajlanak, mint az alkohol- vagy kábítószer-fogyasztás. Vannak azonban olyanok is, akik komolyan

4. Szőke Milinte Enikő: *A segítő kommunikáció mint pedagógiai kommunikációs stratégia*. In: Kis Endre és Buda András (szerk.): *Interdiszciplináris pedagógia és az eredményesség akadályai*. Debreceni Egyetem Neveléstudományi Intézete, Debrecen, 2008, 567–576.

rászánják magukat a probléma rendezésére, és ehhez segítséget kérnek. A problémarendezés során új érzelmi beállítódásra, új kompromisszumokra kell eljutnia az embernek. Ez olyan folyamat, amely az emberi terhelhetőségét kemény próba elé állítja.

Mielőtt áttérnénk a tulajdonképpeni témánkra, a segítő beszélgetés módszertanának bemutatására, vizsgáljuk meg a segítő személyiség jellemző vonásait.

A segítő személyiség

A segítő foglalkozásuk felkészítése, kiképzése a segítő kapcsolatra a nyugati társadalmakban különösen nagy jelentőségű. Így például teret kapott a lelkészeknek a lelkigondozásra való felkészítése, az ún. klinikai lelkipásztori tréningek révén, az ápolónők, tanárok, szociális munkások, menedzserek, vezetők stb. önismeretének, kommunikációs érzékenységének fokozása. E képzések célja, hogy a humán foglalkozásukat bevonják a lelki egészség megőrzésének, védelmének társadalmi programjába.

Az USA-ban például 1970-ben olyan törekvés is jelentkezett, amely számos humán foglalkozású „laikus” a pszichológiai értelemben vett „professzionizmus” felé vezetett. A laikus segítő (pl egyetemi hallgatók, háziasszonyok, szülők, gyógyult alkoholisták) bevonása a lelki egészségvédelembe számos problémát vetett fel, és hasznos tapasztalatokkal szolgált. Így például a kutatások szerint a laikus segítő a professzionálisoknál nagyobb érdeklődést, több elkötelezettséget mutattak. Optimistábbak voltak, segítő kapcsolataikban, kevésbé hajlottak a megbélyegzésre, diagnosztizálásra, könnyebben alakítottak ki kapcsolatokat, fogékonyabban reagáltak az érzelmekre, kevesebb kommunikációs nehézségük volt stb.⁵

E tapasztalatok megerősíteni látszanak Rogers véleményét, kutatási eredményeit, hogy tudniillik a segítő kapcsolat sarokköve a *személyiség*.⁶ Elsősorban pedig az olyan személyiség, amely Rogers megfogalmazása szerint empátiával, nyíltsággal, a másik ember hiteles, őszinte elfogadásával jellemezhető. E képességek bizonyos mértékig lehetnek karizmatikus adottságok, de a kommunikáció-érzékenység fejlesztésével taníthatók is. „Ha a pszichológiai segítségnyújtásban a szó és a megértés gyógyító, segítő erejéről beszélünk, akkor meg kell gondolnunk, hogy a szó „tești közegben” nem verbális, kommunikatív csatornákon keresztül fejeződik ki. Az őszinteség, a hitelesség azt jelenti, hogy a segítő személyisége rendezett, beszéde és nem szavakban történő közlései: tekintete, testtartása, gesztusai stb. összhangban vannak, összeszedettséget és figyelmet sugároznak a másik ember felé. Ennek megtanulása, fejlesztése személyiségünkkel való törődést, önmagunk belső megmunkálását igényli.”⁷

5. Fodor László – Tomcsányi Teodóra: *Segítő kapcsolat, segítő szindróma, segítő identitás*. In: Jelenits I. – Tomcsányi T. (szerk.): *Egymás közt, egymásért*. HÍD Családsegítő Közp. – Szeged-Csanádi Püspökség, 1990.
6. Rogers, C. R.: *A terápiás kapcsolat. A jelenlegi elméletek és kutatások*. In. Buda B. (szerk.): *Pszichoterápia*. Gondolat Kiadó, Budapest 1981. 181–196.
7. Uo. 2.

A segítő személyiségének kulcsfontosságú komponensei a professzionizálódott altruizmus, illetve az érett autoritás. E két kulcsfontosságú tényező elemzésére térünk ki az alábbiakban.

Professzionizálódott altruizmus

Az altruizmus olyan önkéntes viselkedést jelent, amely mások javát szolgálja, a jutalmazás reménye nélkül.

Az altruizmus érettségének pszichológiai mércéje azt a szempontot veszi figyelembe, hogy a segítséget mennyire motiválják a külső, más személyektől függő jutalmazások és büntetések. A fejlődési sor gyermeki, kezdetleges szintjét az engedelmességből való segítség jellemzi. Ezt követi a külső jutalomért való segítség, a tekintélyi személy elvárása miatti segítség (büntetéstől való félelem), majd kialakul a saját, belső indíttatásból eredő, de a külső jutalom reményében történő segítség. A legérettebb altruizmus a szabad döntésből, saját meggyőződésből táplálkozik. Ez a jutalom elvárása nélküli segítség, amelyet belülről fakadó öröm kísér.⁸

Csak az a pedagógus képes a segítő kapcsolatra, akit professzionizálódott altruizmus jellemez. Az ilyen pedagógus önként vállalkozik a legváltozatosabb és legigényesebb, a gyermek fejlődését szolgáló feladatokra, a probléma felismerésében és megoldásában a legtökéletesebb segítségnyújtásra. Munkájáért, fáradozásáért nem vár cserébe kitüntetését vagy elismerést, számára a legnagyobb elismerés a gyermek követhető fejlődése. Munkáját szolgálatként képes felfogni, tudja, hogy a pedagógiai helyzetben ő az, akinek kompetenciájánál fogva mindent meg kell tervezni, mindenre oda kell figyelni, a legapróbb problémára ugyanúgy, mint a legsúlyosabbra, úgy, hogy közben ne ő legyen a pedagógiai helyzet főszereplője, hanem a gyermek.⁹

Az érett autoritás – érett engedelmesség¹⁰

A segítő helyzet jellegénél fogva fölényt és hatalmat ad a segítő kezébe. A hétköznapi szóhasználatban a hatalom fogalmához inkább negatív jelentések társulnak. Felmérések szerint például a diákoknak az autoritásról olyan szavak jutottak az eszükbe, mint az engedelmesség kényszere, elnyomás, félelem, alávetettség, szigorú fegyelem, rendőrség. A hatalom pozitív vonatkozásai, mint a vezetés, védelem, tájékoztatás, ideál, biztonság, bizalom, tisztelet, stb. sokkal kevesebbszer fordulnak elő. Az eredmények összefüggésbe hozhatók azokkal, hogy a tanulók szocializációjuk során inkább éretlen autoritásfigurákkal találkoztak, és tudattalanul velük azonosultak. A hatalom, az autoritás tehát kétféle módon pozitívan, érett formában és negatívan, éretlenül nyilvánulhat meg.

Az érett autoritás vezérlőelve, hogy hatalmát kreatív módon, mások megsegítésére, érlelésére használja. Lehetővé teszi a hatalomból való részesedést, a hatalom megosztását, a humánus és demokratikus értékek megvalósítását. Az érett autoritás a partneri elveken

8. Séra László: *Erkölcsei itéletalkotás, érzelmek és viselkedés*, Comenius Bt, Pécs, 2000. 65.

9. Szőke Milinte Enikő: *i.m.* 572.

10. Vö. Fodor–Tomcsányi: *i.m.*, Ruth Bang: *i.m.* 163–167.

alapuló segítő kapcsolatban arra használja hatalmát, hogy a segített érzésvilága, személyisége kerüljön a középpontba, az ő személyes fejlődését segítse indirekt módon. Bár a beszélgetés kereteit és határait ő szabja meg, lehetőséget ad a segítettnek arra, hogy saját maga szabályozza, mit és mennyit közöl önmagáról. A segítő kapcsolat tehát paradox helyzet, amely egyrészt asszimmetrikus, a segítő személyes felelősséget vállal, és bizonyos döntéseket hoz, másrészt azonban szimmetrikus, nyilvánvalóvá teszi az egyenrangúságot és hozzájárul ahhoz, hogy a segített képes legyen felelősséget vállalni önmagáért. Az érett autoritású segítő követelményeiben toleráns, tiszteletben tartja a másik személyiségét, és saját példájával, személyiségének adásával előmozdítja a segített önmegvalósítását. E kapcsolat természetesen a segített önismereti motivációja nélkül nehezen jön létre. A kölcsönös bizalom kialakulása szükséges a jó segítő kapcsolathoz. A segítő értékrendszerének és figyelmének középpontjában a segített érzelmi világának megértése áll. Az érzelmek felszínre hozása, verbalizálása a segítettben szorongásokat, félelmeket mozgósíthat, tehát tapintatosan, kellő körültekintéssel ajánlatos megvalósítani azt.

Az éretlen autoritású vagy autoriter személyiség kevésbé figyel a másokra, inkább csak saját szempontjait, értékrendszerét, érzéseit akarja ráerőltetni. Főlényhelyzetét tudatosan vagy tudattalanul érezteti, a segítő helyzetet például arra használja, hogy saját bizonytalan önértékelését biztosítsa. Általában az éretlen autoritású személyiség gyakrabban él a büntetés, a fegyelmezés lehetőségével, kevesebb figyelmet szentel a másik ember pozitív megerősítésére.

Az autoriter személyiség többet követel, mint amennyit ad, hajlamos arra, hogy a másoktól és a másokról kapott információkat a saját hatalmi pozíciójának megerősítésére használja. Visszaél hatalmi helyzetével. Követelése, magatartása agressziót, büntudatot, negatív érzelmeket vált ki, egyúttal azonban felkeltheti a másik emberben a hatalommal való azonosulás vágyát. Végso soron azonban az ilyen ambivalens érzéseket tartalmazó magatartási minták mind a segítettnek, mind a segítőnek ártanak.

Amint az autoritásnak, ugyanúgy az engedelmisségnek is van érett és éretlen formája. Az engedelmisség a hatalomhoz való viszony másik oldala. Az éretlen engedelmisség belátás nélküli behódolás. Mozgatórugója a félelem vagy a nagyobb szerencsétlenség, boldogtalanság elkerülése. A formális tekintélyű, autoriter személyek jó kiegészítésüket találják meg a vakon engedelmeskedő emberekben. A segítő kapcsolatban kialakulhat ilyen szövetség a segítő és a segített között, azonban az efféle kapcsolatok jellemzője, hogy szinte élethossziglan ráutalt a segített a segítőre, tanácsai, útmutatásai nélkül nem képes dönteni. Az ilyen függőségi viszony rosszul értelmezett szülő-gyermek kapcsolat fenntartása, amelyben a segített személyisége nem tud igazán fejlődni az önálló felnőtt lét felé.

Az érett engedelmisség szabad döntésből és belső meggyőződésből fakad. Kielégülést adó, pozitív érzések és önértékelés, az önállóság felé haladás jellemzi az olyan segítő kapcsolatot, amelyben a segítő érett autoritás valódi tekintélye lehetővé teszi a segített belátáson alapuló viselkedését. Ebben a kapcsolatban a belátás forrása az, hogy a segítő lehetőséget nyújt a segítettnek ahhoz, hogy megfelelő és pontos fogalmat nyerjen önmagáról,

tisztába jöjjön saját érzéseivel. Ezeknek az önmagáról nyert információknak a segítségével azután képes lesz megtalálni saját tájékozódási keretét.

Az éretlen engedelmességtől az érett engedelmességig vezető út valójában az önmagunk elfogadásáig megtett utat jelenti, egyszerűs mind azt is, hogy a személy saját szuverén lelkiismeretének engedelmeskedik. Aki képes az érett engedelmességre, az képes kinyilvánítani másoktól eltérő véleményét is, de konstruktív, építő módon. Az érett engedelmesség tehát nem zárja ki az ellenvetést, megfelelő formát talál neki. (Ennek gyakorlása szinte művészet.)

E személyiségjellemzők számbavétele után ismerjük meg a segítő beszélgetés módszertanát.

A segítő beszélgetés módszertana¹¹

A felszínes megfigyelés alapján úgy tűnik, hogy a beszélgetés olyan interperszonális kapcsolat, amelyben a beszélgető felek szavakban fejezik ki magukat. A szavaknak tartalma van, amelyre a másik fél valamilyen módon reagál. Azonban nem pusztán a szavak jelentésére válaszolunk. A beszélgetés folyamatát az érzelmek is – például szimpátia és unszimpátia, szeretet és harag, öröm és szorongás stb. – befolyásolják, színezik. A beszélgetés sikere, egymás megértése tehát nemcsak a szavak tartalmától, jelentésétől függ, hanem a szavak mögött rejlő érzelmi dinamikától is. Az „üzenetek” cseréje mindig kapcsolatokba ágyazottan valósul meg. Az „üzenetek” közvetítése során kommunikációs nehézségek, félreértések léphetnek fel.

A segítő foglalkozású szakemberek, beleértve a vallásánárokat is hasznos szempontokat kaphatnak Carl Rogers amerikai pszichológus és pszichoterapeuta gondolati „rendszeréből” és „technikájából” a segítő beszélgetés és kapcsolat struktúrájának megvilágításához.

Rogers konzultációs módszere „non-direktív”, ezért nevezzük segítő beszélgetésnek. E módszer abból az alapfeltevésekből indul ki, hogy az emberben a biológiai, vitális erőkhöz hasonlóan pozitív pszichikai erők működnek, amelyek bizonyos feltételek mellett, sajátos emberi kapcsolatrendszerben működésbe lépnek és lehetővé teszik, hogy a segítséget kérő *saját erejéből* képes legyen megoldani nehézségeit (self-help). A „non-direktivitás” Rogers szemléletében a másik élményvilágába való belehelyezkedést, annak megértését jelenti., ebben az értelemben beszél „kliens központú terápiáról”. A „non direktív terápia” pedig arra utal, hogy a tanácsadó direktivitás, értelmezés és diagnosztizálás nélkül a klienseknek a szavakban kifejezett és az e mögött rejlő érzéseit próbálja visszatükrözni, hogy ezáltal segítse érzéseinek, nehézségeinek jobb megértését, „megfogalmazását”. A hangsúly a jó kapcsolaton van, amely gyógyító erejű, segítheti a rejtett pszichikus erők kibontakozását, az élet „egészségesebbé” válását.

11. Vö. Ruth Bang: *A célzott beszélgetés*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1976. H. Faber, E. Van der Schoot: *A segítő beszélgetés* In. Tomcsányi Teodóra, Barlai Róbert (szerk.): *A segítő beszélgetés*, Pszichoterápiás és Mentálhigiénés Szemléletformáló Füzetek 3. 1987.

Rogers a jó kapcsolat alapfeltételének a „pozitív elfogadást” tartja. Ezen a másik személyiségének, egyéniségének és gondolatainak tiszteletben tartását érti. A bajba jutott, problémával küszködő ember számára sokat jelent az együtt érző melléállás, a feltétel nélküli elfogadás. A visszautasítás, a szeretet elvesztésének félelmétől, szorongásától mentes légkörben lehetővé válik az önmagunk rejtett erőforrásaira való ráतालálás.

Rogers módszerében speciális feladatra, a „visszatükrözésre” (reflection) mutat rá. Ha a tanácsadó nem akar direktív lenni, és az elfogadás, a megértés érzését akarja közvetíteni, akkor ezt úgy érheti el, ha a kliens számára *újrafogalmazza a saját maga által gyakran homályosan észlelt és bizonyos ellenállással fogadott érzéseit.*

A visszatükrözés során nem a kliens szavait ismétljük meg más szavakkal, hanem *átéljük érzéseit, amelyeket szavakban kifejezett, és ezt az érzést tükrözzük vissza.* Ebben az összefüggésben két másik fogalommal kell megismerkednünk. Az egyik az empátia, vagyis a másik érzelmi világába való belehelyezkedés. Ez nem jelent teljes érzelmi azonosulást, a másik belső világával való egybeolvadást, hanem bizonyos fokú távolságtartást igényel, miközben figyelmünket a másik érzéseire irányítjuk. Nem valamilyen homályos alapérzést keresünk, hanem a kliens érzéseinek változását, folyamatát követjük. Ezen a másik fontos fogalmat, a „vonatkoztatási keret” (frame of reference) fogalmát értjük. Ez arra utal, hogy a kliens szavai mögött rejlő érzésekre figyelünk, megpróbáljuk megérteni, hogyan éli át a dolgokat, eseményeket, hogyan fogadja azokat, mit jelentenek a számára. Más szavakkal fogalmazva: a beszélgetés folyamán megpróbálunk a kliens megfogalmazása által előtérbe került szavak tartalmától elvonatkoztatni és empátiás úton megkíséreljük a szavak mögött rejlő valódi problematikát, érzelmi konfliktusokat megérteni. Az empátiás figyelés útján a másik belső referenciarendszeréhez, tapasztalati világához férhetünk hozzá, az ő szemével láthatjuk a világot és saját magát. Ez a megértettség, az elfogadás érzését eredményezi, a beszélgetés szabadon, a kliens által irányítottan egyre mélyebb területek felé halad. Így a kliens – a visszatükrözés segítségével – saját erejéből egyre jobban megérti önmagát, homályos érzéseit, és felszabadító hatású belátáshoz, „aha – élményhez” jut. A másik tiszteletben tartása tehát „technikai” szempontból az ő vonatkoztatási keretének tiszteletben tartását jelenti, az abban való hitet, hogy az ember képes arra, ha nem is mindig nyilvánvalóan, de látenszen megértse énjének és létfeltételeinek azokat az aspektusait, amelyek a zavarokat és a nehézségeket okozzák.

A sürgetés, a befolyásolás, a kérdésekkel való ostromlás, a moralizálás, a dogmatizálás – egy szóval a direktivitás – a beszélgetés folyamatát, az érzések szabad áramlását megszakítja, nem a kapcsolat elmélyüléséhez, hanem eltávolodáshoz vezet. Ezzel szemben a nyugodt, türelmes, figyelő, megértést és biztonságot sugárzó habitus, attitűd növeli a másik önbizalmát, integrációját, az autoritásmentes légkör a szabad önkifejezésnek biztosít egyre jobban táguló belső teret.

Ahhoz, hogy a segítő beszélgetésben tényleg pozitívan fogadjuk el a másikat, empátiánk révén az ő vonatkoztatási keretében maradjunk, hiteles, *kongruens személyiség szükséges.* A visszatükrözés technikája csak akkor képes mobilizálni a személyiség belső erőit, ha a beszélgetés vezetőjének magatartása, érzései és szavai közt összhang van. Az érzelmek

őszinte megnyilvánulási formájához tartozik a düh, a harag kifejeződése is, azonban, ha ez őszinte, akkor az „érted haragszom, nem ellened” érzése jut kifejezésre.

Az eddigiek összefoglalásaként elmondhatjuk, hogy a beszélgetés több a szavak jelentése által közvetített információnál. Olyan folyamat, amelynek dinamikáját az érzelmek határozzák meg. Rogers rámutat arra, hogy az önálló, szabad döntésen alapuló, felelősséggel vállalt életvezetéshez miként segíthetjük hozzá a problémákkal, nehézségekkel küzdő és az azokból kiutat nem látó embert. A sikeres beszélgetésvezetéshez megfelelő habitus és bizonyos technikai eszközök (visszatükrözés) alkalmazásának képessége szükséges. Ezek leginkább gyakorlati képzéssel sajátíthatók el.

Általános lélektani alapelvek és szempontok a segítő beszélgetés vezetésében¹²

A segítő beszélgetés során szükséges, hogy a segítő betartson bizonyos célravezető lélektani alapelveket, szempontokat, módszereket.

Az egyedi segítés egyik alaptétele így hangzik: „ott kezdeni, ahol a másik tart”. Ahhoz, hogy megállapítsuk, hol tart a segítségre szoruló fél, nem elég csak a látható dolgokat nézni, vagyis azt, hogyan viselkedik, mit mond, hanem azt is kutatni kell, ami mögötte van: mit érez, mit gondol valójában? Pl. egy anya elmondja, hogy a gyermeke megkap mindent, még a legmodernebb játékokat is. Nem érti, hogy ennek ellenére, miért csavarog. Az anya azt mondta ezzel el, ahol tartani szeretne: mindent megad a fiának, és nem azt, ahol valójában tart: érzelmileg messze nem ad meg neki mindent.

Másik alaptétel, hogy ne támasszon olyan követelményeket magával szemben sem a kliens, sem pedig ővele szemben a segítő, amelyet nem tud teljesíteni, mert ennek beláthatatlan következményei lehetnek.

Fontos alapelv a türelem: haladék magamnak – a segítőnek –, hogy a kliens tegye, amit akar. A segítő ne veszélyeztesse a pozitív kapcsolatot türelmetlenséggel, kíváncsisággal, követelésekkel, hanem igazodjon a kliens pillanatnyi állapotához, igényéhez és hagyja őt szabadon megnyilvánulni. Amikor a segítő türelmetlenné válik, ez gyakran a jóindulatú hozzáállásból fakad: segíteni akar, de a másik nem mozdul. Ez a segítők egyik nagy csapdája. A káros türelmetlenséget a józansággal, a valósághoz és a másik emberhez való igazodással kerülhetjük el.

Alapelveként foghatjuk fel azt is, amit a segítő nem tesz, vagyis nem lenne szabad tennie a segítő folyamat során:

- idő előtt nem értékel, nem vigasztal, nem utasít, nem követel, nem osztogat tanácsokat. Ha ugyanis ezeket előbb teszi, mielőtt a kliens szabadon megnyilatkozott volna, akkor nem fogja megismerni őt, mert nem fog megnyilatkozni, hanem bezárkózik;
- nem akar minél előbb és minél többet megtudni a kliensről;
- nem akar minél előbb eredményeket elérni;

12. Szabó Enikő: *A segítő kapcsolat* in: Budapesti Nevelő, 32/1, 1996, 65–73.

- nem megy elébe vallató kérdésekkel olyan információknak, amiről a másik ember nem akar beszélni.

A segítő kommunikáció

Amikor az emberek egy kapcsolatban félreértik egymást, akkor gondolnunk kell arra is, hogy vajon nem valamilyen kommunikációs zavar okozta-e a félreértést? A segítő beszélgetés eredményes kimeneteléhez hozzátartozik, hogy a felek minél pontosabban megértsek egymást. Ezt szolgálja a kommunikáció.

A kommunikáció az emberek egymás közötti tájékozódását jelenti arról, amit közölni akarnak egymással. A kommunikációhoz mindig két fél szükséges: adó fél, aki közli élményeit, érzéseit, gondolatait, szándékait, és vevő fél, aki mindezeket a közléseket fel fogja és reagál rá.

A pontos közlésnek egyik feltétele, hogy ismerjük azokat a közlési módokat, amiken keresztül eljuttathatjuk az érzéseinket és a gondolatainkat a másik emberhez. Nem elég a jó vagy a rossz szándék, a közlési csatornára is szükség van.¹³

A kommunikációs közlésmódoknak két fő csoportja van:

1. A szóbeli (verbális) közlések, amikor a kérdés az, hogy *mit közlünk*. Ide tartoznak a szavak, mondatok.

2. A nem szóbeli (non verbális, metakommunikatív) közlések, melyeknek lényege az: *hogyan közlünk* valamit.

Ide tartoznak a következő kifejezési módok:

- testtartás, mozgás, ülés, járás;
- gesztikuláció (kéz- és karmozgatás);
- arc mimika, arcjáték: ezen belül kiemelt jelentősége van a szemnek, a tekintetnek;
- a ruházat, ékszer, szimbólumok, jelvény, külső megjelenése;
- a hajszín, festékek;

A szóbeli kifejezésen belül külön jelentőséggel bír:

- a hangszín (monoton, színes);
- a hangerő (halk, hangos);
- a hangsúly (nem mindegy hova tesztem);
- a tempó (hadar, dadog);
- az érthetőség (artikuláció): „elkeni” vagy jól képezi a hangokat.

Ezek a verbális közlés metakommunikatív jellemzői. Vannak ügyes kommunikátorok, és vannak, akik nem a szavak emberei. Fontos, hogy a segítő személy éberen figyelje kliense jelzésmódját, mert mindegyikkel közölni akar valamit. A közlésmódok felismerésén túl lényeges, hogy helyesen fejtse meg, helyesen értelmezze azokat. Amennyiben ez nem történik meg, zavar áll fenn a segítő kapcsolatban.

---

13. Vö. Zrinszky László: *Bevezetés a pedagógiai kommunikáció elméletébe*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1993.

A kommunikációs zavar esetén azt vesszük észre, hogy nem az történik, amit szeretnénk, hogy történjen. Nem mindig értjük ennek az okát. A zavar adódhat mind az adó, mind a vevő fél hibájából, illetve mindkettőből egyszerre.

Hogyan alakulnak ki a kommunikációs zavarok?

A segítő kapcsolatban fellépő kommunikációs zavarok okának értelmezésénél gondoljunk arra, hogy a zavar kialakulásának a gyökere legtöbbször az egyén családjában keresendő. Az ember ott sajátítja el az első kapcsolati mintákat, és ez döntően meghatározza későbbi kapcsolatait. A családban próbáljuk először megérteni magunkat. Itt közöljük legelőször valamilyen módon élményeinket, gondolatainkat, vágyainkat, érzéseinket, elhatározásainkat. A családtagjainktól kapjuk a legelső visszajelzéseket.

Ha az oda- és visszajelzésben már a kezdeti időszakban zavarok vannak, ezt visszük magunkkal a családon kívüli kapcsolatainkba is.¹⁴

Megismerési és észlelési hibák

Tegyük fel, hogy sikerült jól kifejezni magunkat mégsem értenek meg minket. Van olyan kapcsolati zavar, mely ismerési és észlelési hibákra vezethető vissza. Előfordulhat, hogy az idő korlátoz bennünket, ezért a gyorsaság miatt kiragadunk egyet az összes észlelhető jegyből és ennek alapján következtetünk: „beskatulyázzuk” az embert.

Gondolkodási hibák is vezethetnek téves észleléshez, megismeréshez. Ennek néhány típusát említem itt meg:

A szubjektív gondolkodás azt jelenti, hogy a bennem lévő tapasztalatot a másakra vetítem, öreá ruházom át. Pl. „Lázár tanár úr biztosan haragszik rám, ezért nem jött oda hozzám”. Pedig a valódi ok az, hogy más elfoglaltsága volt. Régebbi tapasztalataim miatt alkottam róla ezt a véleményt.

Az előítéletes gondolkodás azt jelenti, hogy egy nézetemet egyéni elbírálás nélkül alkalmazom az emberekre. Pl. azt állítom, hogy a cigány tanuló lop, mert a „cigányok lopnak”. Pedig az illető nem teszi.

A téves általánosítás hibáját követi el az, aki egy esetből általános megállapítást tesz. Pl. ha valaki egyszer elkésik, akkor azt a következtetést vonja le, hogy az illető mindig elkésik.

A segítő foglalkozások gyakorlóival szemben, így a pedagógussal szemben is szakmai elvárás a lelki egészség konstruktív módon való fenntartása. Csak az a személy képes gyakorolni a szeretetet, a segítő kommunikációt, aki rendelkezik belső harmóniával, lelki egészséggel.

Ezért különösen oda kell figyelni a segítő foglalkozásúakat különösen fenyegető jelenségre, a kiégés veszélyére. A tünetek felismerése, orvoslása, de főleg a megelőzés céljából vizsgáljuk meg a jelenséget az alábbi fejezetben.

---

14. Szabó Enikő: *i.m.* 73.

A kiégés

A fogalom meghatározása

„A szindróma krónikus emocionális megterhelések következménye, mentális kimerülés, mely a reménytelenség és inkompetencia érzésével, célok és ideálok elvesztésével jár, s melyet a saját személyre, munkára, illetve másokra vonatkozó negatív attitűdök jellemeznek.”¹⁵

„A pedagógus pályán elsősorban a problémás (viselkedés zavaros) tanulók vezetnek a burn-out jelenség kialakulásához, mivel gyakran élük át velük kapcsolatban nevelőik a kudarc érzését”.¹⁶ A kiégés veszélye a pedagógusok közül a legjobbakat fenyegeti, azokat, akiket magas fokú hivatástudat és mély humanizmus jellemez. A vallástanár (tanár + lelkigondozó), tehát hatványozottan veszélyeztetett.

A kiégés (burn-out) évek alatt alakul ki fokozatosan, kezdetben olyan észrevétlenül, hogy az esetleg korán jelentkező tüneteket még nem is vesszük komolyan, illetve mással magyarázzuk. Kezdetben a pszichés tünetek jellemzőek, később azonban már testi zavarok is jelentkezhetnek.

*Hogyan ismerhető fel a kiégés?*¹⁷

Jelzés lehet, hogyha már nem azzal a lelkesedéssel megy be a segítő, a tanár munkahelyére, mint ahogyan azt addig tette, ha már elhalványult benne a vágy, hogy „forradalmat teremtsen”, „világot megváltson” szakmai területén. Ha már belenyugodott az értelmes és értelmetlen szabályokba, határokba és nem akar mást, minthogy békében, rutinszerűen végezhesse a munkáját. Figyelmeztető jel lehet, amikor a tanárnak már nincs kedve bemenni az osztályba, és örül ha elmarad egy óra, vagy akár az ünnepek miatt nem kell bemennie dolgozni. (Természetesen az említett jelenségeknek számos más oka is lehet, de a kiégés lehetőségére is gondolnunk kell, ha ezeket tapasztaljuk magunkon, hiszen kialakulásáért összetett háttér lehet felelős).

Paradox reakció lehet az is, amikor azt veszi észre magán a tanár, hogy egyre többször bizonytalanodik el, vagy csökken az önbizalma bizonyos problémákkal szembetalálkozva, vagy általában a képességeit, értékeit illetően. Önmaga leértékelése, az önbecsülése csökkenése korai és érthetetlen jelzése lehet a folyamatnak. Fokozatosan igyekszik egyre kevesebb időt a munkájával tölteni, már kevesebb energiát fektet bele és egyre kevésbé adja bele magát szívvel-lélekkel. Elégedetlenné válik és egyre gyakrabban ingerültté, ha nem sikerül a szokott módokon és megoldással kezelni a helyzeteket, nevelni és útbaigazítani a gyerekeket. Az, ami korábban nem vagy csak kevésbé hozta ki a sodrából, most égbekiáltó bűnnek, fegyelmetlenségnek, tűnhet számára. Toleranciája csökken, türelme elfogy.

15. Freudenberger, H.J.: *Staff Burn-out*. Journal of Social Issues, 1974. 30. 159–175.

16. Fore, Cecil; Martin, Christopher; Bender, William N.: *Teacher Burn-out in Special Education: The Causes and the Recommended Solutions*. High School Journal. Vol. 86/1, 36/45.

17. Tengerdi Anita: *A segítő foglalkozások kockázata. A burn-out probléma*. In: *Tudomány Napja 2001 – Tanulmányok a pszichológia, a pedagógia és a kultúrtörténet tárgyköréből*, Sopron 2002, 212–231.

Ugyanakkor éppen az ellenkezője is előfordulhat, amikor egyre közönyösebbé, rezignáltabbá válik a segítő tanár. Már nem érez annyira együtt a gyermekek problémáival, érzéseivel, nem érintik meg sem a jó, sem a rossz élmények. Belefásult, kiégett. A végén már gondolni sem bír saját munkájára, esetleg súlyosabb formában akár általános „emberundor” és emberkerülés is felléphet.

Fizikai tünetek is felléphetnek, akár a stressz általános tüneteit mutatva. Általánossá válhat a fizikai fáradtság, nem tudja kipihenni magát, hiába alszik annyit, amennyi szükséges, s alvászavarok is felléphetnek. Végül, súlyosabb esetekben és egyéb társuló életvezetési nehézségek miatt is, akár depressziós tünetek is kialakulhatnak.

A kiegészítők okai¹⁸

Az egyik ok, amitől elfárad a segítő tanár az, hogy állandóan fokozott érzelmi igénybevételnek van kitéve. Hivatásaként éppen azt választotta, hogy mások, pl. a gyermekek igényeire, érzelmi szükségleteire álljon készen. Kapcsolatban lenni más emberekkel – főként segítőként, ami sokszor egyoldalúvá teszi a kapcsolatot – azt jelenti, hogy állandó válaszkötelezettségnek van kitéve, hiszen nem hagyhatja figyelmen kívül és reagálás nélkül a gyermekek tevékenységét, kérdéseit, érzelmi megnyilvánulásait. Ha képes az empátiára, ha ő is érzi azt, amit a gyermek átél, az azzal jár, hogy nemcsak a saját érzéseit éli át, hanem párhuzamosan és folyamatosan a másokét is. Tehát segítő munkája során sokkal több és többféle érzéssel találkozik, mint más pályákon dolgozók. Az érzések valódi átélése, akár negatívak, akár pozitívak, azt jelenti, hogy állandóan „magasabb hőfokon ég”. Ez pedig az érzelmi felperzselődéshez, kiégéshez vezethet.

Ezen túlmenően az érzelmek széles spektrumából talán nagyobb hangsúlyt kap a negatív érzésekkel való találkozás és azok kezelése. A gyermekkel való munkában még fokozottabb az érzések átélése, hiszen a gyermek érzelmi megnyilvánulásai, reakciói is intenzívebbek a felnőttekéhez képest. A düh, szomorúság, csalódottság, elhagyatottság, tehetetlenség érzése nemcsak annak nehéz, aki átéli, hanem annak is, aki segítőként tanúja vagy „szemlélője” helyzetének. Sőt, a gyermek számára a felnőtt segítő az, aki a megoldást is adja nehéz helyzetére. Tehát a szakembernek nemcsak átélni kell a gyermek érzelmi állapotát (és nem vele együtt sírni és szenvedni), hanem képesnek kell lenni abból kilépve „gyógyírt” találni a gyermek bajára.

A második ok, ami felelős lehet a kiegészítők kialakulásáért, a határok rugalmas kezelése. Minél jobb segítő, annál rugalmasabban tud alkalmazkodni a rá bízottak igényeihez. Ez azt jelenti, hogy segítőként arra vállalkozik, hogy saját személyét, vágyait és igényeit átmenetileg háttérbe szorítva, a másik személyt helyezze középpontba. Ez viszont nagy energiával és feszültségekkel járhat, ami hosszú távon az energiatartalékok kimerüléséhez vezethet. Személyes határait munkája során állandóan kitolja, hogy magába tudja fogadni a mások érzéseit, élményeit.¹⁹

18. Nagy Zsuzsanna: *A kiegészítés jelensége a pedagóguspályán*, In: *Közös Tanulmányok, Közös Főiskola*, Békéscsaba – Szarvas, 1999.

19. Dr. Pető Csilla: *És ki segít a segítőnek?* In: *Család, gyermek, ifjúság*, 3. sz., 1998. 12.

A kiégés oka lehet az agresszió kezelésének speciális módja. A különlegesség abban áll – ami szintén feltétele a segítői munkának –, hogy nagyon korlátozott az agresszió kifejezésének lehetősége. Hiszen éppen ezért is tud segíteni. Az indulatain talán fokozottabban képes uralkodni, agresszióját nem fordítja át cselekvésbe úgy, ahogy mások tennék, ráadásul különböző képzéseken, tanfolyamokon még tovább finomítja ennek kezelését.

Sokan azt gondolják, hogy segítőként gyermekek között nem élhet át dühöt, haragot, indulatokat. Ezek természetes reakciók bizonyos helyzetekben, a gyermekeknek is szükségük van arra, hogy megpróbálják felismerni mások érzelmi állapotát, és szabályozni a sajátjukat. Ebben a nevelő, pedagógus, fontos azonosulási, tanulási mintát nyújthat a gyermek számára. Tehát nem az indulatok elleplezése, visszafojtása a cél, hanem olyan kifejezési mód elsajátítása, amely révén a másiknak értésére adhatja emocionális állapotát anélkül, hogy bántana vele, vagy kárt okozna neki.

A segítők segítése

A kiégés kétféle aspektusból közelíthető meg: egyrészt az egyén, másrészt az intézmény szempontjából.

A kiégés egyéni – személyes, illetve munkahelyi – intézményes háttértényezőinek kialakulása azt vonja maga után, hogy a kiégés állapotának vagy folyamatának megelőzésében, megoldásában is e két megközelítésben kell gondolkodni. Úgy tűnik, az intézményi segítségnyújtás lehetőségei több szempontból behatároltak.

Az egyik intézményes megoldás az a Nyugaton elterjedt munkaszervezeti forma lehet, amely lehetővé teszi, hogy humán területen dolgozó szakemberek hét évenként egy szabad, fizetett évet kapnak, amit regenerálódással tölthetnek. Ennek azonban hazánkban nem állnak rendelkezésre az anyagi forrásai.²⁰

Másik lehetőség az ún. „forgórendszer” alkalmazása, ami azt jelenti, hogy intézményen belül, vagy hasonló profilú intézmények között cserélődnek a munkatársak, másfajta munkát végezve, vagy más fajta időbeosztásban dolgozva. A változatosság már eleve kiköszenthet a fásultságból, közönyből, gépiességből, akár a munka helyszínének megváltozásáról, akár a munkatársak kicserélődéséről vagy a munkánkban érintettekről van szó. Természetesen a változtatásoknak csak előre megtervezve és minden résztvevővel konzultálva lehet pozitív hatásuk.²¹

Intézményes segítség lehet általános védőrendszer kidolgozása, amelyet a szervezet épít ki és működtet, pl. esetmegbeszélő, vagy szupervíziós csoportok formájában, teázó és pihenőhelyiség létrehozásával, ahol a kollegák nemcsak szakmai szempontból találkozhatnak (pl. együttes ünneplések, kirándulások).

Fontos olyan munkatársi kapcsolatokat kiépíteni, amelyek védelmet, támaszt nyújtnak, ahol nem irigylik egymás sikereit, örömet, hogy segítsék egymást, ha valaki kidőlni látszik a sorból. Mindenkinek lehetnek rossz vagy nehéz időszakai, s ilyenkor jól jöhet

---

20. Uo. 13.

21. Uo. 14.

– persze saját határainkat nem lépve túl – ha átvállalunk valamennyit a másik munkájából – tudva, hogy nekünk is szükségünk lehet erre.

A jó munkaidő-beosztás is hasznos lehet a lelki egészség, munkakedv és energia megőrzésében.

A különböző képzéseken való részvétel sem csak a szellemi képességek, tudás bővítésére, gazdagítására szolgálhat. Jól esik újra egy kicsit tanulónak lenni, hiszen az ilyenkor felbukkanó korabeli élmények, a kezdetek frissítő hatása új lendületet adhat szellemi és lelki téren egyaránt. A különböző képzések során ráeszmélhetnek, hogy nincsenek egyedül problémáikkal, szakmai nehézségeikkel, kifáradásukkal. Egymás szempontjainak megismerése pedig friss szemléletmódot és megoldásokat hozhat.

Hasonló szempontból lehet hasznos az esetmegbeszélő vagy szupervíziós – esetleg különböző önismereti – csoportokon való részvétel is. A munka ilyen módon való „elemzése”, nyomon követése, érzelmi túlterhelhetőségük, határaik és agresszió kezelésük sajátosságaival ismertetheti meg őket.²²

Végül, de nem utolsó sorban fontos, hogy tudjanak örömeket találni a munkán kívül is életükben. Fontos, hogy megtanulják önmagukkal kapcsolatban, hogy mi a jó nekik. Mi az, ami a hasznukra van, ami jólesik, ami pihenteti, felüdülést nyújt, ami gyönyörködtet (pl. a mozgás, a kreatív képességek kibontakoztatása vagy akár a természettel való kapcsolat különböző formái).

Összegzés

A teljes Szentírás szelleméből kiindulva mondhatjuk, hogy a nevelés Istentől kapott feladat. Ebből adódóan, ti. hogy Isten bíz meg bennünket a nevelés feladatával, a munkát csak felsőfokon lehet végezni. Témánk szempontjából ez azt jelenti, hogy a segítőnek felelősséget kell vállalnia a segített szemben. Ez nem pusztán akaraterő függvénye, hanem az érzelmi és erkölcsi erők fejlődésének következménye. A segítőtől elvárható, hogy személyes értékrendszerrel rendelkezék, ezt vállalja is nyíltan, és önmegvalósítása ne a harcossá válás legyen másokkal szemben, hanem magasabb értékek felé törekvés. A segítő kapcsolat figyelemreméltó jellemzője, hogy bár a segítőnek van saját értékrendje, ezt nem erőlteti a bajbajutottra. Igazán akkor hiteles, ha értékrendszere és viselkedése között természetes összhang van, melyet csak akkor fed fel szándékosan, ha arra igény mutatkozik.

A segítő kapcsolatban a segítőtől elvárt képesség a szimpátia és antipátia érzésének kezelése is. Az antipátia nehezíti a megértést, bár kétségtelen, hogy a közös élmények talaján lehetőség nyílik az ellenszenv feldolgozására is. Ha azonban az ellenszenv annyira erős a segítőben, hogy úgy érzi, ez akadályozza az együttműködést, akkor célszerű, ha nem vállalja el a segítő kapcsolatot.²³

22. Uo. 15–16.

23. Megj.: Ajánlatos, ha a segítő introspéktív úton megvizsgálja ellenszenvének okait, például olyan formában, hogy felteszi magának a kérdést, mire vagy milyen helyzetre emlékezteti saját életéből az ellenszenves személy vagy helyzet. Ezek ugyanis kapcsolatban állhatnak saját „vakfoltjaival”, árnyék személyiségével. Ennek

A segítő kapcsolat egyik veszélye, hogy a segített kihasználhatja a segítő jó szándékát, segítőkészségét. Ez elérheti a zsarolás szintjét is, ezért ezeket a „játszmákat” a segítőnek világosan látnia kell. Ehhez megfelelő kompetencia és érett identitás, magabiztosság szükséges, akárcsak ahhoz, hogy a segítő se tartsa függőségben a segítettet, tudja őt elengedni, a lelki egészség és az önállóság felé vezetni. Mindez akkor sikerülhet, ha a gyógyító, pozitív hatású erőket keresi a kapcsolatban, nem pedig saját kíváncsiságát próbálja kielégíteni a másik lelkivilágában való vágkálással.

A személyes kapcsolathoz hozzátartozik a tapintat és a tisztelet, valamint a türelem is. A személyesség kialakulásához idő kell, és a segítőnek figyelembe kell vennie, hogy ennek kialakulásához egyénenként nagyon eltérő út vezet. A korai, elsietett őszinteség, a belső lelki problémák feltárásának sürgetése félelmeket, bűntudatot és szégyent válhat ki a segítettben, ezért fontos annak tiszteletben tartása, hogy mikor, mit és mennyit akar feltárni saját magából.²⁴

A segítőnek vigyáznia kell arra is, hogy segítő munkájában hivatása és magánélete között találja meg a helyes arányokat. Ha állandóan a segítésnek él, miközben fontos kötelezettségeit (például családjával szemben) elhanyagolja, akkor ez felelőtlenység jele.

Végezetül, tudomásul kell vennünk azt, hogy a segítés nem mindig sikerülhet, még a legjobb szándék ellenére sem. A segítő sem mindenható! Nem helyes, ha a segítő fél a kudarcot csak magára vállalja, mert a kapcsolatban a másik fél is benne van.

A hívó ember hitében is megnyugvást tud találni: tudja, hogy Isten még önála is jobban szereti a bajbajutottat, és nem nézi erőfeszítéseit közönyösen, még ha azonnal nem is avatkozik be. Számára a tehetetlenség elfogadása azt is kifejezi, hogy a segítettrel közös úton haladnak egy ismeretlen, de nem reménytelen jövő felé.

---

megismerését segíthetik a szupervíziós vagy esetmegbeszélő csoportok.

24. Tomcsányi – Fodor: *i.m.* 8.

Kun Mária:

Nagy szellemek találkoznak A tékozló fiú példázata (Lk 15,11–32)

Az Emil Brunner és Ravasz László között fennálló szellemi-gondolati rokonság *A két fiúról* és a *A tékozló fiú bátyjáról* mondott igehirdetés motívumainak fényében.

The spiritual sameness/similarity of thought in sermons of Ravasz and Brunner regarding the narrative of the prodigal son

The relationship between Emil Brunner and Ravasz Laszlo is an intellectual/spiritual one. This spiritual sameness is also proved in the above mentioned title: the title of Bruner's sermon is "The two sons", while the title of Ravasz sermon is "The elder brother of the prodigal son".

Brunner says that not only the return of the prodigal son is accentuated, but the grumbling of the elder son is also compared with the Pharisees' muttering. Ravasz presents the main characteristic of the Pharisees while presenting the elder son in the following way: he boasts about his perfection and moral achievement that he didn't break the Commandment. We can conclude from this that the main characteristics of a Pharisees soul are: legitimacy and worthiness. The mentality of Pharisees and the elder son resembles very much. The thought in both sermons is similar: in both God's love and call is emphasized, who calls the elder and the younger son to meet Him. This right meeting can only take place in Jesus Christ, the only Theantropos.

Az első gondolati rokonságot már az alcím és a bevezetés is mutatja. Brunner igehirdetésének címe: *A két fiú*, míg Ravaszé *A tékozló fiú bátyja* címet kapta. Brunner igehirdetése a *Saat und Frucht*¹ és az 1940-es *God en Mens*² című prédikációs kötetében jelent meg. Ravaszé kéziratban maradt ránk, az igehirdetést a Kálvin téren mondta el 1952. február 25-én.³ Brunner félreérthetőnek tartja, hogy erről a példázatról úgy szólunk, mint a tékozló fiú példázatáról, holott szerinte sokkal találóbb lenne a két fiú példázatának nevezni. Azt is hangsúlyozza, hogy ez nem véletlenül az elveszett juh és drachma példázatával egy sorban helyezkedik el. Az a véleménye, nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy ezeket a példázatokat akkor mondja Jézus, amikor „Mindenféle vámszedő és bűnös jött hozzá, hogy hallgassák őt. A farizeusok és írástudók pedig zúgolódtak: Ez bűnösöket fogad magához,

1. Emil Brunner: *Saat und Frucht* – zehn predigten über Gleichnisse Jesu, Zwingli Verlag Zürich. Von den zwei Söhnen, 48–60.
2. Emil Brunner: *God en Mens* preken en voordrachten van Emil Brunner, vertaald door Ds G.J.H.Gijmink W.Ten Have N.V. Amsterdam 1940. De twee zonen, 63–73.
3. Ravasz László: *A tékozló fiú bátyja*, RLt C141.

és velük együtt eszik.” (Lk 15,1–2.)⁴ Szerinte ez azt is mutatja, hogy nemcsak a tékozló fiú visszafogadása a hangsúlyos, hanem az is, hogy a nagyobbik testvér éppúgy zúgolódik, mint a farizeusok. Ravasz nem tér ki bevezetésében a farizeusokról szóló versre, de a farizeusi lélek úgynevezett „alaponásairól” a következőképpen szól, amikor a nagyobbik fiút jellemzi, aki: „Dicsekszik a tökéletességével, erkölcsi teljesítményével, hogy a parancsot át nem hágtá. Érdemszerűség és törvényesség a farizeusi lélek alaponásai... Az ilyen embernek mindig a meg nem evett vacsora fáj.”⁵ Tehát a gondolat azonos, az idősebbik fiú zúgolódik, mert úgy véli, ő jogtalanul kevesebbet kap, míg a tékozló, bűnös fiú újra az Atya asztalánál ül, amit a farizeusok is Jézus szemére vetnek, hogy bűnösökkel ül egy asztalhoz. A mentalitás azonos. A farizeusoknak éppúgy rá kell jönniük téves hozzáállásukra, mint az idősebb testvérnek.

Brunner másik bevezető, igen lényeges megjegyzése, hogy Jézus cselekedete nélkül elképzelhetetlen a bűnbocsánat. „Noch etwas anderes wird aus der Einleitung klar. Man hat oft aus diesem Gleichnis den Schluss gezogen: hier sehe man doch, dass es eine Sündvergebung gebe ohne eine besondere Versöhnungstat, ohne den Kreuzeßtod Jesu.”⁶

Erről Ravasz a következőképpen szól: „Egyszerre látom az Atya szerelmének mélységeit, a kereszt áldozatának roppant foganatát, a Szentlélek munkás erejének diadalát.”⁷

Mielőtt ezzel a kérdéssel tovább foglalkoznánk tovább, figyeljünk még arra, ami ezt a feszült helyzetet előidézte. A farizeusok után a fiatalabb fiúra tekintve láthatjuk, hogy kikéri a vagyon rászó részét, és távozik. Amikor felelőtlenül szétszórta minden vagyonát, válságba jutva, hosszas vívódás után visszatér az atyai házba, ahol apja örömmel fogadja. Itt sokakban felmerült az a kérdés: hogyan lehet az, hogy az Atya minden további nélkül visszafogadja a fiút. Többen úgy vélik, ez azért lehetséges, mert az Atya csak a fiatalabbnak adta ki a vagyon rászó részét. Brouwer szerint a földnek és a fönmaradó vagyonrésznek nemcsak haszonélvezője maradt az apa, mert ha így lenne, akkor nem állt volna jogában önállóan, az idősebb fiú hozzájárulása nélkül visszafogadni kisebbik gyermekét, sem azt mondani nagyobbik fiának, mindenem a tied.⁸ A nagyobbik dolgozhatott a földön, élvezhette termését, de a tulajdonjog csak az apa halála után szállt rá. Mivel a kisebbik elvitte a részét, így a maradékot „jogos” tulajdonának tekintette, amelyet később kaphatott meg.⁹

Noordmans prédikációs kötetében szerepel a 11–12 verssel kapcsolatos vázlat. Ő is kiemeli, hogy a fiatalabbik fiú kikérte a vagyon rászó részét. A megosztásnál pedig felteszi a kérdést: mi történik, ha Isten megosztja velünk a vagyont? Tulajdonképpen semmi, hiszen minden az övé, még ha úgy tűnik is, hogy ő rövidül meg. Ábrahám és Lót, majd Jákob és Ézsau osztozkodását említi, s utal arra, valójában az „Istennel való osztozkodás” történt.

4. *Az Újszövetség ford.* Károli Gáspár A fordítást az eredeti szöveggel egybevetette és átdolgozta Ravasz László Bethlen Nyomda 1971. Ligonier Pennsylvania, USA.

5. Ravasz László: *A tékozló fiú bátyja* 2.

6. Emil Brunner: *Von den zwei Söhnen*. 50.

7. Ravasz László: *A tékozló fiú bátyja* 3.

8. Και παντα τα εμα σα εστιν.

9. *A.M.Brouwer: De Gelijkenissen* Leiden 1946. A.W.Sijthoffs. 227.

Isten mindenét megosztotta. Ez az evangélium. És mégis minden az övé. Ez a másik nagy titok. Ő mindennek Ura.¹⁰ A fiú a közösséggel való kapcsolatot keresi, de rossz barátokat választ, és ő velük osztja meg javait. A fiú bűnvallással tér vissza, az Atya pedig kegyelmébe fogadja. A kegyelem árad. Noordmans összefoglalja, hogyan volt lehetséges, hogy az Atya visszafogadja a fiút. Ezen a ponton egyezik a véleménye Brouwerrel, a tulajdonjog az Atya kezében marad.

Vessünk egy pillantást Ravasz másik igehirdetésére is, mely ugyanerről az ígéről szól „A feltámadott fiú” (Lk 15,) címen, és 1940. március 24-én hangzott el a Kálvin téren, vagyis akkor, amikor a Brunner igehirdetése megjelent a fent említett kötetben. Ravasz az előbb említett teológusokkal ellentétben nem figyel a vagyon megosztásának feltételezett módjára. Ő másra helyezi a hangsúlyt. A visszafogadott fiú a hatalom szimbólumait megkapva kerül vissza az atyai házba. A történetet végiggondolva elmondja, hol és mikor született meg a tékozló fiúban az elhatározás a visszatérésre. Elhangzik az a kérdés is: Mi történt vele a küszöb átlépésekor? Nyilvánvaló, hogy nem maradt ő sem ugyanaz. A fiú visszatért, a hatalom jelképeit készítette számára az apja: „a palástot, a bíborsarut, a hatalom jelvényét, a gyűrűt és a kösöntyűket s megadja a jelt a koronázási lakoma előkészítésére.”¹¹

Figyeljünk egy kicsit a görög szövegre, és a szómagyarázatra. A πρωτο η στολη hosszú felső ruhát jelent, ami leér a lábig. Finom előkelő anyagból készült, nem a sorban, hanem értékben, a házban a legjobb. A saru azért volt hangsúlyos, mert szabad ember viselte, tehát a fiatalabb fiú disznópásztorból, szolgálból újra szabad ember lett. A το ὑποδήμα szandál, alul kötött. A gyűrű pedig, pecsétgyűrű δακτυλος = a tejhatalom átruházása. Az Újszövetségben csak itt szerepel, magában hordja a jogi felhatalmazást is. Tehát nemcsak emberi, érzelmi szeretetből való megbocsátásról van szó, hanem teljes jogi felhatalmazásról. Így még érthetőbb akár a farizeusok, akár a nagyobbik fiú felháborodása, hiszen ez, az emberi szinten, szinte felfoghatatlan. Brunner erről így ír: „Das Wichtigste aber an der ganzen Erzählung ist die unglaubliche Liebe Gottes. Kein Wort des Vorwurfs, keine Frage. Sobald er den Sohn sieht, eilt er ihm entgegen, umarmt ihn, küsst ihn, und sein erstes Wort ist: Bringt schnell das beste Kleid herzu, gebet ihm einen Ring an die Hand! Liebe Freunde, nicht wahr – das glauben wir immer wieder nicht recht, dass Gottes Liebe so entgegenkommend, so unschulmeisterlich, so grossartig ist.”¹²

Nézzük továbbá, Brunner mit tart fontosnak megjegyezni az otthon maradó testvérről. Szerinte a róla szóló rész, nem zavaró hozzátoldása a történetnek, hanem az egész csúcspontja. Azt is megjegyzi, hogy bármelyik fiúról beszélünk is, minden esetben rólunk van szó: „Wir aber – wir, die wir dieses Gleichnis durchdenken, sind beide, das eine Mal der eine, das andere Mal mehr der andere. Die Gleichnisse des Herrn sind oft von der Art, dass sie in mehreren Personen darstellen, was im Grunde nur verschiedene Einstellungen eines und desselben Menschen sind.”¹³

10. O.Noordmans: *Verzamelde werken*. Kampen, 1990 deel 7. 310.

11. Ravasz László: *A feltámadott fiú*. In: Rádiós Prédikációk. 218.sz. 3. és in: Isten Roštájában. 67.

12. Emil Brunner: *Von den zwei Söhnen* i.m. 57.

13. Emil Brunner: uo. 51.

Ravasz személyes vallomással kezdi: „A tékozló fiú történetét a világirodalom egyik legművészebb elbeszélésének tartom. Annyi élethűség és természetesség árad belőle és olyan drámai erő feszül meg benne, hogy lélegzetünket visszafojtva követjük az események ciklopsi köveinek legördülését. A jellemek, akikkel találkozunk a megszólalásig valószerűek...”¹⁴ Majd önmagunkra irányítja a figyelmet: „Ma a tékozló fiú bátyjáról beszélünk. Ez a mi igazi képünk. Sokan mondogatják, nem tékozlottuk el az atyai vagyont; mi nem éltünk tobzódva; irtóztunk a paráznáktól és a selyemfiúktól, mi takarékosok, becsületesek, istenfélők, templomba járók vagyunk; mi részt veszünk a vallásos összejöveteleken, és éles kritikát gyakorlunk azok felett, akiknek fogyatékos a hitük, mi olyan derék emberek vagyunk, mint a tékozló fiú bátyja...”¹⁵ Brunner éppúgy azt hangsúlyozza, nem olyan történetről van szó, amitől mi távol tudnánk tartani magunkat, hiszen mint mondja a történet gazdag apáról, fiúról szól, aki az örökségét előre kikéri. „Die Geschichte beginnt mit einem reichen Vater und einem Sohn, der sein zukünftiges Erbe herausverlangt. Das ist deine und meine Lebensgeschichte. Unsere Lebensgeschichte beginnt mit dem Vater, dessen Sohn, dessen Geschöpf – und zwar dessen geliebter Sohn, der zum Erben des väterlichen Reichthums bestimmt ist – du und ich sind”.¹⁶ Itt nem konkretizálja, hogy milyeneknek lát, de leszögezi, rólunk van szó. Figyelemre méltó, hogyan beszél az idősebb fiúról: Kicsoda a másik fiú – az, aki nem ment el az atyától, aki mindig mellette volt, és újra vele és érette dolgozott? Minden kétséget kizáróan mindenekelőtt az áhítatos farizeusokra gondolt Jézus. Feltűnő, hogy Jézus milyen gyengéden szól a példázatban az idősebb fiúról. Nem tagadta meg, mindig vele volt és együtt dolgozott vele. Ezt ismeri el rólunk is, akik újra és újra, talán ifjúságunktól fogva áhítatos keresztyének voltunk, olvastuk a Bibliát, jártunk a templomba, imádkoztunk, úrvacsoráztunk, részt vettünk a keresztyén munkában. Ő nem mondja, hogy ez mind semmi. De a bűnnek egészen másfajta formáját hangsúlyozza: a kegyes bűnt.¹⁷ Itt ugyanazok a gondolatok kerülnek előtérbe, mint amiről Ravasz igehirdetésének bevezetésében szólt. A későbbiekben Brunner arról is szólt, hogy ez a mi történetünk, és soha ne feledkezzünk meg a külső és a belső ellenségről sem. Előtérbe kerül a bűnbocsánat kérdése is. Azt hangsúlyozza, hogy a Bibliában a bűn kérdése soha nem áll önmagában, hanem mindig összekapcsolódik Isten bűnbocsánatával és a megváltással, újjászületéssel.

Egyikük igehirdetéséből sem hiányzik ez a gondolat.

Ravasz eljut addig, hogy felteszi a következő kérdést. „Hol él az ember? Hiszen az a hely a pokol, ahol nincs megtérés, nincs bűnbocsánat és nincs újjászületés! Az atyai ház épen azért atyai ház, mert oda meg lehet térni; ott vár a bűnbocsánat; ott reng az ujjá születés bölcsője, ahogy a testi születés bölcsője is ringott. S a tékozló fiú bátyjának bűne s egyben büntetése éppen az volt, hogy ő az atyai házban a pokol irgalmatlan törvényét kép-

14. Ravasz László: *A tékozló fiú bátyja* 1.

15. Uo.

16. Emil Brunner: *Von den zwei Söhnen* i.m. 51.

17. Emil Brunner: *De twee zonen* 71.

viselte. Ilyen a világ és ilyen az ember, ahol nincs kegyelem. És a kegyelem mindig hiába, nem létező, azaz semmis, ahol nincs hit, amivel megragadják.”¹⁸

Ravasz a gyűlölet ellen a szeretet nagy parancsolatára hivatkozva szól. Arról, hogy aki eltávozik, saját magát rekeszti ki az örömből. A tékozló fiú bátyja elfeledkezett arról, hogy az atya melletti lét kiváltság. „Elfeledkezett arról a nagy kiváltságról, hogy ő mindenkor az atyával lehetett. Nem élt azzal a nagy ajándékkal, hogy ismerheti, szeretheti atyját s naponként kicserélhetik gondolataikat és érzéseiket... A gazdagság, mint egy nagyüzem elfoglalta minden idejét, a pénz betöltötte a lelkét, két dolog kötötte le éjjelét és nappalát, a robot és a haszon.”¹⁹

Szinte fel sem tűnik, hogy ez az igehirdetés negyvenöt évvel ezelőtt hangzott el. Ezeket az intelmeket, megjegyzéseket és kritikákat ma is éppúgy el lehetne mondani. Akárcsak az én központúság kérdése, mindez ma is nagyon aktuális.

Mindketten a farizeus és publikánus imádságára is utalnak, rámutatva arra, hogy nemcsak a tékozló fiú hasonlít a bűnbánó publikánusra, hanem arra is, hogy nekünk keresztyéneknek a szívében is van hasonló gondolat, amikor hálásak vagyunk az Istennek, hogy nem olyanok vagyunk, mint keresztyén testvéreink.

Brunner továbbá Jézusnak azt a szeretetét említi, amely Isten szeretetéből táplálkozik, amelyből nincsenek kizárva a hitetlenek sem. „In mir, in meiner Liebe zu den Gottlosen, handelt Gott selbst, mein Lieben ist Gottes Lieben, mein Vergeben ist Gottes Vergeben; indem ich mich derer annehme, die von den Frommen verstoßen werden, nimmt Gott selbst sich ihrer an.”²⁰

Mint látjuk, mindketten hangsúlyozzák az Atya szeretetére vonatkozóan Isten szeretetét, amely nem korlátozódik egy személyre, amely nem zár ki senkit. „Az Atya őt is éppúgy szereti, mint a másikat. Mikor megtudta, hogy itthon van, de odakünn duzzog a ház előtt, kimegy és kérleli... Nem ok nélkül foglalta össze Jézus a Tízparancsolat summáját így: Szeresd a te Uradat Istenedet, teljes szívedből, teljes lelkedből és minden erődből és szeresd felebarátodat, mint magadat.”²¹

Brunner a teremtésről és a szabadságról is beszél a fiúval kapcsolatban, úgy, mint amit az ember gyakran szeretne elérni, azt sem tartja bajnak, ha az ember Istentől is szabad, bár ezt csak ő képzei. Az Isten szeretetét abban mutatja, hogy az atya nem szakad el gyermekétől, akkor is reménykedik a visszatérésében, mikor elengedi.

Ezt Ravasz úgy fogalmazta meg, hogy ezeket a szavakat a másik fiú irányában mondta el, hogy ő nem várta testvére visszajövetelét, ellentétben az atyával.

Brunner arra is rámutat, hogy az egyház közössége gyakran zárt, ami éppolyan rossz, mintha nem tudna megbocsátani, mint a tékozló fiú bátyja. Továbbá szerinte a tékozló fiú bátyjának esete figyelmeztet arra, hogyan lehet elveszni az atyai házból. Szerinte a példázat öröme hív, a visszafogadás szimbólumaival. Éppúgy Ravasz is hangsúlyozza mindezt,

18. Ravasz László: *A tékozló fiú bátyja*. i.m. 3.

19. Uo. 4.

20. Emil Brunner: *Von dem zwei Söhnen*. i.m.50.

21. Ravasz László: *A tékozló fiú bátyja* i.m. 2.

különösképpen az örömet, de úgy, hogy nem lehet a megtorlásé, a bűnbocsánat megtagadásé az utolsó szó.

1940-ben elmondott igehirdetése erről a textusról, ahol a kisebbik fiúra figyel szintén azzal zár, hogy Isten örvendezésre hív, együtt örvendezésre a megtérővel. Mint már említettem ez azonos időben hangzott el Brunner igehirdetésével, és itt is felfedezhetőek a rokon vonások: az Atyai ház, és a felszólítás: nem szabad elszakadni Krisztustól. Ravasz igehirdetésének végén a következő mondatot mondja: „A példázat ezt kiáltja felénk: ha kívül vagy jöjj haza; ha belül vagy maradj otthon!”²²

Ezen a ponton érdemes arra is figyelni, mit mond Ravasz olvasmányaplójában Brunnerrol, amiben azt is kifejti miért áll közel hozzá. Brunner felvetette azt a nagy kérdést: mi van az emberrel? Ő felel a megszólító Istennek. Feleletében benne kell lennie az embernek és világának. Az ember nem fal, amelyik visszaveri a megszólítást, hanem gyermek, fiú, konok, bűnös, reszkető, figyelő, idegen, megértő, megváltott s mindig más-képpen reagál. Kiindul abból, hogy a megszólító és megszólított találkozik. Én-Te viszony támad közöttük. ...az igaz találkozás csak Jézus Krisztusban mehet végbe, mert ő volt az Egyetlen a Theanthropos, az istenember, akiben Isten és ember elegyítetlenül és elválaszthatatlanul jelent meg.²³

A tékozló fiú példázatára vonatkozóan láthatjuk tehát, hogy mindketten az idősebb fiúra is figyelnek, s felteszik a kérdést, nem a nagyobbik fiúhoz hasonlítunk-e mi is? Tehát a példázatot mai kontextusára figyelve magyarázzák. Bár különböző módon építik fel igehirdetésüket, de azonos gondolatok válnak hangsúlyossá. A felépítésre vonatkozó különbség abban is megmutatkozik, hogy Brunner mindkét fiúról részletesen beszél. Legelőször a tékozló fiúval kapcsolatban szól arról, hogy nincs megbocsátás Krisztus kereszthalála nélkül, s felhívja a figyelmet arra, Isten mennyire másként cselekszik, nem úgy, mint mi. Ő mindezek után Jézus szeretetét említi, amely az Atya szeretetével azonos, és soha nem öncélú, hanem mindig az embert akarja elérni. A teremtő Isten nemcsak a világra figyel, hanem az emberre is. A köztünk lévő megtört kapcsolatot akarja helyreállítani, ami úgy romlott meg, hogy az ember a neki adott szabadsággal oly módon élt vissza, hogy önállósította magát, és a maga ura akart lenni. Mindezek után szólt a bűn és szabadítás kérdéséről, s arról, mikor fedezi fel az ember a megtérés szükségességét. Ennek felismerésénél is hangsúlyos Istennek mindenek felett való szeretete, amely nemcsak abban csúcsoad ki, hogy a legjobb ruhát adhatja a Fiúnak, hanem rámutat arra is, Jézus önfeláldozása sem csak egyeseknek szól. A másik fiúval kapcsolatban a farizeusi mentalitást emelte ki. Ahol megint csak rólunk van szó, akikre a zúgolódás a jellemző, aki nem örül a másik befogadásának. Brunner azt is el tudja képzelni, hogy sokan úgy hallgatják az Igét, hogy közben hálásak azért, hogy nem olyanok, mint a körülöttük lévők. Krisztust úgy szemléli, hogy ő azért munkálkodik, hogy boldogok legyünk. Mindkét fiú számára, ahogy mindannyiunk számára szól az Atya kimondhatatlan és felfoghatatlan szeretete, aki magához hív, s így rendeződhet a megtört kapcsolat.

22. Uo. 5.

23. Ravasz László: *Századunk nagy teológusai* 2. Brunner Emil 1969. In: *Olvasmányaim*. TiREK. Kt. d. 15.671. 35.

Ravasz párhuzamba állít bennünket a tékozló fiú bátyjával, mondva, hogy mi is ilyen önelégültek tudunk lenni. Keveset beszél a tékozló fiúról, ebből a hazatérése feletti öröm válik hangsúlyossá. A nagyobbik fiú haragjáról és duzzogásáról szólva az került előtérbe, hogy önelégültségét mutatja az is, hogy magáról beszél, barátairól, arról ő mit tett, és testvérét kizárva szól a te fiad. Ezzel szemben megmutatja az Atya szeretetét, aki nemcsak egyik gyermekét szereti. Isten azt akarja, hogy egymásnak testvérei legyünk, és szól arról az igényéről, hogy egymást szeressük. A gyűlölet az Istennel való kapcsolatot is megrontja. Mindezek után válik hangsúlyossá a kegyelem és megtérés lehetőségének az öröme, mely mögött az Atya szeretete rejlik, mely a keresztt áldozatában csúcsosodik ki. Az Atya felszólítása hangzik a fiú felé: örüljön vele, mert testvére megtaláltatott. A teremtő mindent teremtményének adott, az öröm lehetőségét, az örökélet lehetőségével együtt.

Mindkettőjük igehirdetése tehát az Atya szeretetében, hívásában csúcsosodik ki. Ami azt is mutatja, egyikük sem feledkezik bele az emberi szintbe. Nemcsak róluk és rólunk beszélnek, hanem magasabb szintre próbálnak emelni bennünket, hogy megértsük az Atya szeretetét, mindazt, amit Jézus tett érettünk emberekért. Aminek köszönhetően van lehetőségünk az emlékezésre, az ünneplésre és fogadhatjuk el az Atya kimondhatatlan szeretetét. Aki találkozni akar velünk, a kisebbik és nagyobbik fiúval egyaránt. „Ez a helyes találkozás, az igaz találkozás csak Jézus Krisztusban mehet végbe, mert ő volt az Egyetlen a Theantropos, az istenember, akiben Isten és ember elegyítetlenül és elválaszthatatlanul jelent meg. Benne a tökéletes Istent és a tökéletes embert találjuk meg, az Atyát és a Fiút, azaz a testvért, úgy, hogy az egyik a másikat tökéletesen sugározza.”²⁴

---

24. Ravasz László: *Brunner Emil* 36.

Útmutató szerzőinknek

A *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica* c. folyóirat szerkesztősége publikálásra elfogad a teológia vagy a vallásoktatáshoz és egyházi segítő foglalkozáshoz kapcsolódó tudományágak tárgykörében írott tudományos dolgozatokat, tanulmányokat.

Folyóiratunk a román Országos Felsőoktatási Kutatási Tanács (CNCSIS) által nyilvántartott szaklap, mely a 2010-es év folyamán remélhetőleg megszerzi a B+ kategóriás akkreditációt. A folyóirat két nemzetközi adatbázisban is szerepel (EBSCO és CEEOL).

A szerkesztőségnek jelenleg nem áll módjában szerzői díjat nyújtani a beküldött cikkért, a szerzők egy tiszteletpéldányt kapnak abból a számból, amelyben írásuk megjelent.

A *Studia* évente kétszer jelenik meg (júniusban és decemberben), leadási határidő nincs, de a február 1. előtt leadott cikkek az első, a szeptember 1. előtt leadottak pedig a 2. számban jelennek meg.

A cikkeket elektronikus formában (RTF formátumú állományban) kérjük elküldeni a következő email címre: **studia@rt.ubbcluj.ro**. Kérjük szerzőinket, hogy a cikkben ne tűntessék fel nevüket, a szövegen végezzenek helyesírás-ellenőrzést, és a következő formai és tartalmi követelmények szerint készítsék el azt:

- a. A szöveg tagolása áttekinthető legyen. A címeket lehetőleg arab számokkal lássák el: 1., 1.1., 1.2.1. stb.
- b. Kerüljék az alapszöveg túlzott formázását (lehetőleg csak a szükséges kiemelések legyenek, dőlt betűvel). A címeket nem kell formázni, rangjukra a számozásból következtetni lehet.
- c. A főszövegben mindig magyar nyelvű idézetek szerepeljenek, az idézet eredeti változatát lábjegyzetben közöljék. Használják a magyar idézőjeleket: „”. Az idézetek szövegét szedjék dőlt betűvel. A három mondatnál hosszabb idézeteket kérjük külön bekezdésben, jobb- és baloldali behúzással kiemelve közölni.
- d. A lábjegyzetek a következő minták szerint készüljenek:
  - Monográfiából való idézet esetén: Gleason L. ARCHER: *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata*, Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 2004. 155.
  - Folyóiratban megjelent tanulmányból való idézés esetén: MOLNÁR János: *A Tízparancsolat*, in: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*, 54. évf., 2008. 1–2. szám, 7–34.
  - Tanulmánykötetben szereplő írásra való hivatkozás esetén: MARTON József: *Ökumené Dél-Erdélyben 1940 és 1944 között*, in: LÉSZAI Lehel (szerk.): *Emlékkönyv dr. Gálfy Zoltán 80. születésnapjára*, Kolozsvár, 2003. 123.
  - Lexikonban szereplő szócikk esetén: Katalin PÉTER: *Francisc David (szócikk)* in: Owen CHADWICK (szerk.): *Oxford Encyclopedia of Reformation*, Oxford University Press, New York – London, 1999. I. k. 148.

– Levéltári forrásokra való hivatkozás esetén: NAGY Ferenc: *Helyzetkép a Dél-Erdélyben maradt Református Anyaszentegyház életéről a II. bécsi döntéstől 1943. május 5-ig*. Magyar Országos Levéltár (MOL), K 610 Sajtó levéltár, 91. cs., Dél-Erdélyi Adattár VI/II. II.

– Elektronikus forrásokra való hivatkozás esetén: BENKŐ Levente: Magyar nemzetiségpolitika Észak-Erdélyben, 1940–1944, http://www.xxszazadintezet.hu/rendezvenyek/korrajz_2002_konyv-bemutato/benko_levente_eloadasa.html (utolsó megtekintés dátuma: 2009. július 31.).

A közölni kívánt cikkek legkevesebb 3, legtöbb 40 oldalasak lehetnek (1 oldalt A4-es papírmérettel, mindenütt 2,5 cm margóval, 12 pontos betűmérettel és másfeles sorközzel kell számítani).

A folyóiratban recenziók is publikálhatók, ezek terjedelme nem haladhatja meg az öt oldalt. Köszönettel fogadjuk az új, nem ismert, a teológia, vallásoktatás vagy lelki-gondozás terén áttörő eredményeket ismertető munkák bemutatását. A recenzió elején közölni kell a méltatott könyv összes adatait (szerzők, szerkesztők, cím, kiadó, helység, évszám, oldalszám), és mellékelni kell a besz kennelt borítót.

Amennyiben a szöveg héber és görög betűs szöveget is tartalmaz, csatolják a betűtípusokat is. Ha a szövegben képek, ábrák szerepelnek, azokat külön, nagy felbontású (legalább 150 dpi) JPEG képként csatolják.

A szöveghez legalább tízsoros angol nyelvű kivonatot is csatolni kell, mely tartalmazza a cikk angol címét, és legalább öt kulcsszót.

A szerkesztőségbe való beérkezésük után a cikkeket elküldjük a szaklektoroknak. (Ezek listáját lásd a borító második oldalán.) A lektorálás névtelenül történik (blind review), egy cikket két szaklektor lektorál. Előfordulhat, hogy a lektorok bizonyos jobbításokhoz kössék egy-egy cikk megjelenését, javaslataikat a szerkesztőség megküldi a szerzőknek, a javított változatnak 14 napon belül kell visszaérkeznie. Amennyiben a szerző túllépi a megengedett határidőt, a cikk már csak a következő számban jelenhet meg.

A lektorálás után a cikkeket betördeljük és korrektúrázzuk, a nyomtatás előtt a szerzők PDF formátumban kefelenyomatot kapnak írásaikról, majd 48 órán belül emailen közölniük kell, hogy az a megadott formában megjelenhet. A szerző jóváhagyása nélkül a cikk nem jelenhet meg a folyóiratban.

A folyóirat megjelenése után a szerzők postán kapják meg, vagy személyesen vehetik át tiszteletpéldányaikat. A lap online változatban is megjelenik, ez már nyomtatás előtt elérhető a http://studia.ubbcluj.ro/arhiva/arhiva_en.php címen.